

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ТКАЧИК ФЕДІР ПЕТРОВИЧ

УДК 336.15 : 336.22

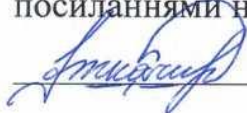
ДИСЕРТАЦІЯ
НОВІТНЯ АРХІТЕКТОНІКА ФІСКАЛЬНОГО ФЕДЕРАЛІЗМУ

Спеціальність: 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Галузь знань: 08 – економічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Подані до захисту наукові положення є власним напрацюванням автора. Всі використані ідеї, наукові результати, цитати супроводжуються належними посиланнями на їх авторів та джерела опублікування.

 Ф. П. Ткачик

*Звертаюся за допомогою
з іменем прізвищем
каким державою
що були
розрах.
Взявши*

Науковий консультант:
Крисоватий Андрій Ігорович,
доктор економічних наук, професор,
академік Академії економічних наук
України, заслужений діяч науки і
техніки України

Тернопіль -- 2024

АНОТАЦІЯ

Ткачик Ф. П. Новітня архітектоніка фіскального федералізму. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2024.

Дисертація присвячена дослідженню науково-теоретичних, методологічних та практичних засад формування й реалізації новітньої архітектоніки фіскального федералізму в контексті ефективного забезпечення соціально-економічного розвитку держави й територіальних громад в сучасних умовах.

Підвищення резильєнтності економіки держави, регіонів і територіальних громад в сучасних умовах потребують зміни наукових підходів в контексті пошуку ефективних засобів фінансового забезпечення пріоритетних напрямків розвитку України. Важливу роль в цьому ракурсі необхідно приділяти відносинам органів державної влади та місцевого самоврядування щодо нарощування фіскального потенціалу державного та місцевих бюджетів. Одним із ключових аспектів Євроінтеграційних процесів виступає формування ефективних інституцій місцевого самоврядування, спроможних створювати та постійно забезпечувати сприятливе життєве середовище в громаді задля сталого економічного розвитку, самореалізації людини, гарантування її прав і захисту свобод. Такий контекст потребує належного науково-методологічного й інституційно-правового підґрунтя оптимального розподілу фінансових ресурсів, повноважень і відповідальності між органами державного управління та місцевого самоврядування на засадах фіскального федералізму. Реалізація фіскального федералізму спонукає органи державного управління та місцевого самоврядування враховувати пріоритетні суспільні потреби і знаходити оперативні ефективні рішення з метою протидії негативним наслідкам війни, стабілізації економіки

держави, інноваційного розвитку територіальних громад. Зважаючи на це, актуальності набувають питання щодо розроблення нових теоретико-методологічних і практичних положень.

У дисертації розкрито теоретичний зміст фіскальної політики, її детермінант і моделей реалізації. Обґрунтовано, що фіскальна політика є важливим засобом впливу на ефективність функціонування суб'єктів публічних фінансів. Фіскальна політика через раціональне використання відповідного інструментарію спроможна стимулювати фінансово-економічну та інвестиційно-інноваційну активність у державі і територіальних громадах зокрема. Визначено, що специфіка використання моделей реалізації фіскальної політики, зокрема на основі фіскального федералізму, сприятиме оптимізації розподілу фіскальних повноважень між відповідними органами державного управління та місцевого самоврядування з метою нарощування фінансового потенціалу державного та місцевих бюджетів.

Аргументовано, що фіскальний федералізм спроможний стати каталізатором соціально-економічного, інноваційного, інвестиційного, екологічного й культурного розвитку територіальних громад в Україні. Запропоновано тлумачити фіскальний федералізм у розрізі таких інтерпретацій: як процес гармонізації міжбюджетних відносин; як інструмент забезпечення єдності та самостійності бюджетів різних ланок; як спосіб раціонального використання ресурсного потенціалу територіальних громад з метою забезпечення сталого соціально-економічного їхнього розвитку.

Визначено, що основним пріоритетом реалізації архітекtonіки фіскального федералізму є максимальне задоволення суспільних потреб на базі розподілу та закріплення повноважень щодо нарощування фінансового потенціалу державного й місцевих бюджетів. Наголошено на важливості та перспективності кооперації й взаємодії суб'єктів архітекtonіки фіскального

федералізму для досягнення тактичних і стратегічних цілей соціально-економічного розвитку України.

Обґрунтовано, що всебічне пізнання архітекτονіки фіскального федералізму в умовах економічних трансформацій та сучасних трендів розвитку фінансів забезпечується шляхом поєднання діалектичного, інституційного системного та інформаційного методологічних підходів. Діалектичний підхід дав змогу ґрунтовно дослідити архітектонику фіскального федералізму як явище, що перебуває в постійному розвитку, якому властиві внутрішні суперечності між складністю завдань і наявним спектром умов для їхньої реалізації органами державного управління та місцевого самоврядування. Системний підхід дав змогу розглянути архітектонику фіскального федералізму у формі надзвичайно складної суспільно-економічної системи, визначити її склад із сукупності взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих елементів, виділити й спрямувати належне функціонування цієї оригінальної системи. Визначено, що архітектоніка фіскального федералізму має інституційну природу, оскільки для неї характерні такі основні ознаки: правове забезпечення та регулювання відносин, участь держави та місцевого самоврядування як інституту, інституційні принципи функціонування суб'єктів, невизначеність середовища, в якому відбувається розподіл і делегування повноважень, соціально-економічні фактори впливу тощо. Інформаційний підхід до дослідження архітектоники фіскального федералізму сприяв обґрунтуванню показників, що слугують базисом для прийняття ефективних фіскальних рішень органами державного управління та місцевого самоврядування, зокрема використовуючи нормативно-правову, звітно-статистичну, облікову, планову, бюджетну й податкову інформацію, а головне – відповідний інструментарій її аналізу.

В дисертації встановлено, що такий комбінований підхід формує основу для виконання завдань щодо науково-теоретичного осмислення архітектоники фіскального федералізму задля покращення розуміння її

сутнісних характеристик та формування новітніх пріоритетів імплементації в українську систему міжбюджетних відносин.

Проведене дослідження дало змогу визначити фіскальний потенціал територіальної громади як сукупність наявних і потенційних фінансових ресурсів, які органи місцевого самоврядування у кооперації з іншими суб'єктами фіскального федералізму можуть залучати за допомогою податкових, неподаткових, трансфертних, видаткових і позикових інструментів та раціонально розподіляти для забезпечення ефективного функціонування й розвитку територіальних громад.

Встановлено, що основними фінансовими ресурсами місцевих бюджетів в Україні є податкові надходження, що, здебільшого, складаються з податку на доходи фізичних осіб, акцизного податку, єдиного податку, податку на майно, а також неподаткові надходження й субвенції від органів державної влади. Виявлено тенденцію активного залучення коштів міжнародних фінансових організацій для забезпечення стабільного розвитку економіки та суспільства після запровадження воєнного стану в Україні. Констатовано, що грантові та інші позикові інструменти архітекtonіки фіскального федералізму є основним засобом соціального, секторально-економічного, інфраструктурного, енергетичного та екологічного розвитку територіальних громад.

Виявлено, що міжбюджетні трансферти відіграють принципово важливу роль у системі місцевих фінансів, оскільки вони використовуються для того, щоб доходи відповідали видатковим повноваженням різних рівнів влади. Підкреслено стабільний характер використання трансфертних і видаткових інструментів архітекtonіки фіскального федералізму, доведено, що їхня практична реалізація в Україні відбувається на базі кооперації органів державного управління та місцевого самоврядування, однак має повноцінно відповідати не лише принципам збалансованості та ієрархічності, але й субсидіарності, справедливості, прозорості. Розподіл видатків між рівнями бюджетної системи має враховувати потребу надання

однаково якісних суспільних послуг для населення. Реалізація фіскального федералізму забезпечує вищий рівень соціального добробуту, оскільки органи місцевого самоврядування краще знають потреби мешканців територіальної громади, що дає змогу їм використовувати відповідні інструменти для залучення фінансових ресурсів, враховуючи чинники архітекtonіки фіскального федералізму.

На базі використання теоретичних і емпіричних методів у порівнянні моделей реалізації фіскального федералізму в країнах Європейського Союзу встановлено, що ключовими його рисами є формування податкової конкуренції в регіонах, а також автономізація фіскальних рішень органів місцевого управління. Виявлено, що синергія делегування повноважень адміністрування майнових податків органам місцевого самоврядування досягається за рахунок одночасного використання вартісного підходу для цілей визначення бази оподаткування майна, що є характерним для США, Канади та більшості країн Європи. Аргументовано, що така практика є перспективною для впровадження в українську модель оподаткування нерухомого майна, використовуючи відповідні інструменти й методи архітекtonіки фіскального федералізму.

В українських реаліях наявність достатніх ресурсів у місцевих бюджетах є запорукою того, що територіальна громада має можливість надавати більш якісні та різноманітні послуги своїм жителям. Наголошено, що раціональне використання податкових інструментів, за умов диверсифікації повноважень для виконавчих органів місцевого самоврядування, стимулюватиме діяльність суб'єктів підприємництва та поглиблення взаємодії із малим та середнім бізнесом задля модернізації виробничого потенціалу та сприяння збереженню й створенню робочих місць в територіальних громадах.

Визначено, систематизовано та охарактеризовано комплекс ризиків фіскального федералізму, які можуть бути пов'язані з надмірною автономізацією фіскальних повноважень органам місцевого

самоврядування, домінуванням локальних інтересів над національними, загостренням конкуренції між територіальними громадами в частині залучення фінансових ресурсів тощо. З огляду на ці й інші ризикові обставини запропоновано вектори мінімізації фіскальних ризиків у децентралізованій системі публічного управління.

У дисертації сформульовано новітні пріоритети імплементації архітекτονіки фіскального федералізму в Україні у розрізі досягнення тактичних і стратегічних цілей забезпечення ефективного розвитку держави і територіальних громад. Запропоновано диверсифікувати фіскальні повноваження органів місцевого самоврядування в частині ефективного застосування позикових інструментів фіскального федералізму, спільного адміністрування податку на нерухоме майно, сприяння процедурам адміністрування акцизного податку та моніторингу зарахування його надходжень до місцевих бюджетів, контролю за цільовим використанням надходжень екологічного податку з урахуванням збільшення частки зарахування до бюджетів територіальних громад міст, селищ і сіл.

Наголошено, що у період економічної відбудови України необхідно вжити низку заходів щодо поступового зниження трансфертної залежності місцевих бюджетів від державного бюджету, зокрема внаслідок перерозподілу доходів і диверсифікації фіскальних повноважень між рівнями влади. Акцентовано увагу на зміцненні суб'єктності органів місцевого самоврядування в процесі отримання міжнародної фінансової допомоги за рахунок наділення відповідними повноваженнями. В умовах поглиблення реформи фінансової децентралізації відкриваються перспективи для зростання обсягу надходжень до місцевих бюджетів і водночас послаблюється контроль держави за формуванням, раціональним й ефективним використанням таких коштів. Запропонований у дисертаційній роботі підхід сприятиме розширенню повноважень органів місцевого самоврядування щодо укладання угод для спільної реалізації суспільно-значущих проєктів за рахунок коштів міжнародного фінансового

співробітництва. В результаті чого відбудеться зміцнення фінансової спроможності місцевих бюджетів і підвищення самостійності органів місцевого самоврядування в контексті виконання покладених на них завдань та функцій.

Констатовано, що пріоритетною сильною складовою успішного розвитку територіальних громад в Україні є довіра суспільства до органів місцевого самоврядування, що безпосередньо залежить від рівня їх транспарентності. Транспарентність є однією із ключових вимог до функціонування органів державної влади і місцевого самоврядування в процесі імплементації архітекtonіки фіскального федералізму, яка зумовлена поступальним розвитком України як сучасної, демократичної та правової держави, в якій найбільшою цінністю визнається людина.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання запропонованих у дисертаційній роботі теоретико-методологічних положень щодо реалізації доміант архітекtonіки фіскального федералізму відповідними органами державного управління та місцевого самоврядування в контексті забезпечення суспільного добробуту та сталого економічного розвитку держави, регіонів і територіальних громад.

Ключові слова: фіскальний федералізм, архітекtonіка фіскального федералізму, міжбюджетні відносини, фіскальна політика, доходи місцевих бюджетів, бюджетні видатки, фіскальний потенціал територіальної громади, сталий економічний розвиток, суспільний добробут.

ANNOTATION

Tkachyk F. P. The Modern Architectonics of Fiscal Federalism. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Economic Sciences in the specialty 08.00.08 – Money, Finance and Credit. – West Ukrainian National University, Ternopil, 2024.

The dissertation is devoted to the study of the scientific-theoretical, methodological and practical foundations of the formation and implementation of the latest architectonics of fiscal federalism in the context of effective provision of the social and economic development of the state and territorial communities under modern conditions.

The resilience increase of the economy of the state, regions and territorial communities under modern conditions requires changes in scientific approaches in the context of the search for effective means of financial support for the priority directions of Ukraine's development. An important role in this perspective should be given to the relations between state authorities and local self-governments in terms of increasing the fiscal potential of the state and local budgets. One of the key aspects of European integration processes is the formation of effective institutions of local self-government, capable of creating and constantly providing a favorable living environment in the community for sustainable economic development, human self-realization, guaranteeing his or her rights and protecting freedoms. Such a context requires an appropriate scientific-methodological and institutional-legal basis for the optimal distribution of financial resources, powers and responsibilities between state administration and local self-government bodies on the basis of fiscal federalism. The implementation of fiscal federalism encourages state administration and local self-government bodies to take into account priority public needs and find operational and effective solutions in order to counteract the negative consequences of war, stabilize the state economy and innovative development of territorial communities. Taking this into account, issues regarding the development of new theoretical-methodological and practical provisions are gaining relevance.

The dissertation reveals the theoretical content of fiscal policy, its determinants and implementation models. It is substantiated that fiscal policy is an important means of influencing the effectiveness of the functioning of public finance entities. Fiscal policy through the rational use of appropriate tools is able to stimulate financial, economic, investment and innovation activity in the state

and territorial communities in particular. It is determined that the specifics of using fiscal policy implementation models, in particular on the basis of fiscal federalism, will contribute to the optimization of the distribution of fiscal powers between the relevant bodies of state administration and local self-government in order to increase the financial potential of state and local budgets.

It is argued that fiscal federalism is capable of becoming a catalyst for social, economic, innovative, investment, ecological and cultural development of territorial communities in Ukraine. It is proposed to interpret fiscal federalism in terms of the following aspects: as a process of harmonization of inter-budgetary relations; as a tool for ensuring the unity and independence of the budgets of various branches; as a method of rational use of the resource potential of territorial communities in order to ensure their sustainable socio-economic development.

It is determined that the main priority of implementing the architectonics of fiscal federalism is the maximum satisfaction of public needs based on the distribution and consolidation of powers to increase the financial potential of state and local budgets. The importance and prospects of cooperation and interaction of the subjects of the architectonics of fiscal federalism for the achievement of tactical and strategic goals of the social and economic development of Ukraine are emphasized.

It is substantiated that a comprehensive understanding of the architectonics of fiscal federalism in the conditions of economic transformations and modern trends in the development of finance is provided by combining dialectical, institutional, systemic, informational and methodological approaches. The dialectical approach made it possible to thoroughly investigate the architectonics of fiscal federalism as a phenomenon that is in constant development, which is characterized by internal contradictions between the complexity of tasks and the available spectrum of conditions for their implementation by state and local self-government bodies. The systemic approach made it possible to consider the architectonics of fiscal federalism in the form of an extremely complex social and economic system, to determine its composition from a set of interconnected and

complementary elements, to highlight and direct the proper functioning of this original system. It is determined that the architectonics of fiscal federalism has an institutional nature, since it is characterized by the following main features: legal provision and regulation of relations, participation of the state and local self-government as an institution, institutional principles of the functioning of subjects, the uncertainty of the environment in which the distribution and delegation of powers takes place, social and economic factors of influence, etc. The informational approach to the study of the architectonics of fiscal federalism contributed to the substantiation of the indicators that serve as a basis for making effective fiscal decisions by state and local self-government bodies, in particular, using regulatory and legal, reporting and statistical, accounting, planning, budgetary and tax information, and most importantly, the appropriate toolkit for its analysis.

The dissertation established that such a combined approach forms the basis for the implementation of tasks related to the scientific and theoretical understanding of the architectonics of fiscal federalism in order to improve the understanding of its essential characteristics and the formation of the latest priorities for implementation into the Ukrainian system of inter-budgetary relations.

The conducted research made it possible to determine the fiscal potential of the territorial community as a set of existing and potential financial resources that local self-government bodies in cooperation with other subjects of fiscal federalism can attract with the help of tax, non-tax, transfer, expenditure and loan instruments and rationally distribute to ensure effective functioning and development of territorial communities.

It has been established that the main financial resources of local budgets in Ukraine are tax revenues, which, for the most part, consist of personal income tax, excise tax, single tax, property tax, as well as non-tax revenues and subsidies from state authorities. The trend of active attraction of funds from international financial organizations to ensure the stable development of the economy and

society after the introduction of martial law in Ukraine is revealed. It is established that grant and other loan instruments of the architectonics of fiscal federalism are the main means of social, sectoral-economic, infrastructural, energy and ecological development of territorial communities.

It is revealed that inter-budgetary transfers play a fundamentally important role in the system of local finances, as they are used to ensure that revenues correspond to the spending powers of different levels of government. The stable nature of the use of transfer and expenditure tools of the architectonics of fiscal federalism is emphasized. It is proved that their practical implementation in Ukraine is based on the cooperation of state administration and local self-government bodies, but it must fully comply not only with the principles of balance and hierarchy, but also with subsidiarity, justice, and transparency. The distribution of expenses between the levels of the budgetary system should take into account the need to provide equally high-quality public services for the population. The implementation of fiscal federalism ensures a higher level of social welfare, as local self-government bodies are better aware of the needs of residents of the territorial community, which enables them to use appropriate tools to attract financial resources, taking into account the architectural factors of fiscal federalism.

Based on the use of theoretical and empirical methods in the comparison of fiscal federalism implementation models in the countries of the European Union, it is established that its key features are the formation of tax competition in the regions, as well as the autonomy of fiscal decisions of local governments. It is revealed that the synergy of delegating property tax administration powers to local self-government bodies is achieved due to the simultaneous use of the cost approach for the purposes of determining the property tax base, which is typical for the USA, Canada and most European countries. It is argued that this practice is promising for introduction into the Ukrainian model of real estate taxation, using appropriate tools and methods of the architectonics of fiscal federalism.

In Ukrainian realities, the availability of sufficient resources in local budgets is a guarantee that the territorial community has the opportunity to provide better and more diverse services to its residents. It is emphasized that the rational use of tax instruments, under the conditions of diversification of powers for executive bodies of local self-government, will stimulate the activity of business entities and deepen interaction with small and medium-sized businesses in order to modernize production potential and promote the preservation and creation of workplaces in territorial communities.

The set of risks of fiscal federalism, which may be associated with excessive autonomy of fiscal powers to local self-government bodies, dominance of local interests over national ones, aggravation of competition between territorial communities in attracting financial resources, etc., is defined, systematized and characterized. In view of these and other risky circumstances, vectors for minimizing fiscal risks in the decentralized system of public administration are proposed.

The dissertation formulates the latest priorities for the implementation of the architectonics of fiscal federalism in Ukraine in terms of achieving tactical and strategic goals of ensuring the effective development of the state and territorial communities. It is proposed to diversify the fiscal powers of local self-government bodies in terms of the effective application of fiscal federalism loan instruments, joint administration of real estate tax, assistance in excise tax administration procedures and monitoring of the inclusion of its revenues into local budgets, control over the targeted use of environmental tax revenues, taking into account the increase in the share of its inclusion into budgets of territorial communities of cities, towns and villages.

It is emphasized that during the period of economic reconstruction of Ukraine, it is necessary to take a number of measures to gradually reduce the transfer dependence of local budgets on the state budget, in particular due to redistribution of income and diversification of fiscal powers between levels of government. Emphasis is placed on strengthening the subjectivity of local self-

government bodies in the process of receiving international financial aid through the granting of appropriate powers. Under conditions of the deepening of the reform of financial decentralization, prospects are opened for the growth of the volume of revenues to local budgets, and at the same time, the control of the state over the formation, rational and effective use of such funds is weakened. The approach proposed in the dissertation will contribute to the expansion of the powers of local self-government bodies to conclude agreements for the joint implementation of socially significant projects at the expense of international financial cooperation. As a result, the financial capacity of local budgets will be strengthened and the independence of local self-government bodies will be increased in the context of fulfilling the tasks and functions assigned to them.

It is established that the priority and strong component of the successful development of territorial communities in Ukraine is public trust in local self-government bodies, which directly depends on the level of their transparency. Transparency is one of the key requirements for the functioning of state authorities and local self-government in the process of implementing the architectonics of fiscal federalism, which is conditioned by the progressive development of Ukraine as a modern, democratic and legal state, in which a human is recognized as the greatest value.

The practical significance of the obtained results lies in the possibility of using the theoretical and methodological provisions proposed in the dissertation regarding the implementation of the architectonics dominants of fiscal federalism by the relevant bodies of state administration and local self-government in the context of ensuring public welfare and sustainable economic development of the state, regions and territorial communities.

Key words: fiscal federalism, architectonics of fiscal federalism, inter-budgetary relations, fiscal policy, revenues of local budgets, budgetary expenditures, fiscal potential of the territorial community, sustainable economic development, public welfare.

Список публікацій здобувача
Наукові праці, які відображають основні наукові результати
дисертації:

1. Ткачик Ф. П. Фіскальний федералізм в Україні: теорія, методологія, практика : моногр. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 348 с. (20,2 д.а.).

2. Формування фіскального простору України в умовах глобалізаційних дисбалансів : моногр. / за ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. С. 217-230 (особистий внесок здобувача: п. 4.1 «Моніторинг акумулювання бюджетних ресурсів: українські реалії», п. 4.3 «Бюджетне регулювання в умовах перманентного дефіциту фінансових ресурсів», п. 8.2 «Напрями формування фіскального простору в Україні на засадах бюджетно-податкового регулювання та імплементації європейського досвіду») (1,61 д.а.).

3. Kovalenko Yu., Tkachyk F., Dmytriv V., Dubovyk O., Shevchuk O., Myskin Yu. Information Systems in Fiscal Administration and Modeling of Excise Tax. *Journal of Information Technology Management*. 2023. Vol. 15, Issue 4. P. 120-138. (особистий внесок здобувача: здійснено аналіз показників адміністрування акцизного податку до бюджету та обґрунтовано його фіскально-регулюючу роль) (0,16 д.а.) (Scopus).

4. Krysovatyu A., Desyatnyuk O., Tkachyk F. Theoretical logics of fiscal decentralization in the conditions of permanent transformation of interbudgetary relations. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. Vol. 2. Issue 43. P. 63–70 (особистий внесок здобувача: побудовано структурно-логічну схему впливу ключових домінант фіскальної децентралізації на розвиток територіальних громад в Україні) (0,29 д.а.) (Scopus, Web of Science).

5. Gontareva I. V., Hutsul I. A., Tkachyk F. P., Miroshnik O. Y. Fiscal efficiency of administration of duties in Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2018. Т. 3. № 26. С. 133–142 (особистий

внесок здобувача: запропоновано заходи щодо підвищення ефективності адміністрування мита до бюджету) (0,2 д.а.) (Web of Science).

6. Ambryk L. P., Hutsul I. A., Tkachyk F. P. Tax consulting: theoretical dominants, problems and prospects for development in Ukraine. *Economic and Law Paradigm of Modern Society*. 2018. Issue 2. P. 60–67 (особистий внесок здобувача: обґрунтовано пріоритети покращення сервісу інформаційно-консультаційної роботи в сфері оподаткування задля підвищення рівня податкової культури в суспільстві) (0,21 д.а.).

7. Ткачик Ф. П., Гуцул І. А. Митні та податкові регулятори зовнішньоекономічної діяльності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Економіка*. 2013. № 24. С. 132–136 (особистий внесок здобувача: досліджено актуалітети податкового регулювання діяльності суб'єктів міжнародних економічних відносин) (0,21 д.а.).

8. Ткачик Ф. П. Організаційно-правове забезпечення податкового консультування в Україні, Польщі та Чехії. *Світ фінансів*. 2014. Вип. 3. С. 155–162 (0,68 д.а.).

9. Ткачик Ф. П., Дармопук І. В. Податкове консультування як спосіб мінімізації ухилення від оподаткування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 9. Ч. 5. С. 204–208 (особистий внесок здобувача: систематизовано основні риси податкового консультування в контексті формування податкової грамотності та культури платників) (0,33 д.а.).

10. Ткачик Ф. П., Крисовата К. В. Моніторинг діяльності фіскальних органів у сфері роз'яснення митного законодавства та мінімізації митних ризиків. *Економіст*. 2015. № 5. С. 10–13 (особистий внесок здобувача: здійснено моніторинг роз'яснювальної роботи з питань реалізації митної та податкової політики задля втілення превентивних ініціатив щодо мінімізації фіскальних ризиків) (0,35 д.а.).

11. Ткачик Ф. П. Трансфертне ціноутворення як об'єкт моніторингу податкових консультантів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2015. Вип. 15. Ч. 3. С. 148–151 (0,51 д.а.).

12. Ткачик Ф. П., Лапка Р. В., Невідома Д. Р. Фінансова децентралізація в Україні: бюджетно-податковий аспект. *Сталий розвиток економіки*. 2016. № 1. С. 37–43 (особистий внесок здобувача: сформульовано перспективи вдосконалення та реформування податкового забезпечення фінансової децентралізації в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду) (0,25 д.а.).

13. Ткачик Ф. П., Хома Х. А. Податковий контроль у сфері виявлення ризиків з ПДВ. *Світ фінансів*. 2016. Вип. 2. С. 113–123 (особистий внесок здобувача: досліджено сутність та роль податкових ризиків у системі податкового контролю) (0,37 д.а.).

14. Ткачик Ф. П. Удосконалення податкового контролю в Україні у контексті протидії ухиленню від оподаткування. *Інфраструктура ринку*. 2017. Вип. 4. С. 133–137 (0,59 д.а.).

15. Ткачик Ф. П. Соціально-психологічні аспекти розвитку податкового консультування в Україні. *Світ фінансів*. 2017. Вип. 2. С. 118–127 (0,74 д.а.).

16. Ткачик Ф. П., Гуцул І. А., Зінкевич А. В. Особливості адміністрування і аудиту акцизного податку з пива солодового. *Світ фінансів*. 2018. Вип. 3 (56). С. 69–79 (особистий внесок здобувача: визначено та обґрунтовано чинники, які впливають на адміністрування акцизного податку до бюджету) (0,24 д.а.).

17. Ткачик Ф. П., Гуцул І. А. Митний контроль у забезпеченні економічної безпеки України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Том 30 (69). № 5. Ч. 2. С. 126–130 (особистий внесок здобувача:

обґрунтовано взаємозв'язок митної та податкової політик в контексті впливу на формування фіскальної безпеки держави) (0,29 д.а.).

18. Ткачик Ф. П., Дмитрів В. І. Адміністрування майнових податків в українській та світовій фіскальній практиці. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 40. С. 415–420 (особистий внесок здобувача: систематизовано принципи майнового оподаткування, досліджено фіскально-регулюючу роль податку на нерухоме майно та земельного податку у забезпеченні фінансової компоненти місцевого розвитку) (0,32 д.а.).

19. Ткачик Ф. П., Остапчук В. О. Європейські пріоритети оподаткування доходів фізичних осіб. *Світ фінансів*. 2020. Вип. 2 (63). С. 77–87 (особистий внесок здобувача: запропоновано пріоритети удосконалення процедур оподаткування доходів фізичних осіб в Україні) (0,4 д.а.).

20. Бондаренко Є. П., Ткачик Ф. П. Формування митної безпеки держави в умовах активізації міждержавних торговельних конфліктів. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 44. С. 158–164 (особистий внесок здобувача: запропоновано заходи стратегічного та тактичного характеру щодо посилення фіскальної безпеки держави в умовах ризиків міжнародних економічних відносин) (0,37 д.а.).

21. Ткачик Ф. П. Науково-концептуальні положення розвитку фіскального федералізму в Україні. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2020. № 3 (74). С. 200–206 (0,78 д.а.).

22. Десятнюк О. М., Ткачик Ф. П. Роль податкового потенціалу в розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Світ фінансів*. 2021. Вип. 1 (66). С. 77–88 (особистий внесок здобувача: проведено моніторинг компонентного формування податкової спроможності місцевих бюджетів в Україні, обґрунтовано шляхи протидії фіскальним ризикам, що здійснюють вплив на ефективний розвиток органів місцевого самоврядування) (0,42 д.а.).

23. Ткачик Ф. П. Моніторинг дотаційності бюджетів об'єднаних територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 26. URL: [https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/398_\(0,65 д.а.\)](https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/398_(0,65_д.а.)).

24. Ткачик Ф. П. Організаційно-правові детермінанти фіскальної політики на державному та місцевому рівнях. *Держава та регіони*. 2021. № 3 (120). С. 128–133 (0,8 д.а.).

25. Ткачик Ф. П. Інформаційне забезпечення діяльності податкових органів на державному і територіальному рівнях. *Бізнес–Навігатор*. 2021. Вип. 4 (65). С. 122–127 (0,65 д.а.).

26. Ткачик Ф. П. Архітектоніка міжбюджетних трансфертів та їх вплив на фінансову самостійність регіонів. *Економіка та держава*. 2021. № 8. С. 85–90 (0,71 д.а.).

27. Крисоватий А. І., Ткачик Ф. П. Еволюційна парадигма фіскального федералізму: трансформація досвіду США в український децентралізм. *Бізнес Інформ*. 2021. № 8. С. 109–116 (особистий внесок здобувача: здійснено моніторинг ризиків та ефектів фіскального федералізму для цілей імплементації його основних домінант в українську практику) (0,47 д.а.).

28. Ткачик Ф. П., Валігура В. А., Дмитрів В. І. Фіскально-регулюючий потенціал податку на доходи фізичних осіб. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 29. URL: [https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/602](https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/602_(особистий_внесок_здобувача:_ідентифіковано_фактори_впливу_на_фіскальні_та_регулюючі_домінанти_оподаткування_доходів_громадян;_охарактеризовано_специфічні_рисид_місцевого_економічного_розвитку_на_базі_концепцій_адміністрування_податку_на_доходи_фізичних_осіб)_) (особистий внесок здобувача: ідентифіковано фактори впливу на фіскальні та регулюючі домінанти оподаткування доходів громадян; охарактеризовано специфічні риси місцевого економічного розвитку на базі концепцій адміністрування податку на доходи фізичних осіб) (0,19 д.а.).

29. Десятнюк О. М., Ткачик Ф. П., Марченко Л. І. Особливості податкової гармонізації в Європейському Союзі в умовах турбулентності. *Наукові праці Науково-дослідного фінансового інституту*. 2022. № 1 (98). С. 24–33 (особистий внесок здобувача: обґрунтовано заходи позитивного впливу податкової політики на діяльність суб'єктів бізнесу та фінансово-

економічний розвиток держави й регіонів в умовах воєнного стану) (0,22 д.а.).

30. Ткачик Ф. П. Податкові домінанти фінансового вирівнювання розвитку територій в умовах воєнного стану. *Причорноморські економічні студії*. 2022. Вип. 74. С. 203–209 (0,79 д.а.).

31. Ткачик Ф. П. Роль податку на нерухоме майно у фіскальній політиці Європейського Союзу та економічному відновленні України. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. № 5/2. С. 18–22 (0,72 д.а.).

32. Ткачик Ф. П. Вплив податкових інструментів фіскального федералізму на соціально-економічний розвиток територіальних громад. *Інтернаука. Серія: «Економічні науки»*. 2022. № 5 (61). С. 104–111 (0,78 д.а.).

33. Ткачик Ф. П. Кореляційний моніторинг фіскального федералізму у централізованій та децентралізованій системах Європейського Союзу. *Економічний аналіз*. 2022. Т. 32. № 2. С. 261–270 (0,64 д.а.).

34. Десятнюк О. М., Ткачик Ф. П. Податкова політика в контексті стабілізації енергетичних ринків. *Фінанси України*. 2022. № 10 (323). С. 32–43 (особистий внесок здобувача: запропоновано рекомендації щодо удосконалення процедур адміністрування окремих податків і зборів в контексті зниження податкового навантаження на суб'єктів господарювання, які отримують прибуток від здійснення енергозберігаючих й енергоефективних заходів) (0,43 д.а.).

35. Ткачик Ф. П. Імплементация фіскального федералізму в систему міжбюджетних відносин в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 55. URL: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/55> (0,68 д.а.).

36. Ткачик Ф. П., Дмитрів В. І. SWOT-аналіз фіскальних детермінантів розвитку територіальних громад в Україні. *Бізнес Інформ*. 2023. Вип. 10. С. 315–320 (особистий внесок здобувача: досліджено

ефективність застосування стратегічного SWOT-аналізу функціонування органів місцевого самоврядування на базі ключових параметрів фіскальної політики та фіскального федералізму) (0,33 д.а.).

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

37. Tkachyk F. P., Krysovatyi A. I., Valihura V. A., Hutsul I. A., Dmytriv V. I. Fiscal Aspects of the Functioning of the Electronic Declaration System of Citizens' Income and Property in Ukraine. 2020 10th International Conference on Advanced Computer Information Technologies. September 16-18 2020, Deggendorf, Germany. P. 532-536 (особистий внесок здобувача: проаналізовано основні показники оподаткування доходів громадян, на основі чого розраховано та побудовано прогноз фіскальних втрат від оподаткування доходів у вигляді заробітної плати) (0,12 д.а.) (Scopus).

38. Ткачик Ф.П. Податкове консультування: навч. посіб. Тернопіль: Вектор, 2015. 252 с. (11,4 д.а.).

39. Krysovatyi A. I., Tkachyk F. P. Implementation of the principles of fiscal federalism under conditions of military risks and threats. Grail Of Science. 2022. № 12-13. С. 91–94 (за матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. «An integrated approach to science modernization: methods, models and multidisciplinary» (м. Вінниця – м. Відень, 29 квітня 2022 р.) (особистий внесок здобувача: доведено спроможність ефективної бюджетно-податкової політики, яка ґрунтується на принципах фіскального федералізму в контексті підсилення соціально-економічного розвитку України) (0,09 д.а.).

40. Ткачик Ф. П. Сучасні особливості надання податкових консультацій фіскальними органами в Україні. *Економічний розвиток держави та регіонів в умовах трансформаційних змін*: матер. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 2627 вересня 2014 р.). Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2014. С. 138–140 (0,2 д.а.).

41. Ткачик Ф. П., Гуцул І. А. Сучасна концепція фіскального регулювання інвестиційної діяльності. *International Scientific Conference Economy and Society: modern foundation for human development: Conference Proceedings, Part 2.* (Leipzig, October 31th, 2016). Germany: Baltija Publishing, 2016. P. 224–226 (особистий внесок здобувача: досліджено закономірності використання інструментів фіскальної політики в контексті стимулювання інвестицій) (0,11 д.а.).

42. Ткачик Ф. П., Атаманець Ю. П., Яцканич А. В. Шляхи вдосконалення митного та податкового контролю в Україні. *Актуальні проблеми використання потенціалу економіки країни: світовий досвід та вітчизняні реалії* : Матер. III Міжн. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 25 травня 2019 р.). Дніпро: ДДАБА, 2019. С. 125–128 (особистий внесок здобувача: досліджено міжнародні специфікації податкового контролю) (0,08 д.а.).

43. Ткачик Ф. П., Дмитрів В. І. Соціокультурні тенденції розвитку податкового консультування в Україні. *Сучасні проблеми та перспективи розвитку міжнародних економічних відносин і світового господарства* : Матер. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький – м. Сатанів, 19-20 квітня 2019 р.) Сатанів: КНУ, 2019. С. 39–43 (особистий внесок здобувача: досліджено тенденції консультаційно-сервісної діяльності податкових органів) (0,13 д.а.).

44. Ткачик Ф. П. Електронні сервіси адміністрування ПДВ в Україні. *Сучасні детермінанти фіскальної політики: локальний та міжнародний вимір* : Зб. матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 10 вересня 2019 р.). Тернопіль: ТНЕУ, 2019. С. 54–56 (0,14 д.а.).

45. Ткачик Ф., Кучмач Б. Діджиталізація соціально-економічних процесів в Україні та Польщі. *International Scientific Conference Information potential of socio-economic development of the state and regions* : Conference Proceedings, April 20, 2020. Gromadka, Poland: GOKiB. P. 48–51 (особистий внесок здобувача: досліджено особливості впливу діджиталізації на оподаткування та соціально-економічний розвиток) (0,09 д.а.).

46. Ткачик Ф. П. Фіскальний федералізм у фінансовій системі США. *Проблеми та перспективи фінансової політики в умовах пандемічних процесів* : Матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет конф. (м. Тернопіль, 02 жовтня 2020 р.). Тернопіль: Вектор. 2020. С. 9–10 (0,11 д.а.).

47. Ткачик Ф. П. Детермінанти фіскального федералізму в контексті стимулювання розвитку територій. *Актуальні економічні, фінансові та правові питання в умовах євроінтеграції та глобальної конкуренції* : Зб. матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ірпінь – смт. Ворохта, 9-20 листопада 2020 р.). Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. С. 153–155 (0,15 д.а.).

48. Ткачик Ф. П. Податкова конкуренція як елемент фіскального федералізму Швейцарії. *Актуальні питання ефективного функціонування економічних систем: особливості, тенденції та перспективи*: Матер. міжнар. спец. наук. конф. (м. Хмельницький, 19 лютого, 2021 р.). Вінниця: МДЦ, 2021. С. 19–23 (0,2 д.а.).

49. Ткачик Ф. П. Вплив фіскального федералізму на економічний розвиток федеративних та унітарних держав. *Фінансова політика України: можливості та обмеження в умовах глобальних економічних шоків* : Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 березня 2021 р.) Київ: КНЕУ, 2021. С. 126–128 (0,16 д.а.).

50. Ткачик Ф. П., Варнавських О. П., Блощинська Х. А. Інформаційний потенціал та сервісне забезпечення контролюючих органів у сфері оподаткування. *Формування конкурентоспроможності національної економіки: трансформації в умовах розвитку інновацій* : Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 3-4 вересня, 2021 р.). Запоріжжя: КПУ, 2021. С. 93–97 (особистий внесок здобувача: запропоновано орієнтири удосконалення інформаційного та сервісного забезпечення діяльності контролюючих органів у сфері оподаткування) (0,07 д.а.).

51. Десятнюк О. М., Ткачик Ф. П. Архітектоніка моделей фіскального федералізму в країнах ЄС. *Сучасні детермінанти фіскальної політики: локальний та міжнародний вимір*: Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 8-9 вересня 2021 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2021. С. 21–23 (особистий внесок здобувача: досліджено специфічні риси функціонування моделей фіскального федералізму в країнах Європейського Союзу) (0,07 д.а.).

52. Ткачик Ф. П., Німуха Н. В. Моніторинг показників фінансування соціального захисту та соціального забезпечення жителів громади. *Перспективи розвитку економіки країни: світовий та національний аспекти* : Зб. тез наук. робіт уч. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 11 грудня 2021 р.). Одеса: ЦЕНДР, 2021. С. 63-66 (особистий внесок здобувача: проаналізовано та обґрунтовано частку бюджетних видатків на соціальний захист й соціальне забезпечення населення) (0,09 д.а.).

53. Ткачик Ф. П., Гуцул І. А., Крисовата К. В. Діалектика екологічного оподаткування в умовах суспільних трансформацій. *Formation of innovative potential of world science* : Proceedings of the III Intern. Scien. And Theor. Conf. (Tel Aviv, State of Israel, August 19, 2022). European Scientific Platform, 2022. P. 40-42 (особистий внесок здобувача: систематизовано пріоритетні напрямки ефективної розбудови екологічного оподаткування в Україні) (0,07 д.а.).

54. Десятнюк О. М., Ткачик Ф. П. Податковий потенціал та його значення в розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Фінансові інструменти сталого розвитку держави в умовах системної економічної трансформації* : Зб. матер. I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький – м. Херсон, 22 червня 2022 р.). Хмельницький–Херсон : ХНТУ, 2022. С. 12–14 (особистий внесок здобувача: обґрунтовано теоретико-методичні домінанти податкового потенціалу органів місцевого самоврядування) (0,11 д.а.).

55. Ткачик Ф. П. Специфікації збалансування бюджету: досвід Канади. *Восьмі Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія* : збірник наукових праць (м. Тернопіль, 15 листопада 2022 року). Тернопіль: ЗУНУ, 2022. С. 151-152 (0,14 д.а.).

56. Ткачик Ф. П., Карпінець В. В. Пріоритети забезпечення митної та податкової безпеки держави в умовах ризиків воєнного часу в Україні. *Антикризове регулювання економіки у 2023 році: теорія та практика в умовах європейської інтеграції України* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 лютого 2023 р.). Львів–Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 188–190 (особистий внесок здобувача: досліджено актуальні аспекти митно-податкової політики в сучасних реаліях домінування мультиаспектних ризиків) (0,08 д.а.).

57. Ткачик Ф. П., Карпінець В. В. Фіскальна політика у системі публічних фінансів. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації* : Зб. тез допов. XX Міжнар. наук.-практ. конф. мол. вч. (м. Тернопіль, 19 травня 2023 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2023. С. 604–606. (особистий внесок здобувача: обґрунтовано необхідність гармонізації фіскальної політики України з світовими нормами та стандартами) (0,08 д.а.).

58. Ткачик Ф. П., Малінський Д. М. Удосконалення фіскальної політики в контексті стабілізації й розвитку економіки держави. *Актуальні питання фінансової теорії та практики* : Збірн. матер. Десятої заоч.-дистанц. конф. студентів і молодих вчених (м. Тернопіль, 26 квітня 2023 р.). Ч. 2. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. С. 183–184. (особистий внесок здобувача: сформульовано пріоритети фіскальної політики держави в контексті стабілізації й розвитку економіки України) (0,06 д.а.).

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ФІСКАЛЬНОГО ФЕДЕРАЛІЗМУ	19
1.1. Фіскальна політика в контексті забезпечення соціально- економічного розвитку держави, регіонів і територіальних громад	19
1.2. Концептуальні засади фіскального федералізму	49
1.3. Характеристика складових архітектоніки фіскального федералізму	75
Висновки до розділу 1	102
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ДОМІНАНТИ ДОСЛІДЖЕННЯ АРХІТЕКТОНІКИ ФІСКАЛЬНОГО ФЕДЕРАЛІЗМУ	105
2.1. Методологічне підґрунтя формування теорії фіскального федералізму	105
2.2. Діалектичний, системний, інституційний та інформаційний підходи до дослідження архітектоніки фіскального федералізму	123
2.3. Методологічні засади формування фіскального потенціалу територіальних громад як результату фіскального федералізму	148
Висновки до розділу 2	170
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ФІСКАЛЬНОГО ФЕДЕРАЛІЗМУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	174
3.1. Моніторинг впливу інструментів фіскального федералізму на соціально-економічний розвиток територіальних громад	174
3.2. Фінансове вирівнювання місцевих бюджетів в умовах децентралізації	195
3.3. Емпіричні засади моделювання впливу фіскального федералізму на ефективність використання фіскального потенціалу територіальних громад	216
Висновки до розділу 3	242

РОЗДІЛ 4. АРХІТЕКТОНІКА МОДЕЛЕЙ ФІСКАЛЬНОГО ФЕДЕРАЛІЗМУ В КРАЇНАХ З РІЗНИМ ДЕРЖАВНИМ УСТРОЄМ	246
4.1. Детермінанти побудови фіскального федералізму у централізованій та децентралізованій системах країн Європи	246
4.2. Еволюційна парадигма фіскального федералізму: досвід США та його імплементація в українську систему міжбюджетних відносин	267
4.3. Домінанти фіскального федералізму у формуванні ресурсів місцевих бюджетів на базі адміністрування податку на майно	286
Висновки до розділу 4	307
РОЗДІЛ 5. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ФІСКАЛЬНОГО ФЕДЕРАЛІЗМУ В УКРАЇНІ	310
5.1. Ризики імплементації фіскального федералізму в Україні та шляхи їхньої мінімізації	307
5.2. Формування новітніх пріоритетів реалізації архітекtonіки фіскального федералізму в Україні	328
5.3. Перспективи розвитку територіальних громад на базі SWOT-аналізу інструментів фіскального федералізму	343
Висновки до розділу 5	358
ВИСНОВКИ	361
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	373
ДОДАТКИ	429

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Нові виклики й загрози національній безпеці, що постали перед суспільством, вимагають оперативних, адекватних і раціональних рішень щодо ефективного забезпечення соціально-економічного розвитку держави та її регіонів. Публічні фінанси як домінанта стабілізації ринкових відносин в Україні потребують інноваційних підходів, зокрема в контексті генерування фіскального потенціалу держави й адміністративно-територіальних одиниць. Фіскальна політика — пріоритетний інструмент післявоєнної відбудови економіки України, стимулювання інвестиційно-інноваційних процесів, функціональна квінтесенція забезпечення соціальних програм. Однак її потрібно переналагодити та модернізувати відповідно до стандартів Європейського Союзу, зважаючи на отримання Україною статусу кандидата на членство в ЄС.

Реалії сьогодення свідчать про необхідність пошуку новітніх підходів до формування фінансово спроможних територіальних громад на базі ефективного використання інструментів фіскального федералізму. Саме фіскальний федералізм спроможний оптимізувати процеси розподілу повноважень і функцій між органами державного управління та місцевого самоврядування в контексті ефективного формування доходів і забезпечення видатків відповідної ланки бюджету.

Зважаючи на це, актуальності набувають питання розроблення нових теоретико-методологічних і практичних положень фіскального федералізму, обґрунтування його архітекtonіки, формування новітніх пріоритетів використання в українській системі міжбюджетних відносин в умовах протидії ризикам воєнного часу. Саме ефективна імплементація фіскального федералізму спроможна посилити фінансову спроможність органів місцевого самоврядування для подолання негативних наслідків війни та стабілізації економіки.

Питання теоретичних і практичних аспектів фіскальної політики на національному та місцевому рівнях є предметом наукових досліджень представників фінансового напрямку економічної науки. Проблематика фіскального федералізму та децентралізму розкрита в працях І. Алексєєва, В. Андрущенко, Є. Балацького, В. Баранової, В. Буряченка, О. Василика, Г. Возняк, І. Волохової, С. Гречаної, В. Дем'янишина, О. Десятнюк, О. Длугопольського, О. Єрмошкіної, Т. Єфименко, І. Жеребило, О. Кириленко, О. Кнейслер, Ю. Коваленко, А. Крисоватого, Т. Куценко, Л. Лисяк, З. Лободіної, І. Лук'яненко, І. Луніної, І. Лютого, Б. Малиняка, В. Мельника, В. Опаріна, О. Рожка, Л. Сідельникової, М. Слатвінської, О. Сунцової, М. Трещова, О. Тулай, І. Чугунова, В. Федосова, І. Школьник, С. Юрія та ін. Важливе значення для розвитку теоретичних і методологічних основ державної політики у сфері регулювання міжбюджетних відносин мають праці класиків економічної та фінансової науки: К. Бейкера, Р. Берда, Ф. Беррі, Р. Бодвея, Л. Брауна, А. Вагнера, Б. Вейнгаста, К. Вікселя, Н. Генрі, Р. Гордона, Е. Ліндаля, Р. Масгрейва, В. Паретто, А. Пігу, В. Оутса, П. Самуельсона, А. Сміта, Дж. Стігліца, Ч. Тібу, Д. Хаймана, А. Халлетта, Л. Фелда, А. Фосатті та ін.

Однак динамізм розвитку фінансової децентралізації в Україні, періодичне реформування податкових органів, домінування кризових явищ у фінансово-економічних процесах, тенденції міграційної мобільності, військові ризики та загрози національній безпеці зумовлюють пошук нових, раціонально-адаптивних підходів фіскального регулювання на місцевому та державному рівні. У контексті зазначеного проблематика фіскального федералізму є актуальною, потребує додаткових наукових досліджень у сфері пошуку пріоритетів підвищення фінансового потенціалу держави і територіальних громад у сенсі максимізації їхнього соціально-економічного розвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.
Дисертаційну роботу виконано відповідно до планів науково-дослідних

робіт Західноукраїнського національного університету в межах науково-дослідних тем: «Напрями формування податкової політики України в контексті фіскальної децентралізації та розширення бази оподаткування» (державний реєстраційний номер 0115U002335), де запропоновано напрями підвищення ефективності державної політики фіскальної децентралізації в Україні; «Фіскальні виклики та асиметрії в умовах трансформації публічних фінансів: українські реалії» (державний реєстраційний номер 0117U000146), де систематизовано пріоритети розвитку бюджетно-податкової політики в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду; «Фіскально-регулюючі домінанти забезпечення митної безпеки в Україні» (державний реєстраційний номер 0119U100529), в межах якої обґрунтовано використання податкового інструментарію забезпечення фіскальної безпеки держави; «Діджиталізація фіскального простору в контексті забезпечення національної безпеки України» (державний реєстраційний номер 0121U109486), у межах виконання теми автором розроблено теоретико-концептуальні підходи до цифрової трансформації фіскального простору держави в контексті забезпечення ефективного функціонування всіх його суб'єктів; «Домінанти управлінського обліку в умовах діджиталізації для забезпечення економічної безпеки України у воєнний і післявоєнний періоди» (державний реєстраційний номер 0123U101580), де досліджено актуальні аспекти податкового стимулювання бізнесу в регіоні в умовах цифрової трансформації економіки; «Пріоритети фіскальної політики України в умовах дивергенцій митно-податкових інститутів» (державний реєстраційний номер 0122U000765), де запропоновано перспективи використання домінант фіскальної децентралізації та фіскального федералізму в українській практиці; «Механізм активізації бізнес-середовища як суб'єкта трансформації міст України на засадах сталого розвитку та впровадження смарт-технологій» (державний реєстраційний номер 0119U101365), у межах якої обґрунтовано використання фіскальних

інструментів у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення науково-теоретичних, методологічних і прагматичних засад формування та функціонування архітекtonіки фіскального федералізму задля забезпечення соціально-економічного розвитку держави й територіальних громад.

Реалізація мети дослідження передбачала визначення й вирішення таких завдань:

- розкрити теоретичний зміст фіскальної політики в контексті забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку держави, регіонів й територіальних громад;

- поглибити науково-теоретичні засади фіскального федералізму для обґрунтування принципів, моделей і правил його функціонування;

- ідентифікувати й охарактеризувати складові архітекtonіки фіскального федералізму для забезпечення суспільного добробуту й економічного зростання;

- узагальнити науково-концептуальні положення фіскального федералізму з метою визначення його ролі у формуванні сталого розвитку територіальних громад;

- розвинути методологічні засади наукового осмислення архітекtonіки фіскального федералізму з використанням основних категорій діалектики, інституційного, системного й інформаційного підходів для ідентифікації її закономірностей;

- обґрунтувати принципи формування і функціонування фіскального потенціалу територіальних громад у контексті реалізації фіскального федералізму;

- здійснити моніторинг впливу інструментів фіскального федералізму на стимулювання соціально-економічного розвитку

територіальних громад в Україні;

- оцінити практику здійснення фінансового вирівнювання місцевих бюджетів в умовах децентралізації фінансових ресурсів;

- змоделювати вплив елементів фіскального федералізму на формування та зміцнення фіскального потенціалу територіальних громад;

- охарактеризувати передумови та характерні риси фіскального федералізму у централізованій та децентралізованій системах країн Європейського Союзу задля напрацювання рекомендацій щодо використання в українській практиці;

- виявити переваги та недоліки функціонування фіскального федералізму в США та систематизувати перспективи їхньої імплементації в українську практику міжбюджетних відносин;

- визначити ключові особливості фіскального федералізму у формуванні фінансових ресурсів місцевих бюджетів на базі удосконалення адміністрування податку на майно;

- здійснити моніторинг ризиків фіскального федералізму в Україні й запропонувати тактичні та стратегічні вектори їхньої мінімізації;

- сформуванати новітні пріоритети реалізації архітекtonіки фіскального федералізму та обґрунтувати її роль у підвищенні ефективності управління бюджетними ресурсами в контексті забезпечення суспільного добробуту й сталого економічного розвитку;

- окреслити перспективи соціально-економічного розвитку територіальних громад України з урахуванням SWOT-аналізу інструментів фіскального федералізму.

Об’єктом дослідження є фіскальний федералізм.

Предмет дослідження — науково-теоретичні, методологічні та практичні засади формування новітньої архітекtonіки фіскального федералізму.

Методологія та методи дослідження. Методологія дослідження ґрунтується на діалектичному, інституційному, системному, інформаційному підходах, відповідно до яких елементи архітекtonіки фіскального федералізму розглядаються в нерозривному, логічному зв'язку та причинно-наслідковій зумовленості.

Методологічний базис дисертаційного дослідження збагачений основними положеннями класичної та неокласичної теорій, теоріями суспільних благ, інституціоналізму, конкурентних переваг регіону, муніципального дуалізму, інформаційної асиметрії, фіскального федералізму, фіскальної децентралізації, людського капіталу. Під час дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, зокрема: теоретичного узагальнення, наукової абстракції, порівняння, аналогії, аргументації — для формування понятійно-категоріального апарату дослідження; історичний і логічний — для обґрунтування взаємозв'язку та взаємозалежності фіскального федералізму і соціально-економічного розвитку територіальних громад; систематизації й узагальнення — при концептуалізації, окресленні генезису й архітекtonіки фіскального федералізму; структурно-функціональний — для визначення складових фіскальної політики в системі забезпечення сталого розвитку місцевого самоврядування; економіко-статистичного аналізу, індукції та дедукції, аналізу та синтезу — для вивчення прагматичних аспектів формування фінансового потенціалу територіальних громад. У дисертаційній роботі широко використано системно-функціональний, функціонально-структурний, комплексний, компаративний і графічний методи, за допомогою яких пояснено більшість фіскальних явищ і процесів. Застосування методів порівняння, планування, оптимізації та стратегічного аналізу (зокрема SWOT-аналізу) дало змогу сформулювати перспективи соціально-економічного розвитку територіальних громад на базі реалізації фіскального федералізму в Україні.

Інформаційно-фактологічною базою є Конституція України, закони України, інші нормативно-правові акти України та зарубіжних держав, статистична інформація Міністерства фінансів України, Державної податкової служби України, Державної казначейської служби України, Державної служби статистики України, Державного веб-порталу бюджету для громадян, органів місцевого самоврядування в Україні, Світового банку, Європейського статистичного бюро, аналітичні огляди Організації економічного співробітництва і розвитку, інших міжнародних організацій, матеріали аналітичних оглядів і науково-практичних конференцій, монографії, статті й інші наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з проблематики дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в системному розв'язанні важливої актуальної науково-прикладної проблеми — розробленні нових теоретичних і методологічних засад та формування науково-прагматичних рекомендацій щодо ефективної реалізації фіскального федералізму шляхом гармонізації складових його архітектоніки з метою активізації економічного розвитку територіальних громад і покращення суспільного добробуту. Найбільш вагомими результатами, які визначають наукову новизну дослідження, полягають у такому:

у перше:

– обґрунтовано теоретико-методологічні підходи до дослідження фіскального федералізму, що ґрунтуються на фінансовій теорії та філософському пізнанні фіскальної політики, ураховують поглиблення фінансових протиріч між інтересами органів державної влади та місцевого самоврядування, передбачають використання діалектичного, системного, інституційного й інформаційного підходів у контексті виявлення закономірностей та суперечностей імплементації фіскального федералізму в бюджетну систему. Це дало змогу окреслити напрями вдосконалення архітектоніки фіскального федералізму в процесі забезпечення фінансової спроможності територіальних громад;

– визначено дефініцію «архітекtonіка фіскального федералізму» як інституційно-функціональну парадигму взаємодії органів державного управління та місцевого самоврядування в процесі розподілу фінансових ресурсів, повноважень і відповідальності щодо оптимізації акумулювання й використання коштів державного та місцевих бюджетів з метою вдосконалення соціально-економічного розвитку держави, регіонів і територіальних громад. У наведеній дефініції акцентовано увагу на симбіозі інтересів держави та місцевого самоврядування в контексті забезпечення суспільного добробуту й сталого економічного розвитку та використання архітекtonіки фіскального федералізму для покращення надання суспільних благ жителям громади;

– розроблено науково-методичні підходи до оцінювання впливу фіскального федералізму на забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад на основі проведення SWOT-аналізу ендогенних та екзогенних чинників формування їхнього фіскального потенціалу. Це дало змогу обґрунтувати шляхи мінімізації ризиків нерационального використання фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування та запропонувати орієнтири ефективного формування й розподілу коштів місцевих бюджетів на базі оптимізації адміністрування місцевих податків і зборів, залучення міжнародних грантів і позик, посилення результативності видатків місцевих бюджетів;

удосконалено:

– концептуальні підходи до визначення архітекtonіки фіскального федералізму через синтез її ключових елементів, із використанням моделей децентралізованого, дуалістичного, кооперативного та комбінованого фіскального федералізму. Такий підхід, на відміну від наявних, ураховує сприятливі та негативні чинники впливу податкових і позикових фінансів на ефективність функціонування територіальних громад в Україні. Це підтвердило гіпотезу про доцільність практичного застосування симбіозу інструментів і методів архітекtonіки фіскального федералізму для

досягнення цілей сталого розвитку територіальних громад в умовах протидії новітнім ризикам;

– методологічні домінанти дослідження фінансового потенціалу територіальних громад, які базуються на поглибленні наукового інструментарію фінансової науки в контексті вивчення закономірностей формування доходів бюджетів місцевого самоврядування на базі наявних і потенційних фінансових ресурсів за рахунок відповідних інструментів архітекtonіки фінансового федералізму. Такий підхід дає змогу розвинути теоретико-методологічні засади підвищення фінансової спроможності місцевих бюджетів; запропонувати вектори використання податкових інструментів архітекtonіки фінансового федералізму в зміцненні фінансового потенціалу територіальних громад на базі розширення повноважень у сфері адміністрування місцевих податків і зборів, забезпечення адекватної податкової конкуренції, формування сприятливого інвестиційно-інноваційного клімату, стимулювання грантів та інших інструментів міжнародної фінансової допомоги;

– теоретико-методичні підходи щодо використання інструментів фінансового федералізму в їхній логічній взаємодії в контексті впливу на фінансовий потенціал територіальних громад, що, на відміну від наявних, ураховують світовий досвід і ґрунтуються на трансформації нормативу зарахування податку на доходи фізичних осіб до місцевих бюджетів; закріпленні виключних повноважень щодо кооперативного адміністрування податку на майно органами місцевого самоврядування з податковими органами; делегуванні фінанських повноважень органам місцевого самоврядування для моніторингу цільового використання надходжень від акцизного й екологічного податку; безпосередній участі міських, селищних і сільських рад у процесі отримання грантів, кредитів, позик міжнародних фінансових інституцій; оптимізації процедур фінансового вирівнювання на основі пріоритетності підтримки територіальних громад, які цього потребують;

– теоретико-організаційні засади зміцнення суб'єктності органів місцевого самоврядування в отриманні міжнародної фінансової допомоги, що базуються на наділенні повноважень органів місцевого самоврядування щодо прийняття відповідних фіскальних рішень. В умовах поглиблення реформи фінансової децентралізації відкриваються перспективи для зростання обсягу надходжень до місцевих бюджетів і водночас послаблюється контроль держави за формуванням, раціональним й ефективним використанням таких коштів. Запропонований підхід, на відміну від існуючих, сприятиме розширенню повноважень органів місцевого самоврядування щодо укладання угод для спільної реалізації суспільно-значущих проєктів за рахунок коштів міжнародного фінансового співробітництва. Це сприятиме зміцненню фінансової спроможності місцевих бюджетів і підвищенню самостійності органів місцевого самоврядування в контексті виконання покладених на них завдань та функцій;

набули подальшого розвитку:

– науково-теоретичні підходи щодо визначення сутності «фіскального федералізму» виходячи з таких дефініцій як: процес гармонізації міжбюджетних відносин за умови делегування фінансової самостійності органам місцевого самоврядування через використання відповідних фіскальних інструментів з метою ефективної реалізації пріоритетних напрямів економічного розвитку та забезпечення суспільного добробуту; інструмент забезпечення єдності й самостійності бюджетів різних ланок відповідно до їхніх функцій і повноважень на засадах соціально-економічної та політичної доцільності; спосіб раціонального використання ресурсного потенціалу територіальних громад для нарощування доходів місцевих бюджетів на основі взаємоузгоджених податкових повноважень між органами державного управління та місцевого самоврядування. Аргументовано, що фіскальний федералізм спонукає органи державного управління та місцевого самоврядування враховувати

пріоритетні суспільні потреби і знаходити оперативні ефективні рішення з метою їхнього максимального задоволення на базі узгоджених фіскальних повноважень;

– науково-концептуальні засади підвищення ролі фіскального федералізму стосовно ефективного оподаткування нерухомого майна. Це сприяє ідентифікації групи чинників, що впливають на ефективність оподаткування нерухомості в Україні. Запропоновано розширити фіскальні повноваження органів місцевого самоврядування в частині самостійного встановлення ставок, визначення бази, використання пільг та інших елементів податку на нерухоме майно, ураховуючи тип, стан, місцезнаходження, оціночну вартість об'єкту нерухомості, актуальні дані реєстру майна, що підлягає оподаткуванню, податкоспроможність платників податку тощо. Такий підхід, на відміну від наявних, дозволить органам місцевого самоврядування у взаємодії з податковими органами результативніше здійснювати облік платників податку, збір податку на нерухоме майно, контроль за його декларуванням і сплатою до місцевих бюджетів, моніторинг цільового використання надходжень до бюджету;

– теоретичні й практичні засади підвищення ефективності видатків місцевих бюджетів в процесі імплементації правил фіскального федералізму, конкретизації та закріплення повноважень між суб'єктами архітектоніки фіскального федералізму. Такий підхід, на відміну від існуючих, дасть змогу ефективніше реалізовувати програми соціально-економічного розвитку залежно від їхньої пріоритетності для конкретної територіальної громади в умовах викликів воєнного часу. Це сприятиме реалізації ініціатив щодо спрямування бюджетних коштів на розвиток людського капіталу, покращить процедури залучення громадськості до бюджетного процесу, посилюючи спільну відповідальність за оптимальний розподіл, використання і контроль бюджетних коштів територіальних громад;

– науково-практичні аспекти протидії ризикам фіскального федералізму з урахуванням кращих практик зарубіжних країн. Такий підхід слугував базисом для напрацювання рекомендацій щодо мінімізації ризиків фіскального федералізму за рахунок таких заходів: удосконалення інституційно-правового забезпечення розподілу фінансових ресурсів і повноважень на базі принципів фіскального федералізму; налагодження підзвітності та підконтрольності в контексті забезпечення відповідальності органів місцевого самоврядування; підвищення прозорості бюджетного процесу та залучення громадськості до управління ним; формування сталості комунікації та співпраці відповідних органів державного управління, місцевого самоврядування і платників податків у сфері виконання функціональних обов'язків; активізація процедур використання цифрових технологій фіскального адміністрування в механізмі акумулювання та розподілу бюджетних ресурсів територіальних громад; розширення повноважень органів місцевого самоврядування у сфері адміністрування місцевих податків і зборів (зокрема й у контексті протидії ризикам ухилення від оподаткування); запровадження єдиного транспарентного підходу до надання податкових пільг тощо.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені в дисертації теоретичні положення й методологічні підходи до вдосконалення фіскальної політики на основі фіскального федералізму одержали практичне застосування в діяльності органів державного управління, місцевого самоврядування та вітчизняних установ.

Одержані в процесі дисертаційного дослідження наукові результати прийняті до впровадження Комітетом Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики (довідка № 126-01/1161 від 17.10.2022 р.), Департаментом оподаткування юридичних осіб Державної податкової служби України (довідка № 1409/6/99-00-04-02-01-06 від 08.11.2022 р.), Тернопільською міською радою (довідка № 176/01 від 13.10.2022 р.), Управлінням Державної казначейської служби України в

м. Тернополі (довідка № 5-06-06/627 від 29.06.2023 р.), Дунаєвецькою міською радою (довідка № 01.02/2139 від 31.10.2023 р.); ТОВ «Уайт Консалтинг» (довідка № 1 від 22.07.2023 р.). Основні науково-теоретичні результати дисертації використовуються в навчальному процесі Західноукраїнського національного університету при викладанні дисциплін «Адміністрування податків», «Податкове консультування», «Податкова система», «Оподаткування видів економічної діяльності», а також у процесі підготовки підручників і навчальних посібників (довідка № 126-28/11775 від 28.08.2023 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібно виконаною науковою роботою, у якій сформульовано власні концептуальні підходи та запропоновано нові напрями розв'язання важливої наукової проблеми функціонування та розвитку фіскального федералізму в контексті забезпечення соціально-економічного розвитку держави й територіальних громад. Внесок автора в колективно опублікованих працях конкретизовано в списку публікацій. Теоретичні узагальнення, висновки та пропозиції, які виносяться на захист, отримані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні узагальнення, наукові розробки й аналітичні результати дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях, симпозіумах, семінарах, круглих столах: «Актуальні проблеми використання потенціалу економіки України: світовий досвід та вітчизняні реалії» (м. Дніпро, 2019 р.), «Сучасні проблеми та перспективи розвитку міжнародних економічних відносин і світового господарства» (м. Сатанів, 2019 р.), «International Scientific and Practical Conference Modern determination of the fiscal policy: local and international dimension» (м. Тернопіль, 2019 р.), «International Scientific Conference Information potential of socio-economic development of the state and regions» (м. Громадка, Польща, 2020 р.), «10th International Conference on Advanced Computer Information Technologies» (м. Деггендорф, Німеччина, 2020 р.), «Проблеми та перспективи фінансової політики в

умовах пандемічних процесів» (м. Тернопіль, 2020 р.), «Актуальні економічні, фінансові та правові питання в умовах євроінтеграції та глобальної конкуренції» (м. Ірпінь–смт Ворохта, 2020 р.), «Актуальні питання ефективного функціонування економічних систем: особливості, тенденції та перспективи» (м. Хмельницький, 2021 р.), «Фінансова політика України: можливості та обмеження в умовах глобальних економічних шоків» (м. Київ, 2021 р.), «Формування конкурентоспроможності національної економіки: трансформації в умовах розвитку інновацій» (м. Запоріжжя, 2021 р.), «Сучасні детермінанти фіскальної політики: локальний та міжнародний вимір» (м. Тернопіль, 2021 р.), «Перспективи розвитку економіки країни: світовий та національний аспекти» (м. Одеса, 2021 р.), «Formation of innovative potential of world science» (м. Тель-Авів, Держава Ізраїль, 2022 р.), «Восьмі Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія» (м. Тернопіль, 2022 р.), «Фінансові інструменти сталого розвитку держави в умовах системної економічної трансформації» (м. Хмельницький–м. Херсон, 2022 р.), «Features of the development of modern science in the pandemic's era» (м. Берлін, Німеччина, 2022 р.), «Антикризове регулювання економіки у 2023 році: теорія та практика в умовах європейської інтеграції України» (м. Одеса, 2023 р.), «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації» (м. Тернопіль, 2023 р.).

Публікації. За результатами дисертаційної роботи опубліковано 58 наукових праць, у тому числі: 1 одноосібну монографію, підрозділи у колективній монографії, 30 статей у наукових фахових виданнях України, 3 статті у виданнях, що внесені до реєстру міжнародних наукометричних баз Scopus та Web of Science, 1 стаття у науковому періодичному виданні іншої держави (Словаччина), 22 наукових праці, у яких додатково відображено результати дисертації (з них 1 публікація у виданні, проіндексованому в міжнародній наукометричній базі Scopus). Загальний

обсяг наукових праць становить 61,32 д.а, з них особисто автору належить 51,33 д.а.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (531 найменування на 55 сторінках), 23 додатки на 40 сторінках, містить 21 таблицю і 74 рисунки. Основний текст розміщено на 372 сторінках. Загальний обсяг роботи становить 469 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ФІСКАЛЬНОГО ФЕДЕРАЛІЗМУ

1.1. Фіскальна політика в контексті забезпечення соціально-економічного розвитку держави, регіонів і територіальних громад

У сучасних умовах поглиблення глобальних фіскальних дисбалансів, запровадження воєнного стану в Україні, загострення проблеми фінансово-економічної кризи актуалізується питання збалансованого бюджету та забезпечення на цій основі стійкості публічних фінансів. Ефективне функціонування публічних фінансів сприяє стабілізації економіки, соціально-економічному зростанню та досягненню пріоритетів соціального консенсусу в суспільстві. Під впливом безпрецедентних змін у функціонуванні глобальної економіки відбуваються процеси трансформації фінансових та організаційно-економічних взаємозв'язків, усталених підходів і розуміння ролі фіскальної політики як домінанти публічних фінансів у забезпеченні соціально-економічного розвитку держави, регіонів і територіальних громад, що актуалізує потребу взаємодії органів державної влади й органів місцевого самоврядування. Фіскальна політика сьогодні виконує роль оптимізатора міжбюджетних відносин в ієрархії взаємодії органів державного управління та місцевого самоврядування під час нарощування фінансового потенціалу місцевих бюджетів.

Питання значущості фіскальної політики є надзвичайно актуальним сьогодні, оскільки постала реальна потреба пошуку джерел збалансування доходів і видатків бюджетів усіх рівнів, вирівнювання їхніх фінансових можливостей у період протистояння ризикам воєнного часу, виходу з кризи, боротьби з інфляцією, протидії наслідкам пандемічних процесів, забезпечення вищого рівня життя громадян і стимулювання пріоритетних напрямів регіонального розвитку, адже на всі ці виклики можливо

відповісти в разі ефективної реалізації регулювання доходів і витрат держави.

Вважаємо, що фіскальна політика є важливою домінантою фіскального простору публічних фінансів, оскільки її ефективна реалізація спроможна удосконалити механізми управління доходами й видатками державного та місцевих бюджетів в Україні. Досить влучною є наукова теза А. Крисоватого, що «публічні фінанси враховують поряд із економічною ефективністю і фінансовою доцільністю участь публічних інституцій у розподілі і перерозподілі валового внутрішнього продукту, безпекову складову суспільного буття та здатність національного уряду створити такий фіскальний простір, який фінансово гарантуватиме захист громадян і бізнесу від внутрішніх загроз та зовнішніх безпекових викликів» [148, с. 14].

Заслуговують на увагу науково-теоретичні погляди щодо ідентифікації фіскального простору публічних фінансів, обґрунтовані в працях В. Опаріна, В. Федосова та П. Юхименка. Зокрема, науковці акцентують увагу на тому, що структурно-логічну будову публічних фінансів доцільно розглядати в широкому та вузькому значеннях: «у широкому розумінні вони охоплюють фінансову діяльність усіх різновидів публічних союзів — держави, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, а на глобальному рівні — міжнародних організацій і фінансових інституцій. Водночас у вузькому розумінні, що наразі є більш поширеним, до складу публічних належать державні й місцеві фінанси, в організації яких, незважаючи на їх взаємопов'язаність, мають домінувати принципи автономності та незалежності» [193, с. 114].

У цьому аспекті доречно також звернути увагу на позицію І. Тапи, яка полягає в тому, що «публічні фінанси у широкому розумінні зводяться до вивчення ролі уряду в економіці, натомість у вузькому розумінні — це галузь економіки, яка за допомогою заходів моніторингу та оцінювання ефективності політики державних доходів і державних витрат дає змогу зробити відповідні корективи, щоб досягнути бажаних ефектів та усунути

небажані ризики» [512]. На нашу думку, науковець звертає увагу на коригуючий вплив публічних фінансів за допомогою інструментів оподаткування, державних витрат, державних запозичень і дефіцитного фінансування на соціально-економічний розвиток держави.

О. Екштайн щодо цього зазначає, що «публічні фінанси — це дослідження впливу бюджетів на економіку, зокрема на досягнення основних економічних цілей: зростання, стабільності, справедливості та ефективності» [426, с. 240]. Важливу роль у цьому процесі відіграє фіскальна політика, яка має бути зосереджена на досягненні таких цілей, як стабільність цін, економічне зростання, більш рівномірний і справедливий розподіл доходів тощо. Вважаємо, що публічні фінанси потрібно націлювати не тільки на примноження ресурсів для забезпечення ефективного розвитку та досягнення оптимального розподілу, а й сприяти справедливому розподілу доходів і розширенню можливостей працевлаштування.

Відповідно до наукових поглядів Ф. Тейлора, зазначимо, що «публічні фінанси — це частина політичної економії, яка досліджує способи акумулювання доходів урядом та засоби ефективного їхнього розподілу» [477]. Погоджуємося з думкою науковця, що публічні фінанси взаємопов'язані з фіскальною політикою, оскільки проблеми фіскальної політики перебувають у полі зору публічних фінансів. Вирішення фіскальних проблем є пріоритетним завданням для всіх суб'єктів публічних фінансів.

Такі відомі економісти, як Ф. Лутц, С. Плем, Г. Гровз, Г. Далтон, акцентували увагу на тому, що «вивчення публічних фінансів не має зосереджуватися на тих питаннях, що виходять за межі безпосереднього процесу формування доходів та їхнього розподілу за видатками. Науковці у своїх дослідженнях незначну увагу приділяли також проблемам відбору критеріїв, які слід застосовувати для визначення переваг політики доходів або видатків; реакції приватного сектору на фіскальні рішення держави

(зміна ставок податків, зміна обсягів розподілу доходів за напрямками тощо); впливу соціальних, політичних, історичних чинників на формування фіскальних інститутів тощо» [417]. Однак не можна повністю погоджуватися з таким підходом, оскільки він дещо суперечить інституційним підвалинам фіскальної політики, а також продукує певну невідповідність сучасним принципам оподаткування, зокрема принципам соціальної групи. Це означає, що інтереси платників податків і громадян-виборців мають бути враховані під час формування та реалізації фіскальної політики на державному й регіональному рівнях. У центрі філософії людиноцентризму як антропологічної засади європейської інтеграції перебуває людина з усіма потребами і можливостями, інтересами та діями. Погоджуємося з думкою В. Воронкової, що «ефективність антропологічної парадигми європейської інтеграції, соціальна її адекватність передбачають такі моральні характеристики діяльності, як чесність і справедливість, що мають бути втілені суб'єктами публічних фінансів у процесі реалізації фіскальної політики» [58, с. 29].

Р. Масгрейв, Дж. Кейнс, А. Пігу, а згодом навіть Г. Далтон доповнили теорію пізнання публічних фінансів нормативним підходом, а пізніше з'явився ресурсний підхід. Погляди Дж. Кейнса стали невід'ємним атрибутом публічних фінансів, оскільки вони обґрунтовували нормативний вплив державної фіскальної політики на загальний рівень економічного розвитку та ступінь зайнятості населення. Це також було відображено в наукових гіпотезах Р. Масгрейва з акцентом на тому, що «фіскальна політика відіграє роль правильного регулятора щодо розподілу ресурсів і доходів, забезпечення повної зайнятості, стабілізації рівня цін та формування передумов економічного зростання. Ресурсний і матеріальний контекст дослідження сутності публічних фінансів свідчить про те, що державні органи мають звертати увагу на отримання та використання матеріальних засобів, необхідних для належного виконання задекларованих функцій» [476]. Однак природа матеріалів, із якими мають справу публічні

фінанси, полягає в тому, що загалом індуктивний метод відіграє комплексну роль і розширює можливості щодо їхнього пізнання, а дедуктивний — оповідальну роль, проте він охоплює ширшу сферу наукового пізнання. Загальні наслідки оподаткування, його мінливе поширення, вплив витрат і державних боргів можна найкраще досліджувати, застосовуючи дедуктивний метод. Відрахування в цьому сенсі випливають із висновків, зроблених попереднім методом, і з принципів, виведених із політичної економії. Більш універсальним можна вважати метод інструкції, який є в певному сенсі перевернутим висновком, де спочатку викладають принцип, а потім наводять достатні факти, щоб підтвердити, що принцип істинний.

Дуже слушною є думка А. Крисоватого, що новий прагматизм вивчення дефініції публічні фінанси: «доцільно розглядати у контексті зміни технологічних укладів та еволюції, пов'язаної зі стиранням кордонів між національними суспільними відносинами і зовнішнім світом, що приводить, з одного боку, до поглиблення взаємодії приватного бізнесу та публічного сектору країни (державно-приватне партнерство), взаємодії публічного сектору однієї країни з публічним сектором іншої країни (міжнародні державні консорціуми та об'єднання), а з іншого, активізує діяльність державних і місцевих органів, державних фінансових корпорацій та фінансових корпорацій, створених місцевими органами влади на внутрішніх і зовнішніх фінансових ринках (муніципальні, внутрішні та зовнішні запозичення)» [149, с. 13].

Ще одним аспектом, який необхідно враховувати в дослідженні сутності публічних фінансів, є структурно-логічний, тобто архітектоніка публічних фінансів. Серед низки західних науковців популяризованим є структурування публічних фінансів за рахунок таких елементів, як доходи, витрати, боргові запозичення, фінансове управління та фіскальна політика в контексті впливу на інші елементи. Зокрема, Д. Блох, Ж.-М. Фурньє, Д. Гонсалвес та А. Піна акцентують увагу на фіскальній складовій публічних фінансів через дотримання чітких фіскальних правил щодо

формування доходів бюджетів різного рівня та різних країн, а також їхнього ефективного перерозподілу в контексті забезпечення суспільних благ [401, с. 10–12].

Відомий економіст та лауреат Нобелівської премії з економіки (1971) С. Кузнець досліджує такі структурні домінанти публічних фінансів: історична перспектива, роль уряду в управлінні економічними ресурсами, витрати, доходи, боргові зобов'язання та фіскальна політика. На думку науковця: «фіскальна політика стосується використання державних витрат і оподаткування для впливу на економіку. Уряди можуть використовувати експансіоністську фіскальну політику (збільшення витрат або зменшення податків) для стимулювання економічного зростання під час рецесії. І навпаки — здійснювати рестрикційну фіскальну політику (зменшення витрат або збільшення податків), яка може бути використана для контролю над інфляцією. Ефективність заходів фіскальної політики залежить від різних факторів, зокрема від стану економіки та наявності фіскальних обмежень» [462, с. 253].

На думку Р. Каррі, фіскальна політика у контексті впливу на публічні фінанси трансформується як засіб, за допомогою якого уряд коригує свої видатки та ставки податків, що допомагає контролювати економіку країни. Погоджуємося з думкою науковця, і зауважмо, що за допомогою інструментів фіскальної політики уряд може впливати на кон'юнктуру публічних видатків, публічних доходів і зовнішнього та внутрішнього боргу. Водночас Р. в акцентує увагу, що фінансове адміністрування в структурі публічних фінансів передбачає підготовку та виконання державного й місцевих бюджетів з урахуванням показників загального економічного зростанням країни. Бюджетні дії уряду впливають на виробництво, розмір і розподіл доходу й використання матеріальних і людських ресурсів країни, що актуалізує структуру та взаємозв'язки відповідних елементів публічних фінансів у сучасній економіці [423, с. 324].

В ієрархії державного управління публічні фінанси функціонують між органами державної, регіональної, місцевої влади, що залежить від форми державного устрою. Україна є унітарною державою, складається з Автономної Республіки Крим, областей, районів, міст, районів у містах, селищ і сіл. Отже, функціонування публічних фінансів в Україні, зважаючи на такий аспект, ураховує управлінські дії органів державного управління й місцевого самоврядування щодо формування доходів відповідних бюджетів та їхнього ефективного використання.

І. Луїна зазначає, що «публічні фінанси — це сукупність економічних відносин щодо формування доходів і здійснення витрат, спрямованих на виконання функцій органів загального державного управління на центральному, регіональному та місцевому рівнях. При цьому інституційні одиниці сектору загального державного управління в сукупності з підприємствами (корпораціями) державної або комунальної форм власності є складовими публічного сектору національної економіки» [169].

Водночас І. Школьник у складі публічних фінансів виокремлює «державні фінанси, місцеві фінанси, фінанси державних корпорацій та фонди соціального страхування» [229]. І. Жеребило, Г. Возняк, Н. Савчук і О. Скаско наголошують, що є «певні відмінності фінансів громадських організацій та об'єднань порівняно з державними і місцевими фінансами та фондами обов'язкового соціального страхування». Науковці зазначають, що «сутнісною відмінністю є імперативний характер державних і місцевих фінансів як економічних відносин із чітко визначеними та законодавчо обґрунтованими напрямками руху, розвитку та взаємодії, які ґрунтуються на примусовому перерозподілі доходів суб'єктів економіки на користь держави та органів місцевого самоврядування у формі обов'язкових платежів, а також передбачають включення усіх суб'єктів без винятку на безстроковій основі» [111, с. 141].

Окремо слід визначити як важливу ознаку публічних фінансів відносну самостійність учасників економічних відносин, серед яких обов'язково є органи державної влади або/та органи місцевого самоврядування. Зокрема, на цьому акцентує увагу Л. Фокша, визначаючи публічні фінанси як «сукупність централізованих і децентралізованих фондів, які перебувають у взаємозв'язку, зберігаючи при цьому відносну самостійність» [351, с. 164].

На нашу думку, як елемент фінансової системи публічні фінанси класично компонуються за рахунок державних і місцевих фінансів, а також фондів соціального страхування, що в сукупності формує фінансовий потенціал для задоволення потреб громадян на державному та регіональному рівнях. Державні й місцеві фінанси є ключовими інструментами забезпечення суспільного життя. У цьому аспекті важливою вбачається взаємодія органів державного управління та місцевого самоврядування в контексті нарощування фінансового потенціалу відповідних бюджетів для забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад. З огляду на це, провідну роль у структурі публічних фінансів відіграє фіскальна політика за допомогою синтезу її ефективних інструментів, аналізу зовнішніх і внутрішніх чинників, імплементації дієвих моделей реалізації (централізована, децентралізована, фіскальний федералізм).

Вважаємо, що фіскальні інструменти позиціонуються як важлива складова впливу на функціонування публічних фінансів, а їх створення та використання є ключовою компонентою формування й ефективної реалізації фіскальної політики. Прагматизму використання фіскального інструментарію сьогодні приділяється значна увага в здебільшого розвинених країнах світу, зокрема у сфері акумулювання фінансових ресурсів органами державної влади та місцевого самоврядування в контексті забезпечення їхнього соціально-економічного розвитку. Водночас використання фіскальних інструментів є важливою детермінантою

формування інвестиційного та інноваційного клімату в державі та її регіонах. Такий дискурс свідчить, що використання фіскальних інструментів, формування ефективної фіскальної політики є пріоритетними напрямками забезпечення стабілізації та розвитку економіки держави, регіонів і територіальних громад.

Сьогодні принципово важливо досліджувати не лише пріоритетні напрями модернізації фіскальної політики України з урахуванням найкращих світових практик, а й водночас обґрунтовувати синергію впливу такої модернізації на ефективний розвиток економіки держави та регіонів. На нашу думку, важливо приділяти увагу інституційним й організаційно-правовим засадам фіскальної політики на державному та місцевому рівнях, особливо під час подолання наслідків пандемії коронавірусної хвороби та в умовах воєнного стану в Україні. У такій ситуації важливо враховувати специфіку динамізму податкового та бюджетного законодавства, уживати практичні заходи для децентралізації влади, діджиталізації діяльності контролюючих органів у сфері оподаткування, формування конкурентоспроможної податкової системи, забезпечення боргової безпеки тощо.

Теоретизація фіскальної політики та її апологетика обґрунтовані в економічній науці в ретроспективній і сучасній площинах. Однак констатуємо, що на початку ХХ ст. К. Макконнелл, С. Брю і Ш. Флінн акцентували увагу на спрямуванні завдань фіскальної політики на досягнення повної зайнятості та неінфляційного внутрішнього обсягу виробництва [471, с. 257]. Дослідники також наголошували на важливості та пріоритетності дотримання принципу оподаткування одержуваних благ і принципу платоспроможності. У цій царині заслуговують на увагу погляди П. Самуельсона і В. Нордгауза, які тлумачать фіскальну політику крізь призму диференціації системи оподаткування та державних витратах для мінімізації коливань ділових циклів, сприяння активізації зростання

економіки з високою зайнятістю та без високої неконтрольованої інфляції [495, с. 189].

На нашу думку, в макроекономічному векторі окреслені цілі фіскальної політики можливо досягнути трансформацією державних видатків, а також раціоналізацією системи оподаткування під час формування доходів державного бюджету. Водночас важливими є боргова компонента фіскальної політики та її міжнародна специфіка, оскільки зовнішні запозичення є дієвим інструментом забезпечення функціонування держави та створення відповідних сприятливих умов для відбудови економіки регіонів України й забезпечення показників її зростання. Для органів державного управління — суб'єктів фіскальної політики — важливим є наявність збалансованої бюджетної політики, що дає змогу уникнути боргової пастки, і податкової політики, спрямованої одночасно на акумулювання бюджетних ресурсів і на сприяння відновленню та розвитку підприємницької діяльності. Як слушно зазначають Т. Затонацька та О. Шиманська, «сьогодні для України надзвичайно актуальним є питання збалансування дохідної та видаткової частин бюджету у контексті зменшення обсягу державного боргу, оскільки уникнення “боргової пастки” виступає пріоритетним завданням державної фіскальної політики більшості країн світу» [113, с. 138]. Ми вважаємо, що особливою потребою сьогодні є збалансування фіскального потенціалу місцевих бюджетів за рахунок раціонального використання інструментів фіскальної політики.

Згідно зі структурним підходом, фіскальна політика сформувала самостійний вид фінансово-економічної політики, що детермінується як політика податкового регулювання та податкових доходів, що має специфічні цілі та завдання, сукупність інструментів і методів їх виконання. Серед основних інструментів фіскальної політики виокремлюємо такі: податкові, видаткові, трансфертні.

На думку Л. Сідельникової, фіскальну політику доцільно розглядати як «інструмент, за допомогою якого держава може здійснювати цілеспрямований регулюючий вплив на формування, структуру та ефективність функціонування національного виробництва як основи досягнення добробуту суспільства загалом, вирішуючи у найзагальнішому вигляді два завдання: забезпечення виробництва суспільних благ та здійснення перерозподілу доходів» [257, с. 76].

На нашу думку, основні базиси фінансових відносин між державою та юридичними й фізичними особами для цілей оподаткування формуються під час обґрунтування податкового механізму і виявляються у процесі проведення фіскальної політики. За період незалежності України механізми регулювання фіскальних відносин часто змінювались, оскільки інституційна діяльність у цьому напрямі є доволі активною та динамічною. Це пояснюється періодичними змінами та доповненнями до основних нормативно-правових актів із питань бюджетного процесу й оподаткування, а також «варіативністю методологічних підходів» до вирішення питань адміністрування податків і платежів, зокрема на місцевому рівні.

Фіскальна політика в українських реаліях перебуває під впливом чинників дискримінаційного характеру, які компонуються через громіздкість, складність, нестабільність і неоднозначність окремих норм бюджетно-податкового законодавства; недостатній рівень (не зовсім адекватний практицизму розвинених країн) узгодження окремих законодавчих актів; незбалансованість прав та обов'язків суб'єктів податкових відносин; невраховування потреб й умов діяльності фізичних і юридичних осіб як платників податків; не зовсім ефективне здійснення регулюючої та/або стимулюючої функцій податків; нерівномірний розподіл податкового навантаження на суб'єктів бізнесу; невисокий рівень податкової культури, а також свідомості та грамотності низки платників

податків; відносно низький рівень модернізації техніко-технологічного забезпечення процесів оподаткування тощо [132, с. 252].

Водночас доречно акцентувати увагу точці зору С. Юрія, А. Крисоватого та Т. Кошук, яка полягає в наступному: «недосконалість фіскальної політики створює бар'єри на шляху поживлення інвестиційної та інноваційної діяльності в територіальних громадах і державі, зокрема і через негативний вплив на діяльність суб'єктів малого та середнього бізнесу. Таке середовище посилює слабкі сторони підприємств, а наявність несприятливих умов, спричинених дією дестабілізуючих чинників фіскальної політики, часто є однією з основних причин фінансових криз і банкрутства підприємств, що не сприяє проведенню ефективних соціальних трансформацій. Фіскальна політика через належне використання відповідного інструментарію має здійснювати в державі не лише регулятивний, а і стимулюючий вплив на діяльність платників податків і перспективних інвесторів у соціально-екологічний та інноваційний розвиток адміністративно-територіальних одиниць» [374, с. 163].

Науково-практичний інтерес становлять нормативно-правові засади гармонізації фіскальної політики в ЄС. У ст. 113 Договору про функціонування ЄС передбачено право Ради ЄС ухвалювати нормативні акти, що сприяють гармонізації законодавства у сфері непрямого оподаткування, якщо така гармонізація необхідна для створення та функціонування спільного ринку. У ст. 115 зазначеного Договору визначено, що «Рада ЄС також наділяється правом ухвалювати директиви, спрямовані на зближення законодавчих і адміністративних актів держав-членів для ефективного функціонування єдиного внутрішнього ринку (зокрема і за рахунок формування правового поля функціонування прямих податків)» [259, с. 188].

Фіскальна політика ЄС формувалась і розвивалась як невід'ємна компонента цього міжнародного інтеграційного об'єднання й тому «підпорядкована загальним принципам його функціонування, а саме:

- економіки відкритого ринку з вільною конкуренцією;
- стабільних цін;
- міцних національних фінансів та валютних умов;
- стабільного балансу платежів;
- субсидіарності» [421];
- єдності та бюджетної точності;
- рівноваги;
- розумного фінансового менеджменту;
- прозорості тощо.

Серед досліджуваних принципів особливу увагу слід приділяти таким як субсидіарність і прозорість, оскільки їх дотримання має бути більш пріоритетним в умовах фінансової децентралізації в Україні. Зміст принципу субсидіарності полягає в тому, що на вищій рівень управління необхідно виносити тільки ті питання, які не можуть бути розв'язані на нижчому рівні, що продукує залучення в процедури узгодження інтересів й ухвалення рішень суб'єктів іншого (нижчого) рівня управління, зокрема органи місцевого самоврядування. Дотримання принципу прозорості фінансової політики сприятиме більш інформативній дискусії між політиками та громадськістю про розробку й результати бюджетно-податкової політики [448], а також допоможе встановити відповідальність за її реалізацію.

На думку М. Вікторчук, «варто виокремити два напрями здійснення гармонізації місцевих податків і зборів в Україні відповідно до законодавства ЄС:

1) імплементація принципів належного управління у сфері оподаткування. У ст. 349 Угоди названо лише принципи належного управління у сфері оподаткування, яких дотримуються держави-члени на рівні ЄС, а саме: принципи прозорості, обміну інформацією, добросовісної податкової конкуренції;

2) гармонізація структури податкової системи, що охоплює гармонізацію концепцій прямого і непрямого оподаткування» [45, с. 15]. Зауважмо, що підвищення рівня прямого оподаткування є одним із основних напрямів перспективної податкової реформи в країнах, що планують набути членство в ЄС.

Водночас, регіональна фіскальна політика «пов'язана з конкретними діями і рішеннями місцевих органів самоврядування та їхніх виконавчих органів, які стосуються акумулювання коштів до місцевих бюджетів, розподілу й використання частини вартості валового регіонального продукту. Такі повноваження вони отримують від держави за впровадження й реалізацію в країні демократичних засад і принципів бюджетного федералізму та децентралізації» [2, с. 192].

Регіональна фіскальна політика перебуває в складній ієрархічній співвідпорядкованості та функціональній залежності від інших елементів і має відповідати певним вимогам:

1) базуватися на теоретичних підходах до проблем розвитку регіону. Розвиток регіону відбувається нерівномірно, тому що є найбільш стабільні галузі, так звані «локомотиви економіки», що формують «полюси розвитку». Отже, основні інструменти реалізації регіональної фіскальної політики мають бути спрямовані на підтримку та розвиток галузей в економіці регіону, які є полюсами зростання. Виявлення цих сфер здійснюється на основі аналізу соціально-економічного розвитку регіону;

2) не суперечити основним напрямам регіональної політики, до яких належать: досягнення економічно та соціально виправданого рівня комплексності та раціоналізації структури господарства регіонів, підвищення в ринкових умовах її життєздатності. Держава для регулювання економічних процесів регіонального розвитку має в арсеналі прями (інвестиції, дотації, субвенції тощо) і непрямі методи регулювання (фінансові важелі). Фіскальна політика належить до методів непрямого регулювання, оскільки забезпечує

умови економічної зацікавленості або незацікавленості платників податків — юридичних і фізичних осіб [159, с. 80].

3) відповідати основним напрямам державної фіскальної політики. Регіональні органи влади, базуючись на нормативній базі, є єдиним суб'єктом, що формує та реалізує фіскальну політику певного регіону. Саме від них залежить обраний курс у регіональній фіскальній політиці. Отже, органи влади регіону визначають, якою буде регіональна фіскальна політика, який напрям розвитку вибере регіон, які галузі слід підтримувати тощо.

У розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки» закріплено наступний аспект: «для чіткого розмежування повноважень між органами державної влади й органами місцевого самоврядування, крім іншого, потрібно також запровадити на постійній основі консультування між центральними органами виконавчої влади та всеукраїнськими асоціаціями органів місцевого самоврядування щодо завдань фіскальної політики, делегованих повноважень, їхнього фінансового забезпечення в коротко- та середньотерміновій перспективі» [224].

З метою вдосконалення системи управління фіскальними ризиками, а також державними активами відповідні заходи згаданої Стратегії здійснюються у розрізі:

- «проведення комплексної оцінки фіскальних ризиків і визначення їх впливу на державний бюджет;
- забезпечення проведення ефективного моніторингу фіскальних ризиків та їх мінімізації;
- підвищення інституційної спроможності Мінфіну й інших органів державної влади щодо управління фіскальними ризиками;
- запровадження управління фіскальними ризиками місцевих бюджетів» [224].

Оскільки податкова система України охоплює загальнодержавні податки та збори (обов'язкові платежі) (Додаток А.), створюється певний уповільнюючий процес фіскальної гармонізації на місцевому рівні. Це виявляється через недосконалий механізм розподілу податкових надходжень між державним і місцевими бюджетами, що продукує стримувальний вплив на розвиток територіальних громад [13, с. 30].

На нашу думку, ефективне забезпечення розвитку територіальних громад в Україні полягає в обґрунтуванні розподілу фіскальних повноважень між органами державного управління та місцевого самоврядування в контексті оптимізації процедур формування бюджетних ресурсів і раціонального їхнього перерозподілу.

Пріоритетами соціально-економічного розвитку територіальних громад є такі: забезпечення дієвого розподілу функцій, оптимізація наявного і потенційного ресурсного потенціалу, покращення інвестиційно-інноваційної привабливості громади, ідеалізація механізму делегування фінансових повноважень органами місцевого управління. Саме на досягнення цих пріоритетів, на думку А. Буряченка, спрямований фіскальний федералізм: «законодавчо закріплений розподіл функціональних повноважень і відповідальності структур різних рівнів влади з відповідним розмежуванням на цій основі доходів і видатків між ними на засадах державної, соціально-економічної, політичної доцільності, соціальної етики, міжрегіональної, міжнаціональної та суспільної солідарності» [34, с. 114].

Слід констатувати, що, на думку М. Теліщука, «самостійність місцевих бюджетів в Україні гарантується власними та закріпленими за ними на стабільній основі частками загальнодержавних доходів, а також правом самостійно визначати напрями використання коштів місцевих бюджетів. Проте органи місцевого самоврядування та новоутворені територіальні громади зокрема мають дещо низький ступінь фіскальної незалежності щодо розпорядження своїми фінансовими надходженнями,

тому вони не спроможні забезпечити соціально-економічний розвиток на основі власних бюджетних ресурсів» [287, с. 89]. Ефективність реалізації фіскальної політики безпосередньо залежить від форми державного устрою. Такий чинник є домінуючим у механізмі розподілу відповідних функцій і повноважень за вертикальною ієрархією: держава — регіон — територіальні громади. Доцільно вказати на тенденцію поступового зменшення спроможності органів місцевого самоврядування щодо фінансування делегованих повноважень за рахунок власних джерел, зокрема податкових надходжень. Натомість зростає навантаження на Державний бюджет України в частині фінансового забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування. Одним із пояснень таких малоефективних трендів розвитку дохідної бази місцевого самоврядування в Україні, які ускладнюють формування та виконання Державного бюджету України, може бути несприятлива зовнішня кон'юнктура, що зумовлює незадовільну динаміку основних показників базових видів економічної діяльності [4, с. 144]. Це негативно впливає на стабільність обмінного курсу національної валюти, стимулює розкручування інфляційної спіралі, а також спричиняє безробіття та скорочення матеріального виробництва [262, с. 184].

Зазначимо, що у 2016 р. в Україні було створено майже 400 об'єднаних територіальних громад, які згенерували понад 40 млрд грн додаткових доходів. Водночас із Державного бюджету України у 2016 р. до місцевих бюджетів у контексті забезпечення функціонування територіальних громад перераховано 3,5 млрд грн міжбюджетних трансфертів (базова дотація, освітня субвенція, медична субвенція, інші субвенції та дотації) [198]. Серед інструментів фіскальної політики у 2019–2021 рр. домінуючими були трансферти (освітні субвенції (21 %), дотації (10 %), субвенції на інфраструктуру (8 %) тощо), тоді як податкові надходження здебільшого формувались за рахунок податку на доходи фізичних осіб (27 %) і єдиного податку (з юридичних осіб — 4 %, з фізичних осіб — 3 %) [28]. Такий прагматизм ще раз засвідчив слабкий рівень

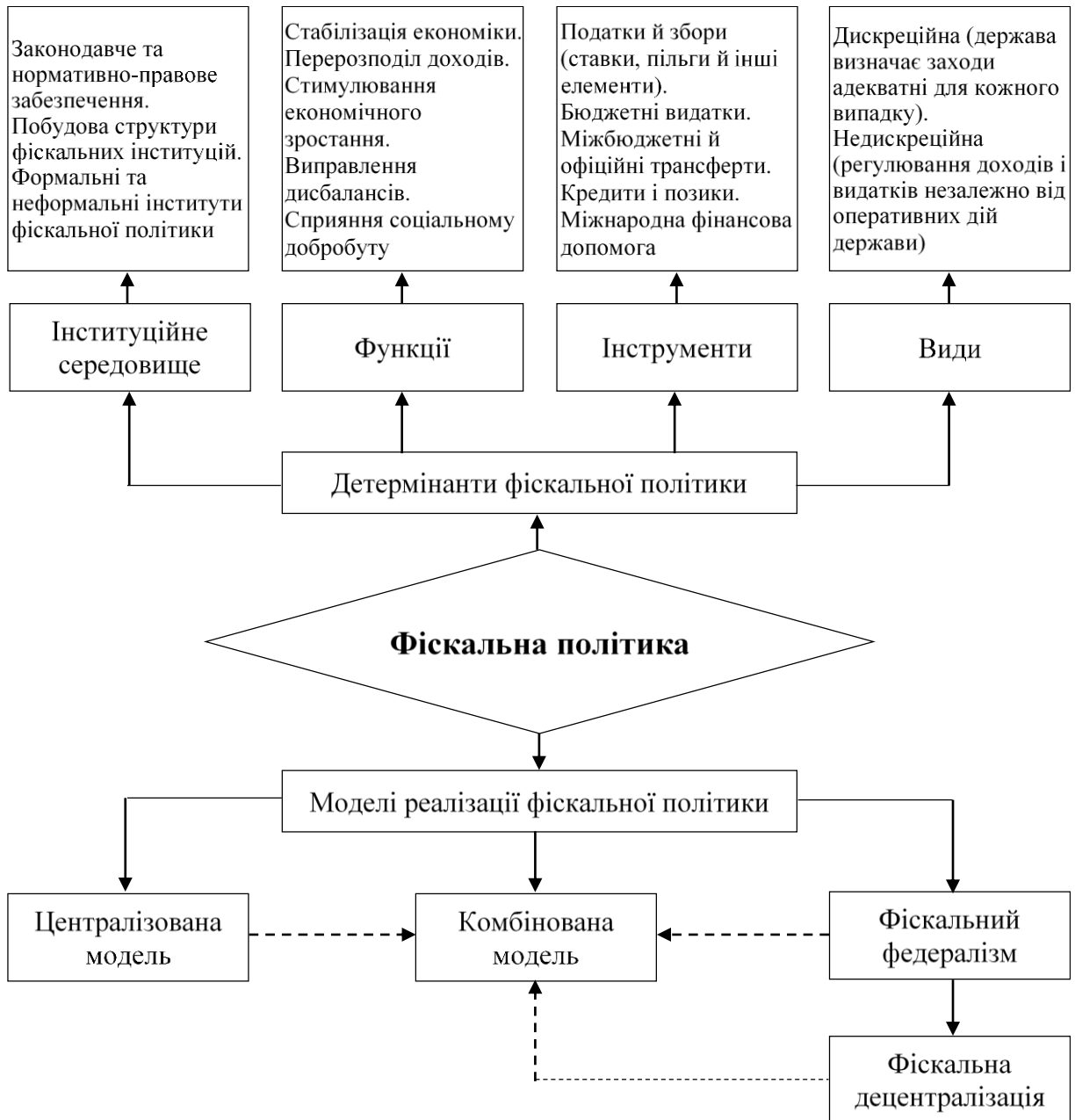
бюджетної та податкової автономії органів місцевого самоврядування щодо власного забезпечення розвитку територіальних громад. Особливо гострим це питання було в часи протидії поширенню та мінімізації наслідків коронавірусної хвороби (COVID–19) — у 2019–2021 рр. і в період протистояння повномасштабному воєнному вторгненню російських військ в Україну на початку 2022 року.

Незважаючи на це, нарощування фінансових можливостей територіальних громад і в подальшому планується здійснювати за рахунок цільових трансфертів із Державного бюджету України без належної уваги до розвитку власної дохідної бази органів місцевого самоврядування, що є своєрідним бар'єром на шляху посилення фінансової спроможності місцевих бюджетів в Україні на базі диверсифікації фіскальних повноважень. В умовах сучасної економічної ситуації в Україні, яка характеризується зниженням реальних доходів населення та звуженням простору для здійснення підприємницької діяльності, зокрема для малого бізнесу [311, с. 183], основні напрями коротко- і середньострокової фіскальної політики мають бути дещо уточнені з акцентом на розширенні власної дохідної бази органів місцевого самоврядування, переважно за рахунок відповідних податкових і позикових інструментів фіскального федералізму.

Основні елементи фіскальної політики та моделі її реалізації відображено на рис. 1.1.

На нашу думку, специфіка використання моделі реалізації фіскальної політики історично зумовлюється формою державного устрою, однак не обмежується в умовах сучасності, оскільки сама модель реалізації фіскальної політики не впливає на зміну політичного устрою країни, однак її використання націлюється на оптимізацію міжбюджетних відносин, тому унітарна держава може використовувати фіскальний федералізм, якщо такий підхід сприятиме оптимізації розподілу фіскальних повноважень з

метою нарощування фінансового потенціалу державного та місцевих бюджетів.

Рис. 1.1. Елементи та моделі реалізації фіскальної політики

Джерело: побудовано автором самостійно.

Для централізованої моделі фіскальної політики характерними є такі риси:

– обмеження прав органів місцевого самоврядування щодо формування власних бюджетів;

- активне втручання у процедури формування доходів бюджетів та перерозподіл бюджетних коштів на користь центральних урядових органів управління;
- пріоритетність національних фінансово-економічних інтересів перед інтересами регіонів і територіальних громад;
- авторитарність розподілу податкових повноважень;
- надання фінансової допомоги органам місцевого самоврядування у вигляді трансфертів і позик тощо [35].

Завдяки податковим ставками «централізована єдина фіскальна політика має достатню гнучкість, яка забезпечується щорічним уточненням ставок податків і приведенням механізму відповідно до реальної економічної кон'юнктури» [214]. Поряд з податковою ставкою ефективним засобом слугують податкові пільги. Це зумовлюється тим, що фізичним і юридичним особам — платникам податків, які відповідають задекларованим вимогам, може надаватися повне або часткове звільнення від обов'язку сплати певного податку чи збору.

На думку У. Оутса, «фіскальний федералізм ґрунтується на розумінні того, які функції й інструменти найкращим чином мають використовуватися на центральному, а які — на місцевому рівні публічного управління (government)» [482, с. 313]. На нашу думку, доцільно серед фіскального федералізму, як моделі реалізації фіскальної політики, виокремити фіскальну децентралізацію як похідну його компоненту. Децентралізація є вужчим способом реалізації фіскальної політики, ніж фіскальний федералізм; таку тезу аргументував Ч. Тібу, вважаючи фіскальну децентралізацію найвищою формою реалізації фіскального федералізму [513]. Констатуємо, що фіскальний федералізм передбачає проведення фіскальної децентралізації, основною метою якої є покращення якості суспільних послуг громадянам за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів.

Х. Баррет, Л. Фелд та Х. Шальтеггер у дослідженні структури фіскального федералізму використовують інституційний підхід і виокремлюють конкурентні та кооперативні інституції; перші задіяні в процесах розподілу (фрагментації) фіскальних повноважень, а другі — у процедурах трансфертів (одноразова чи системна фінансова допомога). Науковці наголошують, що найсуттєвішим елементом фіскального федералізму є фіскальна децентралізація, яка трансформується біполярним середовищем: децентралізація видатків і децентралізація податкових надходжень (податкова автономія) [414, с. 22].

Водночас аналіз теорії фіскального федералізму був проведений в численних наукових доробках індійського фахівця Ч. Шарми, в одному з яких він сформулював висновок про те, що фіскальний федералізм є основною концепцією, яка допомагає в конструюванні фінансових структур між центральним і підлеглими рівнями управління, а фіскальна децентралізація — це один із знакових принципів фіскального федералізму [499, с. 174]. Загалом окремий напрям наукових досліджень у сфері фіскальної децентралізації становлять розробки, пов'язані з поглибленням і розвитком концепцій фіскального федералізму, у яких пропонується розглядати фіскальну децентралізацію як природний прояв певного наближення щодо інваріанта розбудови автономно влаштованого способу організації міжбюджетних відносин, що за своєю внутрішньою природою органічно тяжіють до поглиблення поділу адміністративної та економічної відповідальності в цій сфері між різними владними рівнями [390, с. 1083]. На нашу думку, фіскальна децентралізація виконує фундаментальну роль в імплементації адаптивних механізмів фіскального федералізму; іншими словами, після завершення етапів фіскальної децентралізації автоматично відбудеться оптимізація зусиль щодо впровадження дієвих концепцій фіскального федералізму.

Ми переконані, що фіскальний федералізм є дієвою моделлю реалізації фіскальної політики, а в українських реаліях імплементації

реформи децентралізації він продукуватиме низку ефектів у сфері оптимізації доходів і видатків бюджетів різних ланок. Доволі слушно в цьому напрямі зазначити думку С. Селестина, що за децентралізації передача фіскальних повноважень може бути відкликана вищим органом управління, а за фіскального федералізму такий варіант унеможлиблюється через чіткий законодавчий базис, який закріплює фіскальні повноваження між центральним урядом і місцевими органами управління [496]. Отже, фіскальний федералізм є справедливою формою реалізації фіскальної політики стосовно громадян, оскільки має законодавче підґрунтя щодо розподілу повноважень і відповідальності.

Європейська доктрина фіскального федералізму ідентифікує його як форму фінансової передачі повноважень, за якої ЄС і національні органи влади спочатку узгоджують, які податки та видатки мають бути передані, а які залишаються на рівні ЄС. Відтак національні органи влади обґрунтовують і встановлюють ставки податків й обсяги витрат, які застосовуватимуть до їхньої компоненти в загальній системі.

Національні бюджети можуть бути незбалансованими, але перерозподіл між регіонами індукується автоматично, якщо національні економіки не є однаковими за структурою, потрясіннями та циклічністю розвитку. Такий аспект фактично обмежує розмір будь-яких індивідуальних дисбалансів [442, с. 181].

Економічна ефективність фіскального федералізму трансформується дієвим способом виправлення різних форм неспроможності ринку, покращує процеси у сфері справедливого розподілу ресурсів і продукує стабілізацію економіки та зайнятості в адміністративно-територіальній одиниці. Такий контекст може бути заперечений, але для цього необхідно навести докази та продемонструвати, що за централізованої системи фіскального регулювання уряд зможе успішно досягти максимізації соціального добробуту в усіх адміністративно-територіальних одиницях

через почуття доброзичливості, незважаючи на електоральний тиск і особливі інтереси в багаторегіональній демократії [443, с. 652].

Одним з базових аспектів євроінтеграційних процесів є формування ефективних інституцій місцевого самоврядування, спроможних створювати та постійно забезпечувати сприятливе життєве середовище в громаді для різновекторного розвитку, самореалізації людини, гарантування її прав і захисту свобод. Такі процеси потребують належного інституційно-правового підґрунтя делегування повноважень й адекватного ресурсного забезпечення функціонування органів місцевого самоврядування. Такий спектр властивий децентралізації — передачі повноважень і фінансів від державної влади до органів місцевого самоврядування, тобто надання можливостей меншим адміністративно-територіальним одиницям керуватися більш самостійно, однак згідно із закріпленими компетенціями. Її імплементація здійснюється шляхом підвищення ролі місцевого самоврядування через делегування йому не лише повноважень, а й реальних інструментів для досягнення як оперативних, так і стратегічних цілей розвитку територіальних громад.

Відповідно до дослідження Н. Рекової, «централізація та децентралізація влади сформувалися з появою перших давніх держав. Загалом зі зміною епох людського розвитку змінювались і підходи до визначення передумов формування найкращої моделі держави разом зі зміною центрів відповідальності влади» [236, с. 159]. Водночас відзначимо думку С. Герчаківського, що «головним ідейним постулатом децентралізаційної теорії стало положення про обґрунтування чіткого розподілу адміністративних справ на такі, які є результатом місцевого самоврядування, і на загальнодержавні справи, що відповідним чином делегуються громадам» [62, с. 136].

Базуючись на функціональному підході до тлумачення децентралізації, можна ідентифікувати такі її види, як адміністративна,

політична, економічна, ринкова, інвестиційна, фінансова (фіскальна та бюджетна), екологічна тощо (Додаток Б).

Термін «фіскальна децентралізація» у класичній інтерпретації почали використовувати в другій половині ХІІ ст. Зокрема, класик економічної теорії А. Сміт акцентував увагу на тому, що «англійський Король Річард І, потребуючи додаткових коштів на фінансування армії, започаткував швидкий механізм поповнення державного бюджету через продаж містам хартій, які гарантували їм певні привілеї» [502, с. 549]. У пізніший період ідеї виникнення фіскальної децентралізації пов'язують із поглядами американського економіста Ч. Тібу, який зазначав що «за наявності великої кількості територіальних одиниць і вільної міграції робочої сили фіскальна децентралізація веде до Парето-поліпшень, оскільки дає змогу оцінити переваги щодо виробництва суспільних благ» [513, с. 420].

Однак вважаємо, що з емпіричної точки зору зазначена гіпотеза в сучасних реаліях підпадає під сумнів, оскільки просторова мобільність населення не є досить активною, що пов'язано з низьким рівнем нагромадженого багатства і доходу, фактично відсутнім середнім класом, не зовсім всебічно розвиненим ринком продажу й оренди житла, суттєвими витратами на переїзд, акліматизацією, акомодациєю, труднощами в пошуку гідної роботи в іншому регіоні, невизначеністю, нестабільністю тощо.

У розвиток теорії фіскальної децентралізації також вагомим є внесок англійського економіста У. Оутса, який у 1972 р. вивів так звану «теорему децентралізації», сутність якої полягала в тому, що «коли в ізолюваному територіальному утворенні існує можливість для надання суспільного блага і його граничні витрати дорівнюють середнім витратам його виробництва в кожному з утворень незалежно від того, надаються вони централізовано чи децентралізовано, то надання цього блага місцевими органами самоврядування в кількості, що відповідає реальному попиту, завжди буде більш ефективним, ніж його надання центральним урядом у фіксованому обсязі (на постійному рівні)» [480, с. 1128]. Р. Бодвей акцентував увагу на

тому, що диференціація чистих фіскальних вигод (net fiscal benefits) створює стимули до міграції суб'єктів господарювання на інші території, порушуючи при цьому принцип горизонтальної справедливості [406].

Вважаємо, що доволі цікаво розкриває сутність фіскальної децентралізації Л. Браун, визначаючи її як «майстерність передачі фінансових повноважень послуг із національного рівня на субнаціональний, наголошуючи при цьому, що таке делегування взаємопов'язане з чотирма основними векторами взаємовідносин між рівнями влади щодо фіскальних питань, зокрема йдеться про відповідальність за:

- рішення щодо видатків;
- повноваження щодо оподаткування та формування доходів;
- субнаціональні запозичення;
- міжбюджетні трансферти» [409, с. 661].

І. Волохова акцентує увагу на таких принципах у методології дослідження ступеня фіскальної децентралізації, деволюції та деконцентрації:

- 1) «права місцевого й регіонального самоврядування та їхніх органів мають бути чітко розділені на делеговані та власні з повними або частковими повноваженнями;
- 2) максимально мають бути використані об'єктивні критерії, методи, прийоми та показники;
- 3) методи й прийоми визначення ступеня фінансової децентралізації, деволюції та деконцентрації мають бути якомога прозорішими і простішими, науково обґрунтованими;
- 4) оцінюючи фінансову децентралізацію, деволюцію та деконцентрацію, потрібно враховувати всі витрати фінансових ресурсів місцевого й регіонального самоврядування та їхніх органів (бюджетних ресурсів, фінансових ресурсів комунальних підприємств і фінансових установ, що є власністю органів

- місцевого та регіонального самоврядування, фінансових ресурсів органів самоорганізації населення, місцевих і регіональних позик);
- 5) потрібно враховувати участь видатків місцевого й регіонального самоврядування та їхніх органів у фінансовому вирівнюванні» [53, с. 147].

На нашу думку, головна ідея фіскальної децентралізації полягає в досягненні органами місцевого самоврядування фінансової незалежності шляхом акумулювання фінансових ресурсів на цьому владному рівні за рахунок відповідних повноважень від вищого рівня влади. Рішення про використання централізованої або комбінованої моделі фіскальної політики, фіскального федералізму з домінуючими рисами децентралізації з погляду ефективності має враховувати той аспект, що централізація здебільшого супроводжується стандартизацією й ефектом масштабу, що сприяє зниженню вартості надання публічних послуг.

Емпіричний підхід свідчить про наявність певних регіональних відмінностей у структурі чи ресурсах, тобто як управлінські рішення в економічній сфері можуть вплинути на форс-мажорні випадки та фінансові ризики. Саме тому виняткова централізована система може мати певні проблеми під час формування ефективної фіскальної політики в контексті стимулювання розвитку територіальних громад. Складнощі та дисбаланси в цій сфері можуть загострюватися в таких випадках:

- центральний уряд має менш точну (недостовірну) інформацію про місцеві потреби / умови;
- централізована модель фіскальної політики є корисною в одному випадку, але може мати негативні наслідки в іншому;
- органи державної влади менш підзвітні через політичну дистанцію від регіонів, а головне — від територіальних громад;
- наявні схеми підпорядкування групам особливих інтересів у ході виборчих процесів і вибору інструментів реалізації фіскальної політики тощо [430].

Отже, надання суспільних благ і стабілізація зайнятості будуть неефективними, а ефективність національної економіки й економіки регіонів буде нижчою за їхній потенціал.

Нині щораз більшої популярності набуває модель фіскального федералізму, яку цілком логічно вважають вищою формою фіскальної децентралізації. Законодавчі концепти декларують, що основою міжбюджетних відносин України є не тільки модель унітаризму, а й певні елементи федералізму, такі як:

- самостійність місцевих бюджетів, що передбачає «закріплення за бюджетами кожного рівня бюджетної системи відповідних джерел доходів, перелік яких визначений законодавством;
- право відповідних органів визначати напрями використання бюджетних коштів згідно з нормами законодавства України;
- право самостійного та незалежного розгляду й затвердження кожного з бюджетів [150, с. 114].

На нашу думку, трансформація фіскального федералізму має враховувати ще й такі аспекти: довгострокові перерозподільні потоки до певних бюджетів територіальних одиниць; короткострокові фінансові потоки (трансферти) між адміністративно-територіальними утвореннями з метою стабілізації. Уряди певних країн надають перевагу першому напрямку — трансферти між вищим і нижчим бюджетними рівнями (фінансові потоки призначені для досягнення кращого вертикального вирівнювання); однак деякі країни апробують практику так званих «переказів між регіонами (муніципалітетами)», щоб досягти горизонтального відновлення балансу для стабільності або більш ефективного розподілу фіскальних ризиків.

Однак у цій парадоксальній ситуації за усунення, з одного боку, горизонтальних дисбалансів у територіальних громадах може виникнути загроза дестабілізації фіскальної політики національного уряду. З іншого боку, через урегулювання вертикального дисбалансу можуть виявитися фіскальні ризики на муніципальному рівні. Ці два вектори, більшою мірою

притаманні комбінованій моделі реалізації фіскальної політики, диференційовані за цілями, проте часто кінцеві очікування не досягаються: може бути вибір між наданням допомоги територіальним громадам із нижчими й середніми доходами населення, але незначною нерівністю, і територіальним громадам з вищими доходами, але осередками справжньої бідності. Саме тому важливою є стабілізаційна роль фіскального федералізму, яка спроможна допомогти розставити пріоритети державного та регіонального розвитку з урахуванням фіскального потенціалу територіальних громад, що продукуватиме кращі внутрішні результати.

Отже, зважаючи на важливість розвитку фіскальної політики у публічному фінансовому середовищі, важливо здійснювати заходи комплексного характеру в ракурсі підвищення рівня її ефективності. У цьому аспекті досвід країн ЄС привертає увагу до необхідності збалансування інтересів усіх суб'єктів з урахуванням специфікацій наявного та потенційного фіскального потенціалу. Партнерські відносини в цьому випадку формуватимуть сприятливе бізнес-середовище в територіальній громаді, і як наслідок, сприятимуть сумлінності та добровільності виконання податкових зобов'язань суб'єктами підприємницької діяльності. Однак в українських реаліях потребує переосмислення логічний зв'язок між фіскальною функцією податків і соціальними ефектами, які мають досягатися в результаті перерозподілу бюджетних надходжень. Реальне підвищення соціальних стандартів забезпечить посилення рівня довіри платників податків фізичних і юридичних осіб до відповідних органів державного управління, місцевого самоврядування та податкових інституцій зокрема, що продукуватиме нарощування фінансового потенціалу вже в тактичній перспективі.

Разом із цим, Україні необхідно реалізовувати комбіновану модель фіскальної політики, яка буде орієнтована на оптимізацію забезпечення розвитку держави, регіонів і територіальних громад за рахунок розподілу та законодавчого закріплення фіскальних повноважень, ресурсів і

відповідальності між органами державного управління та місцевого самоврядування.

Слід наголосити, що фіскальна політика в Україні має стати стимулюючим каталізатором ефективного розвитку пріоритетних галузей економіки, інвестиційно-інноваційних процесів у територіальних громадах, енергозберігаючих й екологічно-безпечних технологій, освітніх і наукових процесів, цифровізації управлінської діяльності на державному та місцевому рівнях у сфері адміністрування податкових платежів, здійснення видатків, процедур отримання міжнародних фінансових позик, грантів, державних трансфертів тощо [85, с. 39].

Водночас покращити рівень економічного розвитку менш розвинених територіальних громад, а також тих міст, селищ і сіл, що найбільше зазнали руйнацій унаслідок воєнних дій доцільним вбачаємо використання позикових інструментів фіскального федералізму. У такому разі гранти мають неоднозначний вплив на фінансово-економічні показники функціонування територіальних громад. З одного боку, гранти можуть допомогти територіальним громадам сформувати більш привабливі умови для потенційних інвесторів, оскільки за допомогою міжурядових грантів можна залучати нових інвесторів або спонукати наявних до активнішої діяльності.

З іншого боку гранти надають несприятливі стимули менш розвиненим територіальним громадам, перешкоджаючи структурним змінам нових перспективних технологій. Проте позитивний вплив грантів на стимулювання структурно-функціональних змін у регіонах-реципієнтах має компенсувати негативні стимули для регіонів-донорів, щоб загалом ефективно впливати на економічний розвиток країни [431, с. 6].

Необхідність стабілізації та модернізації економіки України і зниження її матеріаломісткості й енергоємності зумовлюють потребу в поглибленому вивченні закономірностей фінансових трансформацій, формуванні

інструментарію та механізмів застосування фіскального федералізму в системі міжбюджетних відносин.

В Україні питання фіскальної децентралізації протягом тривалого періоду вирішуються підвищенням бюджетної самостійності місцевих органів влади та збільшенням доходів місцевих бюджетів. Погоджуємося з думкою Л. Костирко та Н. Велентейчик, що «така постановка питання не дає змоги створити бюджетну систему, яка сприятиме відповідальному виконанню функцій публічної влади, ефективному використанню ресурсів національної економіки, максимальному врахуванню інтересів та уподобань громадян. Вплив конкуренції на різні сфери державного управління та місцевого самоврядування актуалізував проблематику формування сучасних інститутів децентралізованого управління в різних країнах і підвищення ефективності використання публічних фінансів» [144, с. 85].

Фіскальний децентралізм та федералізм у напрямку оптимізації розвитку місцевого самоврядування виносять як пріоритетний напрямок формування наукових засад відповідального виконання функцій публічної влади як детермінанти ефективного функціонування багаторівневих бюджетних систем, а також підвищення конкурентних позицій територіальних громад в Україні та забезпечення належного доступу громадян до якісних бюджетних послуг на умовах транспарентності.

На нашу думку, саме ідеологія фіскального федералізму має бути імплементована в український прагматизм для посилення синергії фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку держави, регіонів і територіальних громад в умовах децентралізації. Фіскальний федералізм спроможний стати тим механізмом, який за рахунок оптимізації фіскальних повноважень забезпечить можливості для органів місцевого самоврядування щодо стимулювання інноваційного, інвестиційного, соціально-економічного розвитку територіальних громад в Україні.

1.2. Концептуальні засади фіскального федералізму

Фіскальний федералізм інтерпретується через механізм розподілу повноважень і відповідальності між різними органами влади з метою оптимального забезпечення соціально-економічного розвитку держави та регіонів. В українській практиці зацікавленість проблематикою реалізації фіскального федералізму значно посилилася після глобальної фінансової кризи 2008 року, початку збройної агресії російських військ у 2014 році, економічного спаду та соціального напруження, що супроводжувалося кризовими наслідками коронавірусної пандемії у 2019 році, а також повномасштабного воєнного вторгнення російського агресора у 2022 році. Такі тенденції продукували значні дисбаланси в розподілі бюджетних обов'язків між органами державного управління та місцевого самоврядування, що потребувало оперативного фіскального реагування й формування відповідних фінансових резервів. Для сучасних реалій розвитку економіки України ідея реалізації фіскального федералізму є перспективною, оскільки він спроможний оптимізувати відносини органів державного управління й місцевого самоврядування в контексті ефективного формування, розподілу та використання бюджетних ресурсів. Саме тому постала нагальна потреба в дослідженні актуальних аспектів фіскального федералізму, зокрема ідентифікації його сутнісних детермінант, структурних елементів і світових тенденцій у ході імплементації в національну практику.

Зазначмо, що фіскальний федералізм наявний не лише у федеративних країнах, певні його риси можуть бути властиві й унітарним державам. Протягом останніх десятиліть в унітарних країнах (Швеція, Польща, Болгарія, Румунія та ін.) спостерігається процес децентралізації влади і фінансів, розширення та автономізація фіскальних повноважень органів місцевого самоврядування [226].

С. Ілмаз у своїх наукових дослідженнях проаналізував «різні ефекти

фіскального федералізму в 17 унітарних і 13 федеральних країнах на основі моніторингу щорічних звітних даних. Учений констатував, що децентралізація видатків на місцевому рівні збільшує зростання реального ВВП на душу населення в унітарних штатах сильніше, ніж у федеральних штатах. Однак децентралізація на середньому рівні у федераціях не є суттєвою» [528, с. 255].

Центральна влада через відповідні інституції комплексно використовує механізм комунікацій з регіональною та місцевою владою. Це зумовлює консенсус у сфері закріплення повноважень щодо формування доходів і розподілу видатків відповідного бюджету на засадах субсидіарності, справедливості, взаємоузгодженості. Фіскальний федералізм як вища форма фіскальної децентралізації популяризується в зарубіжних країнах, а його ефективна реалізація приводить до перфекціонізації міжбюджетних відносин і, як наслідок, до покращення соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць і країни загалом.

Сутнісні детермінанти фіскального федералізму обґрунтував Р. Масгрейв, розглядаючи його в структурі державних фінансів. Учений стверджував, що фіскальний федералізм «функціонує як інституціоналізована бюрократія, що характеризується централізованим плануванням, ефективним виконанням функцій і тісною співпрацею між різними рівнями управління. Його концепція глибоко закладена в аксіомах американського суспільства для оптимального вирішення певних проблем чи службової діяльності на національному або субнаціональному рівні» [476]. Відносини національних і субнаціональних урядів реалізуються не лише в політичному й оборонному середовищі, а й поширюються на економічну, фінансову, зокрема фіскальну, сфери. Фіскальний федералізм покладає на центральний уряд відповідальність за макроекономічну стабілізацію та перерозподіл доходів, тоді як децентралізована модель відповідає за економічну політику в межах юрисдикції певної території

[479, с. 5].

Західна наукова думка щодо обґрунтування сутності фіскального федералізму має комплексний характер, що пояснюється тривалими демократичними традиціями та класичними тенденціями розвитку бюджетних відносин. Зокрема, Б. Вейнгаст [522, с. 8] та У. Оутс [482, с. 324] у своїх наукових працях декларують, що фіскальний федералізм є трансфером багатства шляхом рівноважних платежів від муніципалітетів, які мають кошти, до муніципалітетів, які потребують допомоги з метою перерозподілу доходів для виконання проголошеної доктрини надання суспільних послуг і допустимих умов оподаткування. За таких обставин в основу сутності фіскального федералізму закладено трансфер багатства, однак це не означає винятково механічний перерозподіл фінансових ресурсів між бюджетами різних рівнів. Загалом трансфер багатства передбачає реалізацію потенціалу його примноження. А фіскальний федералізм у цьому сенсі розширює середовище співпраці між органами місцевого самоврядування (субнаціональний рівень).

Водночас переваги фіскального федералізму ґрунтуються на його високій гнучкості, а також на спроможності забезпечити надання суспільних благ і послуг вищої якості з урахуванням потреб і пріоритетів конкретного регіону [247, с. 82]. Дж. Бренан і Дж. Б'юкенен стверджують, що «фіскальний федералізм є одним із ключів до раціоналізації й мінімізації функцій уряду та підвищення ефективності ринкової системи» [408]. Учені доводять, що фіскальний федералізм є верхівкою розвитку політичної системи, і саме тому його реалізація ускладнена в політично незрілих суспільствах. Активізація ринкової системи на початкових стадіях потребує моніторингових дій з боку держави, однак ефективно її налагодження продукуватиме низку економічних ефектів для членів територіальних громад у найближчій перспективі.

П. Самуельсон і В. Нордхаус, пояснюючи таке явище, як фіскальний федералізм, вважають, що «рішення, які стосуються видатків, мають бути

розподілені за різними рівнями влади відповідно до очікуваних ефектів від їхньої реалізації. Саме тому органи місцевого самоврядування відповідають за місцеві суспільні блага (види діяльності, вигоди від яких більшою мірою стосуються місцевих жителів). Центральний уряд ухвалює рішення про так звані «національні суспільні блага», які забезпечують вигоди для всіх громадян країни» [494, с. 272].

Ф. Беррі та В. Беррі розглядають фіскальний федералізм як найкращу організацію політичного процесу для інноваційного й інвестиційного розвитку економіки. Науковці аргументовано доводять, що «місцевий уряд можна буде переобрати в тих випадках, якщо якість публічних (комунальних) послуг, які він забезпечує, не буде нижчою, ніж в інших юрисдикціях, а рівень оподаткування при цьому не тяжітиме до високого. Дослідники зазначають, що за такого порядку фактично нівелюються стимуляційні механізми інноваційного розвитку, оскільки фінансові ресурси витрачаються на поточне споживання. У майбутньому така ситуація може трансформуватися сповільненням соціально-економічного розвитку регіонів» [394, с. 402]. Ураховуючи це, реалізація фіскального федералізму має націлюватися на стимулювання інвестицій та інновацій за допомогою фіскальних інструментів.

Певну протилежність спостерігаємо в публікації А. Гречка, у якій він, зокрема наголошував, що «в основу процесу фіскальної децентралізації покладене поняття фіскального федералізму, яке характеризує систему розподілу фіскальних компетенцій між різними адміністративними рівнями влади, при цьому кожен із суб'єктів цієї системи забезпечений необхідною кількістю ресурсів для реалізації покладених на нього зобов'язань» [72, с. 55]. Але поняття фіскального федералізму ширше за функціональними й інституційними ознаками стосовно фіскальної децентралізації. Фіскальному федералізму властиві риси більшої самостійності фіскальних повноважень, які в обов'язковому порядку закріплюються на законодавчому рівні.

На нашу думку, фіскальний федералізм потрібно розглядати у розрізі таких дефініцій:

1) як процес гармонізації міжбюджетних відносин за умови делегування фінансової самостійності органам місцевого самоврядування шляхом використання відповідних фіскальних інструментів з метою ефективної реалізації пріоритетних напрямів економічного розвитку та забезпечення суспільного добробуту;

2) як інструмент забезпечення єдності та самостійності бюджетів різних ланок відповідно до їхніх функцій і повноважень на засадах соціально-економічної та політичної доцільності;

3) як спосіб раціонального використання ресурсного потенціалу територіальних громад для цілей нарощування доходів місцевих бюджетів на основі взаємоузгоджених податкових повноважень між органами державного управління та місцевого самоврядування. Аргументовано, що фіскальний федералізм спонукає органи державного управління та місцевого самоврядування враховувати пріоритетні суспільні потреби і знаходити оперативні ефективні рішення з метою їхнього максимального задоволення на базі узгоджених фіскальних повноважень.

Фіскальний федералізм покликаний створити оптимальні умови для ефективного функціонування органів державного управління та місцевого самоврядування, зокрема за рахунок просторових переваг. Тяжіння розпорядника бюджетних коштів до безпосереднього споживача бюджетних ресурсів ідентифікує рівень ефективності використання видаткових фінансових ресурсів.

Фіскальні відносини на різних рівнях влади є визначальним компонентом інституційної структури, яка може впливати на регіональну конвергенцію та нерівність між територіями. Розподіл повноважень щодо адміністрування податків і видаткових повноважень між центральними та місцевими органами влади впливає на впровадження фінансової політики, а в підсумку і на її результат. Фіскальний федералізм, апробований у процесах

аккумуляції доходів і рішеннях щодо їхнього витрачання, може діяти як механізм, що сприяє регіональній конвергенції. Основна його ідея полягає в тому, що фіскальний федералізм продукує більше стимулів для ефективного використання місцевих ресурсів для зростання, оскільки рішення про витрати й оподаткування здебільшого стосуються платників податків і бенефіціарів, що диверсифікує можливості для вдосконалення рішень щодо розподілу ресурсів і практик управління в менш розвинених регіонах. Важливо врахувати парадоксальність симбіозу фіскального федералізму та фіскальної автономії, що може виявитися як потужний інструмент проти впливу агломерації, оскільки вона запроваджує механізми конкуренції периферійних юрисдикцій із «центром» [385].

Сучасна концептуалізація фіскального федералізму в європейському науковому просторі інтерпретується через вивчення актуального питання, як розподілити обов'язки (ураховуючи фінансову сферу) між федеральними, державними та місцевими органами влади для підвищення економічної ефективності й досягнення пріоритетних цілей державної політики [425]. Для цього доречно використати припущення базової моделі фіскального федералізму, яке полягає в тому, що федеральні (унітарні) уряди й органи муніципального управління мають лише забезпечити ситуацію, за якої загальний рівень публічних послуг (державних, комунальних) максимізував би колективний добробут усіх жителів адміністративно-територіальної одиниці.

О. Длугопольський наголошує, що фіскальний федералізм є «практикою організації фіскальних взаємовідносин усередині сектору державного управління за умови, що він складається з понад одного рівня, що характерно як для унітарних, так і для федеративних держав. Наприклад, сектор державного управління у Франції нараховує шість рівнів: національний, регіони, провінції, департаменти, території, комуни; у Польщі — чотири рівні: національний, воєводства, повіти, гміни» [89, с. 209], а в Україні — три рівні: загальнодержавний, регіональний, місцевий. Для цілей реалізації фіскального федералізму в Україні доцільно розглянути систему

органів виконавчої влади, яка компонується за рахунок трьох організаційно-правових ланок, а саме:

- 1) вища ланка, яка представлена Кабінетом Міністрів України;
- 2) центральна, до якої належать профільні міністерства, державні служби, державні агентства, державні інспекції, а також комісії й центральні органи виконавчої влади, що наділені спеціальним статусом;
- 3) адміністративно-територіальна, яка складається з територіальних органів виконавчої влади та місцеві державні адміністрації [7, с. 211].

Українські дослідники фіскального федералізму характеризують його як «законодавчо закріплені відносини центральної влади й органів місцевого самоврядування з приводу розподілу дохідних джерел і видаткових повноважень на фінансування публічних послуг на засадах їхньої найвищої якості, максимальної доступності, доцільності, затребуваності й економічності з обов'язковим дотриманням принципу фінансової незалежності кожного рівня влади» [339, с. 162]. Як бачимо: «фіскальний федералізм — це не тільки форма внутрішніх міжурядових фінансових відносин, а й певна філософія організації політичних відносин між різними рівнями влади, яка відіграє концептуальну роль в архітектоніці міжурядових фінансових відносин здебільшого у країнах із федеративним державним устроєм» [36, с. 214]. Модель фіскального федералізму в сучасних умовах спрямована на досягнення оптимуму між потребами та фінансовими можливостями муніципалітетів, регіонів і держави, коли всі рівні влади зацікавлені в економічному та соціальному зростанні своїх територій [238, с. 99].

Н. Костіна фіскальний федералізм розглядає як «поліструктурний комплекс бюджетно-податкових відносин, що виникають на різних рівнях бюджетної системи будь-якої демократичної держави, спрямованих на фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад за реалізації принципу субсидіарності та досягнення ефективної децентралізації з одночасним гармонійним поєднанням інтересів держави й окремих адміністративних одиниць» [146, с. 84].

Як бачимо, ідеї та постулати фіскального федералізму (здебільшого — бюджетного федералізму) для української фінансової думки не є новими й активно обґрунтовувалися низкою вчених та фахівців, однак можемо відзначити, що спільною рисою наукових поглядів на сутність і роль фіскального федералізму є головна його мета — диверсифікація фіскальних повноважень, що виникає в процесі взаємодії органів державного управління та місцевого самоврядування задля покращення фінансового забезпечення пріоритетів соціального й економічного розвитку територіальних одиниць (регіонів). Однак реформа децентралізації влади в Україні змінює вектори обґрунтування ролі фіскального федералізму на сучасний лад з урахуванням світових тенденцій та особливостей освоєння фіскального потенціалу територіальними громадами.

Зазначимо, що В. Опарін досліджує поняття «бюджетний федералізм», яке він більшою мірою ототожнює з принципом автономності бюджетів, наголошуючи на тому, що «бюджетний федералізм як категорія є ширшою, ніж автономність бюджетів. Адже автономність слід досліджувати в контексті повної чи часткової достатності фінансової забезпеченості певного бюджету, тоді як бюджетний федералізм ураховує детермінанти міжбюджетного перерозподілу коштів. У будь-якому разі такий перерозподіл з урахуванням усіх його негативних аспектів має бути зведений до мінімуму і здійснюватися таким чином, щоб не підривати фінансової зацікавленості більш забезпечених регіонів і не формувати утриманської психології у відносно бідних громадян» [190].

В. Суторміна, В. Федосов і В. Андрущенко, ґрунтуючись на узагальнених дослідженнях проблематики фіскальної політики, пропонують визначати бюджетний федералізм як «законодавчо зафіксований розподіл функціональних повноважень і відповідальності структур різних видів влади з паритетним розмежуванням на цій основі доходів і видатків між ними на засадах державної соціально-економічної та

політичної доцільності, соціальної етики, міжрегіональної, міжнаціональної та суспільної солідарності» [281, с. 53].

На думку С. Скворцової, фіскальний федералізм є одним з основних об'єктів дослідження економіки публічного сектору та компонується за рахунок складної схеми взаємовідносин між бюджетами різних рівнів. Авторка наукових праць ототожнює бюджетний та фіскальний федералізм і розглядає його як «форму організації внутрішніх міжурядових фінансових відносин, виокремлюючи при цьому такі ознаки, як:

- чітке розмежування видатків різних рівнів влади і наділення цих владних рівнів фіскальними повноваженнями в самостійному формуванні власної дохідної бази;

- побудова внутрішніх фінансових відносин на основі договірно-правових норм їхньої організації;

- організація відносин за активної участі у визначенні їхньої моделі не тільки центральної влади, а й регіональної та місцевої через механізм консультацій і переговорів» [261, с. 61].

На нашу думку, фіскальний федералізм за сутністю, роллю та структурою є ширшим поняттям, ніж бюджетний федералізм, оскільки охоплює розподіл і закріплення повноважень щодо доходів, видатків, боргових інструментів і формує ієрархічну систему оптимальної реалізації й ефективного контролю відповідних фіскальних повноважень між органами державної, регіональної влади та місцевого самоврядування.

Ефективно організований фіскальний федералізм дає змогу оптимально збалансувати необхідні потреби територій з їхніми фінансовими можливостями.

Ідеалізм у системі розподілу функцій і відповідного ресурсного забезпечення має характеризуватися оптимальними підходами, а витрачання коштів — максимальною ефективністю. Саме на досягнення цієї мети спрямований фіскальний федералізм: «законодавчо закріплений розподіл функціональних повноважень і відповідальності структур різних

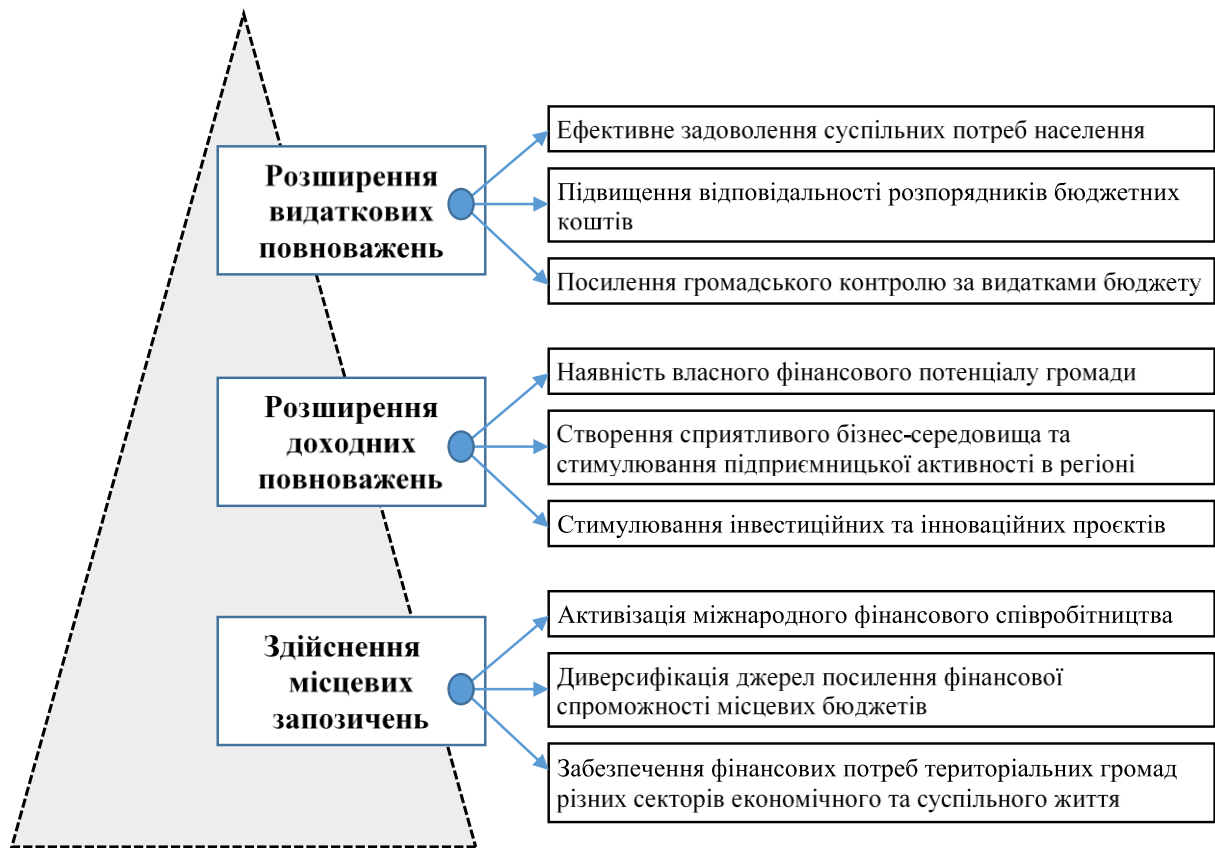
рівнів влади з відповідним розмежування на цій основі доходів і видатків між ними на засадах державної, соціально-економічної, політичної доцільності, соціальної етики, міжрегіональної, міжнаціональної та суспільної солідарності» [138, с. 112].

Згідно з науковими поглядами Н. Савчук, «фіскальному федералізму властиві як позитивні, так і негативні характеристики, вияви яких залежать від економічної та соціально-політичної зрілості держави. Позитивний аспект фіскального федералізму полягає не тільки у розподілі повноважень між різними рівнями влади, а й податкового навантаження між різними адміністративно-територіальними одиницями, у результаті чого вони можуть конкурувати між собою за залучення інвестора. Негативна компонента фіскального федералізму в українських реаліях може виявитися через низький рівень економічного розвитку більшості територій, унаслідок чого місцеві бюджети є дотаційними» [247, с. 82].

На рис. 1.2 сфокусована увага на перевагах фіскального федералізму для органів місцевого самоврядування в розрізі сфер розподілу повноважень.

Досконалість фіскального федералізму забезпечується певними умовами його здійснення, серед яких пріоритетними можна вважати такі:

- 1) збільшення дохідної частини місцевих бюджетів з одночасним підвищенням соціально-економічного розвитку територіальних громад;
- 2) підвищення рівня якості надання суспільних благ і послуг, адекватних потребам жителів міста, селища, села [186, с. 124];
- 3) формування прозорих процедур фінансування місцевих видатків;
- 4) посилення відповідальності органів місцевого самоврядування за виконання закріплених фіскальних повноважень;
- 5) підвищення фахових компетенцій і кваліфікації кадрового потенціалу органів місцевого самоврядування під час вирішення питань щодо розвитку відповідних територіальних громад тощо.

Рис. 1.2. Ефекти фіскального федералізму у розрізі диверсифікації фіскальних повноважень органів місцевого самоврядування

Джерело: побудовано автором самостійно.

На тлі позиціонування ефектів фіскального федералізму варто зробити акценти на певних ризиках, які він може спровокувати, зокрема ідентифікуємо такі:

1) ризик ототожнення фіскального федералізму та фіскального сепаратизму; однак таке уподібнення суперечить конституційним нормам та іншим законодавчим актам, до того ж, фіскальний федералізм не має ідентичної мети та спільних детермінант з фіскальним сепаратизмом і використовується винятково для активізації та кооперації міжбюджетних відносин в Україні;

2) ускладнення механізму перерозподілу фінансових потоків через бюджет й управління бюджетним процесом загалом;

- 3) складність узгодження локальних потреб територіальних громад із макроекономічними цілями держави;
- 4) виникнення регіональних контроверз у сфері фіскальної політики;
- 5) зниження рівня централізованого фіскального контролю над формуванням і розподілом бюджетних ресурсів;
- 6) фіскальні дисбаланси у сфері реалізації фінансового вирівнювання територій тощо [133, с. 105].

Для визначення ролі фіскального федералізму варто з'ясувати, на яких принципах він ґрунтується. Зауважмо, що принципи фіскального федералізму можуть використовуватися у фінансових системах федеративної й унітарної держав, які мають субцентральні рівні уряду, оскільки це приводить до підвищення ступеня свободи цих рівнів влади як у сфері розподілу видатків, так і за формування дохідної частини (зокрема і за рахунок податкових платежів як домінуючого джерела доходів бюджетів різних ланок) [434, с. 63].

Принцип за сутнісною інтерпретацією є твердженням, що сприймається як головне, пріоритетне, важливе, суттєве, неодмінне [230, с. 97]. У цьому разі принципи фіскального федералізму — це загальні вимоги до побудови фіскальних відносин у мультиполярній суб'єктивній та об'єктивній площинах, вони сформульовані як те первинне, що є основою наявної сукупності фактів.

Ґрунтуючись на науковому дослідженні І. Волохової щодо ідентифікації принципів фіскальної децентралізації та фіскального федералізму через форми їхнього прояву, вважаємо доречним зацентувати увагу на принципах, більш притаманних специфікації оптимального розподілу фіскальних повноважень для органів місцевого самоврядування, а саме:

- 1) «права місцевого й регіонального самоврядування та їхніх органів мають бути чітко розділені на делеговані та власні з повними або частковими повноваженнями;

2) максимально мають бути використані об'єктивні критерії, методи, прийоми та показники;

3) методи та прийоми визначення ступеня фіскального федералізму мають бути якомога прозорішими та простішими, науково обґрунтованими;

4) оцінюючи делегування та закріплення фіскальних повноважень й відповідальності, потрібно враховувати всі витрати фінансових ресурсів місцевого та регіонального самоврядування, зокрема територіальних громад;

5) має враховуватися участь видатків місцевого й регіонального самоврядування та їхніх органів у фінансовому вирівнюванні» [51, с. 86].

Дискусійність убачаємо в реалізації першого принципу щодо лімітованості фіскальних повноважень органам місцевого самоврядування, оскільки такий аспект чинить дестимулюючий вплив в контексті максималізації зусиль щодо формування фіскального потенціалу місцевих бюджетів в Україні.

На базі моніторингу економічної науки виявлено відсутність єдиного підходу до ідентифікації принципів фіскального федералізму, оскільки науковці використовують систему принципів, яка виходить з об'єкту наукових досліджень. В цьому аспекті слушною є думка В. Андрущенка, що «принцип має відповідати високим вимогам з боку форми і змісту: має бути внутрішньо не суперечливим, відображати ознаки обов'язковості; лаконічно відтворювати ясність і повноту змісту; виражати оригінальний авторський підхід» [4].

На нашу думку, до принципів фіскального федералізму доцільно віднести дві групи: загальні та специфічні (рис. 1.3). Перші відображають загальні та універсальні ознаки використання фіскальних інструментів відповідними органами державної влади та місцевого самоврядування, а другі – сфокусовані на особливостях розподілу фіскальних повноважень між ними в контексті оптимального забезпечення розвитку держави, регіонів і територіальних громад.

Рис. 1.3. Систематизація принципів фіскального федералізму

Джерело: побудовано автором на основі [47; 147; 206].

Принцип законності означає реалізацію фіскального федералізму органами державного управління та місцевого самоврядування на всіх етапах формування, розподілу і використання фінансових ресурсів при

чіткій регламентації їх нормами бюджетного та податкового права, а також можливості застосування державного примусу.

Принцип ефективності фіскального федералізму передбачає визначення оптимальної структури джерел формування фінансових ресурсів державного та місцевого бюджетів, формування напрямків їхнього результативного використання з метою забезпечення соціально-економічного розвитку держави, регіонів і територіальних громад.

Принцип транспарентності дає змогу громадянам володіти інформацією про механізми прийняття управлінських рішень щодо формування і використання фінансових ресурсів відповідного бюджету, також він формує умови органам моніторингу та контролю для здійснення ефективних перевірок дотримання норм верховенства права відповідними органами державного управління та місцевого самоврядування щодо раціонального розподілу бюджетних видатків та задоволення суспільних потреб територіальних громад. Принцип системності означає, що реалізація фіскального федералізму здійснює вплив на функціонування всіх ланок бюджетної системи, а також охоплює всі елементи взаємодії архітекtonіки фіскального федералізму в контексті акумулювання бюджетних ресурсів та їх оптимального розподілу. Принцип збалансованості, на якому ґрунтується архітекtonіка фіскального федералізму означає, що делеговані повноваження органам місцевого самоврядування на здійснення витрат відповідного бюджету мають відповідати обсягам надходжень бюджету, а також не завдавати економічних збитків іншим суб'єктам, зокрема платникам податків.

Принцип субсидіарності є невід'ємним елементом ефективного й оптимального розподілу фіскальних повноважень у певній моделі фіскального федералізму. Це засіб забезпечення того, щоб процес прийняття рішень залишався близьким до громадян, він дає змогу оцінити систему щодо того, чи вона продовжує адекватно реагувати на потреби

громадян [399, с. 49–50]. Відповідно до принципу субсидіарності, запропонованого ЄС, функції оподаткування, витрат і регулювання мають здійснюватися найнижчим рівнем влади (урядом, найближчим до народу), якщо немає переконливих аргументів для передачі їх вищим рівням державного управління [410]. Відповідно до принципу субсидіарності, фіскальний федералізм може бути реалізований на найнижчому рівні управління, оскільки це забезпечуватиме максимальні фінансові та соціальні ефекти функціонуванні територіальних громад [393]. Таку позицію відображено в науковій праці Я. Бега, зокрема про важливість делегування фіскальних повноважень органам нижчого рівня управління через безпосередню їхню взаємодію з громадянами-виборцями відповідного регіону, що, безумовно, сприятиме оперативному ухваленню рішень в процесі задоволення пріоритетних потреб населення. Однак будь-яка спроба послідовно й суворо застосовувати принцип субсидіарності неминуче стикається з низкою заперечень, починаючи від збереження життєво важливих національних інтересів і закінчуючи інертністю в зміні наявних механізмів. Іншими словами, у розподілі фіскальних повноважень є потужний політичний вимір, який посилюється неоднозначністю щодо ступеня, до якого відповідний орган управління може (або йому дозволено) діяти. Отже, принцип субсидіарності в політичному контексті спрямований на розширення можливостей окремих громадян і посилення демократії через заохочення прийняття рішень найближче до місця виникнення проблеми, а також на забезпечення відповідних регіональних та ефективних дій, ніж якби вони вживалися на центральному рівні [428, с. 193].

В цілому, принципи фіскального федералізму забезпечують збалансування й оптимальне розмежування повноважень і відповідальності між суб'єктами архітекtonіки фіскального федералізму, а також стимулювання автономії місцевих бюджетів. Зважаючи на те, що принципи архітекtonіки фіскального федералізму співпадають з специфічними принципами фіскального федералізму їхню характеристику буде здійснено

у наступному підпункті, коли репрезентуємо елементи архітекtonіки фіскального федералізму.

Моніторинг принципів фіскального федералізму засвідчив, що їхнє впровадження та дотримання можливе в Україні, адже його метою є надання громадянам публічних послуг за найменшу ціну з дотриманням принципу самостійності кожного рівня влади в контексті реалізації фіскальної політики, досягнення максимальної фінансової незалежності органів місцевого самоврядування. Дотримання принципів фіскального федералізму безумовно сприятиме ефективній практичній його реалізації в контексті нарощування фінансової спроможності місцевих бюджетів в Україні, що актуально в період протидії ризикам воєнного часу.

Часткова уніфікація політики фіскального федералізму передбачає також систему загальних правил чи доручень щодо його здійснення в межах, передбачених національним законодавством (табл. 1.1). Водночас відбувається вирівнювання спроможності доходів на певному рівні або певні податки можуть бути призначені винятково для органів місцевого самоврядування в межах встановлення ними власних правил адміністрування [452]. Під час імплементації та дотримання окреслених правил має бути оптимізовано діяльність органів управління на всіх рівнях з урахуванням конкретних обставин кожного рівня [491, с. 212].

Однак, обґрунтовуючи останнє зазначене в таблиці 1.1 правило фіскального федералізму, наголосимо на важливості врахування підходу прийняття фіскальних рішень на найнижчому практично можливому управлінському рівні, тобто якомога ближче до тих, кого вони мають стосуватися.

На цьому наголошує ідея субсидіарності (або принцип субсидіарності): згідно з Маастрихтською угодою, ідея «субсидіарності» посідає важливе місце в реалізації фіскальної політики ЄС.

Проблематика розподілу витрат, регулятивних і податкових функцій між різними органами влади, є найбільш фундаментальною у фіскальному

федералізмі. Розподіл обов'язків щодо витрачання коштів, зокрема і здійснення регуляторних функцій, має передувати розподілу обов'язків щодо оподаткування, оскільки розподіл податків зазвичай ґрунтується на вимогах щодо витрат у різних державних установах і не може бути визначений заздалегідь.

Таблиця 1.1

Концептуалізація правил фіскального федералізму

№ з/п	Правила	Сутність та пріоритети
1	Фіскальний федералізм потрібно розглядати як комплексну систему	Фіскальний федералізм слід розглядати в системі міжбюджетних відносин, де наявна функціональна взаємодія між її елементами. У цьому разі фіскальна автономія є специфічним базисом фіскального федералізму. Управлінські органи місцевого самоврядування мають реалізовувати закріплені за ними фіскальні повноваження першочергово для задоволення суспільних потреб жителів відповідної територіальної громади, які обирали виконавчі органи місцевого самоврядування
2	Дотримання пріоритетів розподілу обов'язків та відповідальності	Органи місцевого самоврядування мають надавати першочерговий пріоритет розподілу відповідальності за витрати, а потім визначати розподіл відповідальності за доходи. Емпіричний підхід свідчить, що для економічно ефективного розподілу доходів потрібні знання специфіки розподілу видатків. На нашу думку, розробка концептуальних засад імплементації фіскального федералізму має розпочинатися з обґрунтування видаткових повноважень у контексті збалансування владно-ієрархічних повноважень
3	Формування алгоритму централізованого контролю та оцінювання фіскального федералізму	Поступовий контрольований процес реалізації фіскального федералізму вимагає від відповідних органів державної влади правочинів у таких питаннях, як запровадження єдиної системи фінансових рахунків, процесів казначейського обслуговування, правил аудиту, вимог щодо розкриття інформації про запозичення, способів коригування міжбюджетних трансфертів, формул розподілу грантів, установлення адекватних обмежень на запозичення тощо. Є також потреба в технічній та інформаційній допомозі місцевим органам у відповідних профільних напрямках
4	Фіскальний федералізм потребує значних податкових повноважень для органів місцевого самоврядування	Громадяни-виборці вимагатимуть від обраних керівників органів місцевого самоврядування більшої підзвітності та відповідальності, якщо соціальні послуги фінансуватимуться значною мірою за рахунок місцевих податків. Податок має бути справедливим й оптимальним, щоб покривати максимальну частку бюджетних видатків. Серед місцевих податків і зборів в Україні доцільно виокремити найбільш фіскально значущі, зокрема такі: податок на нерухоме майно, єдиний податок, податок на доходи фізичних осіб в оптимізації його перерозподільних механізмів, земельний податок тощо. Водночас заслуговують на увагу надходження до місцевих бюджетів від адміністрування акцизного податку

5	Дотримання органами державної влади та місцевого самоврядування встановлених норм і правил фіскального федералізму (децентралізації як його форми)	Імплементация фіскального федералізму передбачатиме відхід від патерналістського підходу міжбюджетних відносин, оскільки центральний уряд установлюватиме правила, за якими працюватиме нова система. Якщо державна фіскальна політика надаватиме незначний пріоритет місцевим фінансам, тоді вона має забезпечити нормативне підґрунтя, яке гарантуватиме певний потік доходів, необхідних для виконання базових функцій. Однак якщо автономія витраток місцевого самоврядування залежатиме винятково від центральних рішень щодо оцінювання дій органів місцевого самоврядування, тоді краще не пропагувати автономію, або вносити відповідні корективи
6	Спрощення фіскального регулювання для оптимізації фіскального потенціалу	Адміністративні системи місцевого самоврядування часто неспроможні управляти складними міжбюджетними механізмами. Уніфікація архітектури фіскального федералізму потребує від органів місцевого самоврядування фіскальної оптимізації: виділяти менше ресурсів на адміністративні та моніторингові заходи
7	Відповідність системи міжбюджетних трансфертів задекларованим цілям фіскального федералізму як пріоритетної моделі реалізації фіскальної політики держави	Диференціація форм міжбюджетних трансфертів неоднозначно впливає на фіскальний потенціал органів місцевого самоврядування. Концепція такого впливу може бути стимулюючою, стримуючою, стабілізуючою, а в окремих випадках посилювати фіскальну автономію. У всіх випадках органи державного управління мають здійснювати трансфертну політику на основі встановлених і закріплених норм, формул, алгоритмів. Однак вони часто беруть участь у проектуванні розподілу офіційних трансфертів, ґрунтовно не дослідивши альтернативи та наслідки зазначених диференційованих впливів для певних територіальних громад, відповідно до запитів і цілей останніх
8	Урахування інтересів усіх суб'єктів фіскального федералізму та фіскальної політики держави	Ключове фінансово-політичне питання полягає в тому, чи реалізація центральним урядом програми фіскального федералізму охоплюватиме інтереси суб'єктів усіх рівнів управління та чи кожному органу місцевого самоврядування буде делеговано повноваження розробляти власну внутрішню програму. Щодо цього популяризуються два підходи: 1) надання органу місцевого самоврядування дозволу в межах своєї юрисдикції ухвалювати рішення щодо бюджетного розподілу між територіальними громадами; 2) часткова уніфікація політики фіскального федералізму органів місцевого самоврядування

Джерело: складено автором на основі [389; 399; 491].

Оптимальним варіантом слугує делегування податкових повноважень водночас із делегуванням витраткових повноважень, щоб органам місцевого самоврядування не доводилося покладатися винятково на трансферти від національного уряду або позики (гранти) держави чи міжнародних фінансових інституцій. Якщо органи місцевого самоврядування не

відповідають за підвищення певного рівня власних доходів, вони можуть мати занадто мало стимулів надавати публічні послуги економічно ефективним способом. Якщо органам місцевого самоврядування призначається більше надходжень, ніж потрібно для їхніх витрат, вони можуть мати стимул зменшити податки або підвищити заробітну плату в управлінському секторі. Такі аспекти задекларовані в моделях реалізації фіскального федералізму.

О. Сунцова вирізняє у своїх дослідженнях «дві групи моделей фіскального федералізму:

1) децентралізовані моделі (США) характеризуються вагомою фіскальною автономією органів регіональної та місцевої влади, слабкістю зв'язків між різними рівнями влади; центральна влада фактично не розв'язує проблеми фінансового вирівнювання, а також недостатньо враховує фіскальні дисбаланси в розвитку окремих територій. Така модель спонукає органи місцевої влади до власного розвитку та розв'язання проблем акумулювання та розподілу бюджетних ресурсів;

2) кооперативні моделі (Австрія, Німеччина, Скандинавські країни) характеризуються тісною співпрацею різних рівнів влади, активною політикою центральної влади в питаннях подолання фіскальних дисбалансів на різних рівнях управління та фінансового вирівнювання. За такої моделі центральна влада активно піклується про забезпеченість єдиних стандартів суспільних послуг у межах усієї території держави» [280, с. 239].

Дві моделі фіскального федералізму досліджує у своїй публікації А. Шах, зокрема наголошуючи на подвійному (dual federalism) і кооперативному (cooperative federalism) федералізмі [498, с. 449]. За обома цими моделями фіскальні повноваження розподілені у такий спосіб, що органи державного управління та місцевого самоврядування мають незалежну владу у своїх сферах відповідальності та діють як рівні партнери.

За подвійного федералізму обов'язки органів державного управління та місцевого самоврядування є окремими та різними. За словами В. Райкера,

за такої системи «два рівні влади керують тією самою землею та людьми, кожен рівень має принаймні одну сферу дій, у якій він є автономним, і є певна гарантія автономії кожного уряду в його власній сфері» [524].

Подвійний федералізм використовує підхід так званого в науковому колі західних економістів «шарового пирога», іншими словами — координація влади. Відповідно до моделі «шарового пирога», наявний ієрархічний (унітарний) тип відносин між різними рівнями влади. Національний уряд перебуває на вершині, і він має змогу співпрацювати з органами місцевого самоврядування через регіональні адміністрації або безпосередньо. Органи місцевого самоврядування не мають конституційного статусу, вони функціонують у структурі держави й отримують свої фіскальні повноваження від органів державної влади.

За кооперативного федералізму обов'язки органів державного та місцевого управління переважно взаємопов'язані.

Модель кооперативного федералізму на практиці набула трьох форм: взаємозалежні сфери, «мармуровий пиріг» і незалежні сфери. У різновиді взаємозалежних сфер, як це практикується в Німеччині та Південній Африці (унітарній країні з федеральними особливостями), федеральний уряд визначає політику, а державні та місцеві органи влади діють як агенти реалізації федерально визначеної політики. Зважаючи на федеральне домінування у визначенні політики, у цій моделі уряди штатів / провінцій мають владу в розробленні федеральної політики через другу палату (верхню палату парламенту).

У формі «мармурового пирога» кооперативного фіскального федералізму різні повноваження державної влади мають дублюючі та спільні обов'язки, а органи місцевого самоврядування розглядаються як рівні партнери. Бельгія з її трьома територіальними та чотирма мовними юрисдикціями має спорідненість із цим підходом. Нарешті, у моделі кооперативного фіскального федералізму з незалежними сферами управління всі органи влади мають автономний і рівний статус і

координують свою політику горизонтально та вертикально.

На нашу думку, так само заслуговує на увагу модель фіскального федералізму, запропонована Б. Веінгастом, яку називають «федералізм, що зберігає ринок» [392]. Фіскальний федералізм, який зберігає ринок, пропонується як ідеальна форма міжбюджетних відносин у державі, оскільки спостерігається чітке розмежування обов'язків щодо доходів і видатків між інституціями державного управління та місцевого самоврядування. До того ж, органи місцевого самоврядування мають першочергові повноваження щодо суспільних благ і послуг для місцевої автономії, а державна влада вживає заходів щодо збереження внутрішнього спільного ринку.

Для української системи міжбюджетних відносин характерною є кооперативна модель фіскального федералізму, оскільки органи державного управління наділені домінуючими фіскальними повноваженнями, які узгоджено передаються на нижчий управлінський рівень. Органи місцевого самоврядування згідно із законодавчими нормами здійснюють формування фіскальних ресурсів для забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад, однак вони систематично потребують розширення та автономізації фіскальних повноважень для надання якісних суспільних благ населенню певної територіальної громади.

Погоджуємося, що будь-яка модель фіскального федералізму «ґрунтується на трьох основних складових, що є обов'язковими умовами її ефективного функціонування, таких як: чітке розмежування повноважень між усіма рівнями влади за видатками; наділення відповідних рівнів влади достатніми для реалізації цих повноважень фіскальними ресурсами; урегулювання вертикальних і горизонтальних дисбалансів за допомогою системи міжбюджетних трансфертів для забезпечення на всій території країни стандарту державних послуг» [392].

У більшості країн Європейського Союзу фіскальний федералізм не обмежується суто територіальним перерозподілом фінансових ресурсів у

режимі пасивно-гуманітарної допомоги.

У моделях фіскального федералізму Європейського Союзу спостерігається «активне прагнення до самодостатності, опори на власні сили, нарощування фінансово-економічного потенціалу. Ринок і конкуренція змушують адміністрацію створювати привабливий образ своїх територій з метою залучення інвестицій, вигідних проєктів, організації міжнародних ярмарків, конгресів, воркшопів, майстер-класів, чемпіонатів. Залучення власних зусиль адміністративно-територіальних одиниць ґрунтується на інституціональному партнерстві згідно з принципом доповнюваності, за яким центральний уряд у певній пропорції додає свої ресурси до регіональних» [5, с. 92].

Така пропорція оперативно трансформується залежно від економічної й соціальної кон'юнктури чи ступеня розвитку.

Отже, в країнах Європейського Союзу спостерігається типологізація регіонів і територій за ознаками стану інфраструктури, конкурентоспроможності виробництв, інвестиційної та інноваційної привабливості, структури населення тощо.

Групування моделей фіскального федералізму переплітається з механізмами його здійснення. Здебільшого розподіл повноважень між органами державного управління та місцевого самоврядування може здійснюватися за трьома варіантами.

Перший варіант можна вважати найменш привабливим. Він регламентує призначення всіх баз оподаткування місцевим органам, а потім вимагає від них перерахування більшої частини доходів, щоб забезпечити виконання розпорядчих обов'язків національного уряду. Ефективність такого варіанта не є високою через наявність перешкод для дієвого перерозподілу доходів між органами державного управління та місцевого самоврядування, а також дестабілізації фіскальної політики; наявності неадекватних стимулів адміністративно-територіальних одиниць щодо фінансування національної економіки.

Другий варіант передбачає підпорядкування всіх фіскальних (першочергово — податкових) повноважень центральному рівню управління, після чого відбувається фінансування органів місцевого самоврядування за допомогою трансфертів або шляхом розподілу загального доходу чи конкретних податкових платежів [94]. Основним недоліком цього варіанта можна вважати розрив логічного зв'язку між обсягом акумульованих податкових надходжень і рішеннями про їхній ефективний розподіл, що може спровокувати ризик так званої «фіскальної ілюзії», який ускладнить створення стабільної системи надання послуг на місцевому рівні.

Третій, більш широкий варіант характеризується передачею деяких фіскальних повноважень органам місцевого самоврядування, якщо це необхідно, доповнюючи доходи місцевих бюджетів за допомогою механізмів розподілу податків або інших трансфертів від центрального уряду [511, с. 247–249].

Ефекти такого варіанту виявляються через делегування відповідальності органам місцевого самоврядування за рівень податкового навантаження в регіоні та надають їм змогу самостійно впливати на акумулювання фіскальних ресурсів.

Однак тут не йдеться про надання повної фіскальної автономії над доходами у вітчизняній практиці, оскільки Україна — унітарна держава. Такий варіант може дискредитувати відносини між державними та місцевими органами управління. Таким чином, актуально приділяти увагу альтернативним системам фіскального федералізму з елементами часткових запозичень світового досвіду, адекватного до реалій соціально-економічного розвитку України. Альтернативна система може бути представлена перекриттям податків з однаковою (або майже однаковою) базою оподаткування для різних рівнів управління, але з правом кожного рівня управління встановити власну ставку податку на загальній основі.

На протипагу системам розподілу повноважень щодо адміністрування податків, система перекриття податків може мати адміністративні переваги в контексті оцінювання бази та акумулювання податків, однак це може спричинити нівелювання принципу прозорості, оскільки податок, що справляється на кожному рівні влади, може бути менш ідентифікованим для платників податків [271].

Загальні міжбюджетні трансферти можуть надаватися для виконання: а) всіх повноважень органів місцевого самоврядування; б) тільки делегованих повноважень.

У першому варіанті є можливість витратити отримані бюджетні ресурси також на виконання власних повноважень, тобто з'являється стимул для ефективного їхнього витрачання на надання делегованих повноважень, щоб максимально профінансувати всі напрями діяльності органів місцевого самоврядування.

У другому варіанті органи місцевого самоврядування зацікавлені в зростанні власної податкової бази й ефективному витрачанні своїх фінансових ресурсів, проте позбавлені стимулу ефективно витратити отримані фінансові ресурси (закріплені й у вигляді міжбюджетних трансфертів) на виконання делегованих повноважень [54, с. 329].

В українському правовому полі трансферти визначаються як «кошти, одержані від інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі» [37]. Міжбюджетні трансферти позиціонуються як кошти, які безоплатно, а головне – безповоротно передаються з одного бюджету до іншого. В українській практиці міжбюджетні трансферти компонуються за рахунок базової дотації, реверсної дотації, додаткових дотацій а також субвенцій.

В умовах протидії фіскальним ризикам воєнного часу деякі місцеві бюджети в Україні не виконують планові надходження, а місцеві ради

опинились в ситуації, коли доходи певного бюджету не дають змоги забезпечити мінімально потрібні видатки місцевого рівня. Саме тому доцільно застосувати дотацію вирівнювання для обласних бюджетів і бюджетів територіальних громад, у яких спостерігаються суттєві скорочення доходів під час дії воєнного стану для вирівнювання їхньої фінансової спроможності. Наголосимо, що розподіл коштів дотації вирівнювання між місцевими бюджетами має відповідати таким принципам фіскального федералізму: справедливість, солідарність, неупередженість тощо.

Відзначимо, що у багатьох унітарних країнах спостерігається процес децентралізації влади, зокрема розширення (делегування) фінансових повноважень органів місцевого управління. Центральні органи влади використовуючи комунікативні механізми для співпраці з регіональною й місцевою владою, диверсифікується фіскальна автономія місцевої управлінської системи..

Таким чином, фіскальний федералізм продукує децентралізований підхід прийняття рішень і, отже, сприяє більшій свободі вибору, різноманітності переваг, соціально-політичній участі, інноватизації фіскального стимулювання розвитку територіальних громад, підзвітності органів державної влади та місцевого самоврядування громадянам. Він також краще пристосований до вирішення регіональних фіскальних конфліктів, а ще надає змогу співпрацювати органам державної влади та місцевого самоврядування щодо використання спеціальних інституційних заходів для забезпечення національної єдності, регіональної справедливості та збереження внутрішнього спільного ринку.

1.3. Характеристика складових архітектоники фінансового федералізму

Перманентний пошук наукових підходів до розв'язання проблем реалізації фінансового федералізму в Україні в контексті забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад обумовив доцільність його розгляду крізь призму системного підходу, що дало змогу обґрунтувати його як сукупність взаємопов'язаних елементів і зв'язків між ними. Саме на цьому наголошував відомий український науковець С. Юрій, «будь-які системи потребують чіткого ранжування підсистем, елементів, компонентів та властивих їм характеристик, взаємодія між якими та середовищем може породжувати якісно або сутнісно нову інтегральну цілісність» [131, с. 5].

Сутнісна природа архітектоники (від. грецьк. *architektonike* — архітектура, мистецтво керувати) розкривається як гармонійне сполучення частин в архітектурній композиції з відображенням співвідношення головних і другорядних елементів [8].

І. Кант використовував поняття «архітектоніка» у своїх філософських працях, розуміючи під ним «мистецтво побудови системи», наголошуючи, що «архітектоніка є вченням про наукове в нашому пізнанні загалом, і, отже, вона безперечно належить до методології. Це головний принцип структурування, зв'язку та взаємообумовленості елементів цілого» [125].

Хоча термін «архітектоніка» вважають здебільшого притаманним мистецтвознавчій сфері, однак універсальність його ідентифікації привела до використання в різних сферах суспільного життя, зокрема економічної.

А. Гриценко тлумачить дефініцію «фінансово-економічна архітектоніка» як «стійкий взаємозв'язок економічних і фінансових елементів системи, формування якого відбувається в межах визначеної інституційної побудови — інституційної архітектоники, у якій фінансова та економічна складові цілісної системи є відносно самостійними та

взаємопроникненими» [73, с. 61].

На думку науковців Т. Косової, Н. Деевої та Г. Ползікової, наріжним каменем фінансової архітекtonіки є «гармонійний взаємозв'язок між об'єднаними у єдине ціле елементами фінансової системи, який уособлюється у формуванні, розподілі та використанні фінансових ресурсів, русі грошових коштів, що генеруються операційною, фінансовою й інвестиційною діяльністю, а також у складанні та контролі виконання бюджетів на економічну, управлінську та маркетингову діяльність» [143, с. 12]. Як синтетична категорія, фінансова архітекtonіка формалізує принципи побудови та взаємодії фінансово-економічної, управлінської й маркетингової систем, визначає вектори та загальну динаміку їх розвитку в напрямі досягнення визначеної місії та стратегічних завдань, а також обумовлює зв'язки з внутрішнім і зовнішнім середовищем.

А. Вожжов та О. Гринько тлумачать фінансову архітекtonіку як «структуру фінансової системи, яка відповідає її внутрішній сутності, виявляє свої ознаки у процесі управління і опосередковує рух фінансових ресурсів і грошей у економіко-виробничих і маркетингових системах» [48, с. 27].

На думку О. Сосновської, «головною ідеєю сучасної фінансової архітекtonіки є врахування взаємозалежності фінансових складових із домінуючими детермінантами макроекономічного та мікроекономічного розвитку» [269, с. 117].

У підручнику Б. Гордона «The Constitutional Boundaries of European Fiscal Federalism» присвячено цілий розділ архітекtonіці європейського фіскального федералізму, який ґрунтується на постулатах Маастрихтського договору (Maastricht Treaty). Зокрема, автор підручника виокремлює конституційні основи формування архітекtonіки фіскального федералізму, серед яких пріоритетними визначено принципи фіскального суверенітету (фіскальні компетенції залишаються за межами правового регулювання ЄС) і фіскальної дисципліни (на базі бюджетних обмежень і ринкового порядку)

[438].

Ураховуючи детермінацію фінансової архітекτονіки, доцільно трансформувати її використання в контексті композиції фіскального федералізму, оскільки його реалізація відбувається на основі взаємопов'язаних елементів фінансової системи щодо розподілу ресурсів, повноважень і відповідальності між органами державного управління та місцевого самоврядування з метою раціонального забезпечення соціально-економічного розвитку держави та регіонів, особливо тих, які зазнали суттєвих руйнацій унаслідок російської агресії проти України.

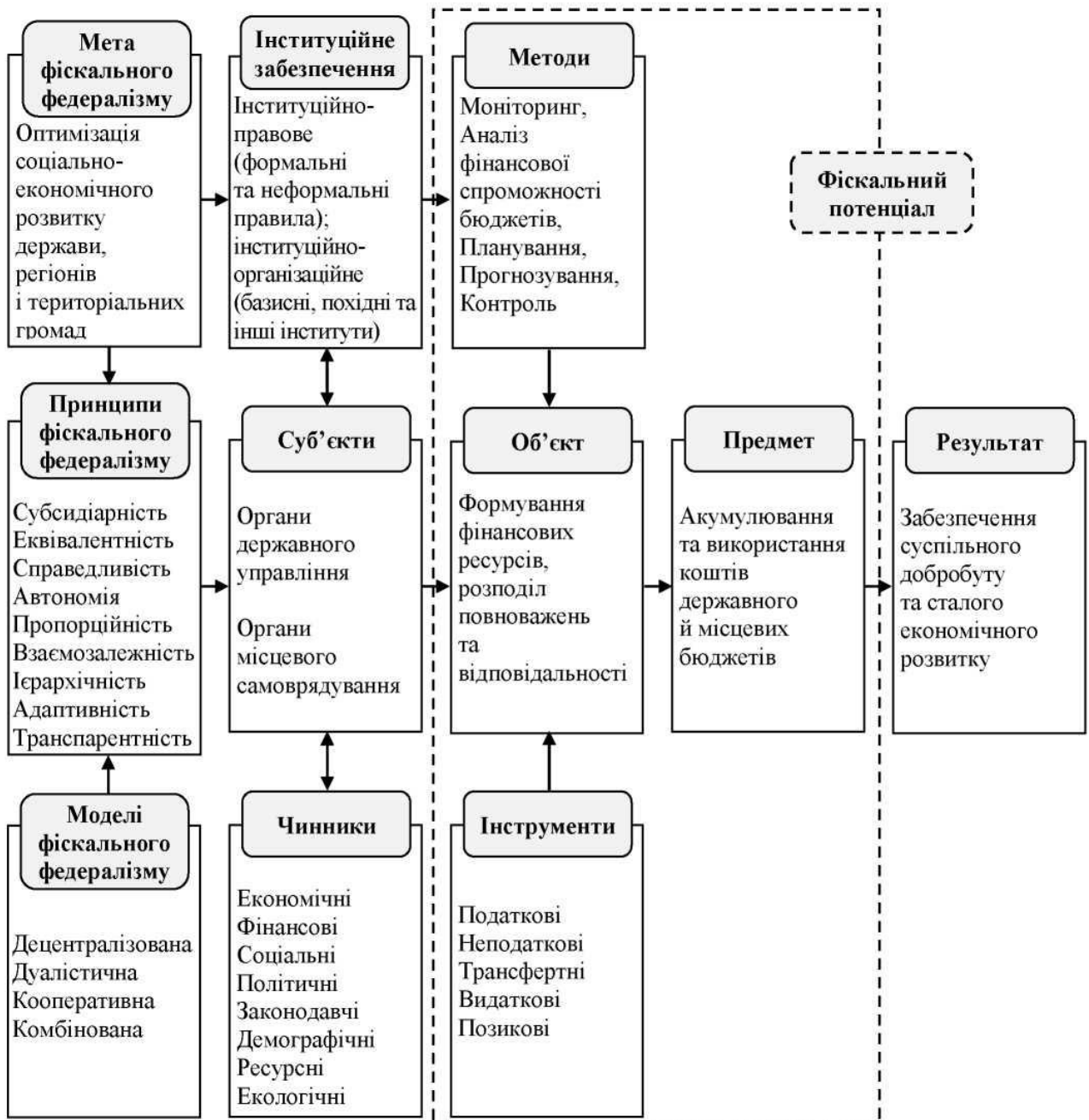
Використання методологічного інструментарію фінансової науки сприяло формуванню інтегрального теоретико-методологічного підходу до побудови архітектоники фіскального федералізму, визначення її сутності, елементів та зв'язків між ними.

Архітектонику фіскального федералізму визначено як інституційно-функціональну парадигму взаємодії органів державного управління та місцевого самоврядування в процесі розподілу фінансових ресурсів, повноважень і відповідальності щодо оптимізації акумулювання й використання коштів державного та місцевих бюджетів з метою вдосконалення соціально-економічного розвитку держави, регіонів і територіальних громад.

На рис. 1.4 відображено елементи архітектоники фіскального федералізму та взаємозв'язки між ними.

Основним пріоритетом використання архітектоники фіскального федералізму є максимальне задоволення суспільних потреб членів територіальних громад на базі розподілу та делегування повноважень щодо нарощування фіскального потенціалу державного й місцевих бюджетів.

Важливо закцентувати увагу на позиціонуванні фіскального потенціалу в архітектоніці фіскального федералізму, який охоплює її об'єкт, предмет, інструментарій та відповідні методи.

Рис. 1.4. Архітектура фінансового федералізму

Джерело: побудовано автором самостійно

Визначаючи фінансний потенціал як сукупність наявних і потенційних фінансових ресурсів, які органи державного управління та місцевого самоврядування у кооперації між собою можуть залучати за допомогою певних інструментів та раціонально розподіляти залежно від обраних методів, виявлено, що агломерація відповідних елементів архітектури фінансового федералізму є логічною та перспективною для

забезпечення ефективного функціонування територіальних громад в Україні.

Принципи фіскального федералізму забезпечують ефективну реалізацію його архітектоніки та відповідають європейській практиці, а їхнє дотримання безумовно сприятиме гармонізації відносин між органами державного управління та місцевого самоврядування в контексті пошуку фінансових ресурсів щодо оптимального забезпечення суспільних потреб.

З моменту реформування місцевого самоврядування в Україні на засадах децентралізації державної влади вагому роль відігравав такий принцип фіскального федералізму як субсидіарність.

На думку Л. Наливайка, «принцип субсидіарності може бути втілений тільки у разі децентралізації державного управління на всіх рівнях адміністративно-територіального поділу держави» [184, с. 30].

Побудова архітектоніки фіскального федералізму на базі принципу субсидіарності свідчить, що до компетенції органу місцевого самоврядування вищого рівня належить виконання лише тих фіскальних завдань, які не можуть краще здійснюватися на нижчому рівні. За аналогією, органи державної влади мають реалізовувати завдання фіскального характеру, які не можуть бути краще виконані на нижчому управлінському рівні. На нашу думку, принцип субсидіарності архітектоніки фіскального федералізму є необхідною детермінантою ефективного забезпечення розвитку територіальних громад в Україні, оскільки дозволяє раціонально реалізовувати функції органів державного управління та місцевого самоврядування щодо акумулювання бюджетних ресурсів. На думку Д. Коробцової, принцип субсидіарності слід розглядати як «розподіл видів видатків між державним бюджетом і місцевими бюджетами, а також між бюджетами територіальних громад, що ґрунтується на необхідності максимально можливого наближення надання гарантованих послуг до їх безпосереднього споживача. Згідно з принципом субсидіарності, певному

бюджету можна надавати допомогу тільки тоді, коли його можливості є недостатніми для виконання встановлених функцій» [142, с. 161]. Однак можна доповнити це твердження щодо пріоритету створення умов для вирішення фіскальних завдань територіальними громадами самостійно, реалізуючи фіскальний федералізм, що сприятиме економії бюджетних ресурсів вищих ланок державного управління.

Принцип еквівалентності фіскального федералізму реалізується через забезпечення відповідності між обсягами податкових надходжень до державного та місцевих бюджетів і величиною податкового навантаження на платників податків. Слушною є позиція О. Вінницької та І. Бержанір, яка відображена в їхній праці, що «доходи місцевих бюджетів повинні відповідати податковому навантаженню, яке несуть жителі регіонів, тому можливості одержання ними суспільних благ та послуг за рахунок місцевих бюджетів мають зростати зі збільшенням податків, які стягуються на певній території» [47, с. 48]. Однак ми переконані, що органи державного управління та місцевого самоврядування повинні використовувати стимулюючий вплив на суб'єктів підприємницької діяльності через відповідні податкові інструменти архітекtonіки фіскального федералізму, що в підсумку продукуватиме нарощування фінансового потенціалу державного та місцевих бюджетів.

Згідно Бюджетного кодексу України принцип справедливості розглядається у поєднанні з принципом неупередженості та полягає в тому, що «бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами» [37]. Частково погоджуючись з такою кооперацією принципів, зауважимо на їхньому розмежуванні та акцентуванні на справедливості реалізації архітекtonіки фіскального федералізму задля забезпечення рівного доступу всіх громадян та територіальних громад до бюджетних послуг та соціальних гарантій.

Принцип автономії (самостійності) фіскального федералізму забезпечується правом відповідних органів державної влади та місцевого самоврядування визначати пріоритетні напрями використання бюджетних коштів самостійно і незалежно одне від одного, а також на засадах автономізації розглядати, корегувати та затверджувати відповідні місцеві бюджети. Констатуємо, що фіскальному федералізму притаманною є ознака обов'язкового нормативно-правового закріплення власних фіскальних повноважень для органів державного управління та для органів місцевого самоврядування. Згідно з Бюджетним кодексом України, Державний бюджет України та місцеві бюджети є самостійними. Водночас держава коштами державного бюджету не відповідає за бюджетні зобов'язання органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування. Органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування коштами відповідних місцевих бюджетів не відповідають за бюджетні зобов'язання одне одного, а також за бюджетні зобов'язання держави [37].

Принцип пропорційності спрямований на забезпечення в розподілі фіскальних повноважень розумного балансу між правами органів державного управління та місцевого самоврядування щодо підготовки, прийняття та виконання відповідного бюджету на поточний рік.

Що стосується принципу взаємозалежності, на якому ґрунтується архітектоніка фіскального федералізму, то він виявляється через стан взаємної відповідальності органів державного управління та місцевого самоврядування за ухвалення фіскальних рішень, адже вони мають перебувати у взаємозв'язку задля оперативного реагування на фінансові потреби держави та регіонів.

Принцип ієрархічності певною мірою пов'язаний з принципом субсидіарності, однак він допомагає ідентифікувати архітектоніку фіскального федералізму через багаторівневу систему, що потребує поділу

на елементи та передбачає наявність керуючої ланки управління на державному та регіональному рівнях. Цей принцип полягає в побудові системи місцевих бюджетів (бюджет АР Крим, обласні, районні бюджети, а також бюджети місцевого самоврядування) відносно Державного бюджету, які регулюються відповідним нормативно-правовим актом і наділені відносною самостійністю.

Розділяємо погляди Т. Канєвої та Є. Шаповал щодо характеристики принципу адаптивності, який наголошує на тому, що мета та завдання архітекtonіки фіскального федералізму мають систематично переглядатися й актуалізуватися, залежно «від динаміки ендо- та екзогенного середовища, фаз економічного циклу, структурних зрушень у сфері фінансів, еволюції відповідного інституційного середовища» [124, с. 221]. Отже, волатильність застосування інструментів фіскального регулювання певною мірою сповільнює темпи соціально-економічного зростання в середньо- та довгостроковій перспективі, що, зокрема, відображено в дослідженні А. Фатаса та І. Міхова [429]. Чітка бюджетна стратегія із ієрархічно структурованими цілями та передбачуваними фіскальними ризиками є передумовою функціональної адаптивності органів державного управління та місцевого самоврядування. Саме тому, досягнення векторів забезпечення соціально-економічного розвитку держави, регіонів і територіальних громад можливе винятково на основі адаптивних інструментів архітекtonіки фіскального федералізму.

Принцип прозорості фіскального федералізму у реалізації його архітекtonіки виявляється через інформування громадськості з питань фіскальної політики, формування, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також дієвого контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів. У цьому аспекті реалізація фіскального федералізму розширює можливості для імплементації «громадського бюджету». На думку Т. Куценко, «найбільш

значущим щодо залучення громадян до бюджетного процесу є саме портал «Громадський бюджет» — інструмент демократії, що дає змогу громадянам брати участь у розподілі бюджетних коштів і спрямовувати їх на ті ініціативи, які вони вважають найбільш значущими для розвитку своєї громади» [154, с. 68]. Громадський бюджет є фактично тим інструментом залучення громадськості до бюджетного процесу, у межах якого громадяни наділяються відповідальністю за розподіл, використання та контроль за використанням бюджетних коштів.

Мета й завдання як ключові детермінанти архітекtonіки фіскального федералізму мають сприйматися суспільством як справедливі її елементи, що не суперечать основним законам функціонування ринкової системи та напрямам і завданням загальної політики соціально-економічного розвитку держави, регіонів і територіальних громад. На нашу думку, принцип справедливості виконує фундаментальну роль в контексті ефективної розбудови громадянського суспільства в умовах соціально-економічних трансформацій, зокрема, через використання податкових, бюджетних і трансфертних методів формування фінансової спроможності всіх ланок бюджетів. Ми переконані, що принцип справедливої реалізації архітекtonіки фіскального федералізму має першочергово втілюватися для цілей оподаткування для оптимізації (нарощування) податкових надходжень у структурі фінансових ресурсів бюджетів усіх ланок. Підтвердження цьому — прагматичні аспекти реалізації принципу справедливості в оподаткуванні в США. Зокрема, у федеральному бюджеті США на 2022 рік було передбачено зростання доходів на 6 трлн дол. за рахунок збільшення податків для корпорацій і «багатіїв» задля підвищення ролі федерального уряду в контексті надання допомоги тим, хто перебуває на нижчому рівні шкали доходів. Дж. Байден наголосив, що є «потреба в реформуванні податкового законодавства таким чином, щоб найбагатші американці та корпорації платити вищі податки, а тим американцям, які

заробляють менше 400 тис. доларів, не доведеться платити збільшені податки» [398]. Такий підхід є дуалістичним, оскільки, з одного боку, виправданим є крок збільшення податкових ставок для заможніших платників податків, але винятково на засадах принципів фіскального федералізму, а з іншого боку, такі дії можуть продукувати зростання бідності в певних регіонах. Доречною є думка видатного науковця, професора Торонтського університету Р. Бьорда, що «мета перерозподільної політики полягає не в тому, щоб зробити багатих бідними чи бідних багатими, а в тому, щоб запобігати більш серйозним формам бідності, і це має бути зроблено не шляхом оподаткування багатих, а оподаткуванням не дуже бідних» [400, с. 680]. Саме принцип справедливості в реалізації архітектоники фіскального федералізму не втрачає актуальності в сучасних умовах розвитку економіки України в період протидії ризикам воєнного часу, коли, фактично середній клас сплачує суттєві обсяги податкових платежів до державного та місцевих бюджетів. На такій позиції акцентують українські науковці В. Андрущенко та Т. Тучак, зазначаючи, що «основний тягар податків у сучасному суспільстві споживання фактично покладається на середній клас — найчисленнішу соціальну групу, яка посідає місце між елітними та трудящими класами в бізнесово-діловій, соціально-професійній та інфраструктурній сферах» [6].

Чинники впливу на прийняття рішень органами державного управління та місцевого самоврядування в процесів реалізації архітектоники фіскального федералізму — наявні (позитивні / негативні) або потенційно можливі явища / процеси, що здійснюють безпосередній чи опосередкований вплив на об'єкт дослідження за певних умов. Систематизація й опис основних чинників у контексті впливу на реалізацію архітектоники фіскального федералізму відображено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Систематизація та характеристика чинників впливу на реалізацію архітектоніки фіскального федералізму

№	Чинники	Домінанти
1	Економічні	<ul style="list-style-type: none"> – стан економічного розвитку держави, регіонів, територіальних громад; – розмір середньої заробітної плати; – рівень податкоспроможності населення; – рівень перерозподілу ВВП; – рівень інфляції; – наявність комунальних підприємств й об'єктів комунальної власності; – ставка банківського відсотка за депозитами та кредитами тощо
2	Фінансові	<ul style="list-style-type: none"> – фінансові ресурси суб'єктів підприємницької діяльності держави, регіонів, територіальних громад; – боргові зобов'язання держави й органів місцевого самоврядування; – інвестиційний клімат; – обсяг податкової бази та прибутковість підприємств регіону; – наявність фінансових санкцій і податкових пільг
3	Соціальні	<ul style="list-style-type: none"> – рівень розвитку соціальної інфраструктури, що задовольняє потреби населення в освіті, охороні здоров'я, сфері послуг і житлово-комунальному обслуговуванні; – податкова культура населення та платіжна дисципліна; – ставлення людей до праці та якості життя
4	Політичні	<ul style="list-style-type: none"> – рівень автономії місцевих бюджетів; – розподіл податкових надходжень між рівнями бюджетної системи; – тиск зацікавлених осіб на прийняття фіскальних рішень; – корупційні явища і неефективне використання бюджетних коштів
5	Законодавчі	<ul style="list-style-type: none"> – нормативно-правова база; – розмежування функцій між бюджетами різних рівнів і органів управління; – стабільність податкового та бюджетного законодавства; – своєчасність ухвалення рішень щодо фіскального регулювання
6	Демографічні	<ul style="list-style-type: none"> – чисельність населення; – частка зайнятого населення та рівень безробіття; – міграційний рух населення
7	Ресурсні	<ul style="list-style-type: none"> – умови середовища (клімат, рельєф); – забезпеченість території природними ресурсами; – інноваційність освоєння ресурсного потенціалу територіальної громади; – якість компонентів природного середовища регіону тощо
8	Екологічні	<ul style="list-style-type: none"> – рівень забруднення довкілля; – використання екологічно безпечних технологій; – система екологічного оподаткування держави та регіонів; – раціональне використання природних ресурсів

Джерело: побудовано на основі [23; 129].

На відміну від економічних чинників, більшість із яких на думку М. Кизим, І. Семигуліна, І. Ярошенко «впливають на динаміку доходної частини бюджету в короткостроковому періоді, політико-правові чинники впливу мають переважно довгостроковий характер. Так, основні засади формування надходжень бюджету визначаються чинним законодавством на тривалий період часу і змінюються тільки після внесення поправок до окремих нормативно-правових положень» [129].

Суттєвий вплив на динаміку формування доходів державного та місцевих бюджетів чинить протидія ризикам воєнного часу та пошук джерел фінансування посилення обороноздатності України. Такі тенденції загострили проблему міграції населення, яка викликана економічними причинами: високим рівнем безробіття в територіальній громаді або нижчим рівнем заробітної плати. Унаслідок такого переміщення населення в менш благополучній територіальній громаді зменшується чисельність населення в працездатному віці, що, відповідно, зменшує потенційну базу оподаткування та негативно впливає на фіскальний потенціал територіальних громад.

Повномасштабна російсько-українська війна зумовила зростання динаміки міграції працездатного населення за кордон. Відповідно до розрахунків, проведених ГО EasyBusines і Центром економічного відновлення за підтримки Міністерства економіки України [225], неповернення вимушених мігрантів коштуватиме Україні 113 млрд дол. США недоотриманого ВВП за 10 років (у цінах 2021 р.), що також може означати недоотримання близько 45 млрд дол. США податкових надходжень. Важливо зазначити, що аби зростати з темпом 7 % на рік, до 2032 р. потрібно залучити 3,1–4,5 млн осіб робочої сили [211]. Саме тому органи місцевого самоврядування потрібно наділити повноваженнями в контексті активізації повернення працездатного населення та його працевлаштування з метою не лише відбудови економіки, а й сплати відповідних податків і зборів до бюджетів задля акумулювання фінансових

ресурсів забезпечення суспільного розвитку.

Саме суспільні блага є основоположною домінантою використання фіскального федералізму, оскільки такий підхід забезпечує їхнє ефективне надання жителям територіальних громад міст, селищ і сіл. Для цього важливим є ефективне інституційне забезпечення. У цьому сенсі слушною є думка Т. Паєнтко про те, що «інституціональний підхід полягає в тому, що досліджувана система вивчається як сукупність інститутів, які нерозривно пов'язані із соціальними, політичними, правовими та організаційними явищами конкретного суспільства. Цінність інституціонального підходу полягає не тільки в тому, що він бере до уваги вплив неформальних інститутів, але й у тому, що він ураховує особливості розвитку конкретного суспільства, у якому функціонує досліджувана система» [201]. Інституційне середовище архітекtonіки фіскального федералізму формується за рахунок інституційно-правової й інституційно-організаційної компоненти. До перших належать формальні (закріплюються в законодавчих та інших нормативно-правових актах, першочергово це Конституція України, Податковий кодекс України, Бюджетний кодекс України, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні») і неформальні (компонуються за рахунок соціальних, культурних, моральних, етнічних норм і цінностей) правила.

Інституційно-організаційне забезпечення архітекtonіки фіскального федералізму формується за рахунок інституцій, які безпосередньо гарантують ефективне використання фінансових ресурсів Державного бюджету України та місцевих бюджетів. Погоджуємося з думкою С. Онищенко, що дані інституції «діють відповідно до закріпленого в інституційно-правовому полі регламенту дій щодо раціонального перерозподілу бюджетних ресурсів для досягнення поставлених цілей і спроможність протистояння й упередження загрозам внутрішнього та зовнішнього походження» [189, с. 35]. На нашу думку, важливою є активна взаємодія таких інституцій архітекtonіки фіскального федералізму, як

профільні комітети Верховної Ради України, Міністерство фінансів України, Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України, Державна податкова служба України, Державна казначейська служба України, органи місцевого самоврядування (обласні, районні, місцеві, селищні, сільські ради) тощо.

Інституційна роль Верховної Ради України, беззаперечно, є провідною на всіх стадіях бюджетного процесу, оскільки цей орган влади здійснює контроль за дотриманням бюджетного, податкового й митного законодавства через такі заходи: «визначення основних напрямів бюджетної політики на наступний рік; ухвалення постанов про основні напрями бюджетної політики держави; розгляд й ухвалення показників соціально-економічного розвитку країни, які необхідні для формування бюджетів усіх рівнів (проект закону про Державний бюджет України); розгляд і затвердження законопроектів, що дозволяють коригувати дохідну та видаткову частини бюджетів; заслуховування звітів про виконання Державного бюджету України (зокрема і звіти головних розпорядників коштів державного бюджету про використання ними бюджетних коштів і результати виконання відповідних бюджетних програм); розгляд і затвердження річного звіту про виконання бюджету; використання кредитів (позик), що залучаються державою від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій» [189, с. 36].

Фіскальний федералізм передбачає делегування та закріплення відповідних повноважень органам місцевого самоврядування, які мають бути обов'язково прописані у нормативно-правовому акті, що вирізняє його оригінальність і принциповість. Таким чином, органи місцевого самоврядування, керуючись ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування» уже мають певні фіскальні компетенції, а саме:

– «розгляд прогнозу місцевого бюджету, затвердження місцевого бюджету, внесення змін до нього; затвердження звіту про виконання відповідного бюджету;

- встановлення місцевих податків і зборів відповідно до Податкового кодексу України;
- ухвалення рішень щодо здійснення місцевих запозичень;
- ухвалення рішень щодо передачі коштів з відповідного місцевого бюджету;
- ухвалення рішень щодо надання відповідно до чинного законодавства пільг по місцевих податках і зборах, а також земельному податку;
- встановлення для підприємств, установ та організацій, що належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, розміру частки прибутку, яка підлягає зарахуванню до місцевого бюджету;
- затвердження ставок земельного податку відповідно до Податкового кодексу України;
- ухвалення рішень, пов'язаних із створенням спеціальних вільних та інших зон» [223].

На нашу думку, зазначені компетенції органів місцевого самоврядування в сучасних реаліях не виконують повноцінно фіскальну та регулюючу роль, оскільки для адекватного фінансування пріоритетних напрямів розвитку територіальних громад в Україні необхідно розширювати джерела формування місцевих бюджетів. Суттєву роль у цьому ракурсі відіграють повноваження щодо встановлення відповідних елементів й адміністрування місцевих податків і зборів (зокрема податку на майно), а також деяких загальнодержавних податків (акцизний податок, екологічний податок тощо). Звернімо увагу, що Дж. Майкеселл досліджує цікавий досвід Нідерландів щодо ефективного делегування повноважень адміністрування податку на нерухомість органам місцевого самоврядування. Зокрема, він стверджує, що «муніципалітети відповідальні за всі етапи адміністрування податку на нерухомість: ведення обліку майна, оцінювання (за ринковою вартістю), а також справляння до бюджету.

Муніципалітети у Нідерландах можуть вимагати від власників майна подавати декларації з інформацією про свої ділянки, а власники зобов'язані надати свій висновок про оціночну вартість майна. І власник, і орендар зобов'язані надавати інформацію про оренду; а податок сплачують як користувачі, так і власники майна» [473].

Власні та закріплені доходи є «основою самостійності місцевих бюджетів. Такий розподіл доходів місцевих бюджетів здійснюється відповідно до ст.63 Закону України Про місцеве самоврядування в Україні, яка визначає, що доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок власних, визначених законом джерел, і закріплених у встановленому законом порядку загальнодержавних податків, зборів та інших обов'язкових платежів» [223].

Закріплені доходи —це «доходи, які закріплюються Бюджетним кодексом за певним бюджетом, тобто форма передання доходів місцевим органам влади на стабільній, довгостроковій основі. До доходів загального фонду місцевих бюджетів належать: доходи, що закріплюються за місцевими бюджетами, трансферти місцевим бюджетам» [37].

Власні доходи —це «доходи, що мобілізуються місцевою владою самостійно на основі власних рішень і за рахунок джерел, визначених місцевим органом влади. До власних доходів належать:

- місцеві податки та збори;
- доходи від майна, що належить місцевій владі;
- доходи від господарської діяльності комунальних підприємств;
- комунальні платежі;
- доходи за рахунок комунальних кредитів і позик» [37].

Для оптимізації доходів бюджетів усіх ланок використовують такі методи архітекtonіки фіскального федералізму:

- моніторинг міжбюджетних відносин;
- аналіз фінансової спроможності бюджетів;

- бюджетне планування;
- прогнозування доходів і видатків;
- контроль.

Методика моніторингу стану міжбюджетних відносин полягає в систематичному, безперервному зборі, аналізі, оцінці й вивченні інформації, що характеризує стан міжбюджетних відносин на всіх етапах бюджетного процесу, що сприяє ефективному прийняттю управлінських рішень та покращує дієвість контролю за цільовим використанням фінансових ресурсів державного й місцевих бюджетів. Моніторинг стану міжбюджетних відносин доцільно здійснювати на основі показників бюджетної асиметрії, фіскальної автономії, збалансованості та ефективності. Для цілей реалізації архітектоники фіскального федералізму, метод моніторингу міжбюджетних відносин рекомендовано здійснювати за наступними напрямками:

- 1) попередній моніторинг чинників впливу на формування ефективних міжбюджетних відносин;
- 2) безпосередній моніторинг параметрів доходів і видатків відповідного місцевого бюджету;
- 3) моніторингові дії щодо визначення динаміки і структури міжбюджетних трансфертів [145, с. 80];
- 4) оцінювання ролі позикових ресурсів міжнародних і національних установ;
- 5) формування заключного звіту з відповідними висновками і пропозиціями.

Специфіка оцінювання фінансової спроможності бюджетів полягає в аналізі структури їхніх дохідних джерел та видатків. Водночас фінансова спроможність територіальних громад виявляється через здатність органів місцевого самоврядування забезпечувати достатній рівень надходжень фінансових ресурсів та формувати чітку структуру їхніх джерел. Поряд з цим варто зацентувати на ефективному розподілі місцевих фінансів, а

головне – їхньому цільовому використанню в контексті вирішення проблем громадян і забезпечення сталого соціально-економічного розвитку територіальних громад. Згідно методології вимірювання фінансової спроможності територіальних громад, фінансова спроможність бюджетів забезпечується через визначення, аналіз і порівняння індикаторів: «доходи загального фонду місцевого бюджету на одного мешканця, видатки загального фонду на 1-го мешканця, індекс податкоспроможності місцевого бюджету, рівень дотаційності місцевого бюджету, частка місцевих податків та зборів у місцевому бюджеті тощо» [176].

Деякі дослідники, зокрема й І. Левківський, вважають, що кращим методом бюджетного планування видатків є нормативний, оскільки «він передбачає використання під час планування системи взаємопов'язаних норм і правил, установлених законодавчими та іншими нормативно-правовими актами. Стандарти характеризують вимоги суспільства до ефективності використання ресурсів. Плануючи видатки бюджету, цей метод здатний порівняно об'єктивно оцінити потреби бюджетних галузей у ресурсах і створити умови для їх економічного використання» [156, с. 198]. Однак ми переконані, що краще забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад досягатиметься за рахунок використання програмно-цільового методу планування видатків бюджету, який уперше успішно апробував американський учений і практик Р. Макнамара в 1961 році на базі планування військового бюджету Міністерством оборони США. У 1965 році Президент США Л. Джонсон наказав ввести програмне бюджетування до виконавчої гілки влади, а потім надіслав рекомендації до всіх керівників департаментів та установ, щоб їх бюджетні плани було складено за програмно-цільовим методом [377]. Використовуючи програмно-цільовий метод як елемент архітекtonіки фіскального федералізму, органи місцевого самоврядування зможуть здійснювати оцінку й моніторинг ефективності використання бюджетних ресурсів на всіх етапах задля життя відповідних заходів і коригувань для

максимального задоволення соціально-економічних програм розвитку громад.

Для прогнозування надходжень до місцевих бюджетів спочатку потрібно ідентифікувати тенденції їхнього розвитку з використанням рядів динаміки. В практиці використовують якісні та кількісні методи підходи до прогнозування надходжень до місцевих бюджетів. На нашу думку, кількісний підхід є більш об'єктивним та дає змогу виявити взаємозв'язки між показниками й надати достовірніший прогноз.

Як зазначають Є. Равікович та Г. Присенко: «у системі Statistica моделювання та прогнозування динамічних процесів можна здійснити за процедурами модулів Multiple Regression, Time Series / Forecasting, Nonlinear Estimation. З огляду на це, для опису та прогнозування податкових надходжень можна використати модель авторегресії та проінтегрованої ковзної середньої (Arima and autocorrelation functions)» [231, с. 239].

Ми вважаємо доцільним для прогнозування податкових та інших надходжень до місцевих бюджетів використання ARIMA-моделей, оскільки побудова прогнозів на базі цього методу не передбачає застосування будь-яких незалежних змінних, тому що ґрунтується безпосередньо на статистичній інформації у відповідному часовому періоді. Водночас, автокореляція, яка є основою методу ARIMA, дає можливість найбільш точно з усіх класичних методів прогнозування врахувати тенденції попередніх періодів на майбутні часові проміжки.

Головне призначення контрольних дій полягає у сприянні ефективному застосуванню інструментів і методів архітекtonіки фіскального федералізму, забезпеченню процесу формування та цільового, суспільно орієнтованого використання фінансових ресурсів держави, регіонів і територіальних громад. Методи контролю доцільно розглядати у дуалістичному функціональному призначенні: з однієї сторони це методи контролю за доходами, з іншої – за видатками. В цьому ракурсі використовують прямі та непрямі методи контролю за податковими

надходженнями до місцевих бюджетів, відповідні методи бюджетного контролю (залежно від форм здійснення, від часу здійснення бюджетних операцій тощо), контрольні заходи за цільовим використанням позикових коштів, а також зазначені у аналітичному звіті «способи правильності визначення та розподілу, своєчасності і повноти перерахування трансфертів між державним бюджетом та місцевими бюджетами, законності та ефективності використання таких трансфертів розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів за видатками місцевих бюджетів» [99].

Набір інструментів архітекtonіки фіскального федералізму передбачає податкові, неподаткові, трансфертні, видаткові, позикові інструменти, використання яких забезпечує формування фінансових ресурсів держави, регіонів і територіальних громад для виконання відповідних функцій.

У архітекtonіці фіскального федералізму важлива роль належить податкам і зборам, які є ключовими важелями формування фінансового потенціалу держави й органів місцевого самоврядування. На нашу думку, суттєве значення в цьому аспекті надається податкам і зборам, які є основою доходів місцевих бюджетів України. Саме на базі фіскального федералізму має відбуватися не лише делегування фіскальних повноважень органам місцевого самоврядування, а й їх нормативно-правове закріплення. Серед податкових надходжень місцевих бюджетів ключовими є доходи від адміністрування податку на доходи фізичних осіб, єдиного податку, майнового податку (зокрема плати за землю й податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки), екологічного податку (доходи спеціального фонду), а також акцизного податку.

Сьогодні важлива фіскальна та регулююча роль має належати не лише місцевим податкам і зборам та податку на доходи фізичних осіб, але й таким податкам, як екологічний та акцизний. Їхню суттєву роль у доходах місцевих бюджетів підтверджує і зарубіжна практика.

Концептуальні основи використання оподаткування для виправлення

негативних зовнішніх ефектів, таких як забруднення, відображені в наукових доробках А. Пігу [489]. Основна ідея проста: негативний зовнішній ефект — випадок, коли виробництво або споживання певного товару завдає шкоди комусь, крім покупця чи продавця цього товару, — означає провал ринку, оскільки рішення покупця та продавця не враховують цю зовнішню вартість. Отже, нерегульований вільний ринок, як правило, призводить до неефективно великої кількості будь-якого товару з відповідними негативними зовнішніми ефектами, що можливо врегулювати за рахунок упровадження екологічного податку. На думку Д. Хейна і С. Блека, екологічне оподаткування може сприяти досягненню багатьох Цілей сталого розвитку, задекларованих ООН. Реформи екологічного оподаткування можуть мати численні додаткові переваги, крім кліматичних; наприклад, скорочення споживання викопного палива, спричинене акцизними податками на паливо або вуглець; зменшення забруднення повітря на місцевому рівні; забезпечення кращого здоров'я та благополуччя громадян певного регіону [444].

В українській практиці, відповідно до Бюджетного кодексу України: «частина коштів, отриманих від екологічного податку, зараховується до місцевих бюджетів — 55 % податку що справляється: за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти; за розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах, крім розміщення окремих видів відходів як вторинної сировини; за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення (за винятком викидів в атмосферне повітря двоокису вуглецю), з них:

- 25 % до бюджетів місцевого самоврядування (крім бюджетів міст Києва та Севастополя);
- 30 % до бюджетів обласних та Автономної Республіки Крим;
- 55 % до бюджетів міст Київ і Севастополь» [37].

Але варто звернути увагу на думку С. Сучек, що «весь обсяг

надходжень від екологічного податку, що надходять до місцевих бюджетів спрямовуються до спеціального фонду. Відповідно, передбачено, що отримані кошти мають конкретне призначення, а отже, будуть використані на проведення природоохоронних заходів» [282].

На початкових етапах реалізації реформи децентралізації в Україні, до бюджетів місцевого самоврядування на певний період зараховувався акцизний податок з роздрібного продажу підакцизних товарів (алкоголь, тютюн, пальне) за ставкою 5 %. Ю. Раделицький акцентує увагу на важливу роль акцизного податку для забезпечення доходів місцевих бюджетів, «оскільки саме на локальному рівні цей податок став одним із основних джерел наповнення бюджетів і забезпечення фіскальної самостійності, але водночас особливістю справляння акцизного податку є територіально-географічне розташування адміністративно-територіальної одиниці (розташування біля важливих транспортних сполучень і в приміській зоні) через наявність автозаправних станцій, які й стали основними платниками акцизного податку з реалізації підакцизних товарів» [232, с. 34]. Отже, результатом запровадження цього податку стала, з одного боку, поява вагомого дохідного джерела для місцевих бюджетів, а з іншого — зростання соціально економічної диференціації фінансового забезпечення територіальних громад [203, с. 222].

З погляду перспективи реалізації архітектоніки фіскального федералізму в Україні позитивним аспектом вважаємо ухвалення Кабінетом Міністрів України Постанови № 1427 від 23.12.2022, якою було затверджено оновлений Порядок зарахування частини акцизного податку з виробленого в Україні та з ввезеного на митну територію України пального до бюджетів місцевого самоврядування в контексті автоматичного зарахування до бюджетів територіальних громад частини акцизного податку на пальне (13,44 %) [88]. Зокрема, органи Державної податкової служби України як важливої інституції архітектоніки фіскального федералізму двічі на рік (не пізніше 15 січня та 15 липня) здійснюватимуть

такі дії:

- 1) визначення частки для зарахування частини акцизного податку до бюджетів місцевого самоврядування;
- 2) оприлюднення таких часток у розрізі бюджетів місцевого самоврядування на офіційному вебсайті;
- 3) надання розрахованих часток в органи Державної казначейської служби України для подальшого розподілу податку між бюджетами.

Згідно бюджетного законодавства: «частки для зарахування частини акцизного податку до бюджетів місцевого самоврядування будуть розраховуватися як співвідношення обсягу реалізованого суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі пального на відповідній території за попереднє півріччя до загального обсягу такого реалізованого пального за попереднє півріччя в цілому по Україні з урахуванням даних реєстраторів розрахункових операцій» [37].

Варто акцентувати увагу на позиковому методі в архітектоніці фіскального федералізму який проявляється на практиці через позики банківських установ, міжнародних фінансових організацій, органів управління іноземних держав для забезпечення обов'язків держави й органів місцевого самоврядування у сфері соціального й економічного розвитку регіонів (територіальних громад). Позиковий метод призводить до посилення боргового навантаження внаслідок зростання державного та місцевого боргу й видатків державного та місцевих бюджетів на його обслуговування, тому його роль не є основною та поступається за фіскальними умовами податковому методу формування доходів бюджетів усіх ланок.

Але в умовах дивергенції фіскальної політики України саме позиковий метод архітектоніки фіскального федералізму дає змогу оперативно залучити фінансові кошти для врегулювання критичних дисбалансів економічного розвитку територіальних громад. Саме тому основним результатом від реалізації архітектоніки фіскального федералізму вбачаємо оптимізацію розвитку держави, регіонів, територіальних громад за

рахунок надання змоги органам місцевого самоврядування автономніше формувати фінансові ресурси. Отже, новітня архітектоніка фіскального федералізму в Україні має враховувати ключові принципи, дотримання яких значно розширить можливості нарощування фінансового потенціалу органами місцевого самоврядування та держави.

Отже, ключовими принципами для податкових інструментів архітектоніки фіскального федералізму є:

- економічна ефективність — стосується насамперед податків на мобільні (рухомі) фактори й оборотні товари, що пов'язані з ефективністю внутрішнього спільного ринку; регулювання їх має покладатися на національний уряд. Водночас ефективність адміністрування податків на нерухомі фактори зростатиме в разі їхнього регулювання органами місцевого самоврядування;

- гарантування справедливості — встановлення елементів (ставок) прогресивних перерозподільних податків має бути покладено на національний уряд. Такий підхід обмежує можливість проведення регіональними та місцевими органами влади нераціональної політики перерозподілу податкових надходжень і трансфертів, а також дискримінації платників податків залежно від обсягу оподаткованого прибутку (доходу). Однак такий підхід продукує можливості встановлення додаткових місцевих податків і зборів чи окремих елементів за фіксованою ставкою національного прибуткового податку за місцем проживання;

- адміністративний принцип доцільності (оптимізація витрат на дотримання законодавства та адміністрування) передбачає, що податки мають бути призначені юрисдикції, яка має найкращі можливості для моніторингу відповідних факторів його регулювання й адміністрування. Цей принцип мінімізує адміністративні витрати, а також ризики ухилення від сплати податків. Наприклад, податки на майно, землю та благоустрій є прийнятними варіантами для розподілу на місцевому рівні, оскільки органи місцевого самоврядування мають добрі можливості для оцінки ринкової

вартості відповідних об'єктів для цілей оподаткування;

– фіскальна достатність передбачає, що для забезпечення ефективної системи розподілу доходів, їхній обсяг має максимально відповідати розміру необхідних видатків. Довгострокові активи насамперед мають фінансуватися за рахунок залучення боргу, щоб забезпечити справедливий розподіл тягаря між поколіннями. Крім того, такі великі й одноразові інвестиції зазвичай не можуть фінансуватися лише за рахунок поточних доходів і резервів.

Основними принципами для видаткових інструментів архітекtonіки фіскального федералізму є:

– ефективність надання публічних послуг. Публічні послуги надаються найефективніше тим органом, який контролює мінімальну географічну територію, яка б засвоювала вигоди та витрати від такого надання [405, с. 67]. Це пояснюється тим, що органи місцевого самоврядування розуміють проблеми місцевих жителів краще, а також ухвалення рішень щодо видатків на місцевому рівні стосуються насамперед громадян, для яких призначені послуги, заохочуючи фіскальну відповідальність та ефективність тощо;

– фіскальна ефективність. Ухвалення рішень на базі фіскального федералізму приводить до того, що громадяни отримують диференційовані чисті фіскальні вигоди залежно від фіскального потенціалу місця їхнього проживання;

– регіональна (горизонтальна) справедливість. Диференційовані чисті фіскальні переваги в різних регіонах також призводять до нерівного ставлення до громадян з однаковими приватними доходами залежно від місця їхнього проживання. Це пояснюється тим, що дохід громадян після сплати податків може бути різним залежно від місця проживання;

– економічна стабілізація. Органи державного управління мають відповідати за політику стабілізації, оскільки вона не може бути ефективно проведена органами місцевого самоврядування. Національний уряд має

забезпечити гнучкість фіскальної політики шляхом відповідного розподілу податкових асигнувань і координації фіскальної політики через регулярні зустрічі органів державного управління, місцевого самоврядування та податкових інституцій [498, с. 458];

– фіскальна дисципліна, яка підсилюється за рахунок прозорості бюджетного процесу (зокрема й на базі імплементації цифрових технологій фіскального простору), підзвітність громадянам-виборцям, загальна доступність порівняльних даних тощо.

Перспективними принципами для позикових і трансфертних інструментів архітекtonіки фіскального федералізму є такі:

– конкретизація цілей; цілі позики або гранту мають бути визначені чітко й точно;

– автономність; органи місцевого самоврядування мають володіти повноваженнями щодо встановлення пріоритетів фінансування за рахунок позик, трансфертів, грантів;

– адекватність; органи місцевого самоврядування мають володіти відповідними інструментами щодо забезпечення покладених на них обов'язків;

– гнучкість; способи отримання позик мають урахувати непередбачувані зміни у фіскальній спроможності одержувачів;

– справедливість; отримані фінансові ресурси мають залежати від фіскальних потреб і факторів, урахувати податкову спроможність регіону (територіальної громади) і забезпечувати пріоритетні напрями соціально-економічного й екологічного розвитку регіону;

– прозорість; для цілей передачі й отримання міжбюджетних трансфертів, а також міжнародних грантів має бути забезпечений прозорий механізм, щоб досягти консенсусу для максимального фінансування відповідних потреб регіону (територіальної громади);

– відповідальність; одержувачі позик, трансфертів і грантів мають

відповідати за розроблення та функціонування відповідного фінансового проєкту перед кредиторами (надавачами) і членами громади.

Що стосується неподаткових інструментів архітекtonіки фіскального федералізму, то вбачаємо пріоритетність їхнього використання для нарощування фінансових можливостей органів державного управління та місцевого самоврядування через наявність раціональних меж податкового та боргового навантаження на економіку України.

З-поміж видів неподаткових інструментів найбільш значущою в динаміці є підгрупа адміністративних зборів і платежів; також заслуговують на увагу доходи від некомерційної господарської діяльності (49 видів), найменш — підгрупа власних надходжень бюджетних установ (два види: плата за послуги й інші джерела). Варто констатувати, що понад половина видів неподаткових інструментів використовувалися у формуванні дохідної частини Державного бюджету України, а лише четверта частина — у формуванні доходів місцевих бюджетів [11, с. 46].

На противагу податковим інструментам архітекtonіки фіскального федералізму, неподаткові інструменти формуються за рахунок фонду, обсяг якого не зумовлює «народний дохід». Тому вони забезпечують органам державного управління та місцевого самоврядування певний рівень незалежності від результатів господарської діяльності платників податків, створюючи при цьому нерівномірний податковий тиск. Водночас фіскальна функція неподаткових інструментів сприяє формуванню частини бюджетних ресурсів усіх ланок на відносно стабільній і прогнозованій основі. Щодо недоліків використання неподаткових інструментів, то акцентуємо увагу на перегляді й оптимізації неоподаткованого мінімуму доходів громадян, що слугує базисом для розрахунку неподаткових доходів, яким характерний компенсаційний аспект. Для органів місцевої влади використання неподаткових інструментів має першочергово націлюватися на досягнення короткотермінових фіскальних цілей, а також забезпечення потреб членів громади, не перешкоджаючи при цьому економічному

розвитку територій.

На нашу думку, подальший розвиток теорії та практики фіскального федералізму в Україні визначений стратегічними пріоритетами посилення ефектів імплементації децентралізаційних процесів за всіма напрямками економічного зростання держави. У сучасних умовах важливо акцентувати на позитивних, перспективних, соціально орієнтованих детермінантах адаптації архітекtonіки фіскального федералізму в українську модель державного та місцевого управління. Фіскальний федералізм спроможний трансформуватися в дієвий каталізатор забезпечення фінансово-економічного розвитку держави, регіонів, територіальних громад. Він ефективно функціонує в країнах, подібних за соціально-економічними показниками розвитку до України, а також більш тривалий період слугує потужним інструментом забезпечення фінансової стабільності та добробуту громадян.

Висновки до розділу 1

У результаті дослідження теоретичних і концептуальних засад фіскального федералізму можна зробити такі висновки.

Обґрунтовано теоретико-інституційні засади реалізації фіскальної політики як важливої домінанти публічних фінансів у контексті урізноманітнення джерел фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку держави, регіонів, територіальних громад. Констатовано, що публічні фінанси взаємопов'язані з фіскальною політикою, оскільки сконцентровані на вирішенні спільних проблем формування фінансового потенціалу державного та місцевих бюджетів. Наголошено, що фіскальна політика в тандемі з елементами публічних фінансів слугує базисом сталого економічного розвитку, а також детермінантою покращення інвестиційно-інноваційного клімату держави та територіальних громад. Установлено, що для успішного виконання функцій

органів державного управління та місцевого самоврядування необхідно зосередити максимальні зусилля щодо підвищення фіскального потенціалу державного та місцевих бюджетів, що, безумовно, потребує оптимального розподілу ресурсів, обов'язків і відповідальності між ними.

Доведено, що використання фіскального федералізму як перспективної моделі здійснення фіскальної політики сприятиме оптимальному розподілу фіскальних ресурсів, повноважень і відповідальності між органами державного управління та місцевого самоврядування в Україні, оскільки така модель є справедливою формою фінансового забезпечення розвитку територіальних громад як основи місцевого самоврядування. Водночас, на відміну від централізованої та децентралізованої моделі реалізації фіскальної політики, саме модель фіскального федералізму дає змогу результативніше та комплексніше застосовувати відповідний фіскальний інструментарій на основі кооперативних та/або автономних дій його суб'єктів з урахуванням актуальних потреб членів громад з дотриманням відповідних принципів.

Обґрунтовано доцільність використання фіскального федералізму в міжбюджетних відносинах унітарних держав на базі моніторингу його науково-концептуальних підходів. Установлено, що реалізація фіскального федералізму продукує посилення відповідальності не лише органів місцевого самоврядування, але й держави за макроекономічну стабілізацію, перерозподіл доходів і цільове використання бюджетних видатків. Констатовано, що переваги фіскального федералізму виявляються через його гнучкість і спроможність ефективніше згенерувати зусилля органів державного управління та місцевого самоврядування щодо якісного надання суспільних благ і послуг з урахуванням, а за потреби — ранжуванням пріоритетів розвитку певної територіальної громади.

Здійснено теоретичну ідентифікацію фіскального федералізму й запропоновано тлумачити його у розрізі таких інтерпретацій: як процес гармонізації міжбюджетних відносин; як інструмент забезпечення єдності

та самостійності бюджетів різних ланок; як спосіб раціонального використання ресурсного потенціалу територіальних громад з метою забезпечення сталого соціально-економічного їхнього розвитку. Визначено, що перспективною ціллю фіскального федералізму є покращення благоустрою та життя членів територіальних громад.

Визначено й охарактеризовано принципи, на яких ґрунтується фіскальний федералізм, дотримання яких забезпечить оптимальне розмежування фінансових ресурсів, повноважень і відповідальності між органами державного управління та місцевого самоврядування. Наголошено що правила та принципи фіскального федералізму в симбіозі продукуватимуть нарощування фіскального потенціалу державного та місцевих бюджетів в Україні. Обґрунтовано моделі реалізації фіскального федералізму у світовій практиці, що дало змогу окреслити вектори імплементації кооперативної моделі фіскального федералізму в українську систему міжбюджетних відносин.

Досліджено сутнісні детермінанти та взаємозв'язок елементів архітекtonіки фіскального федералізму, основна мета якої полягає в оптимізації ресурсних можливостей держави, регіонів і територіальних громад задля забезпечення оптимального їхнього соціально-економічного розвитку. Аргументовано, що на базі принципів і з урахуванням чинників архітекtonіки фіскального федералізму цілком можливо побудувати ефективні відносини між органами державного управління та місцевого самоврядування, які враховуватимуть реальні потреби членів територіальних громад, щоб забезпечити максимальний їхній добробут. Наголошено на важливості кооперації та взаємодії інституцій архітекtonіки фіскального федералізму для досягнення визначених цілей соціально-економічного розвитку України.

Основні результати дисертаційного дослідження, що відображені у розділі, опубліковані в наукових працях автора [291, 298, 309, 310, 319, 321, 332, 333, 337, 460].

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ДОМІНАНТИ ДОСЛІДЖЕННЯ АРХІТЕКТОНІКИ ФІСКАЛЬНОГО ФЕДЕРАЛІЗМУ

2.1. Методологічне підґрунтя формування теорії фіскального федералізму

Проблемні наукові тенденції у контексті ефективної реалізації моделей фіскальної політики підтверджуються фактичною відсутністю ґрунтового системного дослідження концептуальних і методологічних аспектів функціонування органів державного управління та місцевого самоврядування у сфері оптимального розподілу й закріплення фіскальних повноважень, ресурсів і відповідальності. Реформи децентралізації в Україні спричинили певні проблеми в галузі міжбюджетних відносин, які ґрунтуються на неефективному використанні фіскальних інструментів у контексті нарощування фінансових можливостей органів місцевого самоврядування. Адекватне реагування та вирішення наявних диспропорцій у сфері фінансового забезпечення розвитку держави, регіонів і територіальних громад можливе за рахунок використання фіскального федералізму. Однак за сучасних реалій спостерігається певний брак напрацювань теоретичного та прагматичного характеру щодо побудови концептуальної конструкції стосовно його розуміння.

Теоретичну проблематику формують і розв'язують на рівні концептуальних схем, які мають містити мінімум початкових понять (наукових досягнень), а також продукувати максимум новітніх парадигм.

Відповідно до Оксфордського словника англійської мови, парадигма у дослівному сенсі перекладається як модель, зразок, шаблон. Парадигма тлумачиться як «концептуальна або методологічна модель, що лежить в основі теорії та практики науки чи дисципліни в певний час» [488].

У словнику з філософії дефініція «парадигма» визначається як «сукупність теоретичних та методологічних передумов, що визначають конкретне дослідження, яке втілюється в науковій практиці на цьому етапі» [350]. Американський філософ Т. Кун обґрунтовував, що парадигма — це «визнані всіма наукові досягнення, які упродовж певного часу формують модель проблеми їх розв'язання для наукового товариства, яку слід розглядати не просто як поточну теорію, а у вигляді цілісного світогляду, у межах якого вона існує разом з усіма висновками, здійснення яких завдячується їй» [461]. Цікавим також є визначення парадигми як системи поглядів, які ґрунтуються на взаємопов'язаних онтологічних, епістемологічних, аксіологічних і методологічних припущеннях [451]. Отже, парадигма — це не просто поточна теорія, а весь світогляд, у якому вона існує, і всі наслідки, які з цього випливають. Такий підхід дає підстави нам стверджувати, що парадигма генерує концепції, теорію та методологію й націлюється на подальше збагачення знань і їхню практичну апробацію. На нашу думку, сучасна парадигма має розглядатися як взаємопов'язана система наукових надбань (теорій, концепцій, методологічних підходів), що внаслідок зміни світоглядних систем використовується для проєктування пріоритетів цілісного осмислення пізнавальної та практичної діяльності.

Сутнісна інтерпретація і диференціація термінів «теорія» і «концепція» представлена в науковому доробку О. Просяник, зокрема автор зазначає: «теорія (від грец. *teia* – вид, видовище, театр, де річ явиться людині й *oia* – дивитись на щось, охоплювати щось зором, перебувати при ньому з пошаною) є найбільш повною і розвинутою формою систематизації об'єктного наукового знання. Водночас концепція ж (від лат. *conceptio* – розуміння, спосіб охоплення) є найбільш повною і розвинутою формою суб'єктної систематизації наукового знання, тобто концепція завжди пов'язана з опрацюванням і розгортанням особистісного знання» [228, с. 147]. До того ж теорія позиціонується як сукупність понять (ідей), або

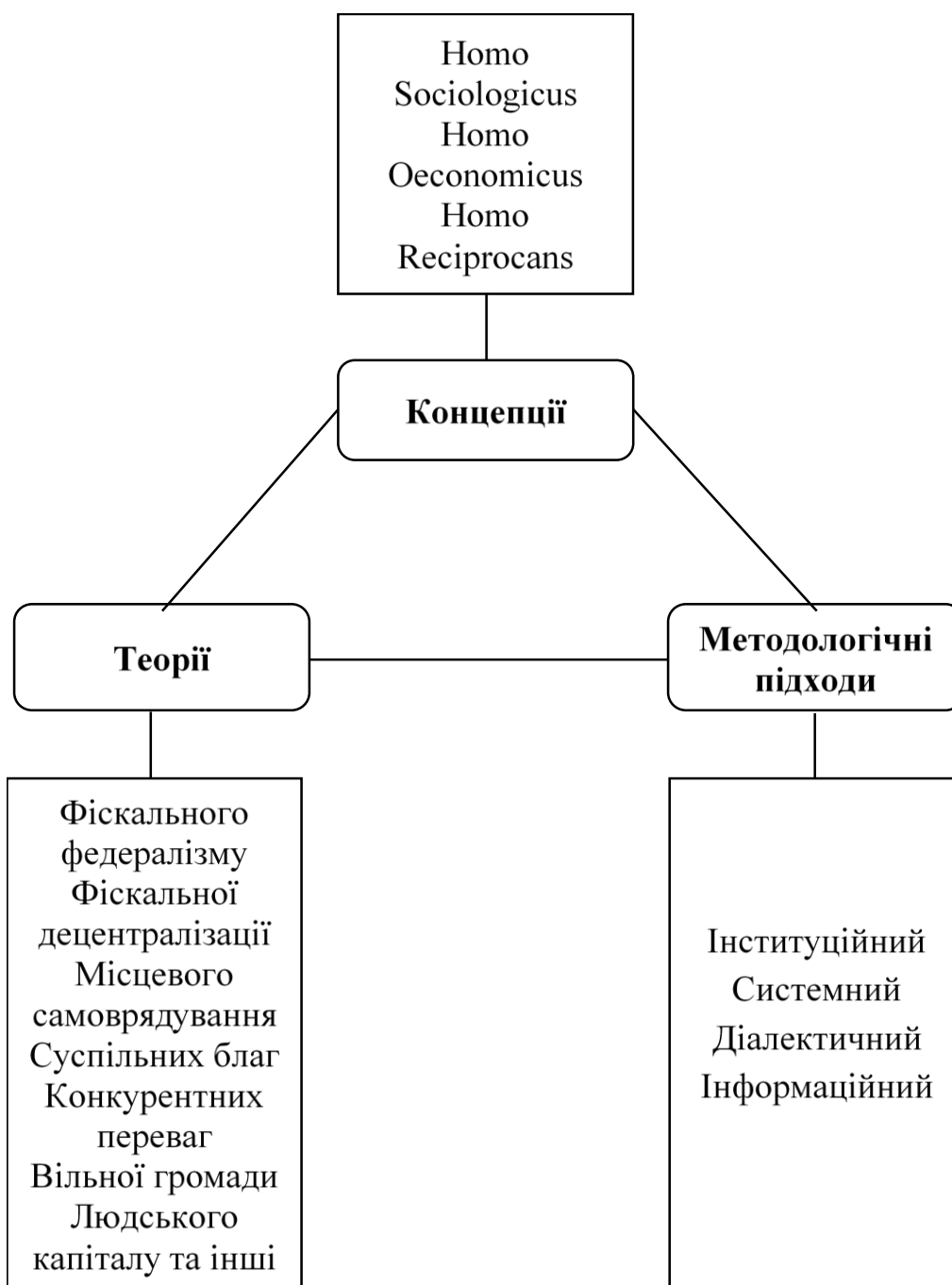
сукупність зв'язків між ними, які підтверджується переконливими експериментальними та спостережними доказами, а концепція використовується для визначення абстрактної ідеї та має більш ширший сенс [470, с. 150]. Теорії і концепції існують для обґрунтування та підтвердження парадигми в певному часовому періоді задля формування й перевірки гіпотези.

Доволі важко систематизувати знання про певний об'єкт дослідження та сформувані цілісне уявлення про сферу дійсності, якщо ці процеси не ґрунтуються на впорядкованих знаннях й ідеях відповідних учених, які досліджували цей об'єкт і направи його реалізації. Водночас у межах певної наукової концепції може позиціонуватися кілька наукових теорій. Проте саме концепція робить різні теорії взаємно доповнюючими й дає змогу вибудувати цілісну наукову картину досліджуваного об'єкту та сформувані відповідний методологічний базис.

Диференціація способів, методів, моделей фіскального федералізму, наявність різних методологічних інструментів його пізнання, специфікації цільових інтегративних підходів інтерпретуються новою парадигмою в системі фінансової науки. Парадигма фіскального федералізму ґрунтується на його розумінні як складного поліструктурного та багаторівневого явища, що характеризується оригінальними домінантами, принципами й закономірностями функціонування.

Зміст парадигми фіскального федералізму є симбіотичним поєднанням трьох домінуючих у гуманітарній сфері концепцій — «Homo Oeconomicus» («людина економічна»), що пояснює поведінку людини, яка діє у власних інтересах, максимально й оптимально спрямована на особисту користь і реагує на обмеження середовища; «Homo Reciprocans» («людина взаємна»), яка зосереджена на співпраці задля покращення свого середовища життєдіяльності; «Homo Sociologicus» («людина соціальна»), яка передбачає обмеження раціональної поведінки, опірність процесу

ухвалення рішень, активно спрямовується до визнання іншими за рахунок здобуття влади та/або досягнення кар'єрного зростання (рис. 2.1) [250, с. 15].

Рис. 2.1. Архітектурна диспозиція парадигми фіскального федералізму

Джерело: побудовано автором самостійно.

Якщо одна парадигма домінуватиме над іншими, виникне дисгармонія фіскального федералізму. Зокрема, якщо відбуватиметься надмірна співпраця без чітко сформульованої мети та поза конкурентним середовищем, то виникатиме дефіцит необхідних фінансових ресурсів і когнітивна ілюзія фіскальних ефектів. Тому використання репрезентованих концепцій у дослідженні фіскального федералізму має бути логічним, доречним, контрольованим відповідними інституціями.

Погоджуємося з думкою О. Кнейслер, Н. Спасів та Т. Кізимою, що «апологетами теорії фіскального федералізму і економіки державного сектора підтверджується необхідність та доречність фінансування і координації з наднаціонального рівня політик у сферах безпеки, оборони, зовнішніх відносин, конкуренції, мегарегіональної інфраструктури, макроекономічної стабілізації, підготовки кадрів і покращення екологічної політики, оскільки це продукуватиме спектр соціально-економічних та інвестиційно-інноваційних ефектів» [135, с. 12].

Оптимізацію обсягів наднаціональних бюджетних видатків варто першочергово здійснювати на базі методологічно адаптованого принципу, що пропагує максимальну соціальну вигоду, про що констатує Г. Дальтон: «надання (фінансування) з наднаціонального рівня певного набору суспільних благ до тих пір, поки гранична корисність від них не зрівняється з граничним незадоволенням від сплати суспільством податків на надання цих благ» [29].

Водночас теорії наукового пізнання, які є базисом функціональної взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування, під час розподілу, делегування та закріплення фіскальних повноважень задля підвищення фінансової спроможності територіальних громад, можна систематизувати так: вільної громади, місцевого самоврядування, фіскального федералізму, фіскальної децентралізації, суспільних благ, конкурентних переваг, людського капіталу тощо.

Доволі влучно в цьому напрямі відзначає Ю. Панейко, що «історично першою було обґрунтовано теорію вільної громади (теорія природних прав), основні домінанти якої ґрунтуються на автономності місцевого самоврядування щодо державної влади» [205]. Головний зміст теорії вільних громад полягає в обмеженому втручанні держави в справи громад, оскільки громада ретроспективно виступала попередницею держави, яка виникла в результаті кооперації громад за певних економічних, соціальних, політичних, безпекових, торговельних мотивів.

На думку Д. Співак: «вільна громада утворюється тоді, коли, при пануванні приватного права, вільні люди, що живуть у громаді, мають можливість відстояти свою незалежність. У додержавний період громада є незалежною, самостійною одиницею у вирішенні всіх завдань, вона вільна від зовнішнього впливу» [273, с. 118]. Дж. Кларк вважає, що «теорія вільних громад ґрунтується на двох принципах функціонування влади: імунітет та ініціатива. Перше стосується повноважень органів місцевого самоврядування функціонувати без нагляду вищих рівнів держави, другий – стосується повноважень місцевих органів видавати закони та регулювати поведінку жителів» [419, с. 197]. Констатуємо, що більшість прихильників теорії вільної громади позиціонують її незалежність від держави, однак існують точки зору, що відокремлення громади від держави є неможливим. Опираючись на цей ретроспективний факт, доречно було б говорити про громаду як природний союз, що не створений безпосередньо державою і тому виступає для держави недоторканим.

Однак цей аспект варто вважати дискусійним, оскільки в сучасних умовах симбіоз відносин між громадою через відповідні виконавчі (виборні) органи з державою владою у фінансовій сфері, що ґрунтується на принципах фіскального федералізму, спроможний створити синергійний ефект нарощування фіскального потенціалу для забезпечення сталого розвитку. Важливо не стати надмірно залежною територіальною громадою від державного фінансування, а перебувати в постійній функціональній

кооперації з відповідними органами державної влади, формуючи оптимальну систему міжбюджетних відносин.

Поступовий розвиток детермінант теорії вільної громади, з урахуванням поетапного посилення ролі органів державного управління у системі регулювання економіко-правових відносин між суб'єктами суспільного життя, продукував виникнення теорії місцевого самоврядування. Така теорія підкреслювала роль держави у регулюванні фінансово-економічних процесів, однак акцентувала увагу на залученні інших суб'єктів до процедур прийняття рішень у сфері управління фінансово-господарською діяльністю. В цьому ракурсі цікавою є позиція О. Батанова, що наголошує на наступному: «недержавній природі місцевого самоврядування, а також наявності у нього власної компетенції у сфері неполітичних відносин у місцевих громадських та господарських справах, в які держава не втручається» [15, с. 86]. Така теоретична концептуалізація знайшла подальше відображення у науковому дослідженні Н. Рекової, в якому зазначені підходи отримали розвиток у «громадській теорії місцевого самоврядування, згідно якої, сутність самоврядування полягає в наданні місцевій владі права самостійної реалізації своїх громадських інтересів та збереженні за урядовими органами права управління тільки державними справами» [237, с. 180]. Серед ключових наукових здобутків середини ХІХ ст. вважаємо виникнення державницької теорії місцевого самоврядування, яка описувала його з позиції децентралізації державної влади на місцевому рівні. Зрозуміло, що такий аспект обов'язково враховував фіскальний федералізм, оскільки для органів місцевого самоврядування важливим є процес формування власних фінансових ресурсів для ефективнішого виконання функцій щодо розвитку громад. Водночас зазначмо, що остання чверть ХХ ст. продукувала теорії муніципального дуалізму та теорії соціального обслуговування. На думку І. Шарапанівської та Л. Нікітенко, для прихильників теорії муніципального дуалізму синтез державного та громадського є важливим аспектом для суспільства, оскільки «не

відбувається роздвоєння влади, яке може супроводжуватися політичною нестабільністю, відкриваються можливості для населення брати участь в управлінні громадсько-державними справами; ліквідується розрив між суспільством і державою; досягається єдина мета — збереження та зміцнення суспільства й держави за наявності демократичних інститутів; держава більшою мірою входить у курс місцевих справ і приймає відповідні рішення, сутність яких узгоджується з інтересами людей; породжується спільний інтерес для громадян та державних органів, сутність якого полягає в будівництві життя, гідного кожної людини та суспільства в цілому тощо» [363, с. 72]. На нашу думку, дискусійність такого підходу полягає в надмірному контролі держави щодо процесів делегування фіскальних повноважень органам місцевого самоврядування, адже така тенденція може проявлятися в обов'язковості виконання встановлених планів і здійснення активних моніторингових дій з боку органів державного управління у сфері імплементації постулатів фіскального федералізму органами місцевого самоврядування, що суперечить принципу субсидіарності. У дослідженнях О. Євтушенко, увага зосереджується на теорії самоврядних одиниць, згідно з якою «місцеве самоврядування є продуктом самообмеження держави, муніципалітети виконують функції державного управління, але залишаються органами не держави, а територіальної громади» [106, с. 167].

Такий підхід у сучасних умовах суперечить фундаментальним принципам функціонування правової держави, яка забезпечує реалізацію основних прав людини на всій території, однак наголошує на тісному взаємозв'язку жителів територіальної громади з виконавчими органами місцевого самоврядування, що є пріоритетним напрямом реалізації фіскального федералізму, оскільки акцентує увагу на врахуванні потреб населення при використанні інструментів й методів архітекtonіки фіскального федералізму в Україні.

В економічній теорії підхід щодо децентралізації міжбюджетних відносин отримав розвиток у середині ХХ ст. Цьому сприяв науковий пошук

орієнтирів зниження неефективного розподілу міжбюджетних трансфертів центральної влади у низці країн Європи, США, Канаді, а також Японії. Основоположником теорії фіскальної децентралізації вважають відомого англійського економіста Ч. Тібу. Науковець, зокрема, наголошував, що «фіскальна децентралізація підвищує конкуренцію серед органів місцевого самоврядування, а також сприяє ефективності бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів, оскільки місцеве самоврядування більш проінформоване про потреби населення регіону, на відміну від центральної влади» [514, с. 80].

Погоджуємося з тезою, що саме конкуренція у функціонуванні територіальних громад стимулюватиме органи місцевого самоврядування до нарощування фіскального потенціалу місцевих бюджетів задля максимального задоволення всіх потреб відповідної громади, використовуючи в цьому разі насамперед податкові, позикові й інші інструменти архітекτονіки фіскального федералізму.

На думку Г. Возняк: «теорія фіскальної децентралізації посідає ключове місце в системі суспільних фінансів та вважається важливою детермінантою фіскальної політики» [49, с. 254]. Водночас у науковій літературі існує думка, що фіскальна децентралізація є одним із механізмів фіскального федералізму, а за певних умов і необхідною умовою його реалізації. Погоджуємося, що «низка науковців і фахівців, визначаючи фіскальний федералізм як форму бюджетного устрою країни, спиралися на інструментарій бюджетної децентралізації для обґрунтування глибини розмежування владних повноважень за рівнями бюджетної системи з метою досягнення сталого розвитку та забезпечення для населення доступних якісних суспільних послуг» [135, с. 14].

Теорія фіскального федералізму базується на симбіозі принципів фіскальної політики, фінансової децентралізації, системи розподілу функцій та повноважень між центральним і місцевим рівнями управління, за умов розширення прав і відповідальності останніх.

Традиційна теорія фіскального федералізму продукує рекомендації для закріплення за різними ланками державної влади частини функцій та необхідних для їхнього виконання фіскальних інструментів. Своєрідним базисом теорії фіскального федералізму слугувала теорема про децентралізацію, яку в 1972 р. вивів В. Оутс [408], а також модель Тібо, яку у 1956 р. американський економіст Чарльз Тібо репрезентував у публікації «Чиста теорія місцевих видатків» [436]. Активізація децентралізаційних процесів зумовлена пошуком раціональних підходів щодо формування й розподілу фінансових потоків бюджетів.

У своїй науковій праці Н. Спасів зазначає, що «теорія фіскального федералізму є ідеальною моделлю побудови фінансових відносин між рівнями влади, а ефективність її реалізації визначається оптимальним збалансуванням потреб територіальних громад з їхніми фінансовими можливостями через законодавче закріплення та регулювання» [272, с. 114]. У цьому аспекті доцільно зазначити, що імплементація принципів фіскального федералізму є нагальним процесом в українських реаліях. Оскільки метою такої імплементації на думку Ш. Бланкарта передбачається «надання громадянам публічних послуг за найменшу ціну з дотриманням принципу самостійності кожного рівня влади в реалізації фіскальної політики, досягненні фінансової незалежності як центральної влади, так і місцевого самоврядування» [20, с. 158]. Водночас ми переконані, що фіскальний федералізм не має обмежуватись лише перерозподілом фіскальних повноважень, оскільки ми розвиваємо його ретроспективну догму — оптимальний підхід до задоволення суспільних потреб шляхом логічно обгрунтованого використання інструментів архітекtonіки фіскального федералізму.

Органи державного управління та місцевого самоврядування на законодавчому рівні мають забезпечити відповідні умови для нарощування фіскального потенціалу державного та місцевих бюджетів. У сучасних умовах цьому сприятиме активне використання податкових і позикових

інструментів архітекτονіки фіскального федералізму, ефективна реалізація яких у тактичній перспективі формуватиме оптимальне середовище для сталого економічного розвитку територіальних громад в Україні.

Проблематика діалектичної взаємодії суспільного та приватного секторів економіки, співвідношення державного управління й ринкового механізму регулювання, централізму та демократизації економічних процесів становить базис і перспективний вектор розвитку сучасної економічної науки. Загальні теоретико-методологічні підходи до фінансування суспільних благ, зокрема в контексті просторової економіки, запропоновані в працях Дж. Б'юкенена, Е. Ліндаля, А. Пігу, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, Ч. Тібу й інших науковців [185, с. 147–149].

Основи теорії суспільних благ закладені в 1880-х рр., адже саме тоді категорія суб'єктивної корисності була обґрунтована як базис теорії цінності та попиту. Такий новаторський підхід обумовив подальшу зацікавленість низки науковців, зокрема прихильників маржиналізму (К. Менгер, У. Джевонс, Л. Вальрас), згодом популяризувався у фіскальній політиці. У межах неокласичного наукового підходу А. Маршалл, обґрунтовуючи природу суспільних благ, «виділив такі блага і вигоди, які індивід отримує від проживання в конкретному місці і в певний час, від приналежності до будь-якого співтовариства. Тим самим, чітко визначив умови можливості локалізації вигоди від суспільних благ, що створюються державою» [492]. Варто відзначити також позиціонування ролі локальних органів управління у моніторингу уподобань споживачів у тих чи тих суспільних благах задля здійснення ефективного розподілу ресурсів на їхнє виробництво. На думку Ч. Тібу, такий аспект досягається через механізм урівноваження «з одного боку, обсягу та якості таких благ, які надаються у певній місцевій громаді, та, з іншого — необхідного рівня витрат на їхнє виробництво та рівня податків, які готові сплачувати місцеві мешканці за їх споживання» [513]. Цього можливо досягнути завдяки імплементації фіскального федералізму, оскільки органи місцевого самоврядування

матимуть змогу та ресурси для виробництва суспільних благ, які забезпечуватимуть ефекти для жителів територіальної громади.

На думку Е. Аткінсона та Дж. Стігліца, саме локальні суспільні блага «специфічні для будь-якого окремо взятого географічного розташування, а споживачі при прийнятті рішення про своє місце проживання можуть здійснювати вибір стосовно кількості та типів суспільних благ, які надаються. Для деяких суспільних благ просторові обмеження можуть бути відсутні, однак для інших сумарні вигоди, хоча і є доступними для нових постійних мешканців без будь-яких додаткових витрат, проте обмежуються однією територіальною громадою» [387].

Саме тому, слушною є позиція Ю. Журавльової, що «суспільні блага для населення виступають такими факторами, котрі стримують або ж сприяють людському розвитку, створюючи певні стимули чи обмежуючи можливості індивідів і населення в цілому відносно реалізації активної економічної поведінки» [112, с. 87]. Фіскальна складова реалізації теорії суспільних благ проявляється у забезпеченні специфічних суспільних потреб держави і створенні особливих благ за рахунок спеціальних ресурсів, якими виступають податки й збори, а також їхній ефективний перерозподіл.

Використовуючи домінанти фіскального федералізму органи місцевого самоврядування матимуть ширший спектр повноважень щодо нарощування фінансового потенціалу, першочергово, для належного бюджетного фінансування видатків соціального спрямування.

Базис теорії конкурентоспроможності регіону закладено в кластерній концепції дослідника М. Портера, яку, вважають «новою парадигмою в економічній науці. Автор відзначав, що географічне об'єднання фірм (кластер) може розглядатися як організована сила для національної промислової конкурентоспроможності» [216]. Водночас американський економіст П. Хейне, один із основоположників теорії конкурентних переваг у своїх наукових доробках дійшов висновку, що «конкуренція є прагненням якнайкраще задовольнити критерії доступу до рідкісних благ. Водночас

конкурентоспроможність не може бути сформована без належного рівня розвитку ринкового середовища, яке продукує стимули для виробників і продавців товарів та послуг на ринку спрямовувати свої зусилля саме на затребувані регіоном напрями діяльності, що забезпечує збільшення кількості гравців на ринку, які вступають між собою в конкурентну боротьбу, а також стимулює цих гравців до збільшення обсягу матеріальних і нематеріальних благ, які вони пропонують своїм споживачам в процесі ринкової конкуренції» [445, с. 163].

І. Брітченко та Е. Югас відзначають, що «проблема підтримки та підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів хоча не є досить новою, та найменш досліджена у сучасній українській науковій літературі. Це викликано тим, що регіони України при декларуванні ринкових механізмів управління ними, в умовах унітарної держави, фактично обмежені у правах використовувати такі з них як оподаткування, кредитна політика, система економічних пільг, що може формувати мотиваційні важелі конкурентоспроможності. Іншими словами, регіони ще не мають такого рівня економічної самостійності, який притаманний регіональним системам розвинутих європейських країн» [30, с. 68].

Конкурентоспроможність територіальної громади доцільно розглядати як здатність відповідної території з її природно-ресурсним потенціалом, виробничо-господарським комплексом і людським капіталом за допомогою ефективного використання системи управління створювати, підтримувати та примножувати інноваційний потенціал розвитку, за допомогою чого покращувати успішність у соціально-економічному змаганні з схожими за відповідними параметрами утвореннями, відповідати високим стандартам рівня і якості життя для жителів громади, забезпечувати привабливість громади для проживання, розвитку бізнесу та покращення інвестиційно-інноваційного клімату. На нашу думку, цілком реально підвищити конкурентоспроможність територіальної громади за рахунок стимулювання підприємницької активності з оптимальним

використанням відповідних інструментів і методів архітекtonіки фіскального федералізму, покращення рівня зайнятості в громаді, залучення інвестицій, отримання міжнародних фінансових позик й грантів тощо.

Фундатором теорії людського капіталу вважається Т. Шульц, який «проаналізував взаємозв'язок між освітнім рівнем населення та його здатністю використовувати інформацію і технології в цілях економічного розвитку. У результаті дослідник дійшов висновку: поліпшення добробуту людей залежить не скільки від землі та техніки, скільки від знань, якими вони володіють» [501, с. 64]. На думку О. Воргач, «інвестиції в розвиток людського капіталу позитивно впливають на продуктивність праці, що, своєю чергою, підвищує ефективність виробництва та забезпечує економічне зростання держави та регіонів. Для стимулювання інвестицій у людський капітал може використовуватися фіскальний інструментарій, зокрема індивідуальне прибуткове оподаткування» [56, с. 58]. Водночас Р. Райх констатує, що добробут (багатство) території зумовлюється людськими можливостями мешканців (науковець виходить з уміння реалізувати людський потенціал). В умовах децентралізації влади все більша відповідальність за розвиток людського капіталу в територіальних громадах покладається на органи місцевого рівня. Наголосімо, що добре освічена робоча сила сприяє розвитку територій так само, як і індустріальний парк. Роль освіти у формуванні багатства нації досліджували класики економічної думки (А. Сміт, Д. Рікардо) [267, с. 39], які констатували, що саме недостатній рівень освіченості всіх верств населення пояснює градаційність розвитку регіонів у державі. Реалізуюючи фіскальний федералізм, забезпечується активна участь громадян у місцевому самоврядуванні за умови інвестування в людину та розвитку її професійних якостей, які формують сучасні продуктивні можливості та перетворюють їх на головну продуктивну силу постіндустріальної економіки, заснованої на інноваціях і знаннях. Саме знання економіка територіальної громади впливає на її конкурентоспроможність. Тому

логічним вбачаємо налагодження співпраці суб'єктів архітектоніки фіскального федералізму з навчальними закладами та науковими установами щодо використання їхнього потенціалу для формування й розвитку інтелектуального капіталу, а отже, посилення інноваційного розвитку територіальних громад.

Взаємопов'язаність і взаємодоповнюваність теорій конкурентних переваг, суспільних благ і людського капіталу для цілей імплементації фіскального федералізму в українську практику відіграє визначальну роль у забезпеченні фінансово спроможних територіальних громад для покращення їхнього соціально-економічного, інфраструктурного, інвестиційно-інноваційного, освітньо-наукового розвитку.

Водночас наголосімо на важливості використання відповідних методичних підходів наукового обґрунтування фіскального федералізму. Насамперед слід зазначити, що базисом будь-якого наукового дослідження є процес пізнання. Такий аспект вимагає концептуального підходу відповідно до задекларованої методології. Варто зазначити, що в сучасному науковому просторі з'явилися різні, не завжди однозначні визначення поняття «методологія». Це спричинено швидким глобалізаційним розвитком суспільства, імплементацією нових інформаційних ресурсів, цифровізацією економіки загалом та фіскального простору зокрема.

Нам імпонує наукова позиція М. Кельмана, який зазначив, що «у вітчизняній науковій літературі методологію розглядають як вчення про структуру, логічну організацію, методи та засоби діяльності; систему принципів і способів організації та побудови теоретичної і практичної діяльності, а також вчення про цю систему; систему підходів, методів і засобів пізнання державно-правових явищ та виокремлення загальних закономірностей їх виникнення, функціонування та розвитку; сукупність підходів, способів, прийомів та процедур, що застосовуються в процесі наукового пізнання та практичної діяльності для досягнення наперед визначеної мети» [128, с. 33]. Такий підхід має комплексний характер, однак

він звужується за галузевою ознакою, оскільки доцільно використовувати його в економічному розвитку держави загалом.

Р. Шевчук розглядає методологію наукового пізнання в онтологічному та гносеологічному вимірах. В онтологічному — це «система філософських засад пізнавальної діяльності та відповідних загальнонаукових, міжгалузевих та галузевих наукових принципів, методів, категорій і теоретичних положень, що забезпечують отримання та систематизацію нових знань про об'єктивну реальність. У гносеологічному — вчення про суттєві властивості й закономірності виникнення, функціонування та розвитку множини методологічних систем» [365, с. 42–43]. Водночас, на думку В. Юринця, «методологія в широкому значенні є системою принципів і способів організації й побудови теоретичної та практичної діяльності, а також учення про цю систему» [372, с. 11]. На нашу думку, будь-яке наукове дослідження має ґрунтуватися на методологічних підходах, а головне — мати конкретну мету. Саме тому для її досягнення активно використовується метод, який є інструментом побудови та практичного застосування теорії задля найоптимальнішого досягнення мети й завдань дослідження.

Під методом найчастіше розуміють конкретні «способи та інструментарій вивчення об'єкта дослідження, які взаємно доповнюють одне одного, даючи змогу проникнути в глибинну суть явища чи процесу» [152, с. 143–149]. Слушною є й думка М. Слатвінської, про те, що «метод з одного боку, є способом досягнення цілі, а з іншого — сукупністю заходів чи операцій теоретичного або практичного пізнання дійсності, і що повніше він буде відповідати об'єктивним законам цієї дійсності, то більш ефективним буде його застосування. Водночас він має і суб'єктивну сторону, адже виробляється й формується людиною, а устремління та цілі, використовуються нею як знаряддя пізнання та перетворення об'єкта» [262, с. 184].

Загалом поділяємо погляди більшості науковців щодо класифікації методів наукового дослідження за такими категоріями:

- філософські методи: логічний, діалектичний, феноменологічний;
- загальнонаукові методи: теоретичні й емпіричні (історичний, аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, абстрагування, конкретизація, системно-структурний тощо); теоретичні (формалізація, створення, аксіоматичний метод); емпіричні (спостереження, експеримент); специфічні (нормативний, програмно-цільовий, договірний, аналітичний); комбінований;
- спеціальні методи: системний, економічного та фінансового аналізу, моделювання, прогнозування тощо;
- конкретнонаукові методи: порівняння, експертних оцінок, групування, графічний, кібернетичний, статистичний аналіз, метод інтерв'ю, горизонтальний аналіз, вертикальний аналіз, факторний аналіз тощо.

У теорії фінансів популяризованими є два підходи щодо обґрунтування фінансових методів. На думку Б. Шулюк, перший із них «пов'язаний з виокремленням науковцями компонентів, які характеризують функції фінансового управління, а саме: фінансового планування, фінансового забезпечення, фінансового регулювання, фінансового оперативного управління та фінансового контролю» [370, с. 65–66]. Другий підхід щодо обґрунтування фінансових методів визначається різними способами реалізації фінансових відносин і ґрунтується на таких методах: планування, прогнозування, фінансування, інвестування, кредитування, страхування, оподаткування, фінансовий контроль, ціноутворення, дисконтування, лізинг, факторинг, заставні операції, трансфертні операції тощо.

Для дослідження загальних та конкретних рис фіскального федералізму доцільно використовувати специфічні методи, що

розкриваються як обґрунтована сукупність способів, якими послуговуються суб'єкти архітекtonіки фіскального федералізму для оптимального формування, розподілу та використання фінансових ресурсів. Вони забезпечують оптимізацію процедур акумулювання й використання коштів державного та місцевого бюджетів для досягнення встановленої мети архітекtonіки фіскального федералізму.

Отже, у науковій діяльності наявна значна кількість методів, зокрема загальнонаукових, теоретичних, експериментальних, конкретних, специфічних. Їх симбіоз та взаємозв'язок продукують оригінальність і цілісність пізнавальної діяльності в науці. Однак, ми переконані, що для підвищення ефективності та результативності наукового дослідження доцільно використовувати мультиаспектний підхід щодо використання обґрунтованої сукупності методів дослідження, зважаючи на мету та характерні риси окресленої проблематики.

Методологічний базис фіскального федералізму формують такий інструментарій дослідження їхніх теоретичних постулатів, який призначений для ідентифікації взаємозв'язків окремих елементів його архітекtonіки, висвітлення тенденцій і шляхів підвищення ефективності фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку держави, регіонів, територіальних громад.

Глибинність централізованості державного управління зумовлюється специфікацією міжбюджетних відносин у державі, однак тенденції децентралізації в Україні трансформують пріоритети функціонування територіальних громад у контексті експансії прав, повноважень і відповідальності органів місцевого самоврядування у фіскальній сфері. Формування новітньої архітекtonіки фіскального федералізму в Україні потребує постановки та перевірки наукової гіпотези на базі використання методологічних підходів її обґрунтування.

2.2. Діалектичний, системний, інституційний та інформаційний підходи до дослідження архітекtonіки фіскального федералізму

Підвищення резильєнтності економіки держави, регіонів і територіальних громад у сучасних умовах потребують зміни наукових підходів до ефективного фіскального регулювання в контексті забезпечення пріоритетних напрямів розвитку України. Значну увагу потрібно приділяти відносинам органів державної влади та місцевого самоврядування щодо нарощування бюджетних ресурсів на засадах фіскального федералізму.

Окреслення тенденцій і виявлення ризикових аспектів фіскального федералізму зумовлює доцільність дослідження засад його функціонування з використанням прогресивної методології наукового пізнання, а також систематизації методологічного інструментарію дослідження архітекtonіки фіскального федералізму.

У науковій літературі відображено різні дефініції «методології», зокрема нам імпонують такі: «сукупність прийомів дослідження, що їх використовують у певній науковій сфері відповідно до специфічних рис об'єкта пізнання; специфічна галузь знань, покликана детально розробити методи досліджень, тобто слугує певним джерелом, звідки інші (конкретні) науки мають запозичувати методи досліджень; наука, що характеризує загальний вектор розвитку дослідження, обґрунтовує його мету, принципи, інструменти й інші домінанти» [130, с. 36].

Як зазначає З. Лободіна, «методологія є основою будь-якого наукового дослідження; метод є вузким поняттям, ніж методологія, оскільки є сукупністю способів практичного або теоретичного освоєння дійсності. На відміну від методу, методика є суто практичною діяльністю, спрямованою на досягнення певного, заздалегідь визначеного, результату. Зважаючи на велику різноманітність методів, якими володіє сучасна наука, їхнє практичне застосування у процесі пізнання дає змогу отримати ґрунтовну характеристику досліджуваного явища» [165, с. 83].

Загальним завданням методології цього дослідження є формування методологічного підґрунтя визначення сутності та специфічних аспектів побудови й функціонування архітекtonіки фіскального федералізму, обґрунтування напрямів її модернізації з метою прискорення темпів соціально-економічного розвитку держави, регіонів, територіальних громад.

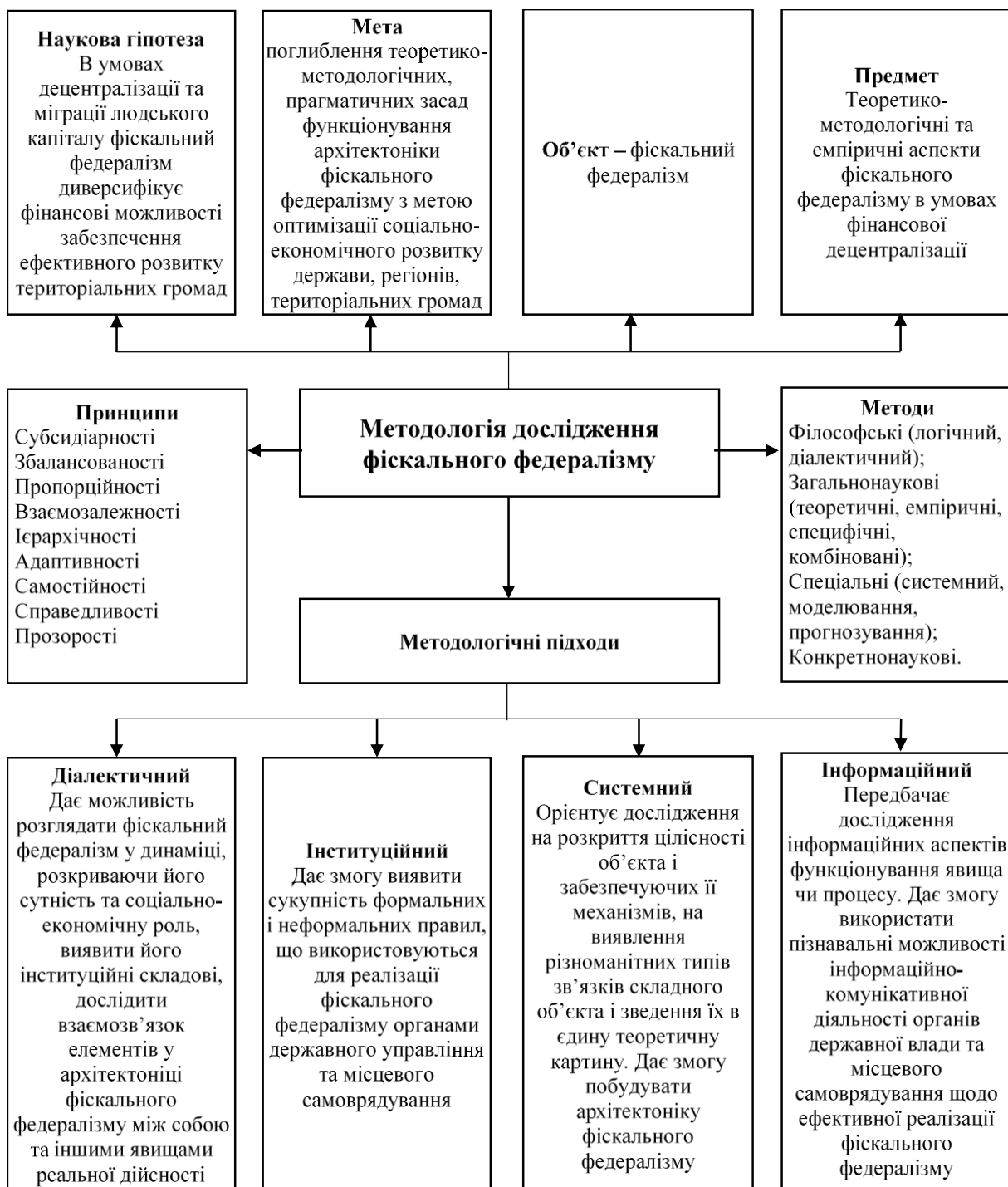
Беручи до уваги рівні методологічно аналізу, можна виокремити такі види методології: філософська (система найбільш загальних методів наукового пізнання, імплементація яких здійснюється на всіх його етапах, ґрунтуючись на загальнонауковій і конкретнонауковій методології), загальнонаукова (вчення про принципи, методи, а також форми наукового пізнання, що обґрунтовують предмет і об'єкт його дослідження), конкретнонаукова (комплекс специфічних методів, принципів і процедур дослідження певної науки, які є основою для розв'язання проблеми дослідження) [197].

Методологія дослідження архітекtonіки фіскального федералізму, виходячи з гіпотези та мети, а також зважаючи на діалектичний взаємозв'язок предмету, об'єкту, методів і принципів дослідження, має обов'язково враховувати методологічні підходи, а також їхню специфіку. На нашу думку, більш комплексно розкрити теоретичний зміст і дослідити практичну роль архітекtonіки фіскального федералізму можливо через призму діалектичного, інституційного системного й інформаційного методологічних підходів (див. рис. 2.2).

Наукові гіпотези обґрунтовуються на базі розуміння гносеологічного статусу теорій як правдивих тверджень конкретної цілісності. Важливо наголосити, що гіпотеза позиціонується не лише під час акумулювання та систематизації емпіричного матеріалу, але й на важливих етапах уточнення, модифікації та конкретизації певних експериментальних законів.

Гіпотеза (від грец. hypothesis — «передбачення зв'язку») тлумачиться в кількох інтерпретаціях, а саме: «ймовірне припущення, наукове припущення; ймовірнісне знання, знання про можливе, пробне знання, яке

підлягає перевірці; особливого роду умовивід, у формі якого висувається певне припущення; інтелектуальний експеримент» [420, с. 427].

Рис. 2.2. Методологічна структура дослідження архітектури фінансового федералізму

Джерело: побудовано автором самостійно.

Гіпотеза є доволі важливим елементом (базисом) наукового дослідження. Її досліджували певні науковці, зокрема В. Бронштен, Р. Джеффри, У. Стефенс, А. Хількевич та інші розглядали гіпотезу як форму знань і спосіб міркувань, водночас А. Іоселіані, І. Меркулова, Е. Режабек обґрунтовували питання функціонування гіпотези безпосередньо в процесі пізнання, що давало змогу комплексніше зрозуміти істинність досліджуваної проблеми. Однак важливим кульмінаційним етапом розкриття гіпотези є доведення її достовірності або спростування, тому, на думку Л. де Бройля, В. Гейзенберга, В. Паулі, К. Сагана, С. Хокінга, ключовим елементом гіпотези має бути експеримент, який засвідчить придатність / непридатність до використання обґрунтованого предмету дослідження. Значний інтерес становлять також певні (конкретні) методи формування гіпотез; для прикладу констатуємо, що теорію індукції активно досліджували П. Ахінштайн, С. Баркер, Г. Врігт, Н. Гудмен, Г. Кайберг, Г. Рейхенбах, Я. Хінтік та інші [97].

В економічному науковому просторі гіпотеза (істинність якої ще не встановлена і не доведена) розглядається як дібраний і формалізований засіб наукового пізнання, один із можливих варіантів розв'язання проблеми.

Гіпотеза слугує соціальним пізнавальним феноменом, оскільки мислення людини й пошук нових ідей не знають інших способів логічного дослідження й опрацювання емпіричного матеріалу і проникнення у сутність речей, окрім гіпотези [474].

На думку І. Литвинчук, «основними рисами, які дозволяють відрізнити наукові гіпотези від усіх інших припущень і здогадів, є:

- принципова перевірюваність припущення, яке оголошується гіпотезою;
- максимальна її загальність;
- наявність передбачувальної сили;
- принципова (логічна) простота;

- наступність, зв'язок висловлюваного припущення з попереднім знанням» [162, с. 188].

Однак, на нашу думку, важливою рисою гіпотези має бути апробація і формування висновків: правильна гіпотеза, хибна, частково правильна (потребує незначної модифікації). Що стосується фінансової науки, гіпотеза завжди висувається в контексті її розвитку для розв'язання конкретної проблеми з метою обґрунтування нових експериментальних даних або ліквідації протиріч теорії зі суперечливими результатами експериментів.

Науково-теоретичне обґрунтування архітекtonіки фіскального федералізму як сукупності взаємопов'язаних елементів, які трансформуються в процесі впливу аргументованих рішень органів державного управління та місцевого самоврядування і дозволятимуть суб'єктам вдаватися до активних дій у виявленні проблем, розкритті їхньої сутності й специфіки, прогнозуванні ризикових наслідків і використанні інструментів досягнення поставленої мети (головної ідеї фіскального федералізму).

Наукова гіпотеза архітекtonіки фіскального федералізму формує мету, об'єкт, предмет та відповідний методологічний інструментарій, обґрунтування яких слугуватиме базисом її практичної імплементації з метою підтвердження використання в українських реаліях. Реалізація архітекtonіки фіскального федералізму має відбуватися згідно з основними принципами, деталізований розгляд яких здійснено в попередньому підрозділі дисертаційної роботи. Констатовано, що дотримання зазначених принципів органами державного управління та місцевого самоврядування є ефективним базисом імплементації всіх детермінант фіскального федералізму в сучасних умовах розвитку України задля посилення синергії очікуваних економічних, соціальних, фінансових та інших ефектів функціонування територіальних громад.

Доцільним вбачаємо комбіноване використання загально-

філософських (найуніверсальніших методів наукового пізнання, які застосовуються на всіх його етапах і конкретизуються через загальнонаукову та конкретнонаукову методологію) і спеціальних (принципи, методи та форми пізнання конкретної науки, які є базою для розв'язання проблеми дослідження) методів фінансової науки. Однак для комплексного розуміння процесів, які відбуваються у фіскальних відносинах органів державного управління та місцевого самоврядування в умовах економічних перетворень, характеристики взаємозв'язків між елементами бюджетної системи, виявлення ризиків і дестабілізуючих чинників під час акумулювання бюджетних надходжень і підвищення ефективності розподілу бюджетних видатків з урахуванням детермінант фіскального федералізму, найбільш обґрунтованим вбачаємо застосування не окремих методологічних підходів, а їх конструктивного синтезу.

Зважаючи на те, що сукупність взаємопов'язаних елементів архітекtonіки фіскального федералізму становлять певну систему, перебувають між собою в логічній взаємодії та діалектиці, залежать від стану та характерних рис інституційного забезпечення, а також відносини суб'єктів фіскального федералізму ґрунтуються на постійному обміні необхідною інформацією, логічним вбачаємо використання діалектичного, інституційного, системного й інформаційного методологічних підходів у дослідженні архітекtonіки фіскального федералізму (див. табл. 2.1).

Пріоритетним методологічним підходом, який доцільно використовувати, досліджуючи сутнісні детермінанти архітекtonіки фіскального федералізму, є діалектичний метод. Він ґрунтується на специфічних рисах фіскального федералізму, джерелом і рушієм якого є внутрішні суперечності, що полягають у симбіозі, взаємодії та боротьбі протилежностей за кооперації його детермінант.

Таблиця 2.1

Застосування методологічних підходів у дослідженні фіскального федералізму та його архітекtonіки

Методологічний підхід	Основний зміст	Застосування у дослідженні фіскального федералізму
Діалектичний	Метод, який дає можливість дослідити явище через його внутрішні суперечності	Діалектичний підхід дав змогу дослідити фіскальний федералізм як явище, що перебуває в постійному розвитку та ідентифікувати його як процес, якому властиві внутрішні суперечності між складністю завдань і наявним спектром умов для їхньої реалізації органами місцевого самоврядування.
Інституційний	Ґрунтується на інституційній структурі, яка є системою підтримки формальних і неформальних правил та норм, за якими функціонують інституції	Взаємодія органів державної влади та місцевого самоврядування щодо визначення пріоритетів формування бюджетних відносин з урахуванням формальних та неформальних правил і норм фіскального федералізму.
Системний	Орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта і забезпечуючих механізмів на виявлення різноманітних типів зв'язків і зведення їх в єдину теоретичну площину	Візуалізація архітекtonіки фіскального федералізму як сукупності взаємопов'язаних закономірностей між предметами, явищами та процесами, що характеризують його сутність й практичну цінність.
Інформаційний	Метод, який передбачає дослідження інформаційних аспектів функціонування явища чи процесу	Пояснення причин реалізації фіскального федералізму як взаємопов'язаної логічної системи відбору та систематизації інформації щодо використання наявних і потенційних фіскальних інструментів з метою забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Джерело: складено автором самостійно.

Нам імponує підхід Б. Ніксона, зокрема, науковець, досліджуючи діалектичний метод, акцентує увагу на використанні людського розуму для отримання знань про людське існування, розглядаючи його як історичний процес у матеріальній реальності, що дозволяє зрозуміти людське соціальне буття таким же взаємопов'язаним і суперечливим, яким воно є насправді. Автор акцентує увагу на діалектичний взаємозв'язок між такими науковими категоріями, як знання, пізнання, суб'єкт і об'єкт. Окрім того, автор зазначає, що критичною основою наукових досліджень К. Маркса є саме діалектичний метод, про що свідчить таке твердження: «людське існування є водночас індивідуальним і соціальним, диференційованим і єдиним, тому будь-яке справжнє знання про нього повинно мати можливість бачити його в діалектичному сенсі» [478, с. 443]. Діалектичний метод можна вважати критичним та оригінальним за своєю сутністю, тому що він є засобом для створення свідомості соціальної реальності, частиною якої є кожен індивід.

Слушною є думка В. Дем'янишина та В. Горина, зокрема, науковці зазначають, що в межах «застосування діалектичного методу наукового пізнання важливе значення має закон єдності та боротьби протилежностей, за яким кожне явище характеризується внутрішньо притаманними йому суперечностями. Внутрішня боротьба цих суперечностей є джерелом саморозвитку явища. Суперечності представляють собою такі характеристики, ознаки, тенденції у трансформації об'єкта, які є водночас взаємопроникними, взаємопов'язаними та взаємовиключними. Традиційно приклади реалізації закону єдності та боротьби протилежностей у фінансовій практиці пов'язують із антагонізмом інтересів держави, приватного сектору економіки у царині сплати фіскальних платежів, що лежать в основі розвитку публічних фінансів» [81, с. 151].

На думку М. Слатвінської, «діалектичний підхід водночас є методологічною основою, що синтезує принципи функціонування фіскального федералізму через систему понять та ідей, а також опосередкованим засобом при використанні окремих методичних прийомів,

які застосовуються в економічній теорії. Діалектичний підхід дає змогу досліджувати фіскальний федералізм як явище, що перебуває в постійному розвитку» [263, с. 151].

Однак, на нашу думку, метою діалектичного методу є раціональне відображення фактичного змісту явища (процесу) на базі дискусійного дослідження єднаних та суперечливих закономірностей з метою підтвердження або спростування певної гіпотези. Архітектоніка фіскального федералізму як явище відображає властивості, процеси та зв'язки предмета, що доволі часто піддається дискусії її використання в унітарних державах. Однак сукупність переконливих аргументів щодо посилення фінансового потенціалу бюджетів усіх ланок на базі фіскального федералізму продукує нові можливості для його використання в країнах з різною формою управління, оскільки такий аспект продукує різноманітні ефекти для жителів держави, регіонів, територіальних громад.

До того ж діалектичний підхід за допомогою комплексного аналізу дає можливість ідентифікувати екзогенні й ендогенні чинники впливу, виявляючи зв'язки та взаємодію з іншими явищами, а також з архітектонікою цілей, завдань, чинників, принципів, які визначають їхню необхідність; виявляти епізоди трансформації кількісних змін у якісні, які обґрунтовують певну етапність цього процесу; розглядати фіскальний федералізм як процес, якому властиві внутрішні суперечності між складністю завдань і наявним спектром умов для їхньої реалізації. Ґрунтуючись на діалектичному підході, можна розглядати архітектоніку фіскального федералізму в динаміці, розкриваючи її зміст, визначаючи інституціональні складові, взаємозв'язок основних елементів між собою, фіскальною політикою та з іншими явищами дійсності, дослідити функціональний механізм симбіозу фіскального федералізму та децентралізму.

Отже, використання діалектичного підходу, який характеризується ознакою всезагальності, передбачає одночасне застосування конкретних і

загальнонаукових методів, обґрунтовуючи сутнісні детермінанти та специфічні риси фіскального федералізму. Як зазначає Л. Калініна, під час дослідження цей підхід «дає змогу осягнути глибинний зміст взаємозв'язків і взаємовпливів, а також спрогнозувати майбутні орієнтири та перспективи подальшого розвитку фіскального федералізму як прогресивної моделі реалізації фіскальної політики» [123, с. 12].

Отож діалектичний метод дозволяє розглядати архітектуру фіскального федералізму як явище, що перебуває в безперервному та активному розвитку та як процес, оскільки їй притаманні певні внутрішні суперечності, що фокусуються між складністю завдань і наявною сферою умов щодо їхньої ефективної реалізації органами державного управління та місцевого самоврядування.

Фіскальний федералізм важливий для ефективної організації суспільного господарства незалежно від того, чи є сама держава федеративною або унітарною. У Європі він успішно застосовується як у тих, так і в інших країнах. Пояснюється це тим, що фіскальний федералізм — це насамперед питання економічної доцільності, а не політичного вибору. Федералізм означає договірні відносини між територіально локалізованими суб'єктами, кожний із яких детермінований спільністю насамперед політичних інтересів громадян, що проживають у його межах.

У фіскальному федералізмі суб'єкти виділені не за політичною, а за економічною ознакою — це сфери вигоди, наявність яких обумовлена особливостями дії тих або тих типів суспільних благ [3, с. 58].

Системний підхід нерозривно пов'язаний з фундаментальними ідеями діалектики та діалектичного підходу, який дає змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки, процеси диференціації та інтеграції, постійну суперечливість між сутністю і явищем, змістом й формою.

У наукових дослідженнях зарубіжних авторів трапляється аналогічне терміну «системний підхід» чітко окреслене спеціальне поняття — «систематичний огляд» (systematic review). Його визначають як

методологічний підхід, що генерує огляд результатів первинного дослідження з конкретного питання. Він відрізняється від традиційного огляду літератури тим, що з його допомогою можна ідентифікувати, добрати, синтезувати й оцінити лише докази високої якості на базі чіткого, ретельного та спеціального процесу. Ідея систематичного огляду полягає в тому, аби встановити, що є «найкращим доказом» щодо конкретного питання, і використати це для формування політики та практичної реалізації. Отже, це відповідає переходу до підходу, що ґрунтується на фактах, до ухвалення рішень щодо певного питання [518, с. 68]. Зауважмо, що Д. Бьюкенен і А. Брайман розуміють систематичний огляд як «спеціальну методологію, яка визначає місцезнаходження наявних досліджень, добирає та оцінює внески, аналізує та синтезує дані, а також повідомляє про докази в такий спосіб, щоб можна було зробити достатньо чіткі висновки щодо того, що відомо, а що — ні» [411, с. 672]. Систематичний огляд не слід розглядати як огляд літератури в традиційному розумінні, оскільки це самодостатній дослідницький проєкт, який сам по собі досліджує чітко визначене питання, яке зазвичай впливає з проблеми політики чи практики.

Отже, завдяки системному підходу в науковому дослідженні поточні найкращі докази збираються та синтезуються за допомогою методології, у якій докази дослідження зважуються відповідно до їхньої актуальності та використання відповідних методів наукового пізнання. Аргумент на його користь полягає в тому, що застосування системного підходу заощаджує час і фінансові ресурси, запобігає непотрібним повторним первинним дослідженням і забезпечує шлях для результатів окремих досліджень, щоб вплинути на політику та практику [504, с. 76]. Системний підхід використовує чіткі та прозорі методи дослідження, намагаючись зменшити простір для суб'єктивності й упередженості [475, с. 598].

З. Лободіна розглядає системний підхід як «сукупність загальнонаукових методологічних принципів (вимог), в основі яких лежить

розгляд об'єктів як систем» [166, с. 6–7]. Водночас, на думку засновника теорії систем Л. фон Берталанфі, система — це «комплекс елементів, що взаємодіють; сукупність елементів, які перебувають у певних відношеннях один з одним та із середовищем» [396].

О. Рожко зазначає, що «специфіка системного підходу визначається наступним чином: він орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта і забезпечуючих її механізмів, на виявлення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта і зведення їх в єдину теоретичну картину. До визначальних принципів системного підходу відносяться принципи: єдності, розвитку, цілеспрямованості, децентралізації, функціональності, ієрархічності, організованості, невизначеності» [241, с. 60].

Використання системного підходу в методологічному дослідженні архітекtonіки фіскального федералізму слугує базисом вивчення мутуалізму її структурних компонентів, з'ясування значення кожного з них у загальному функціонуванні системи та навпаки, а також встановлення закономірностей усіх взаємозв'язків та ідентифікації впливу системи загалом на окремі її елементи.

Застосування системного підходу в дослідженні архітекtonіки фіскального федералізму полягає в тому, щоб охопити послідовно всі потенційно релевантні елементи шляхом ретельного їхнього моніторингу. Далі слідує комплекс заходів щодо фільтрування нерелевантних елементів, або похідних від них складових, для проведення подальшого оцінювання. Після того як сформовано комплекс релевантних елементів архітекtonіки фіскального федералізму, доречно проводити структурований синтез, щоб виявити зв'язки між ними та сформувані цілі їхньої взаємодії, які мають відповідати початковій меті. Щоб зменшити упередженість, усі ці елементи, від стратегії пошуку до критеріїв релевантності, заздалегідь мають бути обґрунтовані в певному нормативному документі.

Водночас системний підхід дав змогу розглянути архітекtonіку фіскального федералізму у вигляді надзвичайно складної суспільно-

економічної системи, умовно окреслити цю непросту й оригінальну систему, визначити її склад із сукупності взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих елементів, виокремити й спрямувати належне функціонування цієї складної системи. Саме завдяки системному підходу створюється можливість усебічно оцінити сучасний стан фіскального федералізму, ідентифікувати його значний ресурсний та інтелектуальний потенціал, можливості для становлення й розвитку демократичної правової держави.

Системний підхід дає змогу забезпечити формування та виконання місцевих бюджетів з акцентуванням на основних завданнях й пріоритетах фіскального федералізму, що полягають у формуванні організаційно-економічних засад розвитку територіальних громад на основі активізації внутрішнього потенціалу.

Інституційний підхід — це провідний вектор економічної науки, який активними темпами проникає в усі сфери наукового пізнання та наукової діяльності. Він є універсальним, хоча й аспектним підходом у контексті пізнання соціальної й економічної дійсності [120, с. 58]. Нам імпонують погляди Ю. Коваленко, згідно з якими, сутність інституції розкривається через сукупність певних обмежень, з-поміж яких дослідниця виділяє правила, норми та інші форми із застосуванням примусу з метою їхнього виконання. Зокрема, інституція визначається як «тверді (офіційні) обмеження (правила і характеристики примусу), м'які (неофіційні) обмеження (стандарти поведінки і стереотипи мислення) й інтуїцію, які забезпечують досягнення оптимальної організації, координації та стимулювання поведінки економічних суб'єктів (домогосподарств, корпорацій, держав та інших організацій) і приводять до скорочення трансакційних витрат» [136, с. 168]. Погоджуємося з таким підходом тлумаченням інституції, оскільки він цілком адекватний за змістом сутності інституту. Зокрема в «Економічній енциклопедії» визначено, що інституції (лат. «*institutio*» — «настанова») — це установи, заклади, а інститут (лат.

«institutum» — «устрій, установа») — це «сукупність норм права в будь-якій сфері суспільних відносин» [102].

На думку О. Тулай, «інституційний підхід передбачає взаємодію органів державної влади, державного управління та місцевого самоврядування щодо визначення пріоритетів формування фіскальних відносин (соціальних, екологічних, економічних)» [340, с. 65].

О. Сидорович акцентує увагу на інститутах оподаткування, які є «комплексом формальних і неформальних норм, правил поведінки й обмежень, механізмів їх здійснення з метою забезпечення реалізації та регулювання відносин відчуження і привласнення різними рівнями державної влади частини доходів платників для забезпечення задоволення інтересів різних суспільних груп» [254, с. 75].

Базуючись на основних догмах теорії інституціоналізму, можна констатувати, що інституційне забезпечення фінансів територіальних громад як систем інститутів визначає формування раціональної координації фіскальної поведінки її учасників. При цьому домінантна функція територіальних громад як інституцій місцевого самоврядування полягає у формуванні адекватного фінансового середовища для забезпечення векторів їхнього соціально-економічного розвитку за узгодження інтересів усіх суб'єктів місцевого самоврядування. За змістовим наповненням інституційне забезпечення архітектоніки фіскального федералізму «визначається сукупністю інститутів (до яких зараховуємо традиції, цінності, релігійну приналежність, політичні переконання, вплив правлячих еліт тощо) та інституцій (органів місцевого самоврядування, а також територіальних громад міст, сіл і селищ), які формують їх, забезпечуючи фінансову спроможність, а також характеризується способом комунікації цих інститутів та інституцій між собою» [272, с. 111]. Комунікуючи між собою, інституції за участю інститутів фактично формують інституційне забезпечення фіскального федералізму на базі комплексу формальних правил і неформальних норм, які, на думку З. Мацук «виникають як засіб

координації стійких форм людської взаємодії, є продовженням, розвитком та модифікацією формальних правил; соціально санкціонованими нормами поведінки; внутрішніми, обов'язковими для виконання, стандартами поведінки» [175, с. 89]. При цьому інституційне забезпечення архітекτονіки фіскального федералізму формують державні, регіональні й недержавні інституції, які продукують формальні та неформальні правила.

Серед основних інституційних принципів функціонування архітекτονіки фіскального федералізму доцільно зазначити такі:

– формальні, які передбачають внесення адекватних змін до чинного законодавства, ухвалення відповідних нормативно-правових актів, удосконалення регуляторного середовища для сталого місцевого економічного розвитку тощо;

– неформальні, до яких належать традиції, звичаї, поведінкові стереотипи, ірраціональні фактори розвитку економіки тощо;

– організаційні, що передбачають діяльність інститутів громадянського суспільства, органів місцевого самоврядування, навчальних закладів, наукових установ, суб'єктів засобів масової інформації.

Архітектоніка фіскального федералізму має інституційну природу, оскільки їй характерні такі основні ознаки: правове забезпечення та регулювання відносин; участь держави та місцевого самоврядування як інституту; інституційні принципи функціонування суб'єктів; невизначеність середовища, у якому відбувається розподіл і делегування повноважень; соціально-економічні фактори впливу тощо.

Сучасні модернізаційні та трансформаційні процеси фіскальної політики України та пов'язані з цим виклики й загрози вимагають від профільних інституцій розробки адекватного інструментарію для стабілізації та ефективного забезпечення виконання стратегічних і тактичних цілей соціально-економічного розвитку. Це вказує також на необхідність і доречність використання нових фіскальних технологій та політико-управлінських підходів у схваленні дієвих рішень, які дадуть

можливість більш ефективно, економічно й оперативно реалізовувати фінансові та соціальні функції держави й органів місцевого самоврядування [234, с. 60].

В умовах цифрової трансформації суспільства інноваційним методом наукового пізнання виступає інформаційний підхід, ідея якого зводиться до дослідження інформаційних аспектів функціонування певного явища чи процесу..

На думку Л. Прокопенко, «інформація (від лат. *informatio* — роз'яснення; виклад фактів, подій; представлення, поняття; ознайомлення, просвіта) — у загальному тлумаченні — зафіксовані в документній формі або публічно виголошені відомості про події та явища в суспільстві, державі, докільді, які людина сприймає безпосередньо за допомогою власних органів чуття чи спеціальних пристроїв як віддзеркалення фактів матеріального або духовного світу в процесі використання різних каналів комунікації, включно із засобами масової інформації, текстовими, вербальними повідомленнями; джерелом інформації є також взаємодія з природою» [227].

Уперше інформація була обґрунтована Н. Вінером. Зокрема науковець зазначав, що «інформація — це позначення змісту, отриманого нами із зовнішнього світу в процесі пристосування до нього нас і пристосування до нього наших почуттів»; «Інформація — це те, що управляє» [523].

В. Ешбі аргументував, що «інформація є там, де проявляється різноманітність. Що більше у певному об'єкті відмінних один від одного елементів, то більше він містить інформації» [386, с. 9].

Найпопулярнішими концепціями інформаційного підходу є такі:

— статистична, згідно з якою, інформація розглядається як повідомлення, що певною мірою знижує невизначеність її одержувача;

– семіотична, що характеризує інформацію через детермінанти аксіоматичного методу як добре структуровані дані, що наповнені смисловим змістом для відповідної системи;

– елімінуюча, парадоксальність якої полягає в запереченні існування феномена інформації як такого; водночас, відбувається її детермінація як об'єкта навколишнього світу, що не залежить від матерії;

– абсолютизуюча, відповідно до якої, інформація — це універсум усього буття. Згідно з догмами цієї концепції, інформація трансформується на первинний план, матерія — на вторинний. Така концепція нам імпонує, оскільки вона позиціонує інформацію як глобальний ресурс науково-технічного прогресу, а також забезпеченні розвитку людства;

– функціональна, відповідно до якої інформація тлумачиться як симбіоз результату та функцій діяльності живих істот, які здатні до самоорганізації. Функціональна концепція також обґрунтовує ототожнення інформації через такі категорії: сигнал, код, дані, повідомлення, відомості, алгоритми, програми тощо;

– атрибутивна, яка ґрунтується на матеріалістичному підході до розгляду інформації як суб'єктивної реальності, а також як змісту відображення, що є властивістю матерії. У цьому разі матерія визнається первинною, а інформація поділяється на статичну та динамічну [354].

Варто також приділити увагу такій прагматичній теорії інформації, як поведінкова модель комунікації, що також називають біхевіористською концепцією Акоффа-Майлса. Цікавим є той факт, що вихідним положенням поведінкової моделі є цільова спрямованість отримувача інформації у вигляді реакції на розв'язання конкретно поставленої проблеми. У цьому разі одержувач інформації перебуває у так званому «цілеспрямованому стані», а це означає, що його наполегливість і прагнення перебуває в активному моніторингу альтернативних шляхів, які відрізняються з погляду ефективного досягнення мети. У цьому сенсі доречною є думка А. Ярошенко, що «цілеспрямований стан характеризується послідовністю

можливих дій (альтернатив), ефективністю дії та значимістю результату, то передане одержувачу повідомлення може впливати через всі три компоненти. Відповідно до цього передана інформація класифікується на ту, що інформує, інструктує, мотивує» [376, с. 107].

Доцільність застосування інформаційного підходу в сфері дослідження архітекtonіки фіскального федералізму в контексті забезпечення суспільного добробуту держави, регіонів, територіальних громад пояснюється значною залежністю ефективності його функціонування від специфіки інформаційного забезпечення.

Погоджуємося з думкою В. Горина, що комунікативність управління бюджетними ресурсами «має постійно супроводжуватися інформацією про стан справ і зміни й відхилення в бюджетному процесі, а також надавати можливості ухвалення поточних рішень, які дозволять здійснювати коригування протягом виконання бюджету та здійснювати планування й прогнозування в майбутньому» [66, с. 111].

На нашу думку, інформаційне забезпечення архітекtonіки фіскального федералізму охоплює сукупність інформаційно-аналітичних ресурсів, принципів і методів акумулювання й обробки інформації в процесі освоєння фіскальних ресурсів, делегування повноважень й відповідальності органам місцевого самоврядування.

У сучасних умовах пропонуємо розглядати інформаційне забезпечення архітекtonіки фіскального федералізму як взаємопов'язану логічну систему відбору та систематизації даних про використання наявних і потенційних фіскальних інструментів для проведення їхньої оцінки та діагностики з метою ухвалення ефективних рішень органами державного управління й місцевого самоврядування щодо забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Інформаційне забезпечення архітекtonіки фіскального федералізму дає змогу оцінити стан показників, що слугують базисом для ухвалення ефективних фіскальних рішень органами місцевого самоврядування,

зокрема, використовуючи нормативно-правову, звітно-статистичну, облікову, планову, бюджетну та податкову інформацію, а головне — відповідний інструментарій і аналізу: стратегічний, атрибутивний, програмно-цільовий, операційний, порівняльний, фінансово-економічний тощо.

Ураховуючи феноменальну властивість фіскального федералізму для української системи міжбюджетних відносин, доцільним убачаємо використання стратегічного аналізу інформації на базі SWOT-аналізу сильних і слабких сторін, а також можливостей та загроз для територіальних громад, оскільки він дає змогу побудувати комбінацію з фактичної інформації і пріоритетних очікувань суб'єктів фіскального федералізму.

Ідеї діджиталізації в публічних фінансах загалом і у фіскальній сфері зокрема не є новими, але потреба безупинного оновлення та підтримка їх відповідно до темпів змін у технологіях, виникнення нових засобів та інструментів їхньої імплементації, а в окремих випадках — цифровізації, має відбуватися на постійній основі [243, с. 317].

Варто констатувати, що практицизм та реалізм більшості країн Європейського Союзу в питанні отримання податкової інформації характеризується доволі широким масивом даних та виходить за межі сформованої української практики. Як відзначає Н. Рудик, у в низці європейських країн, а також у США та Канаді функціонує «Єдиний державний інформаційний ресурс щодо даних про громадян, нерезидентів, платників податків, об'єкти оподаткування з доступом до нього органів державної влади, податкових адміністрацій, органів прокуратури, місцевого самоврядування, правоохоронних органів, фізичних і юридичних осіб тощо» [243, с. 318]. Це має певні переваги як для органів державної влади та місцевого управління (можливість швидко отримувати необхідну та достовірну інформацію, не вимагаючи від громадян різного виду довідок), так і для громадян (фінансові та часові ефекти).

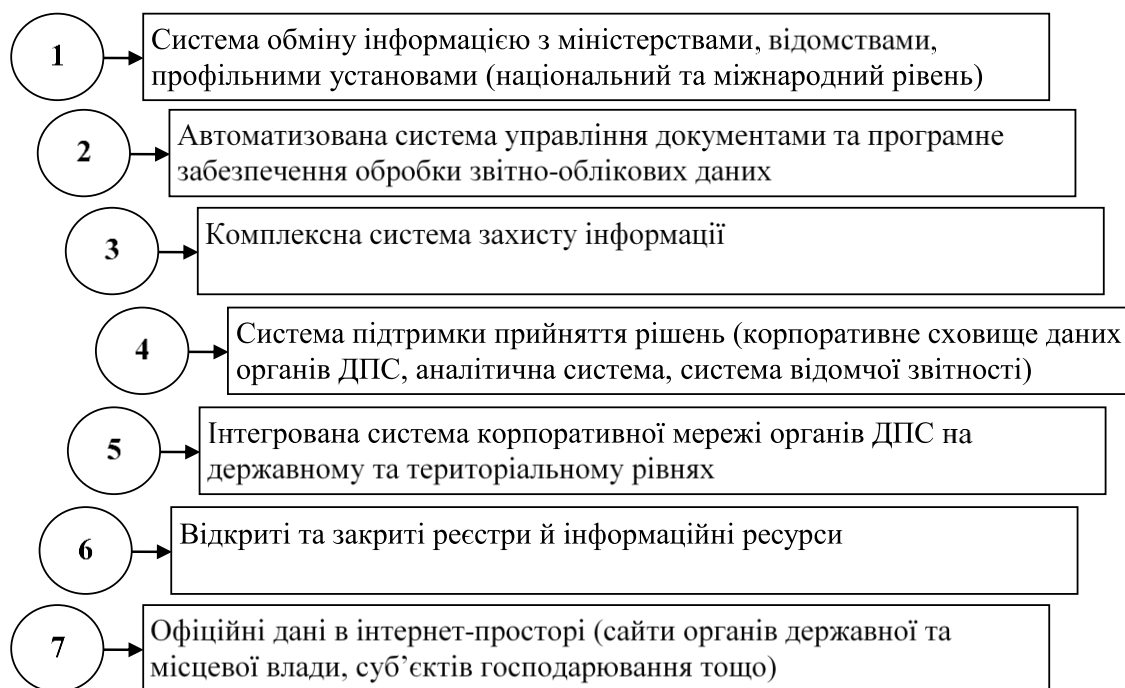
В Україні інформаційне забезпечення діяльності фіскальних інституцій компонується на основі сукупності форм документів, нормативно-правової бази та реалізованих рішень щодо обсягу, розміщення, типів організації інформації, яка поширюється в інформаційному просторі суб'єктів фіскальної політики [364, с. 145]. Зауважмо, що здійснення інформаційно-аналітичної функції фіскальних органів — це один із домінуючих напрямів роботи Державної податкової служби України та Державної митної служби України в контексті накопичення та відповідної обробки спектра обліково-податкових даних [10, с. 157], що є важливим під час відпрацювання податкових ризиків, протидії фіскальним правопорушенням. Інший напрям утілення цієї функції є підвищення рівня добровільності сплати податкових платежів до бюджетів усіх ланок.

Згідно з Податковим кодексом України, «інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності контролюючих органів розглядається як комплекс заходів, що координуються центральним органом виконавчої влади, котрий забезпечує формування та реалізацію державної фінансової політики, щодо збору, опрацювання та використання інформації, необхідної для виконання покладених на контролюючі органи функцій» [215].

Зазначмо також, що, на думку І. Цимбалюк, податкова інформація, отримана відповідно до податкового законодавства, «зберігається у базах даних інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем центрального органу виконавчої влади, що здійснює державну податкову політику» [357].

Отже, інформаційне забезпечення діяльності податкових органів, що є важливими суб'єктами архітекtonіки фіскального федералізму, доцільно розглядати як комплекс заходів, які здійснюються суб'єктами податкової роботи на всіх рівнях щодо акумуляції, опрацювання, обліку, використання інформаційних масивів, необхідних для виконання покладених на них завдань і функцій.

Органи державного управління (зокрема Міністерство фінансів України, Державна податкова служба України та ін.) і відповідні виконавчі органи місцевого самоврядування для підвищення ефективності акумулювання фінансових ресурсів використовують значний обсяг різноманітної інформації, яка пов'язана зі змістом і результатами функціонування суб'єктів підприємницької діяльності та їхніми звітними даними, характером взаємовідносин з міжнародними фінансовими інституціями, а також даними про обсяг і стан ресурсів певного регіону (територіальної громади) для цілей оподаткування тощо [160, с. 149]. Основні джерела податкової інформації систематизовано на рис. 2.3.

Рис. 2.3. Основні джерела податкової інформації для посилення фіскального потенціалу суб'єктів архітектури фіскального федералізму

Джерело: побудовано автором на основі [160; 213; 215; 510].

Останнім часом популяризується практика збору інформації з ресурсів соціальних мереж, однак такий аспект потребує ґрунтовної перевірки та нормативно-правового супроводу.

У цьому контексті можливо застосувати досвід Німеччини, де На думку Н. Борейко, у разі «перевірки інформації про платника податків у інтернеті контролюючі органи звертають увагу на інтернет-сторінку підприємства, а також на той нюанс, у яких соціальних мережах цей суб'єкт зареєстрований («Facebook», «X», «Instagram», «Xing» тощо). Перевіряють також історію інтернет-сторінок (archive.org) і з'ясовують власника домену. Здебільшого основну увагу приділяють інформації, що міститься у таких базах даних, як «Amadeus» і «Markus». Зокрема, у базі даних «Amadeus» міститься деталізована інформація щодо підприємств у Європі, рейтинг та індикатори надійності членів правління, звіти про діяльність підприємства (галузеві звіти). Інформаційна база даних «Markus» дає змогу отримати більш детальну інформацію щодо підприємств у Німеччині, Австрії, Люксембурзі, внесення їх до торгового реєстру, опису видів діяльності (базових фінансових даних), членів правління (директорів), повідомлень у засобах масової інформації» [25, с. 17]. В українській практиці популяризуються такі інформаційні портали, як «YouControl», «Liga Contr Agent», «Опендатабот», а також в окремих випадках «Facebook».

На нашу думку, суттєво полегшити обмін фіскальною інформацією між органами державного управління та місцевого самоврядування можливо за допомогою використання певних програмних продуктів та інноваційних технологій (рис. 2.4).

Досягнення у сфері штучного інтелекту активно популяризуються в діяльності не лише фіскальних інституцій, але й виконавчих органів держави та муніципального управління зарубіжних країн [507, с. 104]. Такий контекст спроможний раціоналізувати відносини між суб'єктами архітектоники фіскального федералізму, а також продукувати певні соціально-інформаційні ефекти.

Рис. 2.4. Технології забезпечення обміном інформацією між суб'єктами архітектури фіскального федералізму

Джерело: побудовано автором самостійно.

Варто вказати на динамізм використання мобільних програм у фіскальній практиці держави й органів місцевого самоврядування, оскільки мобільні додатки стають дедалі більш транзакційними, дозволяючи суб'єктам архітектури фіскального федералізму отримувати доступ до відповідних записів і податкових баз даних (реєстрів), спілкуватися з податковими органами, обмінюватися необхідною інформацією, узгоджувати податкові зобов'язання, а також здійснювати платежі до державного та місцевих бюджетів.

Використання інформаційного підходу в дослідженні архітектури фіскального федералізму дає змогу підсилити фіскальний потенціал територіальних громад, оскільки його доміанти сприяють акумулюванню даних щодо податкоспроможності платників податків задля вжиття відповідних дій щодо підвищення її рівня, а також допомагають уніфікувати процес залучення позикових інструментів, насамперед міжнародних

фінансових інституцій, для забезпечення пріоритетних програм розвитку територіальних громад в Україні (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Організаційно-методична схема використання інформаційних технологій у нарощуванні фіскального потенціалу територіальної громади

Джерело: побудовано автором самостійно.

Використання інформаційних технологій в нарощуванні фіскального потенціалу територіальної громади відбувається на базі формування сприятливого бізнес-середовища для суб'єктів господарювання, ураховуючи специфічні риси та пріоритетну роль результатів його діяльності для розвитку територіальної громади. Імплементуючи цифрові технології, органи місцевого самоврядування в кооперації з відповідними фіскальними інституціями спроможні створити більш сприятливе середовище для суб'єктів бізнесу відповідно до регіональних характеристик і потреб жителів громад. Синергія такого сприяння через механізми податкових і позикових інструментів виявиться у нарощуванні фіскального потенціалу задля покращення економічних і соціальних показників розвитку територіальної громади.

На нашу думку, органи місцевого самоврядування як суб'єкти архітектоніки фіскального федералізму більш обізнані з особливостями підприємницької діяльності в регіоні, що дасть їм змогу стимулювати інноваційні продукти, зайнятість, екологічні технології та інші пріоритетні види економічної діяльності. Створення (виробництво) нових продуктів та/або надання послуг, зростання чисельності зайнятого населення, розвиток логістики, приріст інвестицій, освоєння інновацій, благоустрій територіальних громад є бажаними очікуваннями успішної апроксимації інформаційних технологій.

Вважаємо, що продуктивним аспектом є запровадження ДПС України у 2021 р. сервісу електронного інформування органів місцевого самоврядування. У підсумку, у першому кварталі 2021 р. понад 1400 територіальних громад отримали звітні інформаційні дані щодо джерел доходів та звітність щодо 425 000 платників податків — юридичних осіб про суми нарахованих і сплачених податків, сум податкового боргу та надмірно сплачених сум на відповідних територіях [122].

Варто також звернути увагу на перші кроки в діджиталізації фіскальних сервісів безпосередньо на місцевому рівні в Україні. Мовиться про активні спільні ініціативи Міністерства фінансів України в межах проєкту технічної допомоги «ЄС для підсилення державних фінансових систем місцевих урядів» і створення інформаційно-аналітичної системи управління плануванням і виконанням місцевих бюджетів «LOGICA» (Додаток) [104; 413].

Зауважмо, що такий контекст сприятиме формуванню спроможної, ефективної, прозорої й автоматизованої системи управління місцевими фінансами. Реалізація компонентів проєкту «LOGICA» сприятиме процесу реалізації фіскального федералізму та сформує базис для досягнення стійких довготермінових цілей в управлінні фінансами та розвитку територіальних громад в Україні [118; 486].

Основна мета імплементації зазначеної системи — покращення місцевого економічного розвитку на базі спроможної, ефективної, прозорої та підзвітної системи управління місцевими фінансами, орієнтованої на досягнення стійких цілей економіки й розвитку, відповідно до зобов'язань уряду в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і положень Стратегії управління державними фінансами України.

2.3. Методологічні засади формування фіскального потенціалу територіальних громад як результату фіскального федералізму

Фіскальна політика України нині стабільно перебуває під впливом зовнішніх і внутрішніх політико-економічних флуктуацій. У 2022 р. внаслідок повномасштабного воєнного вторгнення російських військ в Україну активізувався вплив на функціонування економіки України в усіх напрямках її забезпечення, зокрема й через розбалансування фінансової системи держави. Соціально-економічний розвиток держави та її

адміністративно-територіальних одиниць потребує належного фінансового забезпечення з пошуком національних і закордонних можливостей. Імплементация фінансового інструментарію в практику функціонування територіальних громад вимагає врахування сучасних концепцій протидії бюджетним ризикам у частині ймовірного недофінансування пріоритетних напрямів їх розвитку. Діяльність органів місцевого самоврядування, спрямована на соціально-економічний розвиток громади, має враховувати передусім стратегічні ініціативи оборонного, інвестиційного, інноваційного, інфраструктурного й екологічного прогресу. Ураховуючи специфікації зарубіжного досвіду, наголосімо, що перспективними цілями для України є такі, як посилення фіскального потенціалу, податкоспроможності та фінансової автономії органів місцевого самоврядування для оперативного реагування на сучасні економічні виклики та воєнно-політичні ризики.

Сьогодні перед органами місцевого самоврядування постають пріоритетні та водночас критичні виклики, однак реформа децентралізації влади закріплюється в українській практиці, продукує територіальним громадам активізацію економічного розвитку. Пропонуємо приділити більше уваги детермінантам формування фіскального потенціалу територіальних громад задля диверсифікації джерел акумулювання їхніх фінансових ресурсів щодо задоволення потреб суспільного розвитку.

Відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування № 994_036 від 15 жовтня 1985 р., зміст місцевого самоврядування трактується як «право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону забезпечувати регулювання й управління відповідною часткою суспільних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення» [105].

Згідно з нормами Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 280/97-ВР від 21 травня 1997 р., місцеве самоврядування в Україні — це «гарантоване державою право та реальна здатність

територіальної громади — жителів села чи добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста — самостійно або під відповідальність органів і посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції України і законів України» [223]. За нинішніх умов система органів місцевого самоврядування формується з таких елементів: територіальна громада; міська, сільська та селищна ради; міський, сільський і селищний голови; виконавчі органи міської, сільської, селищної рад; староста; обласні та районні ради, які представляють інтереси територіальних громад міст, сіл і селищ; органи самоорганізації населення.

Як свідчать нормативно-правові джерела, основними характеристиками місцевого самоврядування є спроможність і здатність. Спроможні територіальні громади самостійно або через відповідні виконавчі органи місцевого самоврядування можуть забезпечити належний рівень надання послуг у сфері охорони здоров'я, соціального захисту, освіти, культури, житлово-комунального господарства, урахувавши наявні кадрові ресурси, фінансове забезпечення та розвиток інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці [155]. У цьому контексті важлива роль належить фінансовому забезпеченню розвитку територіальних громад, що, поза сумнівом, залежить від їхнього фіскального потенціалу, а також здатності своєчасно та в повному обсязі перетворювати фіскальний потенціал у бюджетні ресурси.

У світовій практиці під фіскальним потенціалом розуміють потенційний бюджетний дохід на душу населення, який можуть отримати органи влади за відповідний фінансовий рік, з урахуванням єдиних умов оподаткування на всій території країни [443]. В українській практиці в дослідженні Л. Тарангул фіскальний потенціал розглядається як «потенційна податкоспроможність регіону, тобто можливість щодо мобілізації надходжень усіх рівнів за умови залучення всіх регіональних ресурсів» [284, с. 35]. Через податкову спроможність досліджує фіскальний

потенціал С. Герчаківський, розкриваючи його зміст як «сукупність суспільних, корпоративних і приватних фінансових ресурсів у межах певної території, що мають здатність трансформуватись у фактичні податкові надходження бюджетів» [61, с. 44]. На думку Л. Сідельникової, фіскальний потенціал податкової системи — це «реалізована та потенційно можлива податкова компонента бюджетних ресурсів держави, оптимальне і раціональне використання якої сприятиме реалізації стратегії суспільного розвитку» [258, с. 318]. Так само нам імпонують погляди І. Таранова, що тлумачить фіскальний потенціал як «потенційно можливий обсяг бюджетних надходжень на душу населення, який можна мобілізувати, діючи в існуючих умовах господарювання і не зазіхаючи на фінансову свободу і самостійність економічних суб'єктів» [286, с. 117].

Певну подібність спостерігаємо між фіскальним та фінансовим потенціалом; останній, на думку В. Булавинець та Н. Карпишин, «визначається не лише сукупністю фінансових ресурсів і можливостей, а й їхньою органічною єдністю. Фінансовий потенціал відображає фінансову спроможність суб'єктів щодо участі в створенні матеріальних благ і наданні послуг та характеризується сукупністю наявних і потенційних джерел фінансових ресурсів, які органи місцевого самоврядування можуть залучати за допомогою бюджетного, інвестиційного, кредитного та грантового механізмів для забезпечення ефективного функціонування громади» [31, с. 104]. Фіскальний потенціал здебільшого сконцентрований на податкових і позикових ресурсах у системі бюджетних надходжень як ключових його елементів у сучасних умовах, оскільки саме за рахунок податкових надходжень і міжнародної фінансової допомоги формується дохідна база більшості місцевих бюджетів в Україні.

Досліджуючи територіальний аспект фіскального потенціалу, зазначмо, що Р. Щур визначає його через сукупність трьох аспектів, а саме: «здатність регіону виробляти ресурсну базу для забезпечення виробничо-економічної діяльності, виконання соціальних завдань і забезпечення

стійкості регіонального розвитку; сукупність наявних на території фінансових і грошових ресурсів, необхідних для підтримки стійкості й економічної діяльності регіону; результат економічних відносин територіальної громади» [371, с. 62]. Водночас дискусійним є аспект щодо вироблення власної ресурсної бази територіальної громади, оскільки складно ідентифікувати фактичне місце розташування ресурсів і визначити пріоритети їх використання власником. Окрім того, визначаючи сутнісні детермінанти фіскального потенціалу територіальної громади, доцільно приділяти увагу таким аспектам: сукупність фінансових ресурсів територіальної громади; можливості органів місцевого самоврядування щодо залучення й ефективного управління фінансовими ресурсами територіальної громади; забезпечення поточної та перспективної діяльності; а також відповідне забезпечення реалізації тактичних і стратегічних цілей соціально-економічного розвитку територіальної громади.

На нашу думку, фіскальний потенціал територіальної громади необхідно розглядати як сукупність наявних і потенційних фінансових ресурсів, які органи місцевого самоврядування в кооперації з іншими суб'єктами фіскального федералізму можуть залучати за допомогою податкових, неподаткових, трансфертних, видаткових і позикових інструментів та раціонально розподіляти для забезпечення ефективного функціонування й розвитку територіальної громади.

Економічна сутність фіскального потенціалу територіальної громади визначається сукупністю логічних домінант, а саме:

1) фіскальний потенціал як здатність конкретної територіальної громади формувати ресурсну базу для адекватного забезпечення економічної діяльності та виконання соціальних завдань;

2) фіскальний потенціал як сукупність наявних і потенційних фінансових ресурсів територіальної громади, необхідних для підтримування стійкості економічної діяльності;

3) фінкальний потенціал як результат фінансово-економічних відносин органів місцевого самоврядування для формування бюджетних ресурсів територіальної громади;

4) фінкальний потенціал як резерв, необхідний для оперативного реагування на кризові явища та для захисту економічного розвитку від впливу факторів ризику й невизначеності.

Основними принципами фінкального потенціалу територіальної громади, на думку І. Лук'яненко та А. Височини, є такі:

- «функціонування виключно в грошовій формі, оскільки всі джерела фінкального потенціалу мають вартісну основу і відображаються у фінансових документах різного рівня;
- динамічність – фінкальний потенціал територіальної громади обумовлений постійним переміщенням фінансових потоків з метою отримання економічного і соціального ефекту, забезпечення сталого функціонування й досконалого розвитку громади;
- цілеспрямованість – рух фінансових ресурсів строго обумовлено певною метою й завданнями» [167, с. 99].
- єдність стратегії й тактики формування фінкального потенціалу територіальної громади, при чому тактика не повинна суперечити стратегічним цілям, а разом вони повинні продукувати синергійний ефект в контексті забезпечення економічного зростання громади;
- балансування інтересів суб'єктів архітектоніки фінкального федералізму щодо формування фінкального потенціалу територіальної громади (урахування інтересів різних видів бюджетів і різних категорій платників податків тощо);
- соціально-політична відповідальність – органи місцевого самоврядування повинні звертатися до громадян за принциповою

оцінкою дій щодо формування й реалізації фіскального потенціалу територіальної громади, враховувати переваги суспільного вибору використовуючи при цьому оптимальний набір інструментів.

Під оптимальним набором інструментів формування фіскального потенціалу територіальної громади варто розуміти їхню комбінацію задля досягнення максимальних фіскальних цілей щодо формування доходів місцевих бюджетів, а також їх раціонального, соціально-орієнтованого використання. На нашу думку, для ефективного формування фіскального потенціалу значну увагу слід приділяти податковим і позиковим інструментам фіскального федералізму.

Саме податково-позикові інструменти фіскального федералізму сьогодні забезпечують суттєву частку бюджетних ресурсів територіальних громад, що досить важливо для відбудови їхньої економіки, стабілізації інвестиційно-інноваційного розвитку та соціального захисту громадян.

Податкові інструменти є основою податкового потенціалу територіальної громади — показника, що використовується для визначення максимальної межі податкових надходжень, які можуть бути акумульовані до відповідного місцевого бюджету протягом певного періоду. Цей показник вказує на оподатковуваний економічний потенціал територіальної громади протягом певного проміжку часу, який також може змінюватись залежно від регіону та його рівня розвитку [388, с. 227].

Застосовують двоаспектне визначення податкового потенціалу в абсолютному та відносному форматах. Абсолютний податковий потенціал вказує на ступінь або межу, до якої можуть оподатковувати особу чи групу осіб. Відносний податковий потенціал означає ступінь оподаткування, який слід застосовувати до різних осіб або громад для фінансування спільних витрат, здійснених в інтересах цих осіб або громад [397, с. 117]. На наш погляд, другий підхід адекватний до особливостей фіскальних відносин на місцевому рівні. Органам місцевого самоврядування насправді необхідно усвідомлювати, до якої міри фізичні та юридичні особи — платники

податків — спроможні сплачувати податкові платежі. Водночас бажано з'ясувати, у якій пропорції загальний податковий тягар має розподілятися між різними територіальними громадами для фінансування витрат, здійснених для певних спільних цілей.

На нашу думку, податковий потенціал є ключовим елементом фіскального потенціалу територіальних громад, його доцільно розглядати як економічні відносини під час пошуку можливостей формування бази податкових доходів бюджету та їхнього раціонального суспільно орієнтованого перерозподілу. Податковий потенціал виявляється в майстерності та здатності акумулювати фінансові ресурси з метою якісного розподілу й ефективного використання для подолання ймовірних дестабілізаторів і забезпечення стабільності соціально-економічного розвитку певної громади як у короткій, так і в довготерміновій перспективі. Спроможність і можливість розвитку територіальної громади визначається як єдність результативності використання нею фіскальних ресурсів, достатності її податкового потенціалу, а також можливості самостійного забезпечення соціально-економічного розвитку.

О. Бориславська, І. Заверуха та Е. Захарченко констатують, що в більшості країн Європейського Союзу базовими та важливими складовими фінансових ресурсів місцевого самоврядування є наступні: «розвиток господарства; фінансове забезпечення соціальної сфери; доходи місцевих бюджетів; муніципальні запозичення, кошти цільових фондів; фінансові ресурси підприємств комунальної власності, доходи від управління комунальною власністю, приватизації та ін.; пожертвування, благодійні та спонсорські внески тощо» [26, с. 64].

Потенційним джерелом нарощування фіскального потенціалу територіальної громади є позикові та залучені кошти. Позикові інструменти фіскального федералізму ідентифікуються в ширшому розумінні порівняно з кредитними, оскільки в цьому разі збільшуються можливості для

виконавчих органів громади залучити грошові чи майнові ресурси юридичних або фізичних осіб на платних і безоплатних умовах.

Водночас кредитні кошти можуть залучати: «безпосередньо рада (залучені кошти спрямовуються до бюджету територіальної громади та розподіляються в рамках її видатків), комунальні підприємства (самостійно отримують фінансові ресурси, розпоряджаються ними, здійснюють обслуговування та погашення боргу), приватні суб'єкти господарювання (рада може надавати гарантії за кредитами)» [41, с. 75]. На нашу думку сучасний реалізм формування позикового потенціалу територіальних громад потребує розширення прав для органів місцевого самоврядування безпосередньо співпрацювати з міжнародними фінансовими інституціями та самостійно укладати договори щодо отримання певних фінансових ресурсів.

Позиковий механізм більшості розвинених країн світу компонується за рахунок безоблігаційних та облігаційних позик, а також кредитів міжнародних фінансових організацій та місцевих гарантій. В українській практиці, зважаючи на високий рівень відсоткових ставок за кредитами фінансових установ, такий вид, як безоблігаційні позики не мають значного попиту серед територіальних громад, однак їх можуть залучати для фінансування відносно недорогих і короткотермінових проєктів.

Погоджуємося з С. Осипенко, що облігаційні позики як джерело кредитних ресурсів є «інструментом фінансування важливих місцевих інфраструктурних об'єктів (модернізація та розвиток систем електропостачання, водопостачання, закладів охорони здоров'я та освіти тощо). Інфраструктурні проблеми міст і сучасний кризовий стан житлово-комунальних підприємств є підставою для значного розширення ринку муніципальних облігацій у найближчій перспективі. Облігації внутрішніх державних позик мають більш високий рівень прибутку в порівнянні з банківськими депозитами та іншими традиційними способами заощаджень. Розміщення тимчасово вільних коштів місцевих бюджетів шляхом

придбання державних цінних паперів дозволить збільшити ефективність використання цих коштів, а також розміщувати їх у надійні фінансові інструменти, виплата відсоткового доходу та повернення основної суми яких гарантовані державою» [195, с. 266].

Водночас наголосимо, що позиковими ресурсами територіальної громади також можуть бути кредити міжнародних фінансових організацій, які використовують для задоволення потреб місцевого економічного розвитку. Такі кредити надають за зниженими відсотковими ставками з тривалим терміном користування та на пільгових умовах погашення.

Зауважимо, що в Україні «обсяг та умови здійснення місцевих запозичень від міжнародних фінансових організацій і надання місцевих гарантій регулюються Міністерством фінансів України. Згідно з положеннями Бюджетного кодексу України, видатки на обслуговування місцевого боргу не можуть перевищувати 10 відсотків видатків загального фонду місцевого бюджету протягом будь-якого бюджетного періоду» [78].

В умовах сьогодення «важливу роль у фінансуванні інфраструктурних проєктів територіальних громад в Україні можуть також відігравати грантові ресурси, які надають на безповоротній та безоплатній основі уряди іноземних держав та міжнародні організації у вигляді грантів, технічної допомоги, благодійних внесків і пожертв. Ресурси, які надають донори для забезпечення потреб економічного розвитку багатьох міст та інших територій у країнах, що розвиваються або перебувають на етапі реформування, є міжнародною технічною допомогою» [31, с. 104].

Погоджуємося з Т. Желюк та А. Жуковською, що «для успішного застосування грантових інструментів місцева влада має володіти відповідними компетентностями: вміння правильно обирати та чітко формулювати стратегічні та оперативні вектори діяльності; взаємодіяти із зовнішнім середовищем, зокрема з потенційними донорами; реалізовувати проєктну діяльність» [109, с. 196]. Перевагами грантового фінансування є те, що гранти надаються безкоштовно та безповоротно, а також дозволяють

підтримати проекти, які не прибуткові, але відіграють важливу роль у розвитку громад та суспільства.

Щоб отримати грант від організації-донора, необхідно виконати певні дії: «по перше, знайти актуальні грантові конкурси. Для цього потрібно систематично проводити моніторинг сайтів донорських організації та інформаційних платформ щодо пошуку умов участі, суми гранту, кінцевого терміну подання заявки, аплікаційних форм тощо. До того ж, грантова допомога може бути у формі як грошових коштів (безповоротні гранти), так і консалтингових послуг, обладнання, матеріалів, які надаються українським реципієнтам на безповоротній основі» [109, с. 197].

Згідно з нормами Бюджетного кодексу України, видатки бюджету — це «кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум» [37]. Водночас видатки розкриваються через витрати, оскільки витрати бюджету — видатки бюджету та кошти на погашення основної суми боргу.

Видаткові інструменти архітекtonіки фіскального федералізму в контексті формування фіскального потенціалу територіальних громад можуть компонуватися за рахунок субвенцій з державного бюджету до місцевого бюджету, або від одного місцевого бюджету до іншого. До таких бюджетних ресурсів зовнішнього характеру належать цільові субвенції з державного (включно з державним фондом регіонального розвитку) чи обласного бюджетів, зокрема під час виконання державних або регіональних цільових програм, певних інвестиційних проєктів, а також угод регіонального розвитку [38]. У разі наявності фіскальних ресурсів орган місцевого самоврядування може ухвалити рішення про надання субвенцій іншому місцевому бюджету, розвиваючи співробітництво між територіальними громадами, а також реалізацію спільних проєктів для їхнього соціально-економічного розвитку. Відповідно до принципів архітекtonіки фіскального федералізму, рішення про передання / прийняття

бюджетних ресурсів мають бути ухвалені двома місцевими радами та затверджені у відповідних місцевих бюджетах. Для цілей посилення фіскального потенціалу територіальних громад видаткові інструменти перебувають у тісній взаємодії з трансфертними інструментами, через реалізацію механізмів дотацій і субвенцій. Досить слушно зазначає О. Демченко, що «механізм субвенцій передбачає надання коштів державного бюджету з цільовим спрямуванням, тобто для використання на певну мету в порядку, визначеному органом, який ухвалив рішення про надання субвенції» [78]. Однак розмір цієї фінансової допомоги територіальним громадам від держави обов'язково закладається у Державний бюджет України, а також може коригуватися щорічно. Саме тому деталізація трансфертних інструментів через реалізацію механізму субвенцій може відбуватися за рахунок «субвенції на виконання інвестиційних проєктів, освітньої субвенції, субвенції на здійснення державних програм соціального захисту, субвенції на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами, медичної субвенції тощо» [38].

Щодо використання механізму дотацій, то цей процес відбувається через надання безвідплатної, безповоротної допомоги з бюджету вищого рівня бюджету територіальної громади. На відміну від субвенцій, фінансова підтримка у вигляді дотацій не має цільового характеру та надається у тому випадку, коли спостерігається перевищення видатків над доходами, для цілей збалансування бюджетів територіальних громад. Як зазначає І. Гнидюк: «інструментами підтримки територіальних громад є базова дотація та додаткові дотації, наприклад, додаткова дотація на компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів унаслідок надання пільг, установлених державою; додаткова дотація на здійснення переданих з державного бюджету видатків з утримання закладів освіти та охорони здоров'я» [65], а також додаткова дотація територіям, постраждалим від війни.

Реалізація трансфертних і видаткових інструментів архітекtonіки фіскального федералізму відбувається в результаті кооперації органів державного управління та місцевого самоврядування на основі принципів субсидіарності, збалансованості, ієрархічності, справедливості та прозорості.

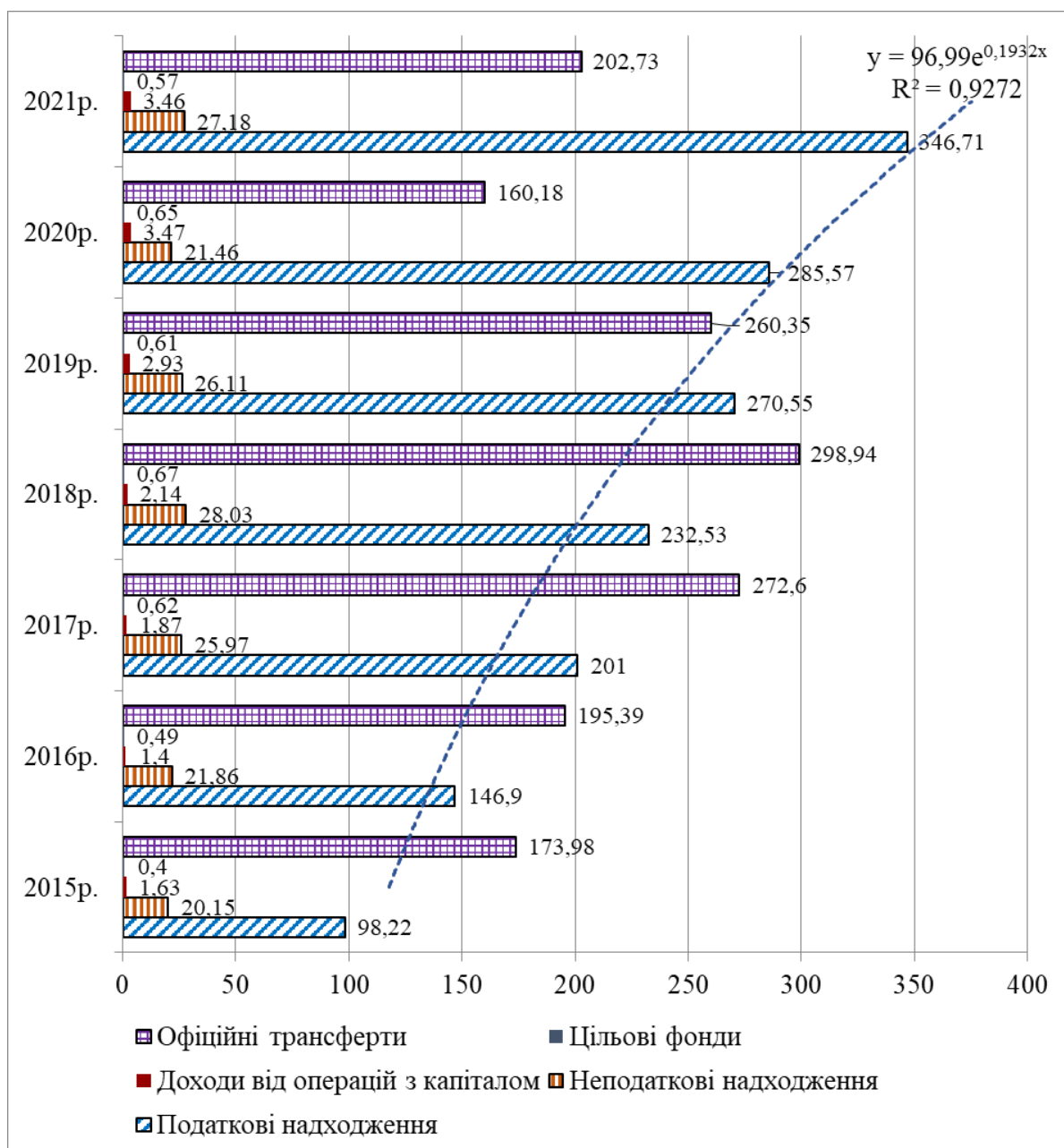
В українській практиці доходи місцевих бюджетів компонуються з власних джерел і міжбюджетних надходжень (Додаток Д). Понад 88 % від загальної суми власних доходів місцевих бюджетів становлять податкові надходження, близько 10 % — неподаткові надходження, решта — інші надходження (кошти від продажу основного капіталу, цільові фонди, донорські кошти, отримані від ЄС та міжнародних організацій, тощо) [80].

Значення того чи іншого джерела доходів у структурі конкретного місцевого бюджету зумовлено специфікаціями розподілу у Бюджетному кодексі України податків і зборів між бюджетами різних ланок. Другу частину надходжень місцевих бюджетів становлять кошти, які їм на законодавчих підставах передають із державного бюджету (чи іншого місцевого бюджету) у формі дотацій та субвенцій. Сучасна тенденція у сфері фінансового забезпечення місцевого розвитку підтверджує, що фінансова спроможність органів місцевого самоврядування, незважаючи на тривале реформування бюджетно-податкової сфери, певною мірою ще є декларативною. Як зазначають Т. Коломієць та Х. Патицька, «однією з вагомих проблем фінансового забезпечення регіонів є залежність місцевих бюджетів від загальнодержавних трансфертів, тоді як досвід розвинених країн світу спонукає до посилення фіскальної спрямованості муніципальних бюджетів за рахунок ефективного використання податкових і позикових інструментів архітекtonіки фіскального федералізму» [139, с. 15].

Відповідно до звітно-статистичних даних, значну роль у формуванні доходів місцевих бюджетів упродовж 2015–2018 рр. відігравали офіційні трансферти (53 % – 59 %) (рис. 2.6).

Однак податкова компонента місцевих бюджетів посилилась у 2019 р., зокрема їхня частка становила 48,28 % від обсягу загальних доходів, тоді як частка офіційних трансфертів знизилась на 6,7 % порівняно з попереднім періодом і становила 46,45 %. У 2020–2021 рр. можемо простежити чіткий тренд до зростання податкових надходжень до місцевих бюджетів — 5,5 % та 21,4 % відповідно.

Рис. 2.6. Динаміка та структура фактичних показників дохідної частини місцевих бюджетів, млрд грн

Джерело: побудовано автором на основі [239].

Податкова домінанта місцевих бюджетів за останні три роки аналізованого періоду зміцнилась, а їх питома вага перевищила питому вагу офіційних трансфертів. Такі тенденції свідчать про посилення фінансової самостійності органів місцевого самоврядування завдяки податковим надходженням, але кореляція доходів із витратами потребує більших фінансових потоків, що можливо реалізувати через нарощування фіскального потенціалу територіальних громад.

На нашу думку, ефективна податкова політика і перерозподіл податкових надходжень (якісне виконання фіскальної та розподільної функцій податків на місцевому рівні) спроможні посилити автономію забезпечення місцевого економічного розвитку, адекватну до рівня розвинених країн світу.

Однак, на думку І. Сидор, «недовиконання планових показників офіційних трансфертів за досліджуваний період пов'язано також із частковим недовиконанням програм із соціального захисту громадян, зокрема щодо надання допомоги сім'ям з дітьми та субсидій населенню у зв'язку із проведенням його верифікації, тобто комплексу заходів стосовно тимчасово переміщених осіб» [252, с. 365].

Хоча з 2015 р. в Україні активно проводиться фінансова децентралізація, однак обсяг офіційних трансфертів у розмірі більш як 53 % у 2015–2018 рр. насторожує високим рівнем залежності місцевих бюджетів від коштів, наданих у вигляді трансфертних платежів. Таке явище свідчить про недостатність власних фінансових ресурсів окремих територіальних громад.

Децентралізаційні механізми дали змогу формувати доходи місцевих бюджетів з урахуванням частки зарахування деяких податків і зборів (ПДФО, акцизний податок, рентна плата тощо), а також із делегуванням єдиного податку до категорії місцевих платежів.

Правила зарахування й обсяги частки задекларовані в Бюджетному кодексі України.

Розподіл надходжень від рентних платежів у архітектоніці бюджетних надходжень відображено в Додатку Г.

Такий підхід характеризується позитивним впливом на формування фіскального потенціалу органів місцевого самоврядування, про що свідчить прагматизм акумулювання податків і зборів до місцевих бюджетів у 2019–2021 рр. (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Джерела податкових надходжень до місцевих бюджетів
в Україні, млн грн**

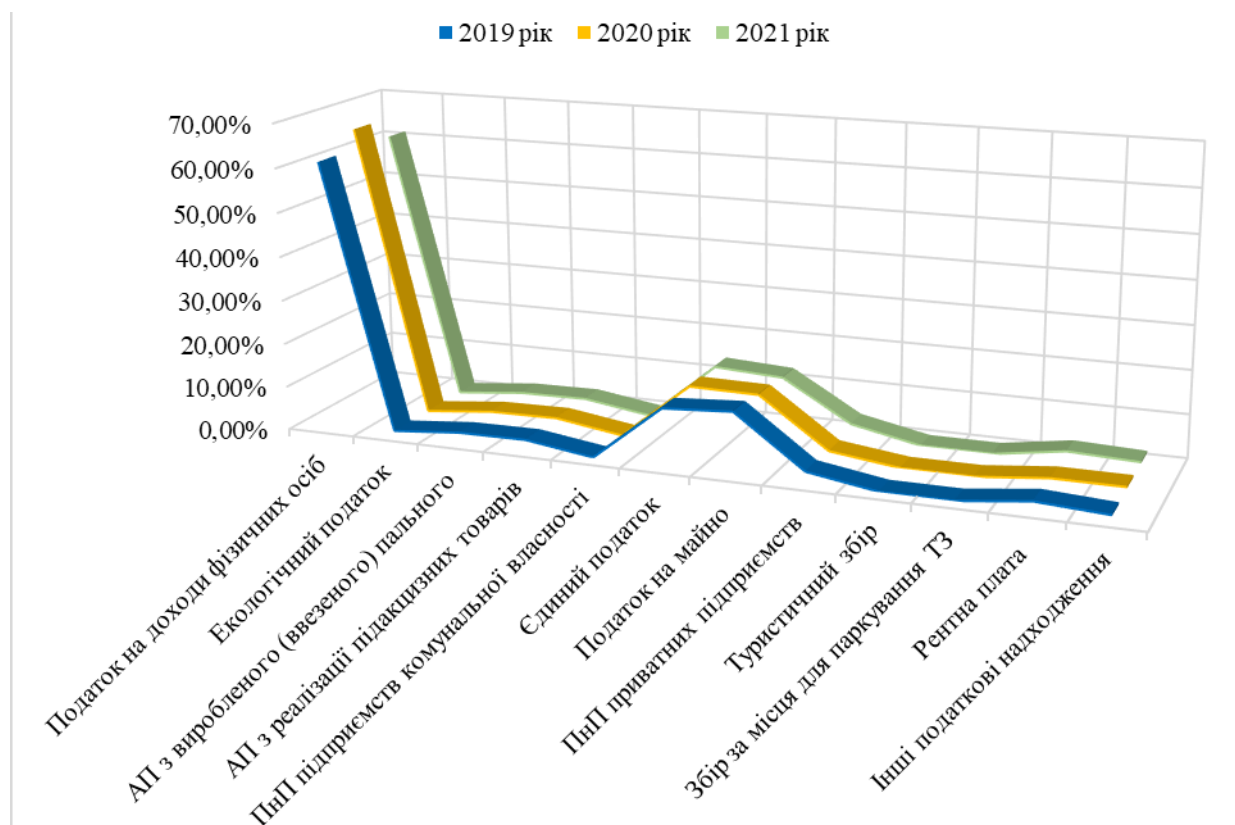
№	Податкові платежі	Відсоток зарахування до місцевого бюджету	2019 р.	Частка у ПН	2020 р.	Частка у ПН	2021 р.	Частка у ПН
1	Податок на доходи фізичних осіб	60%	165504,4	61,18%	187602,7	65,69%	212230,3	61,21%
2	Екологічний податок	55%	2238,9	0,83%	2090,4	0,73%	2073,4	0,60%
3	Акцизний податок з виробленого в Україні та ввезеного на митну територію України пального	13,44%	5949,1	2,20%	6519,7	2,28%	7426,9	2,14%
4	Акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів		6323,1	2,34%	7168,9	2,51%	8236,3	2,38%
5	Податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної форми власності	100%	375,3	0,14%	605,3	0,21%	341,6	0,10%
6	Єдиний податок	100%	35270,2	13,04%	38030,9	13,32%	46282,4	13,35%
7	Податок на майно	100%	37993,9	14,04%	37433,4	13,11%	43242,7	12,47%
8	Податок на прибуток приватних підприємств	10%	6968,1	2,58%	5839,8	2,04%	11440,8	3,30%
9	Туристичний збір	100%	196,2	0,07%	130,6	0,05%	243,9	0,07%
10	Збір за місяць для паркування транспортних засобів	100%	114,9	0,04%	91,2	0,03%	127,1	0,04%
11	Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	Згідно з нормами БКУ*	5277,9	1,95%	4636,9	1,62%	8569,2	2,47%
12	Інші податкові надходження	-	2744,2	1,01%		1,60%		1,87%
13	Податкові надходження	-	270545,8	100,0%	285571,5	100,0%	346713,2	100,0%
14	Доходи місцевих бюджетів	-	560531,3	-	471479,9	-	580699,2	-

*Примітка: див. Додаток Г.

Джерело: складено автором на основі [83; 239].

У цей період традиційно фінансові ресурси територіальних громад компонувалися за рахунок чотирьох податків, що сукупно становлять понад 93 % від обсягу загальних податкових надходжень до місцевих бюджетів: податок на доходи фізичних осіб (середній показник — 62,7 %); єдиний податок (13,2 %); податок на нерухоме майно (13,2 %); акцизний податок у двох категоріях (4,62 %) тощо. Реалізація податкового потенціалу територіальних громад може бути забезпечена насамперед за мобілізації надходжень податку на доходи фізичних осіб (понад 60 % від усіх податкових надходжень і майже 30 % від загальної суми доходів місцевих бюджетів), інші податкові платежі мають менший фіскальний ефект, що може компенсуватися їхньою регулюючою роллю (Додаток Е).

Графічно простежується ідентичність динаміки частки адміністрування податків і зборів до місцевих бюджетів у структурі податкових надходжень, зокрема за аналізований період значних відхилень не спостерігалось (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Графічна інтерпретація частки надходжень податкових платежів до місцевих бюджетів, %

Джерело: складено автором на основі [83; 239].

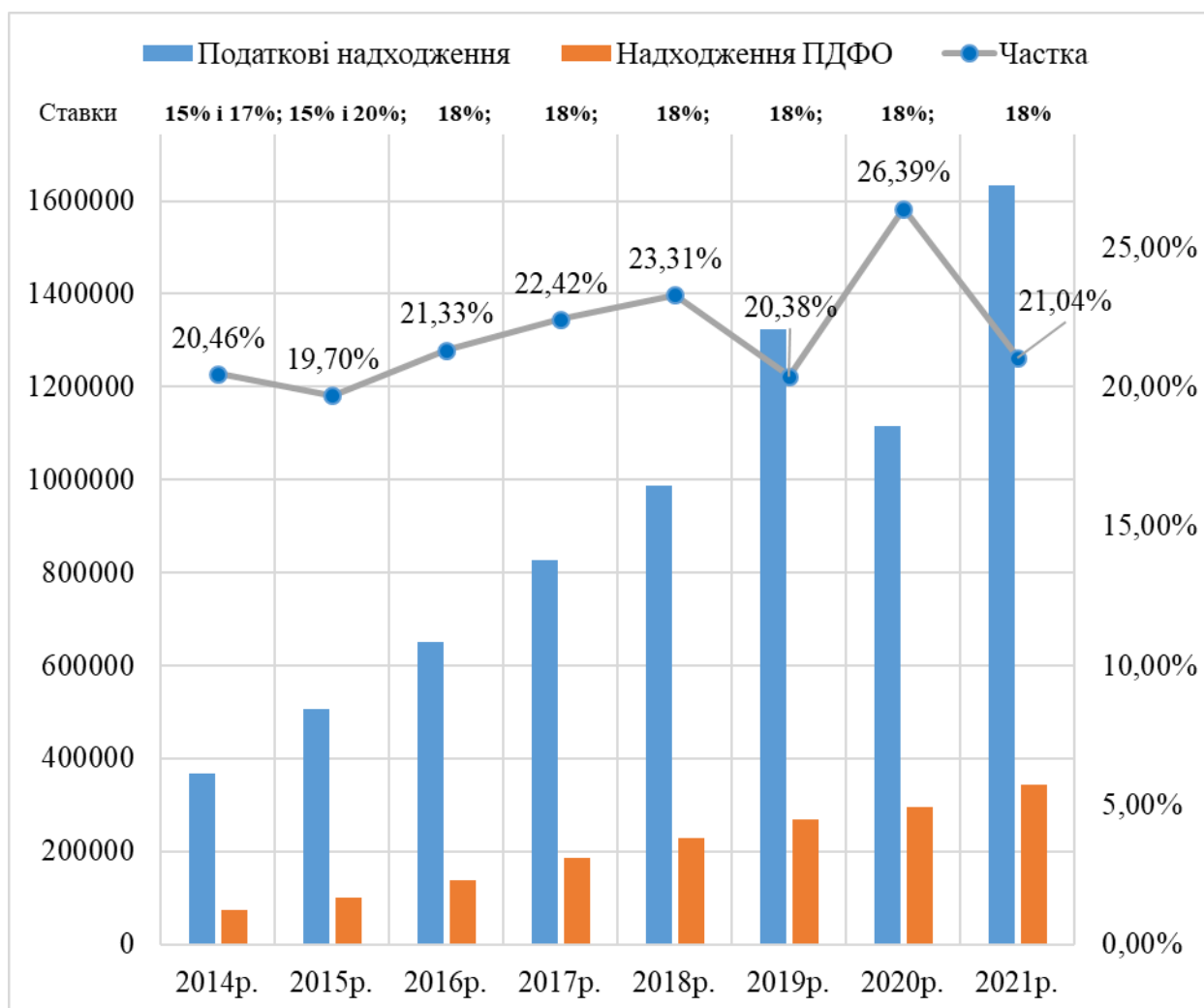
Звернімо також увагу на дискусійність алгоритму зарахування податку на доходи фізичних осіб до місцевих бюджетів, оскільки сформовано законодавчі ініціативи щодо збільшення цього показника з 60 % до 65 % [188]. Такі ініціативи планується реалізувати, зменшуючи відсоток зарахування до державного або обласного бюджету (Додаток Л) [226].

Вважаємо, що такий напрям реалізації ініціатив є логічним і перспективним. Водночас посилити ефективність формування податкового потенціалу територіальних громад, застосовуючи податок на доходи фізичних осіб, доцільно з упровадженням прогресивної системи оподаткування за одночасної цифровізації контрольної функції для мінімізації тіньових схем та інших ризиків.

Загалом практика прогресивного оподаткування застосовувалась в українській фіскальній політиці, зокрема 24. 04. 2012 р. ВРУ ухвалила Закон України № 4661-VI «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо впорядкування податкового декларування», яким змінила редакцію п. 1 ст. 167 Податкового кодексу України щодо диференціації ставок податку на доходи фізичних осіб залежно від величини місячного оподаткованого доходу. Тоді ставки податку встановили на рівні 15 %, якщо дохід не перевищував десятикратний розмір мінімальної зарплати, та 17 % у разі перевищення (20 % — у 2015 р.) (рис. 2.8).

Незважаючи на відсутність широкого спектра прогресивності в адмініструванні ПДФО у 2013–2015 рр., його частка в податкових надходженнях Зведеного бюджету України почала зростати після запровадження єдиної ставки податку в розмірі 18 % у 2016 р. і становила 21,3 %, за станом на початок 2022 р. цей показник дорівнював 21 %.

Парадоксальність окресленої ситуації полягає в недостатньому ранжуванні категорій платників для цілей оподаткування доходів фізичних осіб. ПДФО потребує реформування в частині оптимального формування фіскального потенціалу територіальної громади, у якій проживають платники цього податку з урахуванням досвіду країн, подібних за рівнем розвитку до України.

Рис. 2.8. Динаміка частки ПДФО у податкових надходженнях у період варіації ставок податку

Джерело: складено автором на основі [83; 239].

Вважаємо, що ключова роль у формуванні податкового потенціалу й надалі зберігатиметься за надходженнями від ПДФО, однак на сумлінність його декларування та сплати впливатиме зворотний соціальний ефект, тобто мешканці територіальних громад мають отримувати певні соціальні, інфраструктурні, екологічні, економічні й інші вигоди через розподільні процеси від утримання податків з їхніх доходів до відповідних бюджетів.

У цій парадигмі стратегічна роль належатиме імплементації архітектоніки фіскального федералізму, оскільки її елементи та їхній симбіоз дасть змогу продуктивніше акумулювати та розподіляти фінансові ресурси органами місцевого самоврядування виходячи з реальних потреб

територіальних громад. До того ж реалізація архітекtonіки фіскального федералізму формувати стимули для органів місцевого самоврядування в напрямі активного залучення інвесторів і суб'єктів підприємницької діяльності через податкові регулятори до пожвавлення економічної діяльності, активного освоєння та використання видаткових, позикових, трансфертних інструментів задля посилення фіскального потенціалу територіальних громад.

За умов надзвичайних ситуацій і воєнних загроз податковою інструментарією стимулювання місцевого соціально-економічного розвитку певною мірою нівелюється, однак не має втрачати пріоритетності, навіть у випадках зниження активності суб'єктів бізнес-середовища через загрозливу ситуацію в певному регіоні [16, с. 88]. У контексті цього важливим завданням є мінімізація ризикових чинників архітекtonіки фіскального федералізму, що безпосередньо впливають на якісні та кількісні показники формування фіскального потенціалу територіальних громад. Оскільки у воєнний період в Україні процедури формування дохідної частини державного та місцевих бюджетів перебувають під впливом певних викликів, загроз і ризик-чинників. Зокрема, ідеться про непрогнозовану динаміку небезпечних воєнних дій територіального характеру, інфляційні чинники, валютні ризики, інвестиційні дисбаланси, незавершені інноваційні проєкти, внутрішні та зовнішні міграційні процеси, нестабільні аспекти діяльності державних органів, зокрема в бюджетно-податковій сфері, згорання та/або перенесення виробничих потужностей багатьох підприємств, проблеми ефективного функціонування кадрового потенціалу державних і приватних організацій тощо.

Податковий потенціал територіальної громади за суттю не можна спостерігати, однак його можна оцінити емпірично [465]. Ступінь, відповідно до якого оцінювання може охопити основні детермінанти, що потрібно охарактеризувати, і точна інтерпретація отриманих результатів, з одного боку, є важливою догмою податкового потенціалу. З іншого боку,

податковий потенціал — це рівень, за якого фактичні податкові надходження досягають розрахункової потужності, отже і є певним базисом для його формування. Такі засади враховують діалектику та симбіоз політичних чинників (управлінська площина) та ризики в застосуванні податкових інструментів архітекtonіки фіскального федералізму (переважно — ставки, база, преференції). Політична компонента має враховувати низку детермінант, зокрема й суспільні переваги, однак вони можуть містити свідоме рішення не прагнути до максимально можливого акумулювання податків у верхній частині гіпотетичної кривої А. Лаффера [381, с. 19]. Неєфективність правозастосування охоплює стан нормативно-правового, інституційного забезпечення архітекtonіки фіскального федералізму, а також рівень податкової свідомості платників податків і взаємодію між цими детермінантами.

Упорядкування регулюючих цілей фіскального федералізму дає змогу досягти відповідного збалансування в процесі перерозподілу фінансових ресурсів між органами державного управління та місцевого самоврядування в контексті задоволення потреб населення [50, с. 41]. Необхідним є забезпечення перетворення фінансового потенціалу в ефективний засіб реалізації соціально-економічних проєктів розвитку територіальних громад в Україні [56, с. 136]. Саме тому, важливими завданнями в умовах трансформаційних перетворень є ефективне використання інструментів архітекtonіки фіскального федералізму задля ефективного освоєння фіскального потенціалу територіальних громад.

Отже, проведене дослідження дало змогу з'ясувати, що великі (укрупнені) територіальні громади мають вигідніші перспективи для фінансово-економічного розвитку; менші громади на сьогодні не можуть ефективно функціонувати без залучення трансфертних і видаткових інструментів фіскального федералізму. Це підтверджує, що новоутворені та фінансово неспроможні громади мають здійснювати пошук джерел нарощування їхнього фіскального потенціалу. Позитивним чинником у

цьому аспекті є збільшення можливостей для вигіднішого розвитку малого та середнього бізнесу через наявність кваліфікованих трудових ресурсів і великий за обсягом ринок збуту товарів і послуг на місцевому рівні та використання податкових інструментів. Зауважмо, що зарубіжна практика свідчить: муніципалітети федеративних держав (штати США, кантони Швейцарії, землі Німеччини тощо) за допомогою податкових інструментів фіскального федералізму формують сприятливий інвестиційний клімат у регіоні. Водночас вони мають більше фіскальної автономії та здатні нарощувати фінансовий потенціал території самостійно. Здебільшого мінімізація потреби в трансфертних механізмах національного уряду для територіальних громад трансформована через інструменти оподаткування в частині податку на доходи, податку на майно, акцизів, податку на електронну комерцію.

Нині в Україні на законодавчому рівні ініційовано перші заходи щодо збільшення частки зарахування ПДФО до місцевих бюджетів. Такий крок є адекватний щодо європейської практики та спроможний посилити фіскальний потенціал територіальних громад, що також дасть змогу частково компенсувати видатки, перекладені державою на органи місцевого самоврядування. Нині держава має постійно та повноцінно здійснювати моніторинг фінансової спроможності територіальних громад, однак у перспективному практицизмі для України доцільною є поетапна максимізація фіскальної самостійності громад із одночасним обґрунтованим зменшенням кількості дотаційних бюджетів. Важливо не перейти тієї межі, коли реверсна дотація виконуватиме анти-стимулюючу функцію, а базова дотація буде основною в забезпеченні функціонування громади.

Під час дії на території України воєнного стану варто забезпечити стабільність законодавчої бази, прогнозованість обсягів трансфертів місцевим органам влади та прозорість порядку їхнього розподілу. Нині оптимальна система міжбюджетних відносин є актуальною, особливо у

фінансовому забезпеченні розвитку територій, які постраждали (зруйновані) внаслідок воєнних дій або перебувають у тимчасовій окупації. У цьому напрямі важливо освоювати запозичення для покриття витрат фінансування інвестиційних проєктів за допомогою фінансових ресурсів іноземних держав, міжнародних фінансових установ і організацій.

Водночас у найближчій післявоєнній перспективі необхідно вжити певні заходи з поступового зниження трансфертної залежності місцевих бюджетів від державного бюджету шляхом перерозподілу доходів і делегованих повноважень між рівнями влади та забезпечення відповідності між ними. У цьому аспекті важливо ефективно використовувати податкові та позикові інструменти архітекtonіки фіскального федералізму.

Висновки до розділу 2

Підсумки дослідження методологічних домінант дослідження архітекtonіки фіскального федералізму дали змогу зробити такі висновки:

Ґрунтуючись на вивченні науково-теоретичних положень фінансової науки та фіскальної політики, побудовано архітектурну диспозицію парадигми фіскального федералізму, базисом якої є наукові теорії, концепції, методологічні підходи. Ідеї та постулати делегування повноважень щодо самостійного забезпечення певних напрямів розвитку територіальних громад відображалися й активно обговорювалися науковцями під час формування теорій фіскального федералізму, фіскальної децентралізації, вільної громади, суспільних благ, конкурентних переваг тощо. Установлено, що основні висновки зазначених теорій спонукають територіальні громади зменшувати пряму фінансову залежність від центральних органів влади, водночас розвиваючи кооперацію між ними через органи місцевого самоврядування в контексті використання інструментів і методів архітекtonіки фіскального федералізму задля

нарощування фінансових можливостей. Констатовано, що визначальні чинники формування фінансових ресурсів територіальних громад і їхній раціональний розподіл обґрунтовані в теорії фіскального федералізму.

Досліджуючи архітектуру фіскального федералізму за допомогою діалектичного наукового підходу встановлено, що вона відображає властивості, процеси та зв'язки предмета, що піддається дискусії щодо її імплементації, однак ефекти для її суб'єктів і населення певної громади є очевидними та важливими в контексті забезпечення соціально-економічного зростання держави, регіонів, територіальних громад. Згідно з системним підходом, архітектуру фіскального федералізму розглянуто як складну суспільно-економічну систему, що має значний фінансово-інтелектуальний потенціал для розвитку держави, регіонів і територіальних громад. Визначено, що відповідно до інституційного підходу архітектуру фіскального федералізму формують інститути та інституції, які у своїй взаємодії керуються формальними й неформальними принципами та забезпечують оптимальне функціонування держави, регіонів і територіальних громад.

Визначено інформаційне забезпечення архітектури фіскального федералізму, яке враховує напрацювання вчених у цій сфері й визначається як взаємопов'язана логічна система відбору і систематизації даних про використання певних і потенційних інструментів архітектури фіскального федералізму органами державного управління та місцевого самоврядування з метою ефективного використання їх у сфері комплексного фінансового забезпечення потреб населення держави й територіальних громад. Наголошено, що в цьому ракурсі важливою є податкова інформація, володіння якою дозволяє органам місцевого самоврядування сформувати відповідну базу оподаткування, ураховуючи можливості суб'єктів підприємницької діяльності для цілей реалізації фіскальної функції.

Ґрунтуючись на моніторингу науково-теоретичних аспектів і нормативно-правових засад ідентифікації детермінант фіскального

потенціалу, запропоновано визначення фіскального потенціалу територіальної громади як сукупності наявних і потенційних фінансових ресурсів, які органи місцевого самоврядування в кооперації з іншими суб'єктами архітекtonіки фіскального федералізму можуть залучати за допомогою податкових, неподаткових, трансфертних, видаткових та позикових інструментів і раціонально розподіляти для забезпечення ефективного функціонування й розвитку територіальної громади.

Обґрунтовано основні принципи ефективної реалізації фіскального потенціалу територіальних громад. Наголошено, що ключовими й перспективними інструментами формування й нарощування фіскального потенціалу територіальних громад є податкові й неподаткові інструменти, водночас зазначено, що вагому роль в умовах воєнного стану відіграють позикові інструменти архітекtonіки фіскального федералізму, однак акцентовано на ризиковості останніх, урахувавши їхні боргові наслідки для України.

Здійснено моніторинг й аналіз основних показників виконання бюджетів органами місцевого самоврядування. Проведено емпіричні розрахунки параметрів, що впливають на надходження міжбюджетних трансфертів. Установлено різновекторну динаміку основних показників функціонування територіальних громад в Україні, що зумовлюється низкою чинників дестабілізаційного характеру, зокрема соціально-політичного, кадрового, ресурсного, фінансового, податкового, інфраструктурного, логістичного, екологічного, інвестиційно-інноваційного та інших напрямів. Проаналізовано структуру фіскального потенціалу органів місцевого самоврядування й обґрунтовано диверсифікацію ставок і часток податку на доходи фізичних осіб як пріоритетного інструменту посилення податкоспроможності територіальних одиниць.

Підкреслено стабільний характер використання трансфертних і видаткових інструментів архітекtonіки фіскального федералізму, доведено, що їхня практична реалізація в Україні відбувається на базі кооперації

органів державного управління та місцевого самоврядування і відповідає принципам субсидіарності, збалансованості, ієрархічності, справедливості та прозорості.

Практичний моніторинг дав змогу з'ясувати, що укрупнені територіальні громади мають ширші перспективи фінансового та соціально-економічного розвитку; водночас менші територіальні громади в Україні на сьогодні не спроможні ефективно функціонувати без трансфертної підтримки. Акцентовано, що фіскальний федералізм може розв'язати цю проблему за рахунок делегування додаткових податкових і позикових повноважень органам місцевого самоврядування. Зокрема, ідеться про надання змоги територіальним громадам використовувати елементи місцевих податків і зборів, міжнародних позик і грантів для стимулювання підприємницької активності в регіоні, що позитивно вплине на рівень зайнятості населення, притік інвестиційних ресурсів та розбудову місцевої інфраструктури для комплексного задоволення потреб жителів громади.

Основні результати дисертаційного дослідження, що відображені у даному розділі, опубліковані у наукових працях автора [292, 302, 306, 311, 312, 314, 316, 319, 456, 458, 459, 460].

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ФІСКАЛЬНОГО ФЕДЕРАЛІЗМУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

3.1. Моніторинг впливу інструментів фіскального федералізму на соціально-економічний розвиток територіальних громад

Антропологічні цінності у сучасному місцевому економічному розвитку зумовлюють раціоналізацію інтелектуальних здібностей у прийнятті рішень щодо диверсифікації фінансових ресурсів територіальних громад.

Становлення та розвиток територіальних громад у результаті імплементації реформи децентралізації перебувають під впливом нестабільних чинників (переналадження політичної системи в державі й регіонах, пандемія та наслідки коронавірусної хвороби, епізодичність валютних і фіскальних ризиків, інфляційні процеси, воєнний стан тощо). Це сприяє зміцненню фінансової політики територіальних громад у частині протидії бюджетно-податковим і соціально-політичним ризикам, з одного боку, однак з іншого боку, відбувається дефіцит фіскальних ресурсів для виконання різного ступеня пріоритетності завдань соціально-економічного розвитку територій. Ефективна адаптація функціонування територіальних громад в умовах децентралізації владних повноважень і воєнного стану вимагає часу, фінансових ресурсів, інтелектуальних здібностей, інноваційних підходів та ефективних рішень органів місцевого самоврядування щодо стимулювання економічної активності у територіальних громадах.

Фінансова компонента забезпечення ефективного розвитку адміністративно-територіальних одиниць базується першочергово на податкових надходженнях місцевого бюджету, а також залежить від ділової активності в регіоні. В цьому напрямку головну роль відіграє управлінська

майстерність виконавчих органів місцевого самоврядування щодо вжиття заходів з оптимізації акумулювання фінансових ресурсів (фіскальна складова) та покращення інвестиційного й інноваційного клімату, стимулювання підприємницької діяльності в територіальних громадах (регулятивна складова) залежно від делегованих повноважень на засадах фіскального федералізму та співпраці з органами державного управління, зокрема податковими інституціями.

Фіскальний федералізм як вища форма фіскальної децентралізації активно застосовується у розвинених країнах світу з унітарною формою устрою (Данія, Франція, Польща, Болгарія). Він через заходи оптимізації розподілу фіскальних повноважень між центральним урядом і муніципальними органами спрямований на ефективне фінансове забезпечення розвитку територіальних одиниць. Таким чином, актуальним завданням сьогодення є дієвий моніторинг впливу інструментів архітекtonіки фіскального федералізму на соціально-економічний розвиток територіальних громад в Україні, особливо в умовах протидії ризикам воєнного часу й активізації процесів євроінтеграції.

Зауважимо, що низький рівень фіскальних можливостей територіальних громад, централізований підхід до управління видатками, маніпулювання системою міжбюджетних трансфертів, лімітованість доступу органів місцевого самоврядування до міжнародних фінансово-кредитних ресурсів, несприятливий інвестиційний клімат у більшості регіонів України, нестабільність законодавчої бази, запровадження воєнного стану в комплексі вимагають від органів державного управління та місцевого самоврядування агломерації зусиль у процесі ефективного використання податкового інструментарію фіскального федералізму для підтримання стабільного функціонування територіальних громад.

Як ми уже зазначали раніше, реалізація фіскального федералізму спрямована на розширення фіскальних повноважень органів місцевого самоврядування в контексті оптимального забезпечення життєдіяльності

місцевого самоврядування; сприяння задоволенню населення громади публічними послугами шляхом узгодження переліку найбільш затребуваних їхніх видів і наявної дохідної бази місцевих бюджетів; покращення інфраструктурного розвитку територіальних громад міст, селищ і сіл; нарощування фінансового потенціалу місцевих бюджетів.

Разом з цим, за умов реалізації домінант фіскального федералізму досягається ефект соціальної відповідальності, оскільки громадяни обирають пріоритетні послуги за чітко визначеного бюджету, який формується на основі сплачених ними податків і зборів.

Традиційно за декілька останніх періодів базовим джерелом посилення фінансового потенціалу та зростання економічного розвитку територіальних громад є наповнення місцевих бюджетів податковими надходженнями [204, с. 42].

Безумовно, фінансове забезпечення розвитку територіальних громад залежить від результатів економічної активності суб'єктів господарювання. Водночас, на думку Т. Сахно «фіскальний потенціал функціонування територіальних громад komponується на основі наступних елементів:

- місцевого бюджету, який трансформується через фонд фінансових ресурсів та є інструментом забезпечення завдань і функцій місцевого рівня. Серед доходів місцевих бюджетів значну частку займають податкові надходження, неподаткові надходження та доходи від операцій із капіталом;
- трансфертів із державного та місцевих бюджетів у вигляді грошових потоків, які націлені збалансувати та вирівняти фінансову спроможність бюджетів ТГ (дотації та субвенції);
- коштів Державного фонду регіонального розвитку як фінансового сприяння за допомогою субвенцій на виконання програм і проєктів місцевого економічного розвитку;
- фінансових ресурсів зарубіжних країн і міжнародних компаній (зокрема коштів Європейського Союзу за Програмою підтримки

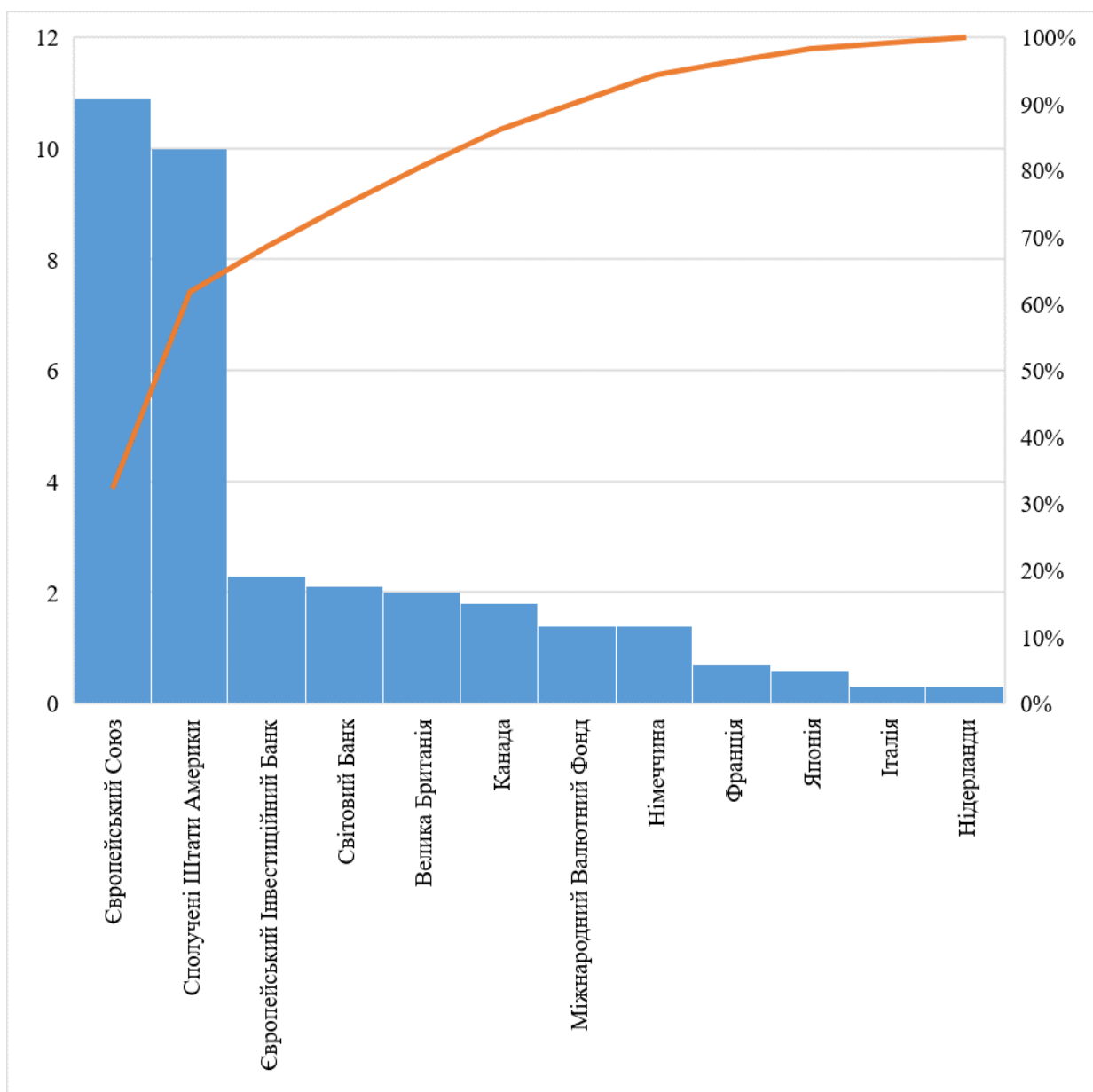

секторальної політики в Україні)» [251, с. 138].

В умовах воєнного стану актуалізується використання позикових інструментів фіскального федералізму через міжнародну фінансову допомогу, зокрема кошти від закордонних країн і міжнародних організацій у 2022 р. забезпечили на 27% виконання дохідної частини Державного бюджету України [103], які потім були трансформовані на реалізацію соціально-економічних та інфраструктурних проєктів забезпечення розвитку територіальних громад. Зазначений показник більший, ніж у 2021 р. у 367 разів, тобто його гіперзростання виконує вагомую стабілізаційну роль для економіки територіальних громад України. Значні фінансові транші спостерігалися від Європейського Союзу (10,9 млрд. дол. США) та США (10 млрд. дол.), а також від Великобританії й інших суб'єктів-реципієнтів (рис. 3.1) [249].

Загалом грантова допомога для розвитку територіальних громад в Україні відіграє пріоритетну роль, оскільки вона здебільшого характеризується умовами безповоротності, але в період зростання дефіциту державного й місцевого бюджетів важливими (стратегічними) фінансовими інструментами є кредитні та боргові, однак вони можуть містити приховані ризики, які вимагають детального моніторингу органами державного управління та місцевого самоврядування для прийняття зважених фіскальних рішень.

Однак, на нашу думку, в таких кризових і форс-мажорних умовах, у т. ч. у період дії воєнного стану (післявоєнного відновлення України), важливо надавати повноваження органам місцевого самоврядування у сфері залучення коштів від закордонних країн і міжнародних організацій безпосередньо до відповідного місцевого бюджету на виконання цільових програм відновлення, стабілізації чи модернізації економіки територіальних громад, пріоритетно на умовах безповоротності або з низькими кредитними ставками.

Рис. 3.1. Фінансова допомога Україні від закордонних країн і міжнародних організацій, млрд. дол. (за 01.09.2022 р.)

Джерело: побудовано автором на основі [119; 249].

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 419 від 9 квітня 2022 р., «для ініціювання інвестиційного проекту Міністерство фінансів України звертається до міжнародних фінансових організацій із запитом про його фінансування на підставі звернення центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у

відповідній сфері, в якій заплановано реалізацію проєкту, погодженого з Міністерством закордонних справ України» [219].

Однак, на наш погляд, можливість звернення доречно розширити для органів місцевого самоврядування, особливо тих територіальних громад, які найбільше постраждали від військових дій.

Бюджети місцевих громад є головним елементом державної фінансової системи та перспективним інструментом реалізації соціально-економічної політики. На базі ресурсів органів місцевого самоврядування, зосереджених у місцевих бюджетах, здійснюється фінансове забезпечення близько 70% видатків соціальної сфери. Бюджети територіальних громад за сутністю ідентичні до місцевих бюджетів [178].

Реалізація процесів децентралізації в Україні зумовила зростання кількості територіальних громад і відповідно власних надходжень до їхніх бюджетів. Найбільша кількість територіальних громад утворена протягом 2015–2018 рр. (805 ТГ), проте констатуємо, що їхнє зростання спостерігалось у 2019 р. (981 ТГ), 2020 р. (1045 ТГ) та 2021 р. (1469 ТГ) [94].

Цей процес загалом відображає позитивну динаміку розвитку нашої держави, оскільки він спроможний посилити дієвість управління фінансовими ресурсами і забезпечити ухвалення рішень у напрямі апроксимації функціонування територій до стандартів розвинених країн світу. Підвищення рівня якості реалізації послуг є можливим у разі прийняття й імплементації відповідних управлінських рішень органами місцевого самоврядування як суб'єктів архітекtonіки фіскального федералізму. Основними джерелами надходжень до бюджетів територіальних громад є такі: податок на доходи фізичних осіб, акцизний податок, плата за землю, єдиний податок і податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки тощо [276, с. 87]. Динаміку показників формування доходів місцевих бюджетів в Україні протягом 2016–2022 рр. відображено у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Фінансові ресурси місцевих бюджетів в Україні, млн. грн.

Види надходжень	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Податкові надходження	146902,3	201005,1	232532,9	270545,8	285571,5	346713,2	393460,6
Частка податкових надходжень у доходах (%)	40,12	40,03	41,35	48,27	47,15	58,07	70,88
<i>в т. ч.: податок на доходи фізичних осіб</i>	<i>78971,3</i>	<i>110652,7</i>	<i>138158,8</i>	<i>165504,4</i>	<i>177826</i>	<i>212230,3</i>	<i>272245,3</i>
<i>податок на прибуток підприємств</i>	<i>5879,1</i>	<i>6484,9</i>	<i>9300,1</i>	<i>10230,4</i>	<i>9776,7</i>	<i>16092,7</i>	<i>13511,9</i>
<i>реєстраційна плата</i>	<i>2516,2</i>	<i>2471,2</i>	<i>4821,2</i>	<i>5228</i>	<i>4636,9</i>	<i>8569,1</i>	<i>8740,9</i>
<i>акцизний податок</i>	<i>11628,2</i>	<i>13155,9</i>	<i>13797,4</i>	<i>13718,5</i>	<i>15554,2</i>	<i>17849,1</i>	<i>13081,5</i>
<i>місцеві податки й збори</i>	<i>42276,8</i>	<i>52592,2</i>	<i>61026,5</i>	<i>73575,3</i>	<i>75686,2</i>	<i>89896,6</i>	<i>84305,1</i>
<i>частка місцевих податків і зборів у податкових надходженнях (%)</i>	<i>28,78</i>	<i>26,16</i>	<i>26,24</i>	<i>27,20</i>	<i>26,50</i>	<i>25,93</i>	<i>21,43</i>
Неподаткові надходження	21859,2	25972,9	28027,4	26105	21462,5	27183	22041,1
Доходи від операцій з капіталом	1402,5	1873,6	2143,5	2928,8	3473,1	3462,2	2276,0
Дотації	6836,6	21998,5	25166,1	25857,5	21617,4	22793,9	22171,2
Субвенції	188558,7	250604,4	273773,7	234444,5	138559,6	179939,4	114582,6
Гранти (дарунки) від іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	88,8	23,8	94,7	43,2	145,4	34,6	197891,8
Цільові фонди	495,1	619,9	678,1	601,9	649,4	571,4	342,3
ВСЬОГО	366143,1	502098,3	562415,7	560527,9	471480	580699,2	555097,1

Джерело: складено автором на основі [83, 114].

За аналізований період частка податкових надходжень у структурі доходів місцевих бюджетів характеризувалася інертним зростанням (у 1,44 разу), незважаючи на спадний тренд бюджетних потоків у 2019 р. (на 0,34%) і 2020 р. (на 15,8%). Стабільний характер демонстрували показники

отримання дотацій від Державного бюджету України з невеликою спадною динамікою у 2020–2021 рр. щодо 2018 р.

Це свідчить про початкові кроки в напрямку зменшення фінансової залежності територіальних громад від трансфертних інструментів Фіскального федералізму. Такий факт можна аргументувати також зменшенням обсягів отриманих субвенцій для територіальних громад у досліджуваному періоді в 1,5 рази.

На нашу думку, перспективними фінансовими інструментами у діяльності органів місцевого самоврядування мають бути позикові й грантові. За даними в табл. 3.1, частка грантів у бюджетних надходженнях є доволі незначною (в середньому 0,022%), однак цей показник мав зростаючий тренд у 2022 році.

У США грантові ресурси в 2014 р. досягли 358 млрд. дол., 72% яких надходять від індивідуальних донорів. Гранти від приватних фондів налічували 54 млрд. дол., що становить 15% від загального обсягу грантових ресурсів [519, с. 55].

Грантові й позикові інструменти фіскального федералізму є основним засобом соціального, секторально-економічного та екологічного розвитку територіальних громад. На це вказує низка прерогатив, зокрема управління фондами грантових ресурсів відбувається в такий спосіб, що дає змогу кон'юнктурно реагувати на потреби територіальних громад.

Грантові програми також «здатні оперативно змінюватися та протидіяти ризикам регіонального розвитку. Серед позитивних сторін варто виокремити можливість грантового капіталу бути незалежним від політичних і ринкових чинників.

Водночас, європейський прагматизм фіскального федералізму в унітарних державах демонструє пріоритетність генерування фінансового потенціалу муніципальних бюджетів за рахунок майнових та інших місцевих податків [82, с. 297].

Однак у вітчизняній практиці фіскальні можливості майнового оподаткування, зокрема податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, характеризуються інактивним станом.

Податкова доктрина функціонування ТГ базується здебільшого на фінансових надходженнях єдиного податку (понад 50%), а також елементів земельного оподаткування фізичних та юридичних осіб (близько 40%) у 2021 р. (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Показники адміністрування місцевих податків та зборів до місцевих бюджетів в Україні, млн. грн.

Місцеві податки й збори	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Ставки у 2021 р.
Податок на майно	24989,4	29056,1	31272,1	37993,9	37433,4	43242,7	36790,8	-
<i>В т. ч.: податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки</i>	1418,9	2425,7	3636,0	4882,3	5758,9	7632,0	7118,9	<i>Не $\geq$ 1,5% МЗП</i>
земельний податок	8093,2	9649,7	9870,6	13349,6	12813,6	13843,6	11126,3	<i>Якщо проведено НГО: від 0,1% до 12%; якщо не проведено НГО: від 0,1% до 5%.</i>
орендна плата за землю	15230,4	16734,8	17450,6	19486,0	18658,1	21419,7	18442,1	<i>Не більше від розміру земельного податку</i>
транспортний податок	246,9	245,9	314,9	276,0	202,8	158,4	103,4	<i>25000 грн.</i>
Збір за місця для паркування ТЗ	66,2	77,6	99,9	114,9	91,2	127,1	101,8	<i>Не $\geq$ 0,075% МЗП</i>
Туристичний збір	54,1	70,2	90,7	196,2	130,6	243,9	186,4	<i>Не $\geq$ 0,5% МЗП для внутрішнього туризму; не $\geq$ 5% МЗП для в'їзного туризму</i>
Єдиний податок	17167,1	23388,3	29564,3	35270,3	38031,0	46282,4	47226,1	<i>I гр. 10% ПМ; II гр. 20% МЗП; III гр. % від доходу</i>
Всього	42276,8	52592,2	61026,0	73575,3	75686,2	89896,6	84305,1	-

Джерело: складено автором на основі [83; 92].

Компаративний аналіз частки місцевих податків і зборів в структурі податкових надходжень місцевих бюджетів (за винятком надходжень податку на доходи фізичних осіб, який у Податковому кодексі України належить до загальнодержавних податків) засвідчив про фіскальне домінування єдиного податку (середнє значення становить 47,2%), а також орендної плати за землю (28,6%) та земельного податку (17,4%) (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Частка місцевих податків і зборів у структурі місцевих бюджетів

	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Середнє значення
Податки на майно	59,11%	55,25%	51,24%	51,64%	49,46%	48,10%	43,64%	52,47%
<i>В т. ч.</i> <i>податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки</i>	3,36%	4,61%	5,96%	6,64%	7,61%	8,70%	8,44%	6,15%
<i>земельний податок</i>	19,14%	18,35%	16,17%	18,14%	16,93%	15,40%	13,20%	17,36%
<i>орендна плата за землю</i>	36,03%	31,82%	28,60%	26,48%	24,65%	23,83%	21,88%	28,57%
<i>транспортний податок</i>	0,58%	0,47%	0,52%	0,38%	0,27%	0,18%	0,12%	0,40%
<i>Збір за місця для паркування ТЗ</i>	0,16%	0,15%	0,16%	0,16%	0,12%	0,14%	0,12%	0,15%
<i>Туристичний збір</i>	0,13%	0,13%	0,15%	0,27%	0,17%	0,27%	0,22%	0,19%
Єдиний податок	40,61%	44,47%	48,45%	47,94%	50,25%	51,48%	56,02%	47,20%

Джерело: складено автором на основі [83; 92].

У більшості країн Європейського Союзу майнові податки посідають значне місце у забезпеченні суспільних потреб територіальних громад.

Основу місцевого оподаткування у Великобританії становить муніципальний податок (податок на майно), який сплачують власники й орендарі нерухомого майна. В кожному з регіонів країни закріплено визначені норми оподаткування, а ставки податку встановлено за диференційованим підходом.

Як зазначають О. Бурцева та О. Власов, у Франції податок на нерухоме майно «адмініструється на базі кадастрових оцінок, котрі переглядаються кожних 10 років. Елементи оподаткування диференційовані та залежать від характеру експлуатації майна» [33]. Як свідчить практика оподаткування, запроваджена в Польщі, такий вид податку на майно, як «за квадратний метр», підвищує рівень ВВП щороку приблизно на 1% або рівень загальних доходів територіальної громади (гміни) на 15%.

Податок на нерухомість у Польщі на думку А. Дуба є «найсуттєвішим джерелом надходжень до бюджетів найнижчої ланки. Надходження від його адміністрування до муніципальних бюджетів становить більше як 3 млн. дол. на рік, або понад 15% від обсягу загальних доходів бюджетів гміни чи 45% від обсягу доходів із власних джерел (без надходжень від субвенцій і розподілу податків)» [95, с. 299].

На думку Л. Лисяк та М. Дяченко забезпечення стійкого розвитку місцевого самоврядування визначається «здатністю місцевих бюджетів фінансувати відповідні потреби. Від бюджетної забезпеченості адміністративно-територіальної одиниці залежить ступінь виконання фінансових зобов'язань у частині освіти, охорони здоров'я, а також доручень центральних органів влади, реалізація регіональних соціально-економічних програм, спрямованих на підтримку окремих категорій громадян і створення сприятливих умов життя для населення. Бюджетна забезпеченість виявляється через фіскальний потенціал, який визначається

наявністю стимулів для його нарощування у платників податків і податкових органів, рівнем розвитку бюджетної децентралізації, ступенем відповідності податкового законодавства потребам ринкової економіки, станом бюджетного та податкового планування, рівнем податкового адміністрування» [158, с. 65]. На думку авторів, фіскальний потенціал регіону розраховується як сума податкових, неподаткових ресурсів і міжбюджетних трансфертів. Однак на нашу думку для визначення фіскального потенціалу територіальної громади необхідно використовувати всі інструменти архітекtonіки фіскального федералізму: податкові, неподаткові, позикові, трансфертні, видаткові.

Ми переконані, що процес нарощування фіскального потенціалу територіальних громад має зберігати і виявляти свої позитивні властивості протягом тривалого часу та бути стійким до впливу екзогенних і ендогенних чинників. На думку І. Микитюк, стійкість фіскального потенціалу територіальних громад відображає такий стан сукупності грошових фондів, за якого орган місцевого самоврядування має «стабільно розвиватися, забезпечуючи власну фінансову безпеку в умовах додаткового рівня ризику. Умовами фінансової стійкості місцевого бюджету є: збалансованість доходів і видатків для розвитку; бюджетна самостійність і платоспроможність, які характеризуються спроможністю органу місцевого самоврядування мобілізувати фінансові ресурси у бюджет без запозичення фінансової допомоги, а також повно і своєчасно виконувати свої повноваження» [180, с. 87].

Основними проблемами оцінювання фінансової стійкості місцевого бюджету є не тільки вибір і визначення фінансових показників, а й можливість їхнього використання на практиці (табл. 3.4).

Бюджетна стійкість кожної області пов'язана насамперед зі структурою фінансування регіонального розвитку та рівнем залежності від зовнішніх джерел. Відповідно для оцінювання фінансової стійкості місцевого бюджету використовують комплекс показників, які найбільш

повно її характеризують. Це передбачає необхідність розгляду динамічного інформаційного масиву статистичних даних для кількісного та якісного оцінювання структури бюджетних ресурсів області [144, с. 86].

Таблиця 3.4

Методологічні засади аналізу та моніторингу фінансової стійкості місцевого бюджету

Сфера аналізу	Основний показник	Алгоритм розрахунку	Рекомендоване значення
Аналіз збалансованості місцевого бюджету	Коефіцієнт бюджетного покриття	$K_{BP} = БД / БВ$	Зростання
	Коефіцієнт стійкості бюджету	$K_C = МТ / БВ$	$< 0,30$
	Коефіцієнт загальної податкової стійкості	$K_{ЗПС} = ПД / БВ$	$\geq 0,2-0,5$
	Коефіцієнт покриття видатків міжбюджетними трансфертами	$K_{ПТ} = МТ / БД$	$< 0,3$
Аналіз фіскальної самостійності	Коефіцієнт бюджетної залежності	$K_3 = МТ / (БД + МТ)$	$\leq 0,10$
	Частка дотації вирівнювання у загальній сумі трансфертів	$K_{ДЗ} = МТ_{Д} / МТ$	$< 6,0$
	Коефіцієнт податкової самостійності	$K_{ПА} = ПТ / БД$	$\geq 0,3$
	Коефіцієнт стійкості дохідної бази	$K_{СВ} = ПД / (БД + НД)$	$\geq 0,6$
Аналіз ефективності бюджету	Коефіцієнт дефіцитності місцевого бюджету	$K_{БД} = (ББ - БВ) / БВ$	≤ 0
	Коефіцієнт бюджетної результативності	$K_{БР} = БД / Ч$	Зростання
	Коефіцієнт бюджетної забезпеченості населення	$K_{БЗ} = БВ / Ч$	Зростання
	Показник стабільності дохідної частини бюджету	$K_{СД} = ПД / МТ$	≥ 1
<p><i>Примітка:</i> <i>БД – бюджетні доходи; БВ – бюджетні видатки;</i> <i>МТ – міжбюджетні трансферти з державного бюджету;</i> <i>ПД – податкові доходи; МТД – сума дотацій вирівнювання;</i> <i>НД – неподаткові доходи; Ч – середня чисельність населення за рік.</i></p>			

Джерело: складено автором на основі [40; 126].

Слушною є позиція Ю. Карагозлю, що «система формування міжбюджетних відносин, яка ґрунтується на чіткому розмежуванні бюджетних повноважень між державним та усіма видами місцевих бюджетів, довгостроковій основі дохідних джерел за місцевими бюджетами, прозорому формульному визначенні обсягу трансфертів на базі застосування відповідних показників, створює стабільність і передбачуваність при плануванні місцевих бюджетів, передумови до впровадження програмно-цільового методу планування місцевих бюджетів» [126]. Водночас, деталізація індикаторів визначена необхідністю надання об'єктивної оцінки фінансової стійкості відповідного місцевого бюджету на базі врахування чинників фактичної здатності бюджету покривати його видатки у розрізі статей надходжень, ступеня фінансової незалежності від державного бюджету та результативності фінансової діяльності органів місцевого самоврядування, що відображено в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

**Основні показники для розрахунку фінансової стійкості бюджету
Тернопільської області за 2017–2021 рр., тис. грн.**

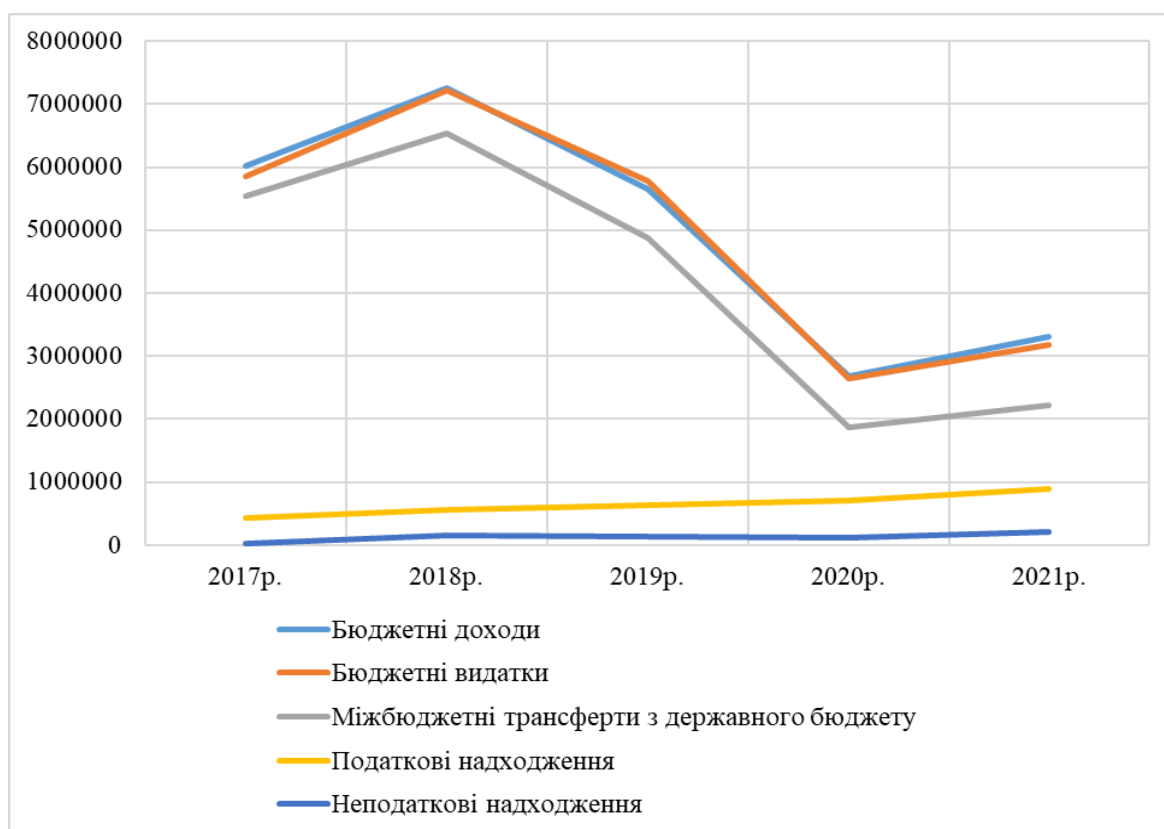
№	Показники	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
1	Бюджетні доходи	6017835,5	7250877,6	5653368,3	2686459,1	3314782,5
2	Бюджетні видатки	5844355,6	7223046,9	5772470,2	2638188,2	3179651,2
3	Міжбюджетні трансферти з державного бюджету	5539632,6	6543533,2	4870014,1	1860572,2	2223133,1
4	Субвенції з державного бюджету	5165681,8	5683280,5	4056075,9	1338691,3	1702400,5
5	Дотації вирівнювання	373950,3	803292,3	747568,3	465974,8	421750
6	Податкові надходження	423583,9	557308,1	640938,5	710705,2	889468,5
7	Податок на доходи фізичних осіб	368380,3	493560,6	593833,9	649740,2	798507,3

Продовження табл. 3.5

8	Податок на прибуток підприємств	24365,4	34257	36355,5	50298,4	79563,1
9	Неподаткові надходження	28696,6	150036,2	142415,7	115180,9	202180,9
10	Кредитування	1320,1	1247,7	3162,6	200,1	1848,6
11	Середня чисельність населення за рік, чол.	1052312	1045879	1038695	1030562	1021713

Джерело: побудовано автором на основі [44; 83; 92].

В аналізованому періоді серед фіскальних параметрів Тернопільської області спостерігаємо тенденцію до спадання всіх показників у 2018–2020 рр., за винятком тренда податкових й неподаткових надходжень, динаміка яких була зростаючою (рис. 3.2).

Рис. 3.2. Динаміка основних бюджетних показників Тернопільської області

Джерело: побудовано автором на основі [43; 44; 83].

Позитивним моментом є зростання всіх показників у 2021 р., зокрема приріст доходів бюджету Тернопільської області становив 23,4%, видатки також зросли на 20,5%.

Однак найбільший приріст спостерігаємо серед неподаткових надходжень – 75%, найменший – серед міжбюджетних трансфертів 19,4%.

Аналіз збалансованості місцевого бюджету дає змогу визначити ступінь покриття видатків на основі різних джерел доходів: податкових, неподаткових надходжень, міжбюджетних трансфертів, загальної суми доходів. За аналізований період середній укрупнений стандартизований показник збалансованості бюджету Тернопільської області становив 2,806 (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

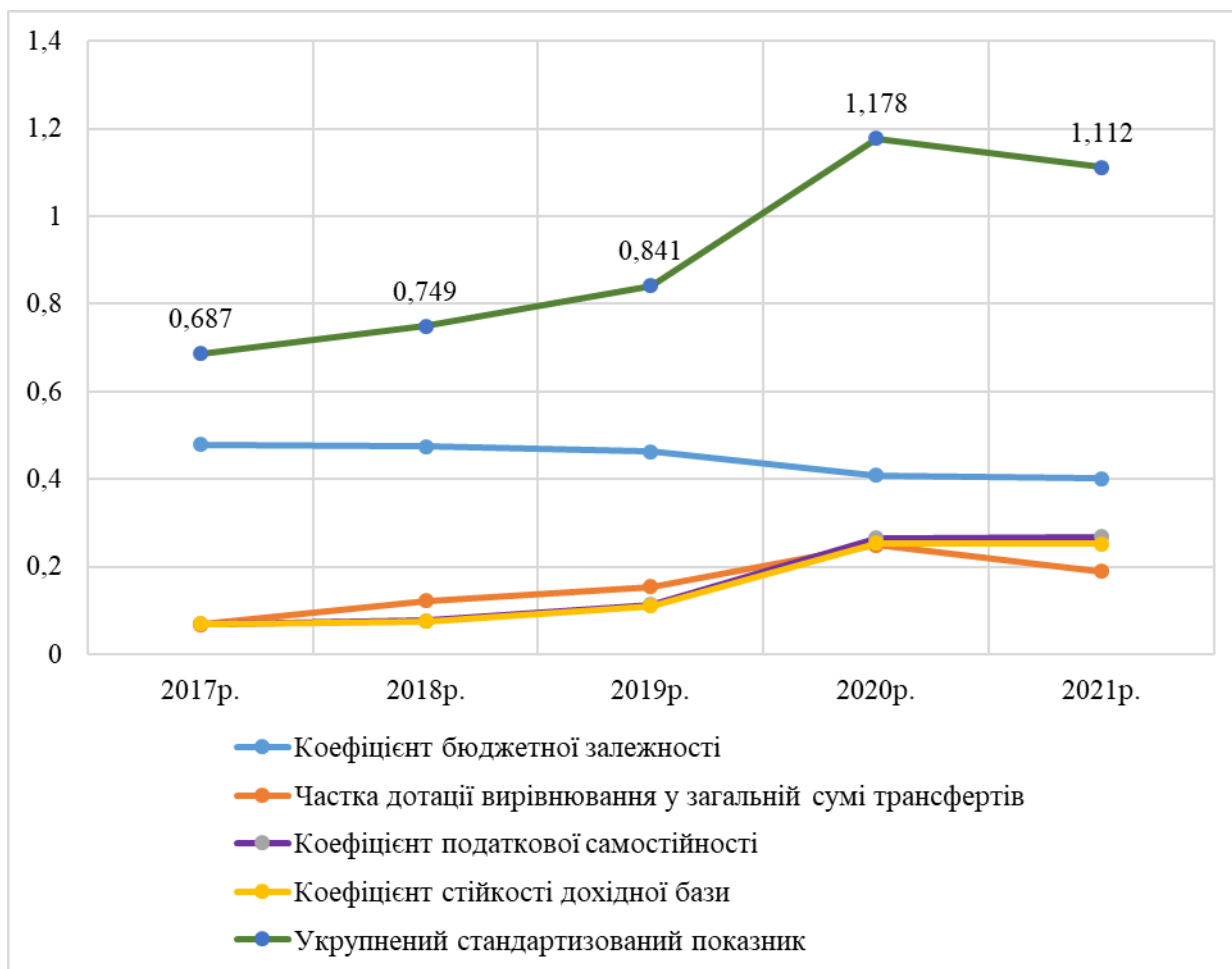
Основні показники для розрахунку фінансової стійкості бюджету Тернопільської області за 2017–2021 рр., млн. грн.

Сфера аналізу	Основний показник	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Аналіз збалансованості місцевого бюджету (2,806)	Коефіцієнт бюджетного покриття	1,030	1,004	0,979	1,018	1,042
	Коефіцієнт стійкості бюджету	0,948	0,906	0,844	0,705	0,699
	Коефіцієнт загальної податкової стійкості	0,072	0,077	0,111	0,269	0,280
	Коефіцієнт покриття видатків міжбюджетними трансфертами	0,921	0,902	0,861	0,693	0,671
Аналіз фіскальної самостійності (0,913)	Коефіцієнт бюджетної залежності	0,479	0,474	0,463	0,409	0,401

	Частка дотації вирівнювання у загальній сумі трансфертів	0,068	0,123	0,154	0,250	0,190
	Коефіцієнт податкової самостійності	0,070	0,077	0,113	0,265	0,268
	Коефіцієнт стійкості дохідної бази	0,070	0,075	0,111	0,254	0,253
Аналіз ефективності бюджету (9,756)	Коефіцієнт дефіцитності місцевого бюджету	0,030	0,004	-0,021	0,018	0,042
	Коефіцієнт бюджетної результативності	5,719	6,933	5,443	2,607	3,244
	Коефіцієнт бюджетної забезпеченості населення	5,554	6,906	5,557	2,560	3,112
	Показник стабільності дохідної частини бюджету	0,076	0,085	0,132	0,382	0,400

Джерело: складено автором самостійно

Фінансова самостійність бюджету області або територіальної громади виступає також параметром, що дає змогу оцінити успішність використання інструментів фіскального федералізму задля виявлення наявних власних джерел формування бюджетних ресурсів. Проведене дослідження показало, що укрупнений стандартизований показник фінансової самостійності Тернопільської області мав зростаючий тренд протягом аналізованого періоду з 0,687 у 2017 р. до 1,112 у 2021 р. (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Моніторинг показників фінансової самостійності бюджету Тернопільської області

Джерело: побудовано автором самостійно

Загалом укрупнений стандартизований показник ефективності місцевих бюджетів протягом 2017–2021 рр. знизився з 11,379 до 6,798.

Фінансова стійкість свідчить про наявність проблем із фінансуванням витрат, використовуючи власні джерела, тому у регіоні виникає потреба у залученні додаткових ресурсів за рахунок позикових (грантових) інструментів, які перераховуються на довготривалій основі, що в перспективі дасть змогу стабілізувати його стан і забезпечити динамічний розвиток.

Необхідно розробляти також стратегію стабільного розвитку (наращування фінансових можливостей), що передбачає активізацію

діяльності органів місцевого самоврядування з розширення податкових і неподаткових джерел формування дохідної частини бюджету на основі виявлення резервів і використання альтернативних джерел формування фінансових ресурсів органів місцевої влади.

У дослідженні здійснено компаративний аналіз показників податкових надходжень до бюджету місцевого рівня, а саме Тернопільської міської територіальної громади в 2019–2021 рр. (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Динаміка податкових надходжень до Тернопільської міської територіальної громади

	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Рівень виконання у 2021 р.	Частка у 2021 р.
	млн. грн.			%	
Податкові надходження	1437,0	1588,6	1992,8	125,4	
ПДФО	922,06	1039	1308,9	126	65,68%
Податок на прибуток	0,45	3,1	14,7	475	0,74%
Рентна плата	0,08	0,1	0,2	200	0,01%
Акцизний податок	115,0	132,3	159,5	120	8,00%
Місцеві податки і збори	391,3	414,1	509,6	123	25,57%
<i>Податок на нерухоме майно</i>	<i>54,04</i>	<i>59,8</i>	<i>77,1</i>	<i>129</i>	<i>3,87%</i>
<i>Плата за землю</i>	<i>90,1</i>	<i>84,8</i>	<i>90,3</i>	<i>106,5</i>	<i>4,53%</i>
<i>Транспортний податок</i>	<i>1,8</i>	<i>1,14</i>	<i>1,09</i>	<i>95</i>	<i>0,05%</i>
<i>Єдиний податок</i>	<i>242,4</i>	<i>266,3</i>	<i>337,7</i>	<i>127</i>	<i>16,95%</i>
<i>Збір за місяць для паркування ТЗ</i>	<i>2,4</i>	<i>1,78</i>	<i>2,86</i>	<i>161</i>	<i>0,14%</i>
<i>Туристичний збір</i>	<i>0,46</i>	<i>0,29</i>	<i>0,52</i>	<i>180</i>	<i>0,03%</i>

Джерело: складено автором на основі [240]

Це дало змогу з'ясувати фіскальну та регулюючу роль податкового потенціалу у забезпеченні соціально-економічного розвитку громади.

Вагому роль в цьому сенсі відіграють податкові інструменти, зокрема надходження від адміністрування податку на доходи фізичних осіб на базі збільшення нормативів його зарахування до місцевих бюджетів до 65%, яке відбулося в 2023 році, такі дії органів державного управління відповідають принципам субсидіарності, пропорційності, збалансованості фіскального федералізму. Однак більшого фіскального ефекту можливо досягнути за одночасного запровадження прогресивної системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. Водночас, ми переконані, що використання податкових інструментів фіскального федералізму сприятиме розширенню фіскальних повноважень органів місцевого самоврядування в частині адміністрування податку на майно спільно з податковими інституціями, що сприятиме нарощуванню податкового потенціалу територіальних громад міст, селищ і сіл. Цього можливо досягти завдяки реалізації фіскального федералізму, співпраці податкових інституцій та виконавчих органів місцевого самоврядування з платниками податків на майно в контексті формування доступу до єдиних реєстрів даних щодо об'єктів оподаткування.

Одночасно з можливістю самостійно акумулювати фінансові ресурси громад у межах державної підтримки створено Державний фонд регіонального розвитку України, з якого спрямовуються кошти на зведення та поліпшення різних інфраструктурних об'єктів. На думку В. Худолей та А. Гречко, «як додатковий фінансовий інструмент для розвитку територіальних громад Державний фонд регіонального розвитку має максимально сприяти покращенню умов розвитку громад» [355, с. 123].

На думку В. Опаріна та Н. Пйонтко основні його завдання полягають в «забезпеченні реалізації регіональних інвестиційних проєктів, втіленні місцевих ініціатив і сприянні підвищенню регіональної конкурентоспроможності» [191, с. 29]. Саме для забезпечення конкурентоздатності муніципалітетів нині потрібно здійснити

імплементацию принципів фіскального федералізму країн ЄС, в яких податкові стимули поживають бізнес-середовище, приваблюють інвестиційні потоки, дають змогу запуснути «стартап»-проекти, забезпечити імміграцію трудових (інтелектуальних ресурсів) до територіальної громади.

На сучасному етапі органи місцевого самоврядування переходять від характерної для них раніше концепції споживання та пасивного очікування ресурсів із боку органів державної влади до активних дій, спрямованих на формування ефективного апарату управління територіальними громадами для нарощування фіскального потенціалу [245, с. 25], зосереджують ресурси на розвиток територіальних громад з урахуванням потреб жителів громади, здійснюють оцінювання ефективності використання бюджетних ресурсів, а також нівелюють і ліквідують процеси неефективного, неоптимального їхнього спрямування. Водночас, покращення соціальних стандартів у громадах має відбуватися через спрямування коштів на реалізацію проектів розвитку енерго- та ресурсозберігаючих технологій у соціально-побутовій, туристичній і рекреаційній сферах, раціональне й ефективне використання невідновлювальних ресурсів, розбудову інформаційно-комунікаційної інфраструктури тощо. Аргументами на користь використання інструментів архітекtonіки фіскального федералізму у зміцненні фінансового потенціалу територіальних громад є не роздільні доміанти, а агломерація зусиль до розширення фінансових можливостей органів місцевого самоврядування на базі оптимізації розподілу фіскальних повноважень, стимулювання податкової конкуренції, формування інвестиційно-інноваційної привабливості, активне залучення грантів та міжнародних фінансових позик. Місцеві податки й збори у післявоєнний період відбудови економіки територіальних громад в Україні мають посісти чільне місце у примноженні бюджетних ресурсів для фінансування соціальних та інфраструктурних проектів. Окрема увага у фіскальній практиці органів місцевого самоврядування має приділятися податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, процедури адміністрування якого зараз уніфіковано

згідно з умовами воєнного часу. Цьому податку властиві функціональні елементи, які в комплексі спроможні бути генератором відновлення й ефективної розбудови соціально-економічних процесів у територіальних громадах України, особливо в контексті оподаткування багатства та предметів розкоші.

3.2. Фінансове вирівнювання місцевих бюджетів в умовах децентралізації

Новітні пріоритети побудови бюджетно-податкової системи в контексті ефективного впливу на розвиток держави, регіонів, територіальних громад, суб'єктів бізнесу і підприємництва потребують адекватного регулювання в частині акумуляції та перерозподілу фінансових ресурсів на засадах транспарентності. Нині українському прагматизму властиві також явища дефіциту фінансових ресурсів як окремих територіальних громад, регіонів, так і держави в цілому. Така дилема посилюється до певної міри в умовах глобальної протидії новітнім ризикам. В той же час, міжбюджетні відносини зазнають негативного впливу від корупційних факторів, з огляду на це ефективний розвиток громад потребує цифрової трансформації та інноватизації в частині нарощування власного фінансового потенціалу. Децентралізація та усі супутні процеси в Україні спонукають інституції на ефективний економічний розвиток новоутворених (укрупнених) районів і громад у перспективі, однак нині гостро постає проблема забезпечення балансу між повноваженнями органів державної влади й місцевого самоврядування в контексті ефективного здійснення бюджетних видатків. У контексті зазначеного суттєву роль посідають питання надання міжбюджетних трансфертів, що трансформуються певною парадоксальністю: з одного боку, важливою є фінансова підтримка

потребуючих територіальних громад зі сторони держави, з іншого – пріоритетним завданням виступає їхня бюджетно-податкова автономізація.

Прагматика побудови ефективних міжбюджетних відносин в Україні в умовах децентралізації влади й активізації діяльності органів місцевого самоврядування потребує постійного моніторингу. Важливою складовою дослідження є пошук оптимальних шляхів проведення політики надання трансфертів у вертикальній і горизонтальній розподільчій площині. Сучасна архітектоніка міжбюджетних трансфертів у контексті надання дотацій та субвенцій потребує імплементації обґрунтованих підходів з урахуванням зарубіжного досвіду. Нині існує тактична та стратегічна потреба в посиленні фінансової автономії діяльності органів місцевого самоврядування та нарощуванні фінансового потенціалу територіальних громад. Впродовж тривалого часу в Україні залишаються малодослідженими питання гармонізації взаємовідносин державного бюджету з місцевими бюджетами, що є особливо актуальним в умовах фінансової нестабільності та диверсифікації фіскальних повноважень органам місцевого самоврядування.

Адаптація фіскального простору держави до сучасних умов соціально-економічного розвитку має враховувати принципи і методи провідних країн світу та базуватися на новаторстві бюджетно-податкової політики. Погоджуємося з Ю. Радіоновим, що ключовою компонентою бюджетного механізму є «міжбюджетні відносини, що становлять систему зв'язків між органами державної влади та органами місцевого самоврядування в напрямку забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, які вони потребують для дієвого виконання покладених на них обов'язків і функцій» [233, с. 217].

Важливо, що від якості організації системи міжбюджетних відносин безпосередньо залежить ступінь фінансової автономії органів місцевого самоврядування, а також їхня спроможність забезпечувати мешканців відповідними благами.

У широкому розумінні показник фінансової спроможності територіальної громади komponується за рахунок бюджетно-податкової спроможності, фінансової спроможності домогосподарств, фінансової спроможності суб'єктів господарювання та безпосередньо залежить від доходів, які акумулюються у бюджеті місцевого самоврядування для забезпечення належного рівня життя жителів і здатності вирішувати проблеми [9].

В результаті моніторингу змін до Бюджетного кодексу України, Н. Стричай, Л. Симоненко та В. Довженко зазначають, що «реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади, бюджетної автономії та фінансової самостійності місцевих бюджетів, зміцнення матеріальної й фінансової основи місцевого самоврядування та стимулювання громад до об'єднання й укрупнення, оновлено також механізм бюджетного регулювання та вирівнювання, а саме перехід від три- до двоступеневої бюджетної моделі. Відтак, починаючи з 2015 р. законодавчо закріплено прямі міжбюджетні відносини винятково на двох рівнях:

- 1) обласний бюджет;
- 2) бюджет міст обласного значення, територіальних громад і районів» [278, с. 106].

На думку Л. Маршук та І. Любчак, за допомогою міжбюджетних трансфертів «врегульовуються питання компенсації бюджетам нижчого рівня витрат на здійснення делегованих повноважень, вартість яких перевищує бюджетні можливості органів місцевого самоврядування, а також вирішуються проблеми, спричинені нерівномірністю у акумулюванні доходів бюджету, та соціальні проблеми, пов'язані зі специфічними рисами розвитку територіальних громад і їх фінансово-економічною спроможністю» [174, с. 1100]. Однак у разі відсутності в достатньому обсязі власних доходів видатки місцевих бюджетів перекриваються завдяки наданню трансфертів із державного бюджету (Додаток В).

У сучасних умовах трансфертні інструменти фіскального федералізму посідають важливе місце у міжбюджетних відносинах (рис. 3.4). Вони також є основним методом бюджетного регулювання і відіграють важливу роль у формуванні доходів місцевих бюджетів [368, с. 661].

Рис. 3.4. Основні елементи міжбюджетних відносин.

Джерело: побудовано автором самостійно.

Міжбюджетні відносини – це система економічних відносин між усіма суб'єктами бюджетного процесу (органами управління різного рівня) з ціллю раціоналізації розподілу повноважень, видаткових зобов'язань і

дохідних джерел для забезпечення фінансової підтримки місцевого економічного розвитку [260, с. 47] (Додаток Е).

Загалом трансфертом називають комплекс фінансових ресурсів, що делегуються з державного до місцевих бюджетів та (або) навпаки, з метою відповідного вирівнювання доходів і видатків. У зарубіжній методиці бюджетні трансферти фактично переміщують фінансування з одного бюджету в інший, саме тому для кожного кредитованого бюджету є інший бюджет – дебетований.

Однак діють встановлені правила, які вимагають, щоб бюджетний трансферт був збалансований за бюджетним періодом, фондом і джерелом [412]. Здебільшого процес надання (отримання) бюджетних трансфертів є автоматизованим.

Для цілей реалізації фіскального федералізму в оптимізації діяльності територіальних громад міжбюджетні трансферти виступають ключовим інструментом фіскального регулювання, що прямо впливає на забезпеченість громадян гідними суспільними послугами та реалізацію важливих економічних і соціальних програм [252, с. 365].

Як зазначають В. Глухова та Ю. Кравченко, міжбюджетними трансфертами є «бюджетні кошти, які безоплатно та безповоротно передаються з одного бюджету до іншого. На практиці це здійснюється для недопущення виникнення або уникнення постфактум горизонтальних і вертикальних дисбалансів, тобто невідповідності між обсягами бюджетних коштів певного рівня влади та повноваженнями, які на нього покладаються в процесі розподілу компетенцій і відповідальності» [64, с. 82].

Варто звернути увагу на думку В. Письменного, що міжбюджетні трансферти «відіграють принципово важливу роль у системі місцевих фінансів: використовуються для того, щоб доходи відповідали видатковим повноваженням різних рівнів влади. Основна проблема, яка на сьогодні характерна для цього інструмента фінансового вирівнювання – це корупційна складова витрачання (йдеться про зловживання чиновників при

визначенні тих чи інших цілей, недостатню прозорість та незадовільну підзвітність громадськості)» [210, с. 26]. Однак ми переконані, що сучасний розвиток територіальних громад вимагає від органів державного управління та місцевого самоврядування скоординованих дій в процесі сприяння нарощуванню їхнього фіскального потенціалу за рахунок гармонізованого використання наявних інструментів архітекtonіки фіскального федералізму, водночас із зниженням пріоритетності для трансфертних.

Згідно з Бюджетним кодексом України, міжбюджетні трансферти поділяються на чотири види: «дотації (базова і реверсна); субвенції; кошти, що передаються до Державного бюджету України та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів; додаткові дотації.

Основу міжбюджетних трансфертів формують базова та реверсна дотації, які призначені для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій і функціонують між державним та місцевими бюджетами, й навпаки.

Базова дотація надається з державного бюджету місцевим бюджетам, причому ресурсним підґрунтям для її перерахування є загальнодержавні податки і збори, що надходять до загального фонду державного бюджету» [37].

Комплексно архітекtonіку трансфертів, що надаються з Державного бюджету України місцевим бюджетам можна систематизувати в Додатку.

На думку О. Адамик, дотацію варто ідентифікувати як «доплату з державного бюджету з метою збалансування бюджетів нижчих рівнів. Дотація – це безвідплатна, безповоротна допомога з бюджету вищого рівня до бюджету нижчого підпорядкування, яка не має цільового характеру та надається у разі перевищення видатків над доходами» [1, с. 142].

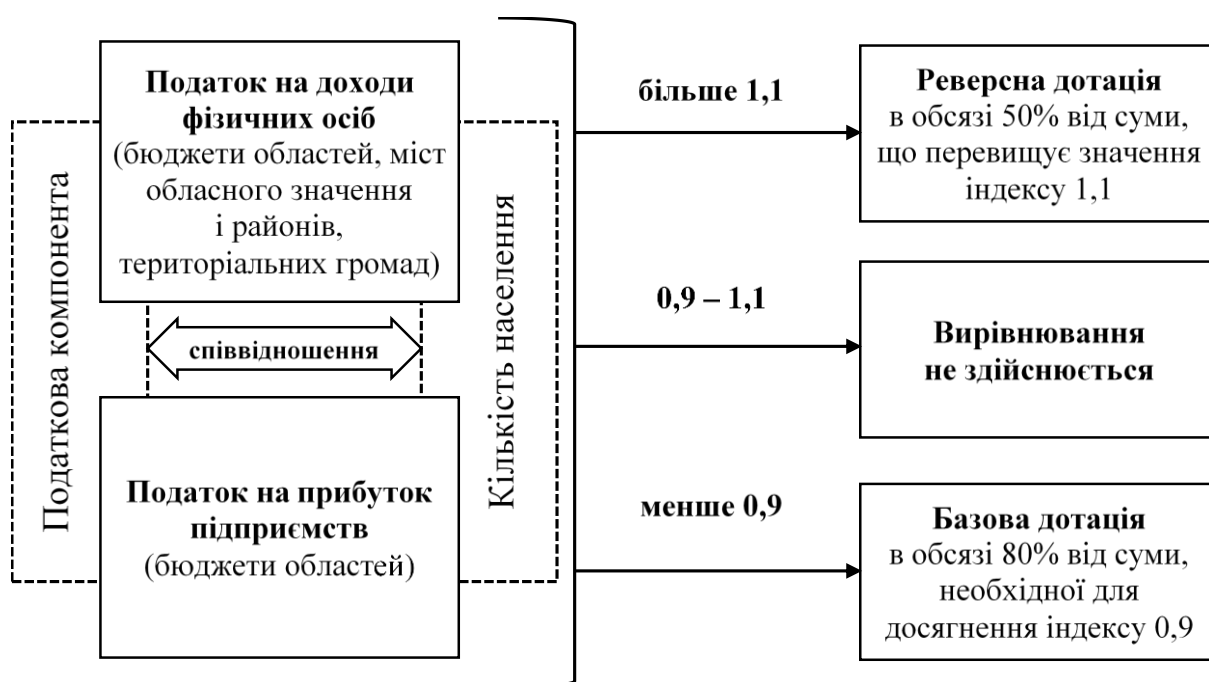
Базова дотація вважається основним інструментом підвищення фіскальної спроможності місцевих бюджетів шляхом запровадження механізму горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій за індексом податкоспроможності.

Цей індекс розраховується в межах таких місцевих бюджетів, як обласні, бюджети міст обласного значення, бюджети територіальних громад, районні бюджети.

Такий підхід до надання базових дотацій дає змогу враховувати особливості, властиві конкретним адміністративно-територіальним утворенням.

Зазначимо, що механізм функціонування горизонтального вирівнювання функціонує на базі використання таких інструментів трансферної політики, як базова та реверсна дотація (рис. 3.5).

Рис. 3.5. Організаційно-методична схема горизонтального балансування місцевих бюджетів

Джерело: побудовано автором на основі [37; 233].

Горизонтальний перерозподіл передбачає порівняння індексу податкоспроможності певного бюджету із середнім показником податкоспроможності всіх бюджетів аналогічного рівня по країні.

Співвідношення цих двох показників дає змогу визначити, чи надаватиметься базова дотація цьому місцевому бюджету, чи, навпаки, з

такого бюджету вилучатимуться кошти до державного бюджету (реверсна дотація).

Означений підхід покликаний стимулювати органи місцевого самоврядування диверсифікувати базу оподаткування та залучати додаткові фінансові ресурси, що сприятиме збільшенню доходів загального фонду бюджетів територіальних громад.

Горизонтальне вирівнювання податкоспроможності та розрахунок обсягів дотацій здійснюють за такими параметрами: кількість населення; надходження податку на доходи фізичних осіб за останній звітний бюджетний період; індекс податкоспроможності відповідного бюджету.

Реверсна дотація пов'язана з передачею коштів із місцевого бюджету до державного бюджету для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій [60, с. 211].

У навчально-наукових матеріалах О. Стойко та Д. Деми, субвенція застосовується як «метод бюджетного регулювання з метою збалансування бюджетів нижчого рівня і надається з конкретно ідентифікованим призначенням часткової державної фінансової допомоги на програми і заходи, спрямовані на підтримку гарантованого законом мінімуму соціальної забезпеченості населення територіальних громад, де такий мінімум не забезпечується власними фінансовими ресурсами з незалежних від них причин соціально-економічного розвитку» [275, с. 143].

Необхідно також звернути увагу на недолік системи міжбюджетних трансфертів, що ґрунтується на єдиних соціальних стандартах, властивий всім країнам, незалежно від рівня їхнього економічного розвитку. Це зумовлено тим, що подібна система підриває стимули до ефективного господарювання: в разі нестачі ресурсів за встановленими нормативами буде надано дотацію, а їхній «надлишок» відносно цих нормативів буде вилучено.

В підсумку, територіальні громади з обмеженими ресурсами не опікуються потребами нарощення фіскального потенціалу – скільки не вистачає коштів, стільки й делегують [192, с. 67].

Вважаємо, що парадокс виявляється в апатичності власного розвитку, оскільки громади, які мають кращий фінансово-ресурсний потенціал, теж не напружуються щодо його раціонального використання, адже «зайве» заберуть. На нашу думку такий контекст з антистимулюючої політики необхідно переводити в стимулюючу, щоб територіальні громади мали змогу активно освоювати наявні і потенційні ресурси та бути впевненими в їхньому цільовому використанні для забезпечення суспільних потреб жителів своєї громади.

Субвенції є «міжбюджетними трансфертами для використання на певну мету в порядку, визначеному органом, який прийняв рішення про надання. Здебільшого вони надаються для здійснення державних програм соціального захисту (наприклад, пільги та житлові субсидії населенню на придбання пічного побутового палива і скрапленого газу, оплату електроенергії, природного газу та комунальних послуг, пільги з послуг зв'язку та інші пільги). Значно менші суми спрямовано на будівництво, реконструкцію, ремонт й утримання вулиць і доріг комунальної власності у населених пунктах, утримання об'єктів спільного користування та виконання інвестиційних програм з місцевих бюджетів» [210, с. 28].

Також визначимо відмінні ознаки між дотацією та субвенцією, які комплексно систематизовано в дослідженні А. Литвинчук та І. Гайдук:

- «цільове призначення (субвенція має чітке спрямування, тоді як дотація не має цільового характеру та видається для збалансування бюджетів нижчих рівнів);
- контроль і звіт (дотація не потребує звіту, а звітування за субвенціями обов'язкове);
- необхідність повернення (використання не за призначенням дотації свідчить про відсутність потреби повернення коштів за нею;

субвенцію доведеться повертати в обов'язковому порядку в разі нецільового використання коштів чи суттєвих порушень);

– особливості надання (субвенція виділяється на конкретний проєкт, ціль, а дотація – у зв'язку з нестачею коштів для поточних витрат нижчестоящого бюджету)» [161, с. 48].

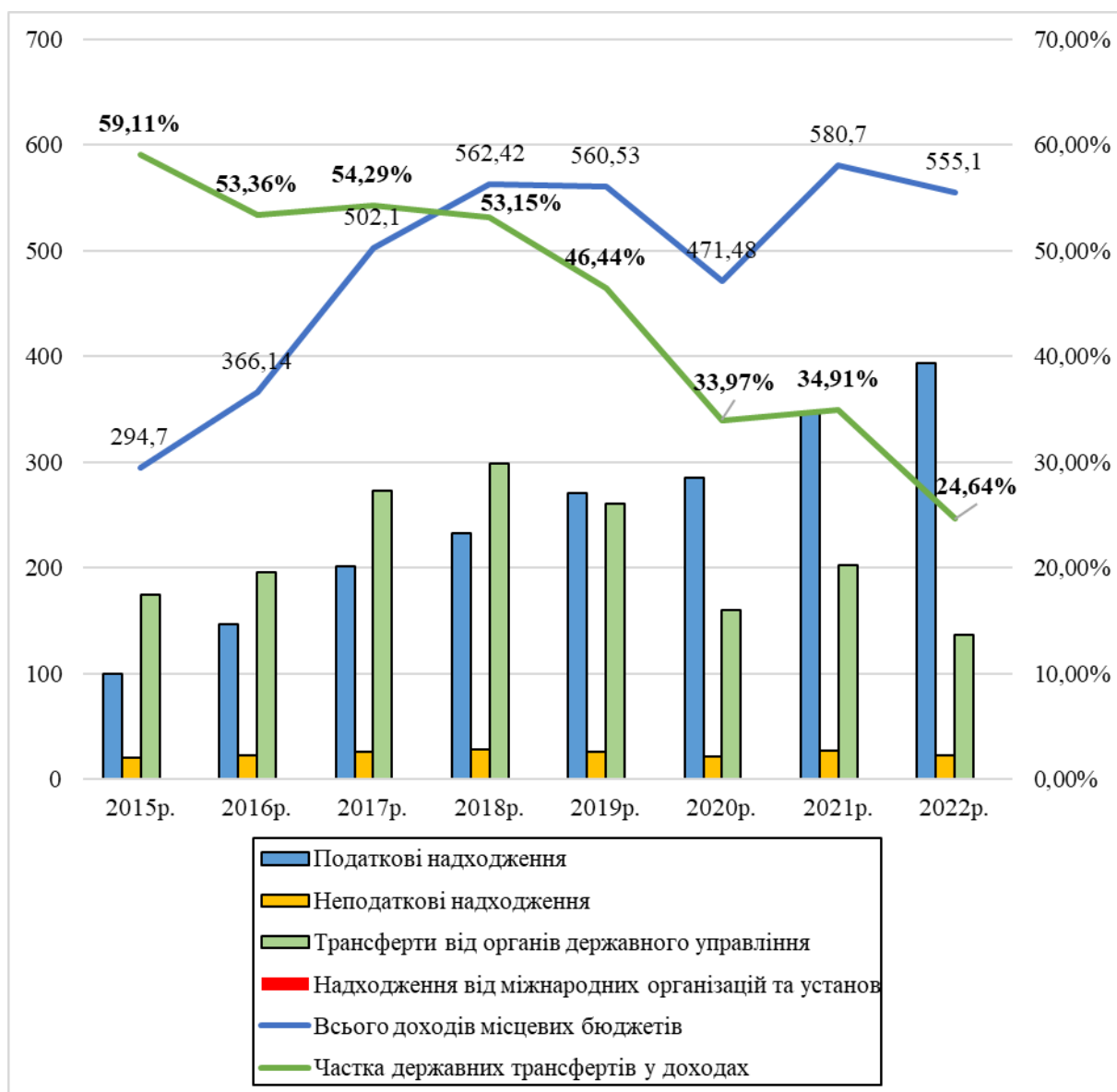
Відповідно до звітно-статистичних даних, вагому роль у формуванні доходів місцевих бюджетів упродовж 2015–2018 рр. відігравали офіційні трансферти (53%–59%). Однак податкова компонента місцевих бюджетів посилилась у 2019–2022 рр., зокрема їхня частка у 2021 р. становила понад близько 60% від загальної суми місцевих доходів, тоді як частка офіційних трансфертів – майже 35%, а в 2022 році – 70% та 25% відповідно (рис. 3.6).

Можемо спостерігати зростання ролі податкових надходжень у бюджетних ресурсах територіальних громад у аналізованому періоді. Такий аспект безпосередньо пов'язаний із ухваленням реформи децентралізації в Україні у 2014 р., а також активізацією дій держави й територіальних органів щодо її імплементації, зокрема податкових та бюджетних положень.

Водночас, процес цифровізації фіскального адміністрування та його дифузія серед суб'єктів бюджетно-податкового простору продукував синергійний ефект у відносинах між платниками податків та контролюючими органами у сфері оподаткування. Це сприяло збільшенню податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів.

Однак за умов врахування позикових інструментів архітекtonіки фіскального федералізму у вигляді фінансової допомоги від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ, не можемо комплексно стверджувати про домінування податкових надходжень над трансфертами в архітекtonіці доходів місцевих бюджетів.

Аналіз основних показників дохідної частини бюджетної системи продемонстрував стабільний приріст величини базової дотації в 2016–2021 рр. з 4744,2 млн. грн. до 15702,9 млн. грн., або в 3,3 рази.

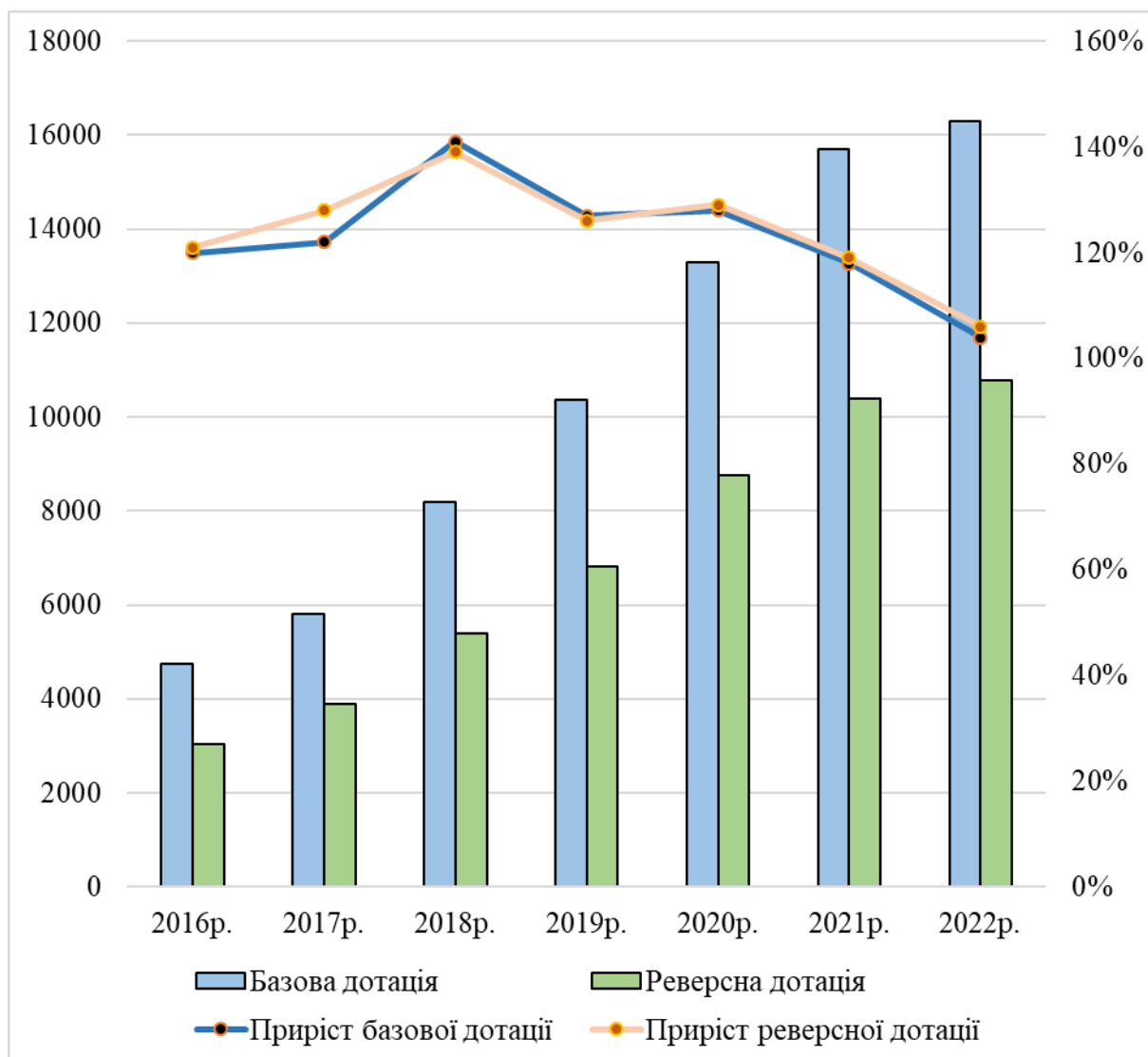

Рис. 3.6. Компонування доходів місцевих бюджетів на основі трансфертів і податкових платежів, млрд. грн.

Джерело: побудовано автором на основі [114; 239].

Зауважимо, що коефіцієнт приросту реверсної дотації становив 1,28. Водночас середній показник приросту базової дотації становить 1,27 щорічно, реверсної дотації – 1,28 (рис. 3.7) [220]. Це свідчило про сподівання та залежність бюджетів органів місцевого самоврядування від фінансових ресурсів держави, в т. ч. які надаються за перерозподілу надлишкових надходжень до бюджету окремих територіальних громад. Однак ситуація змінилася за наслідками 2022 року, що видно через

відповідні значення коефіцієнтів зростання базової дотації (104%) та реверсної дотації (106%).

Рис. 3.7. Динаміка обсягів і приросту базової та реверсної дотацій, млн. грн.

Джерело: побудовано автором на основі [239].

У цьому разі доречним є використання інструментів й методів архітекtonіки фіскального федералізму задля диверсифікації можливостей бюджетно-податкового регулювання (стимулювання) підприємницької активності для розбудови територіальних громад. Загалом, останні показники фінансового вимірювання територіального розвитку

демонструють збільшення кількості податкоспроможних місцевих бюджетів.

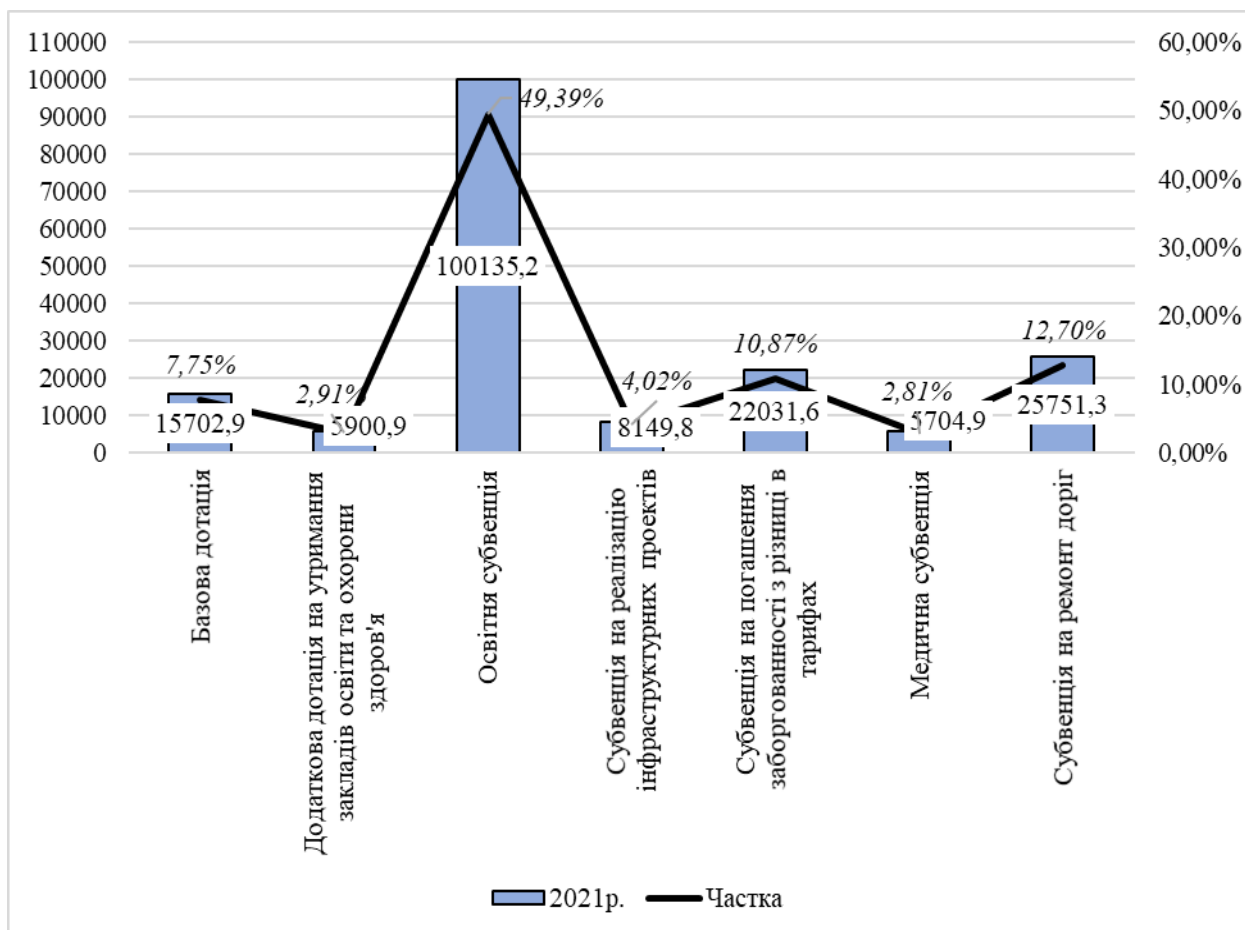
Зокрема, кількість бюджетів, в яких вилучатимуть кошти у вигляді реверсної дотації, в 2021 р. зросла на 6%, а бюджетів, вирівнювання яких не здійснювалося, – на 14%. При цьому відбудеться зростання показників для обчислення дотацій на 2021 р., порівняно з 2020 р. Коефіцієнти зростання базової дотації та реверсної дотації у звітному періоді характеризуються ідентичним трендом. Така ситуація, ймовірно, зберігатиметься у майбутньому.

Стабільна залежність регіонального розвитку від інструментів дотаційної фінансової політики продукуватиме низькі темпи автономізації фіскальної спроможності територіальних громад.

Аналіз практичної компоненти міжбюджетних відносин в Україні дав змогу ідентифікувати найбільші за фінансовим обсягом трансферти в 2019–2021 рр. Зокрема, в 2021 р. було делеговано з державного бюджету освітню субвенцію в розмірі 100,14 млрд. грн., що еквівалентно близько 50% від загальної суми перерахованих трансфертів у звітному році (202,7 млрд. грн.).

Цей показник також перевищив аналогічний минулорічний у 1,23 рази, а позаминулорічний – у 1,42 рази. Значними були фінансування ремонту доріг завдяки субвенції (25,7 млрд. грн.) та перерахування базової дотації (15,7 млрд. грн.), що відображає динаміка на рис. 3.8.

Прагматизм міжбюджетних трансфертів у 2020 р. характеризувався інакше, зокрема на освітню субвенцію було виділено 81,2 млрд. грн., або понад 50% від загального обсягу, на ремонт доріг – 22,1 млрд. грн, на медичну субвенцію – 56,1 млрд. грн., інші найбільш сумарно-виражені трансфертні потоки відображено на рис. 3.9.

Рис. 3.8. Моніторинг найбільших за фінансовим обсягом міжбюджетних трансфертів у 2021 р., млн. грн.

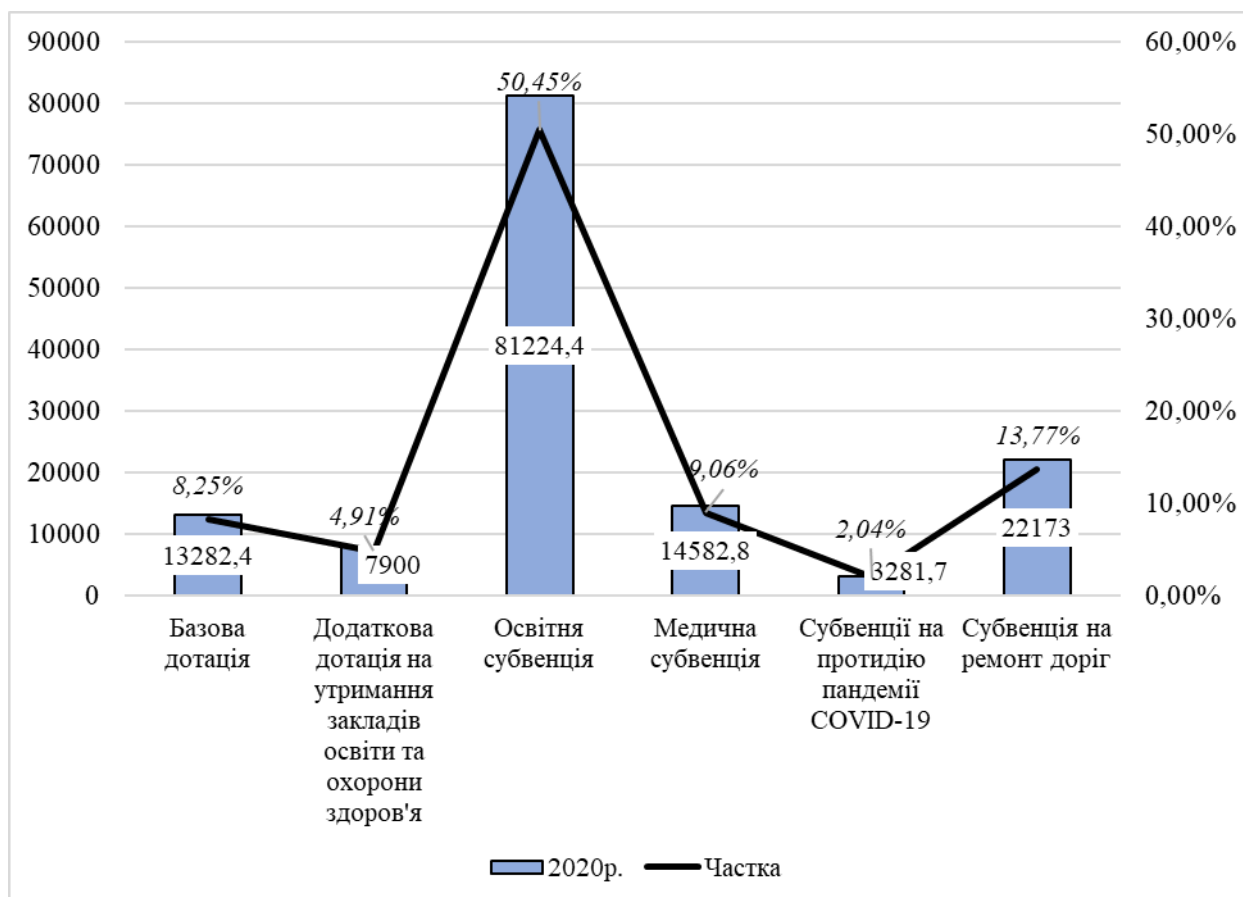
Джерело: побудовано автором на основі [114; 239].

Динамізм міжбюджетних трансфертів у 2019 р. характеризувався інакше, зокрема на освітню субвенцію було виділено 70,4 млрд., грн. або 27% від загального обсягу, на медичну субвенцію – 56,1 млрд. грн. (21,5%), на субвенцію на допомогу сім'ям з дітьми – 54,9 млрд. грн. (21%), що можна простежити в динаміці на рис. 3.10.

Таким чином, компаративний аналіз засвідчив, що в 2020 р. сума міжбюджетних трансфертів була меншою на 61,6% порівняно з попереднім роком. Крім того, в 2020 р. міжбюджетні трансферти були трансформовані фінансовою допомогою на протидію наслідкам пандемії коронавірусної хвороби (субвенція на кисень лікарням, на медобладнання, на здійснення

доплат медичним працівникам тощо), збільшився обсяг фінансування ремонту доріг у 1,5 рази та освітньої субвенції – в 1,15 рази.

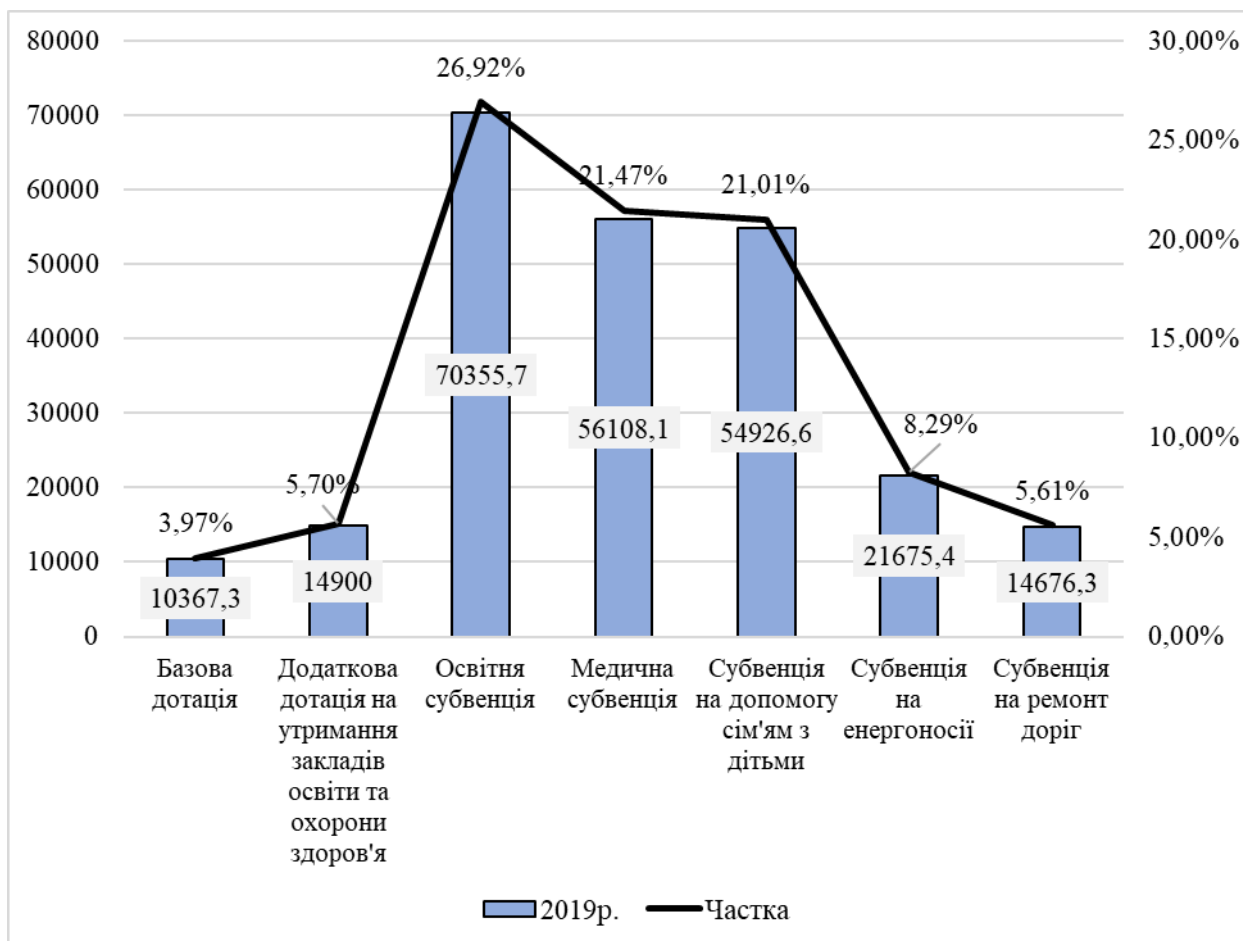
Рис. 3.9. Моніторинг найбільших за фінансовим обсягом міжбюджетних трансфертів у 2020 р., млн. грн.

Джерело: побудовано автором на основі [114; 239].

Однак спостерігалось суттєве зменшення медичної субвенції – в 2,6 рази. Зазначимо, що в аналізовані періоди було здійснено міжбюджетні трансфери у вигляді субвенцій на житло учасникам бойових дій (у т. ч. АТО/ООС) та учасникам Революції Гідності.

У результаті аналізу фінансових показників діяльності 872 ТГ (в 2020 р. функціонували «прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом»), які згруповано за критерієм чисельності населення, в окрему групу виділено міста обласного значення, в яких відбулася процедура об'єднання чи приєднання згідно із законодавством:

- група 1 – ТГ з чисельністю населення понад 15 тис. жителів;
- група 2 – ТГ з чисельністю населення від 10 до 15 тис. жителів;
- група 3 – ТГ з чисельністю населення від 5 до 10 тис. жителів;
- група 4 – ТГ з чисельністю населення менше ніж 5 тис. жителів;
- група 5 – ТГ-міста обласного значення» [239].

Рис. 3.10. Моніторинг найбільших за фінансовим обсягом міжбюджетних трансфертів у 2019 р., млн. грн.

Джерело: побудовано автором на основі [114; 239].

На основі наведеної інформації та згідно з даними порталу «Децентралізація» здійснено розрахунки показників місцевих бюджетів 872 ТГ за результатами їхнього виконання в 2020 у контексті моніторингу рівня дотаційності бюджетів. Механізм розрахунку полягає в ідентифікації співвідношення обсягу базової чи реверсної дотації до загальної суми

доходів загального фонду бюджету ТГ з урахуванням базової чи реверсної дотацій, але не враховуючи субвенцій із державного бюджету» [200].

Дотаційність бюджетів розраховано згідно з підходом, що висвітлено О. Омельчуком:

- «для ТГ, які отримують базову дотацію, – як співвідношення базової дотації до суми доходів загального фонду з урахуванням базової дотації;
- для ТГ, які перераховують реверсну дотацію, – як співвідношення реверсної дотації до суми доходів загального фонду» [188, с. 110].

Найменш залежними від дотаційних ресурсів із державного бюджету є громади-міста обласного значення з групи 5, в яких із 43 ТГ найвищий рівень дотаційності в 2020 р. становив лише 22,0% (Ізюмська ТГ Харківської обл.), перерахунок реверсної дотації мав найбільше значення – 14,0% (Вараська ТГ Рівненської обл.).

Зазначимо, що у групі 1 найвищий рівень питомої ваги базової дотації у доходах становив 54,0% (Печеніжинська ТГ Івано-Франківської обл.), найсуттєвіше значення питомої ваги реверсної дотації у доходах досягло – 19,9% (Слобожанська ТГ Дніпропетровської обл.).

Серед ТГ групи 2 у 7 громадах рівень дотаційності перевищив 50,0%, найвище значення становило 61,5% (Рожнівська ТГ Івано-Франківської обл.), найбільший показник реверсної дотації дорівнював – 22,9% (Богданівська ТГ Дніпропетровської обл.).

У групі 3 у 13 громадах рівень дотаційності перевищував 50,0%, найвище значення становило 64,0% (Космацька ТГ Івано-Франківської обл.), питома вага реверсної дотації у доходах мала найбільший показник – 38,0% (Боратинська ТГ Волинської обл.).

У групі 4 найвищий рівень питомої ваги базової дотації у доходах становив 60,6% (Велимченська ТГ Волинської обл.), найбільше значення питомої ваги реверсної дотації у доходах досягло 37,5% (Мар'янівська ТГ Кіровоградської обл.).

Результати моніторингу дотаційності бюджетів ТГ за п'ятьма групами можна простежити за даними табл. 3.8. Показники проведеного моніторингу засвідчили про помірну кількість громад, які вважаються бездотаційними на кінець 2020 р., всього 135 громад із 872, або 15,5%.

Таблиця 3.8

Показники дотаційності територіальних громад за визначеними групами за підсумками 2020 р.

Група	Кількість громад у групі	Реверсна дотація		Базова дотація		Бездотаційні громади	
		Кількість громад	Середнє значення, %	Кількість громад	Середнє значення, %	Кількість громад	Питома вага у групі
1 група	110	16	-6,3%	82	13,5%	12	10,9%
2 група	134	24	-8,6%	89	21,8%	21	15,7%
3 група	277	37	-12,3%	204	21,6%	36	12,9%
4 група	308	38	-9,9%	218	18,6%	52	16,9%
5 група	43	14	-7,0%	15	7,3%	14	32,6%

Джерело: складено на основі [114; 188].

Загалом постає потреба в нарощуванні фіскального потенціалу інших територіальних громад, зокрема тих, які отримують базову дотацію. Кількість таких громад наприкінці 2020 р. становила 608, або майже 70%. Низькою також є динаміка реверсних дотацій, мобілізованих із 129 громад, або 14,5% від їхньої загальної кількості. Виявлена різновекторність основних показників функціонування територіальних громад в Україні пов'язана з багатьма чинниками, зокрема соціально-політичного, кадрового, ресурсного, фінансового, податкового, інфраструктурного, логістичного, екологічного, інвестиційно-інноваційного та іншого характеру. Проводячи моніторинг фіскального потенціалу територіальних громад та аналіз рівня дотаційності їхніх бюджетів, необхідно обов'язково враховувати податкоспроможність територіальної одиниці, наявні земельні ресурси, ефективність бізнес-клімату, стан комунального майна, демографічну й

екологічну ситуацію, економічну конкурентоспроможність тощо. Варто у фінансово спроможних громадах виділити фінансові ресурси на системні дослідження можливостей застосування методик фінансового аналізу ефективності управління коштами місцевих громад. Це дасть змогу сформувати методичний інструментарій, апробація та практичне використання якого забезпечать позитивний ефект у наповненні місцевих бюджетів [171, с. 128].

Поряд з цим, слід зазначити, що найбільш швидким та ефективним механізмом подолання кризи функціонування інституту вітчизняного самоврядування є запровадження комбінованої моделі фіскального федералізму, що дасть змогу створити правові, організаційні і економічні механізми для досягнення фінансової незалежності бюджетів територіальних громад, яка необхідна для ефективного виконання повноважень місцевого самоврядування та забезпечення населення якісними, своєчасними і доступними публічними послугами.

Вважаємо, що фіскальна політика держави й територіальних громад має перебувати у симбіозі стимулюючого впливу останніх до саморозвитку. Така практика властива більшості розвинених країн світу як федеративної, так й унітарної форми державного устрою. Фіскальний федералізм разом із децентралізмом у політиці зарубіжних країн за допомогою податкових, неподаткових, трансфертних, видаткових, позикових інструментів спонукають органи місцевого самоврядування до покращення інвестиційного клімату та формування сприятливого бізнес середовища для платників податків щодо підсилення ефективного розвитку територіальних громад. Досліджуючи питання питомої ваги міжбюджетних трансфертів, зазначимо: «вона відрізняється за значеннями у загальному обсязі доходів бюджетів різних рівнів. У федеративних країнах, зокрема в Австрії, їхній розподіл між центральним, регіональними і місцевими бюджетами становить 0,45%, 81,05% та 64,99%, у Бельгії – 0,13%, 62,73% і 47,26%, у Німеччині – 0,66%, 14,62% і 37,48%, у Швейцарії – 0,64%, 24,24% і 10,97%.

Водночас, в унітарних країнах найбільша питома вага міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів характерна для Данії (58,46%), Естонії (81,54%), Люксембургу (52,76%) та Нідерландів (71,42%), менш як 50% – для Ізраїлю, Італії, Латвії, Норвегії, Польщі, Португалії, Угорщини, Чехії, Франції, Швеції» [288, с. 462].

Ключовою детермінантою міжбюджетних відносин в такій унітарній країні як Франція є щорічний розподіл бюджетних дотацій за такими формами: загальна дотація на поточні видатки (інструмент горизонтального вирівнювання), базова інвестиційна субсидія, та загальна субсидія, націлена на підтримку децентралізації (інструмент вертикального вирівнювання). Закцентуємо, що реалізовані реформи децентралізації влади та фінансів у Франції дали змогу підвищити управлінську самостійність влади на місцях та посилити автономію усіх рівнів бюджетної системи. В результаті чого, частка місцевих бюджетів в фінансових ресурсах зведеного бюджету Франції зросла до 60%; а головним результатом стало те, що органи місцевого управління отримали право самостійно визначати ставки податків, в межах своєї закріпленої парламентом компетенції [179, с. 18].

Зазначимо, що в Державному бюджеті України затверджується обсяг міжбюджетних трансфертів окремо для кожного з місцевих бюджетів, якщо є підстави для надання й отримання відповідних міжбюджетних трансфертів. Однак сучасна ситуація у сфері фінансового забезпечення регіонального розвитку підтверджує, що, незважаючи на дієві заходи, які здійснюються впродовж реформування бюджетної галузі, фінансове становище органів місцевого самоврядування значною мірою залишається декларативним. Однією з вагомих проблем фінансового забезпечення регіонів є саме залежність місцевих бюджетів від загальнодержавних трансфертів. Вирішити таку проблему можливо за умови збалансованого, обґрунтованого й ефективного впровадження домінант фіскального федералізму задля забезпечення суспільного добробуту й сталого економічного розвитку територіальних громад в Україні. В північно-

американській моделі йому притаманні такі особливості: поєднання інтересів різних рівнів влади на всіх рівнях бюджетної системи при розмежуванні доходів і видатків; поєднання фіскальних інтересів держави з інтересами суб'єктів архітекtonіки фіскального федералізму; розподіл і перерозподіл бюджетних ресурсів між державним і місцевими бюджетами, автономізація фіскальних рішень органів місцевого управління тощо.

Враховуючи зарубіжний досвід і національні особливості, зазначимо, що тренд поступової мінімізації міжбюджетних трансфертів у тандемі з диверсифікацією фіскальних повноважень органів місцевого самоврядування можна вважати адекватним для ефективного соціально-економічного розвитку територіальних громад в Україні.

Перспективним напрямом розвитку міжбюджетних відносин в Україні вважаємо фіскальний федералізм, що обумовлюється контрольованою автономізацією органів місцевого самоврядування в частині фіскальних повноважень. Це дасть змогу удосконалити відносини між органами державного управління, місцевого самоврядування та суб'єктами підприємницької діяльності в контексті адміністрування податкових платежів. А також позитивно вплине на посилення фінансового потенціалу територіальних громад, стимулюватиме виконавчі органи місцевого самоврядування до формування сприятливого інвестиційного й інноваційного клімату, надасть змогу повноцінніше розпоряджатися власними бюджетними ресурсами, а також покращити інфраструктурний розвиток територіальних громад. Імплементация інструментів фіскального федералізму дає змогу запровадити нові моделі стимулювання фіскального вирівнювання податкоспроможності регіонів та запровадити нові підходи до взаємовідносин державного та місцевих бюджетів. Система збалансованості місцевих бюджетів за принципом горизонтального паритету досягла перших результатів, і місцева влада все більше зацікавлена в розширенні доходної бази на тому ж рівні, залученні додаткових доходів та розширенні існуючої податкової бази.

3.3. Емпіричні засади моделювання впливу фіскального федералізму на ефективність використання фіскального потенціалу територіальних громад

Фіскальний федералізм інтерпретується через механізм розподілу відповідальності у сфері доходів і видатків між ієрархією органів влади з метою підвищення економічної ефективності й досягнення пріоритетних цілей ефективного розвитку держави, регіонів і територіальних громад. Фінансова компонента забезпечення ефективного розвитку адміністративно-територіальних одиниць базується першочергово на податкових надходженнях місцевого бюджету, а також залежить від ділової активності в регіоні (територіальній громаді). Спроможність і можливість розвитку територіальних громад визначається як єдність результативності використання фінансових ресурсів, достатності фіскального потенціалу, а також можливості самостійного забезпечення соціально-економічного розвитку.

Основними компонентами фіскального потенціалу територіальної громади є доходи місцевих бюджетів, де значну частку становлять податкові надходження, та трансферти з державного бюджету у вигляді грошових потоків, що спрямовані збалансувати і вирівняти фінансову спроможність місцевих бюджетів. Для формального встановлення причинно-наслідкових зв'язків між ними та економічним розвитком регіону побудуємо регресійну модель [246].

Як екзогенні змінні визначено доходи місцевих бюджетів (x_1) та міжбюджетні трансферти (x_2), а ендегенною змінною – валовий регіональний продукт (далі ВРП) (y), що характеризує рівень економічного розвитку та результати економічної діяльності всіх суб'єктів господарювання регіону.

Інформаційна база для побудови моделі сформована на основі часових рядів щорічних показників екзогенних та ендегенної змінної за період 2004–

2020 рр., які формують Державна служба статистики України і Департамент політики міжбюджетних відносин та місцевих бюджетів Міністерства фінансів України.

Доцільно зазначити, що використання такого набору даних продукуватиме можливість дотриматися їхньої порівнянності у просторі та часі.

Побудуємо двофакторну лінійну регресійну модель (типу $y = a + b_1x_1 + b_2x_2$).

Для отримання відповідних параметрів та їхнього оцінювання застосуємо засоби пакета прикладної програми «STATISTICA 10» [305] (рис. 3.11 та 3.12).

Regression Summary for Dependent Variable: Y (Spreadsheet1) R= ,99540094 RI= ,99082304 Adjusted RI= ,98951204 F(2,14)=755,78 p<,00000 Std.Error of estimate: 1272E2						
N=17	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(14)	p-value
Intercept			37675,43	55376,21	0,68035	0,507376
X1	0,933102	0,052710	12,50	0,71	17,70241	0,000000
X2	0,070595	0,052710	0,98	0,73	1,33930	0,201813

Рис. 3.11. Параметри регресійної моделі ($y = a + b_1x_1 + b_2x_2$) та їхні оцінки

Джерело: побудовано автором на основі [246; 349]

Summary Statistics; DV: Y (Spreadsheet1)	
Statistic	Value
Multiple R	0,995400942
Multiple RI	0,990823036
Adjusted RI	0,989512041
F(2,14)	755,779496
p	5,48142252E-15
Std.Err. of Estimate	127174,678

Рис. 3.12. Основні показники моделі множинної регресії

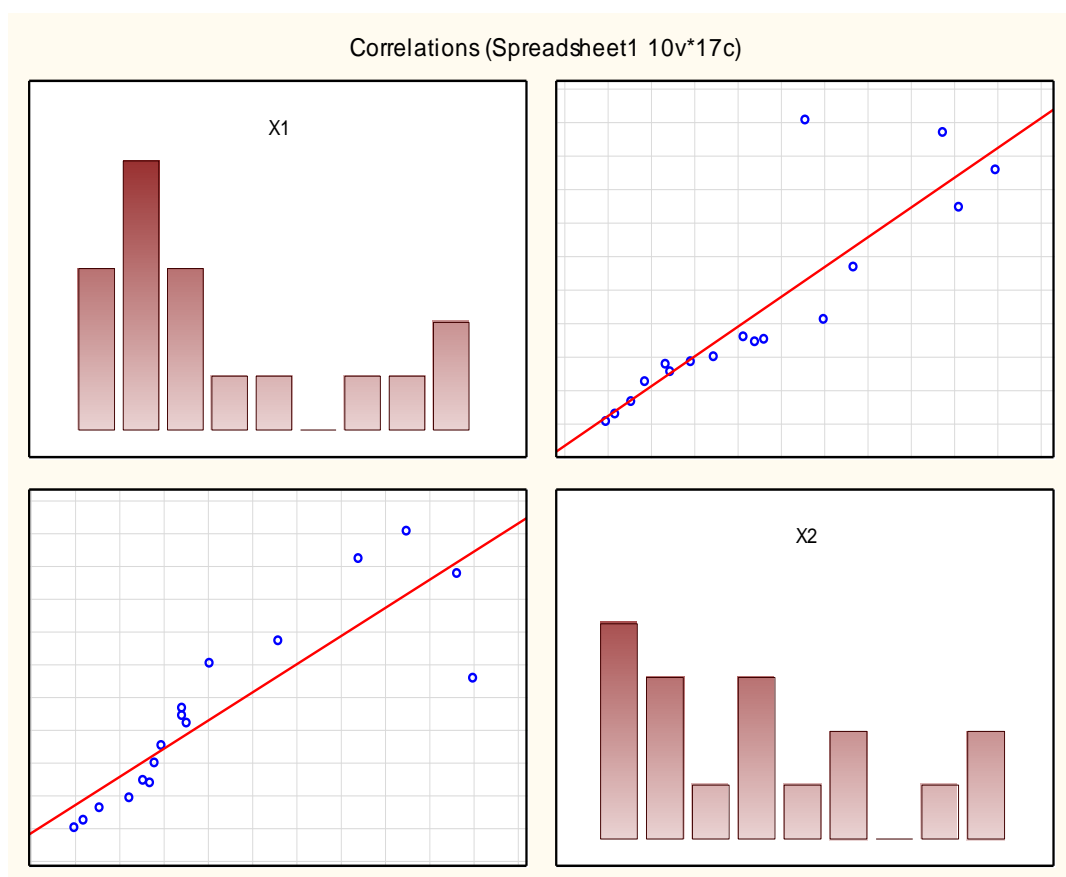
Джерело: побудовано автором на основі [246; 349]

Як свідчать отримані результати, статистично значущий є перший параметр – доходи місцевих бюджетів. Це пояснюється насамперед наявністю певного рівня залежності між показниками, тобто колінеарністю, про що свідчать кореляційна матриця та поле кореляції (рис. 3.13 та 3.14).

Variable	Correlations (Spreadsheet1)		
	X1	X2	Y
X1	1,000000	0,874113	0,994810
X2	0,874113	1,000000	0,886232
Y	0,994810	0,886232	1,000000

Рис. 3.13. Параметри кореляційної матриці

Джерело: побудовано автором на основі [246; 349]

Рис. 3.14. Кореляційне поле взаємозв'язку між доходами та видатками місцевих бюджетів

Джерело: побудовано автором на основі [100; 246; 349]

На нашу думку, більш доцільним є застосування однофакторних моделей [100], які описуватимуть зв'язок між досліджуваними показниками.

Отже, на основі відповідних даних побудуємо лінійну регресійну модель (типу $y = a + bx_1$), яка описує залежність валового регіонального продукту від розміру доходів місцевих бюджетів. Визначимо параметри моделі та їхні оцінки, а також основні показники (рис. 3.15 та 3.16).

Regression Summary for Dependent Variable: Y (Spreadsheet1)						
R= ,99481016 RI= ,98964726 Adjusted RI= ,98895708						
F(1,15)=1433,9 p<,00000 Std.Error of estimate: 1305E2						
N=17	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(15)	p-value
Intercept			55813,80	55096,87	1,01301	0,327117
X1	0,994810	0,026271	13,32	0,35	37,86676	0,000000

Рис. 3.15. Параметри регресійної моделі залежності валового регіонального продукту від розміру доходів місцевих бюджетів

Джерело: побудовано автором на основі [92; 246; 349]

Summary Statistics; DV: Y (Spreadsheet1)	
Statistic	Value
Multiple R	0,994810163
Multiple RI	0,98964726
Adjusted RI	0,988957077
F(1,15)	1433,89177
p	2,63979009E-16
Std.Err. of Estimate	130495,993

Рис. 3.16. Основні результати моделі регресії

Джерело: побудовано автором на основі [92; 246; 349]

Значення коефіцієнта множинної кореляції (R) характеризує якість отриманої моделі [207]. У зазначеному випадку він становить 0,99, що свідчить про наявність у моделі високої кореляції. Коефіцієнт детермінації (R^2) становить 0,989, що свідчить про відповідність вихідних даних і регресійної моделі. Отже, отримана модель пояснює 98,9% варіації, що

означає правильність вибору предиктора; тільки 1,1% варіації визначаються впливом інших чинників, що впливають на ВРП, але невраховані в моделі.

Регресійна модель має такий вигляд:

$$y = 55813,80 + 13,32 x_1. \quad (3.1)$$

Визначимо параметри моделі (типу $y = a + bx_2$), яка описує залежність ВРП від обсягу міжбюджетних трансфертів, їхні оцінки та основні (рис. 3.17 та 3.18).

Regression Summary for Dependent Variable: Y (Spreadsheet1)						
R= ,88623158 RI= ,78540641 Adjusted RI= ,77110017						
F(1,15)=54,900 p<,00000 Std.Error of estimate: 5941E2						
N=17	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(15)	p-value
Intercept			206024,2	254859,0	0,808385	0,431504
X2	0,886232	0,119609	12,3	1,7	7,409425	0,000002

Рис. 3.17. Параметри регресійної моделі залежності валового регіонального продукту від обсягу міжбюджетних трансфертів

Джерело: побудовано автором на основі [207; 349]

Summary Statistics; DV: Y (Spreadsheet1)	
Statistic	Value
Multiple R	0,88623158
Multiple RI	0,785406414
Adjusted RI	0,771100175
F(1,15)	54,8995728
p	0,00000218519699
Std.Err. of Estimate	594125,083

Рис. 3.18. Основні показники моделі регресії

Джерело: побудовано автором на основі [207; 349]

Коефіцієнт множинної кореляції (R) в цьому випадку становить 0,886, що свідчить про наявність у моделі високої кореляції. Коефіцієнт детермінації (R^2) становить 0,785, що свідчить про відповідність вихідних даних і регресійної моделі. Ця модель пояснює 78,5% варіації, що означає

правильність вибору предиктора; тільки 21,8% варіації визначається впливом інших чинників, що впливають на ВРП, але невраховані в моделі.

Регресійна модель має такий вигляд:

$$y = 55813,80 + 13,32 x_2. \quad (3.2)$$

Таким чином, отримані моделі підтверджують, що на соціально-економічний розвиток територіальних громад впливають як податкові надходження місцевих бюджетів, так і міжбюджетні трансферти.

Однак важливо, щоб рішення місцевої влади щодо місцевих податків і зборів на практиці відповідали чинному законодавству, характеризувалися детальним обґрунтуванням і диференціацією податкових ставок, враховували ризики зменшення загального обсягу податкових надходжень у разі встановлення економічно необґрунтованих ставок місцевих податків [280].

Хочемо звернути увагу на той факт, що на рівні територіальних громад наявність справедливої системи оподаткування сприятиме розвитку підприємництва і бізнес процесів, що позитивно вплине на акумулювання бюджетних ресурсів.

Побудуємо модель, що описуватиме вплив доходів місцевих бюджетів на ВРП із використанням інформації про за регіонами України, взяті за ряд років (2012–2019 рр.). Такий масив даних є поєднанням просторової вибірки (cross-sectional date) для кожного моменту часу та часового ряду для кожного об'єкта сукупності (time-series date). Такого роду комбінація крос-секційних і часових рядів, розширяючи інформаційну базу, дає можливість моделювати процеси, що відбуваються в складних за структурою сукупностях із різними тенденціями розвитку окремих об'єктів.

На основі відповідних даних побудуємо лінійну регресійну модель (типу $y = a + bx_1$), яка описує залежність валового регіонального продукту від розміру доходів місцевих бюджетів на основі даних за 2012 р. Визначимо параметри моделі та їхні оцінки, а також основні показники (рис. 3.19 та 3.20).

Regression Summary for Dependent Variable: Y (Spreadsheet1)						
R= ,96399056 RI= ,92927780 Adjusted RI= ,92620292						
F(1,23)=302,22 p<,00000 Std.Error of estimate: 16318,						
N=25	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(23)	p-value
Intercept			-12897,0	5142,268	-2,50803	0,019643
X	0,963991	0,055452	18,4	1,057	17,38436	0,000000

Рис. 3.19. Параметри регресійної моделі ($y = a + bx_1$) та їхні оцінки за результатами 2012 року

Джерело: побудовано автором на основі [207; 246; 349]

Summary Statistics; DV: Y (Spreadsheet1)				
Statistic	Value			
Multiple R	0,963990559			
Multiple RI	0,929277798			
Adjusted RI	0,92620292			
F(1,23)	302,216119			
p	1,00198805E-14			
Std.Err. of Estimate	16317,9578			

Рис. 3.20. Основні показники моделі регресії

Джерело: побудовано автором на основі [207; 246; 349]

Значення коефіцієнта множинної кореляції (R) становить 0,96, що свідчить про наявність у моделі високої кореляції. Коефіцієнт детермінації (R^2) становить 0,929, що свідчить про відповідність вихідних даних і регресійної моделі.

Отже, отримана модель пояснює 92,9% варіації, що означає правильність вибору предиктора; тільки 7,1% варіації визначається впливом інших чинників, що впливають на ВРП, але невраховані в моделі.

Регресійна модель має такий вигляд:

$$y = -12897,0 + 18,4 x_1. \quad (3.3)$$

У цій моделі важливим є параметр b при x_1 та його інтерпретація. В цьому разі значення заданого параметру становить 18,4. Це означає, що із

зростанням розміру доходів місцевих бюджетів у середньому на 1 млн. грн., валовий регіональний продукт збільшуватиметься в середньому на 18,4 млн. грн.

Отримані аналогічним чином регресійні моделі для кожного року досліджуваного періоду та відповідні коефіцієнти детермінації наведено в табл. 3.9.

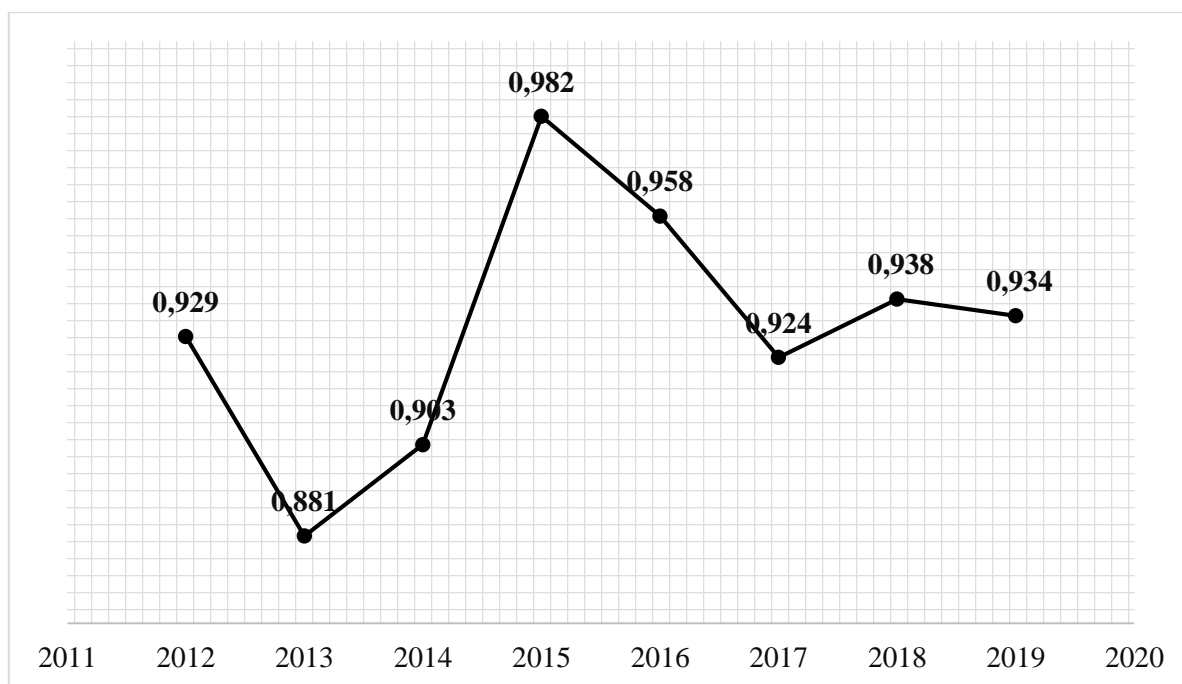
Таблиця 3.9

**Регресійні моделі та результати відповідних коефіцієнтів
детермінації**

Період	Модель	R^2
2012 р.	$y = -12897,0 + 18,4 x_1$	0,929
2013 р.	$y = -14066,0 + 18,5 x_1$	0,881
2014 р.	$y = -17536,6 + 20,3 x_1$	0,903
2015 р.	$y = -15462,2 + 19,7 x_1$	0,982
2016 р.	$y = -27239,2 + 18,0 x_1$	0,958
2017 р.	$y = -46400,1 + 18,0 x_1$	0,924
2018 р.	$y = -49609,4 + 18,2 x_1$	0,938
2019 р.	$y = -53260,3 + 17,7 x_1$	0,934

Джерело: складено автором на основі [349]

Як свідчать дані, протягом досліджуваного періоду спостерігаються доволі високі значення коефіцієнта детермінації. Це відповідно вказує на щільний зв'язок між досліджуваними ознаками та високою якістю регресійних моделей, про що також наочно підтверджує графічне зображення отриманих даних (рис. 3.21).

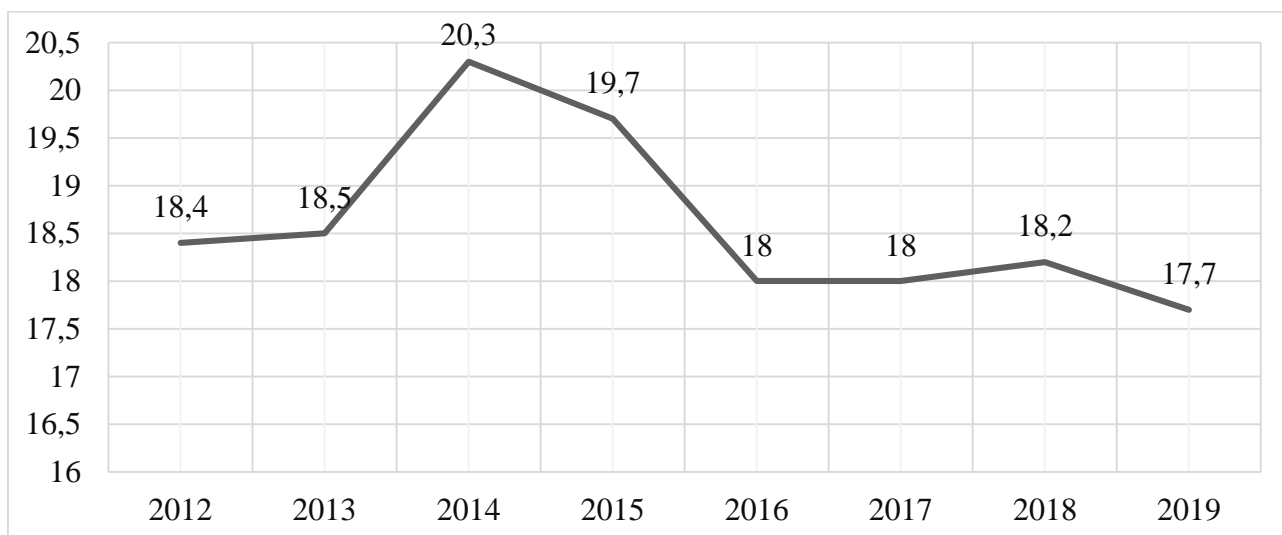

Рис. 3.21. Динаміка коефіцієнта детермінації протягом 2012–2019

рр.

Джерело: побудовано автором на основі [92; 246]

Параметр b після незначного зростання протягом 2012–2014 рр. дещо знизився та є стабільним у 2015–2019 рр. (рис. 3.22).

Рис. 3.22. Динаміка параметра b протягом 2012–2019 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [92; 246]

Якщо проаналізувати структуру доходів місцевих бюджетів без офіційних трансфертів протягом останнього періоду (2018–2022 рр.), то найбільшу частку становлять податкові надходження, а значення часток інших компонент (неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом і цільові фонди) значно менші (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

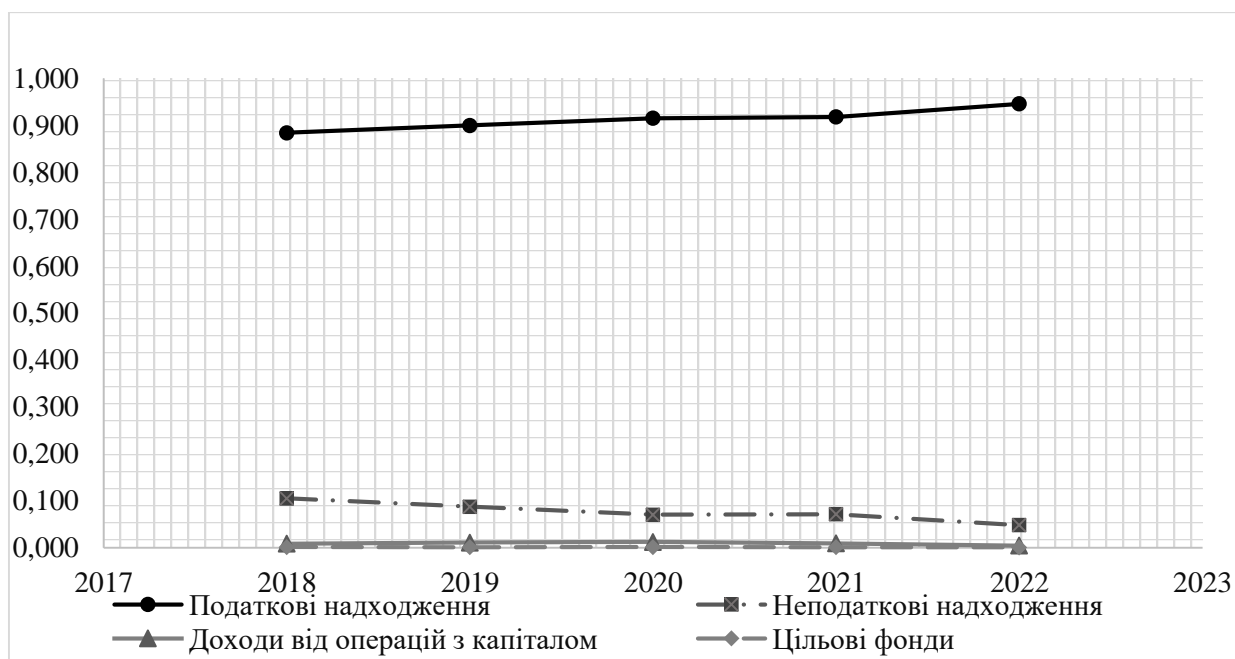
Частки компонент структури місцевих бюджетів без офіційних трансфертів

Період	Податкові надходження	Неподаткові надходження	Доходи від операцій з капіталом	Цільові фонди
2018 р.	0,885	0,105	0,009	0,002
2019 р.	0,900	0,088	0,011	0,001
2020 р.	0,915	0,071	0,013	0,001
2021 р.	0,918	0,071	0,009	0,001
2022 р.	0,946	0,048	0,005	0,001

Джерело: складено автором на основі [92; 245; 349]

Окрім того, частка податкових надходжень зростає в динаміці, а частка неподаткових надходжень значно зменшується; частки доходів від операцій із капіталом і цільових фондів у динаміці залишаються практично незмінні (рис. 3.23).

Подальшим кроком нашого дослідження є моделювання впливу податкових надходжень на валовий регіональний продукт. ВРП – це показник, що вимірює валову додану вартість, яка розраховується за методом віднімання від сукупної валової продукції обсягів її середнього споживання. Цей показник відображає рівень соціально-економічного розвитку та результати фінансово-економічної діяльності суб'єктів господарювання певної адміністративно-територіальної одиниці [196, с. 167].

Рис. 3.23. Динаміка часток компонент структури місцевих бюджетів без офіційних трансфертів протягом 2018–2022 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [92; 196; 246]

Погоджуємося, що валовий регіональний продукт є суттєвим макроекономічним індикатором, що також відображає стан економічної безпеки держави та регіонів. Однак низький рівень доходів працездатного населення в Україні є одним із значних ризиків ефективного соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Ризики такого характеру можуть бути мінімізовані за оптимізації податкового навантаження на суб'єктів підприємництва. Доречним також є подолання регіональної диференціації. Отже, перевагою методу статистичних рівнянь залежностей є можливість визначення частки впливу чинника на результативну ознаку.

У підсумку обрано такі змінні:

- досліджувана ознака Y – валовий регіональний продукт;
- X_1 – податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості;
- X_2 – податки на власність;

- X_3 – збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів;
- X_4 – місцеві податки та збори, X_5 – інші податки і збори.

На першому етапі аналізу побудовано рівняння регресії, що охоплює всі наявні чинники, із використанням програмного продукту «STATISTICA 10» (рис. 3.24 та 3.25).

Statistic	Summary Statistics;	
	Value	
Multiple R	0,99892928	
Multiple Rl	0,997859707	
Adjusted Rl	0,997704614	
F(5,69)	6433,91655	
p	0	
Std.Err. of Estimate	154,90879	

Рис. 3.24. Основні показники моделі множинної регресії

Джерело: побудовано автором на основі [246; 349]

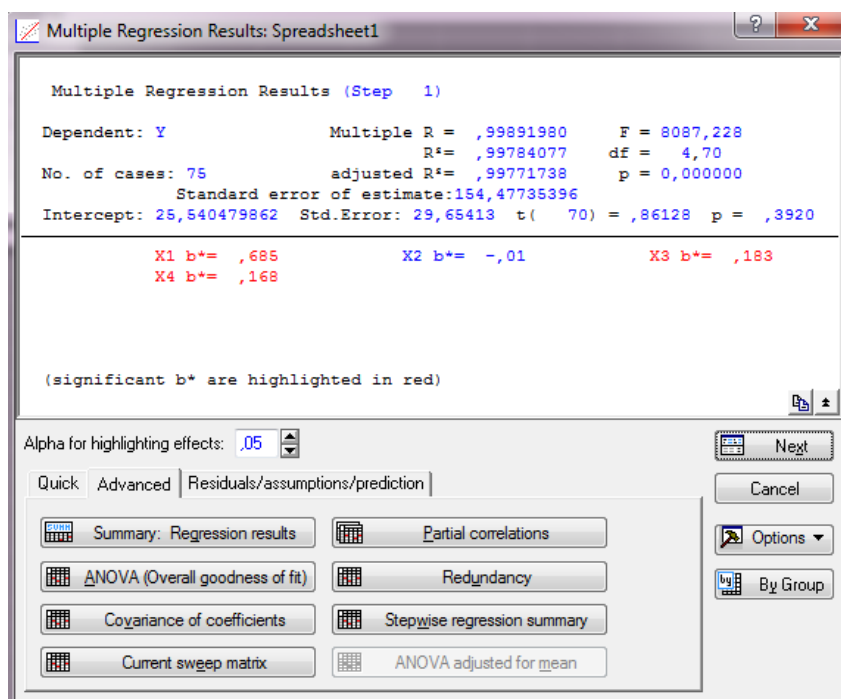
Regression Summary for Dependent Variable: Y (Spreadsheet1)						
R= ,99892928 Rl= ,99785971 Adjusted Rl= ,99770461						
F(5,69)=6433,9 p<0,0000 Std.Error of estimate: 154,91						
N=75	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(69)	p-value
Intercept			24,52108	29,76555	0,82381	0,412887
X_1	0,702056	0,027175	0,00113	0,00004	25,83426	0,000000
X_2	-0,005503	0,005676	-0,00026	0,00027	-0,96956	0,335652
X_3	0,184716	0,014539	0,00103	0,00008	12,70508	0,000000
X_4	0,156629	0,017908	0,00214	0,00024	8,74612	0,000000
X_5	-0,012154	0,015554	-0,00048	0,00061	-0,78143	0,437224

Рис. 3.25. Параметри рівняння множинної регресії та результати їхнього оцінювання

Джерело: побудовано автором на основі [246; 349]

За даними таблиці параметрів моделі множинної регресії (див. рис. 3.18) можна простежити, що частина коефіцієнтів є статистично незначущими ($t_{\text{розрах}} < t_{\text{табл}}$), зокрема податки на власність та інші податки і збори.

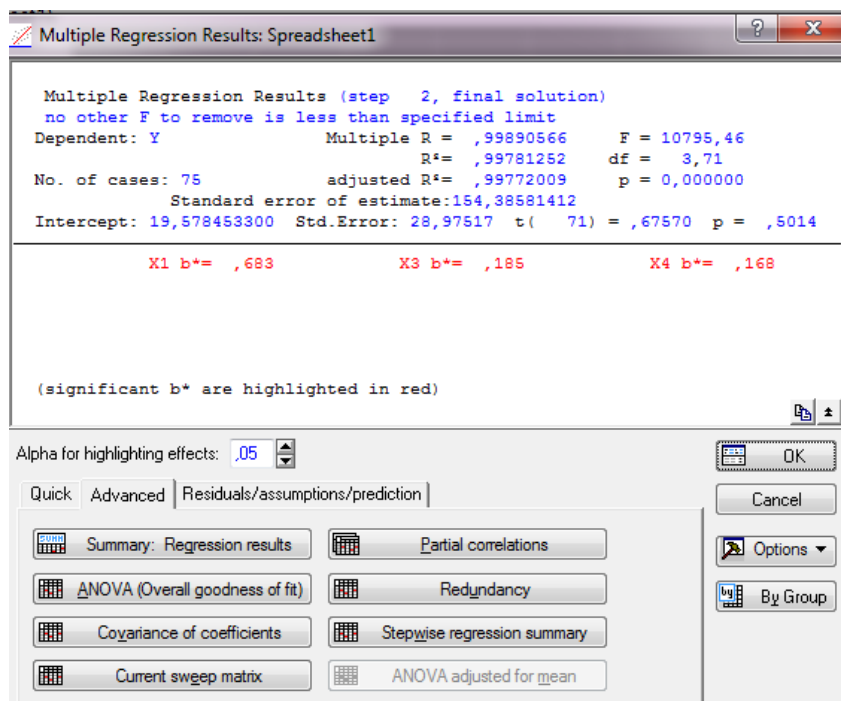

Рис. 3.27. Результати першого кроку послідовного аналізу

Джерело: побудовано автором на основі [196; 349]

На другому кроці виведено чинник X_2 – податки на власність отримано кінцеву модель множинної регресії (рис. 3.28).

Рис. 3.28. Результати другого (фінального) кроку аналізу

Джерело: побудовано автором на основі [196; 349]

За наявними результатами другого (фінального) кроку можемо скомпонувати кінцеву модель множинної регресії, параметри якої відображено на рис. 3.29 та 3.30.

Regression Summary for Dependent Variable: Y (Spreadsheet1)						
R= ,99890566 RI= ,99781252 Adjusted RI= ,99772009						
F(3,71)=10795, p<0,0000 Std.Error of estimate: 154,39						
N=75	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(71)	p-value
Intercept			19,57845	28,97517	0,67570	0,501428
X ₁	0,683314	0,016306	0,00110	0,00003	41,90456	0,000000
X ₃	0,185050	0,013997	0,00103	0,00008	13,22023	0,000000
X ₄	0,167705	0,009869	0,00229	0,00013	16,99366	0,000000

Рис. 3.29. Результативні параметри рівняння множинної регресії із 4 чинниками

Джерело: побудовано автором на основі [196; 246; 349]

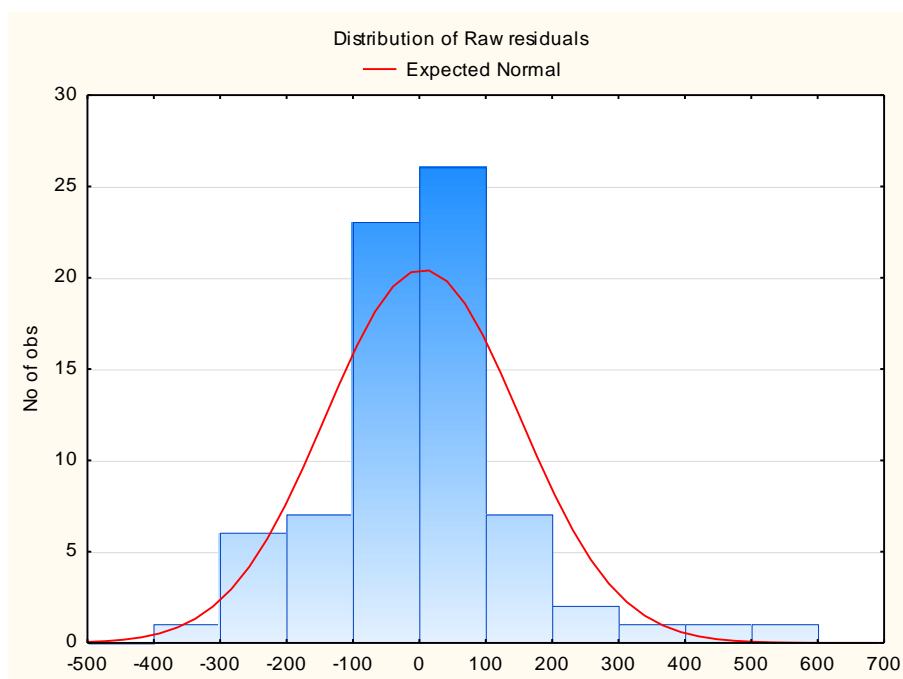
Summary Statistics; DV: Y (Spreadsheet1)			
Statistic	Value		
Multiple R	0,998905659		
Multiple RI	0,997812515		
Adjusted RI	0,997720086		
F(3,71)	10795,4555		
p	0		
Std.Err. of Estimate	154,385814		

Рис. 3.30. Основні показники моделі множинної регресії

Джерело: побудовано автором на основі [196; 246; 349]

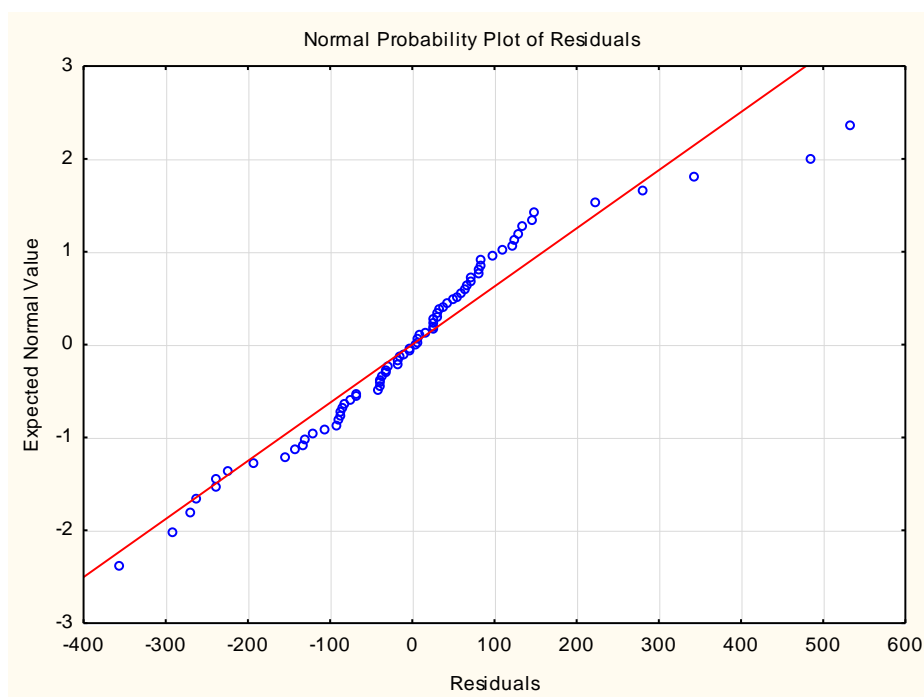
Про адекватність отриманої моделі свідчить аналіз її залишків, які згруповано та відображено на рис. 3.31 і 3.32.

Задані значення податкових і неподаткових надходжень також можна отримати методом побудови прогновної моделі, врахувавши статистичні значення цих показників у попередніх періодах.

Рис. 3.31. Гістограма розподілу залишків даних моделі

Джерело: побудовано автором на основі [349]

Рис. 3.32. Нормальний імовірнісний графік залишків даних моделі

Джерело: побудовано автором на основі [349]

Фіскальна ефективність податків виявляється не лише у сфері державного регулювання соціально-економічних процесів, а й суб'єктивно

ринкових відносин, тобто як діяльність людей, що свідомо спрямовують свій фінансовий потенціал на досягнення економічних цілей в умовах діючої системи оподаткування [289].

Оскільки податкові надходження становлять майже 90% у структурі місцевих бюджетів без офіційних трансфертів, вважаємо за доцільне спрогнозувати їх величину на перспективу.

Відомо, що податкові надходження в послідовні періоди відображають вплив множини взаємодіючих чинників, отже, їх можна інтерпретувати як випадкові величини, які певним чином є закономірними у динаміці.

Відповідно процес надходження до бюджету податкових платежів доцільно також розглянути із точки зору стохастичних характеристик. За вхідну інформацію візьмемо надходження податкових платежів за помісячними звітними даними за певний період, які було репрезентовано у попередньому розділі.

Етапу прогнозування податкових надходжень має передувати вивчення рядів динаміки [101, с. 641].

Це дасть змогу визначити тенденції щодо зміни цього процесу. До дослідження характеру надходження до бюджету податкових платежів можна застосувати теорію часових рядів, оскільки за означенням часовий ряд – це сукупність значень певного показника за декілька послідовних проміжків часу.

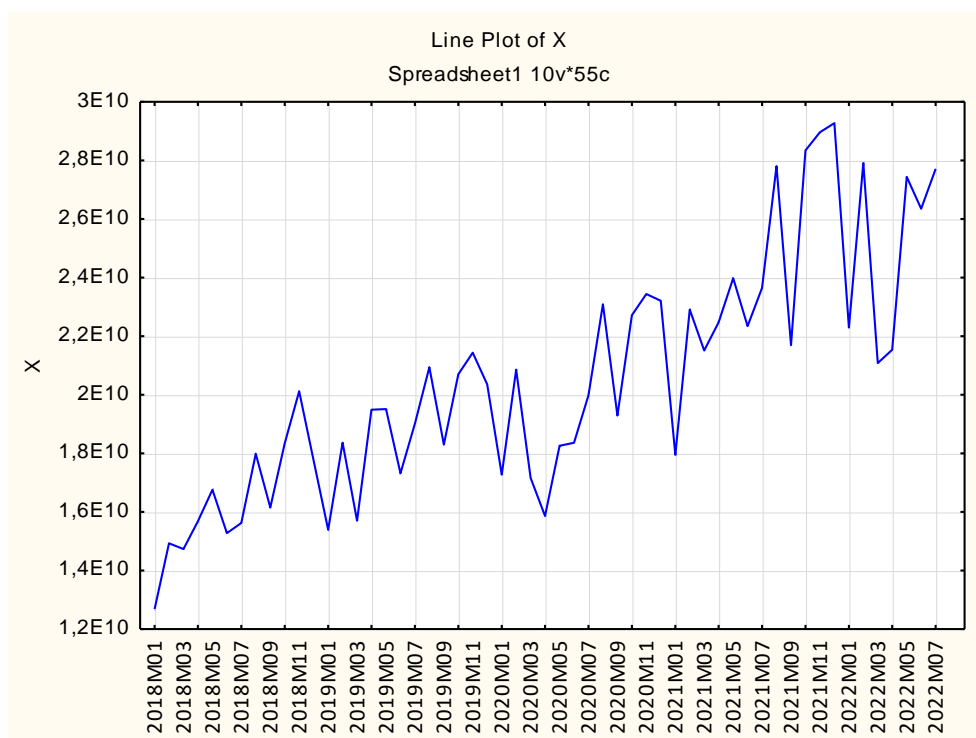
На основі статистичного аналізу часового ряду можна побудувати математичну модель, за допомогою якої пояснюють і прогнозують поведінку цього ряду на майбутні періоди.

На практиці при аналізі часових динамічних рядів використовують графічне представлення значень статистичних даних, що характеризують зміну досліджуваних величин протягом певного періоду.

Отже, перш ніж підбирати модель, яка дасть змогу ефективно спрогнозувати найбільші обсяги податкових надходжень, розглянемо

динаміку цього показника (у млн. грн.) за кожен місяць із січня 2018 р. по липень 2022 р. (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській обл.) (рис. 3.33).

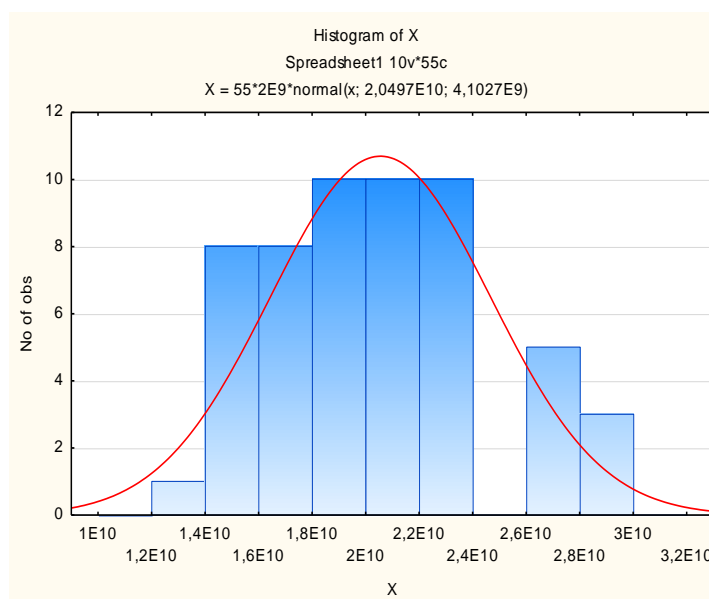

Рис. 3.33. Лінійний графік обсягів податкових надходжень протягом 2018–2022 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [92; 101; 349]

За відображеними графічно даними (див. рис. 3.30) можна зробити висновок, що існує певна періодичність щодо обсягів податкових надходжень. Для кращої візуалізації цього процесу побудуємо гістограму досліджуваного часового ряду (рис. 3.34).

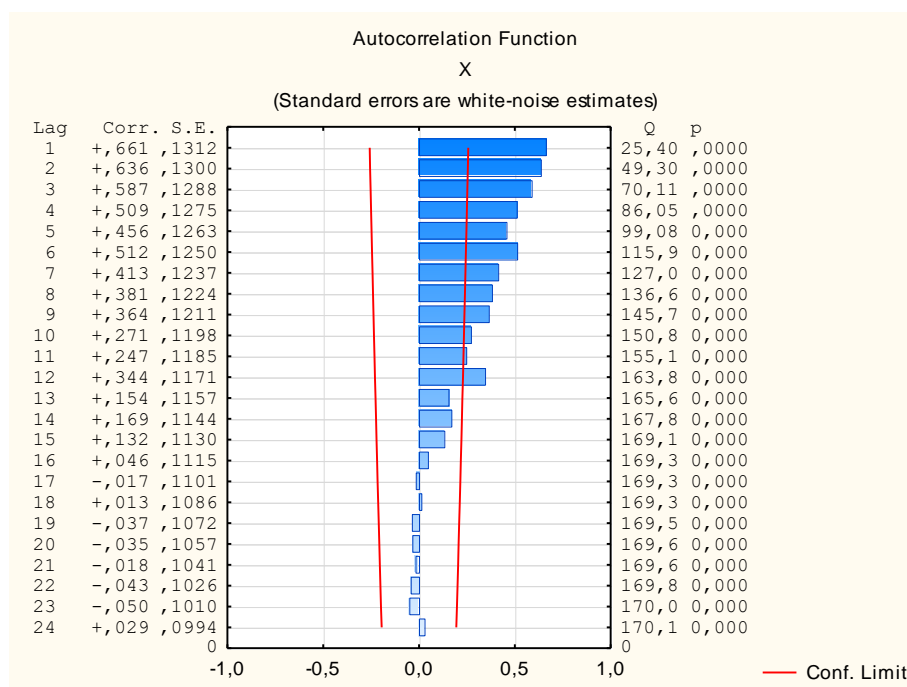
Гістограма обсягів податкових надходжень демонструє, що цей часовий ряд є нормально розподіленим.

Рис. 3.34. Гістограма обсягів податкових надходжень у період із січня 2018 р. по липень 2022 р.

Джерело: побудовано автором на основі [92; 101; 349]

Для визначення характеру не випадкової складової побудуємо автокореляційну функцію вихідних даних (рис. 3.35).

Рис. 3.35. Функція автокореляції обсягів податкових надходжень у період із січня 2018 р. по липень 2022 р.

Джерело: побудовано автором на основі [92; 246; 349]

Дослідивши характеристики автокореляційної функції показника обсягів податкових надходжень (див. рис. 3.39), маємо підстави стверджувати, що для моделювання динаміки цього показника можуть бути використані авторегресійні моделі.

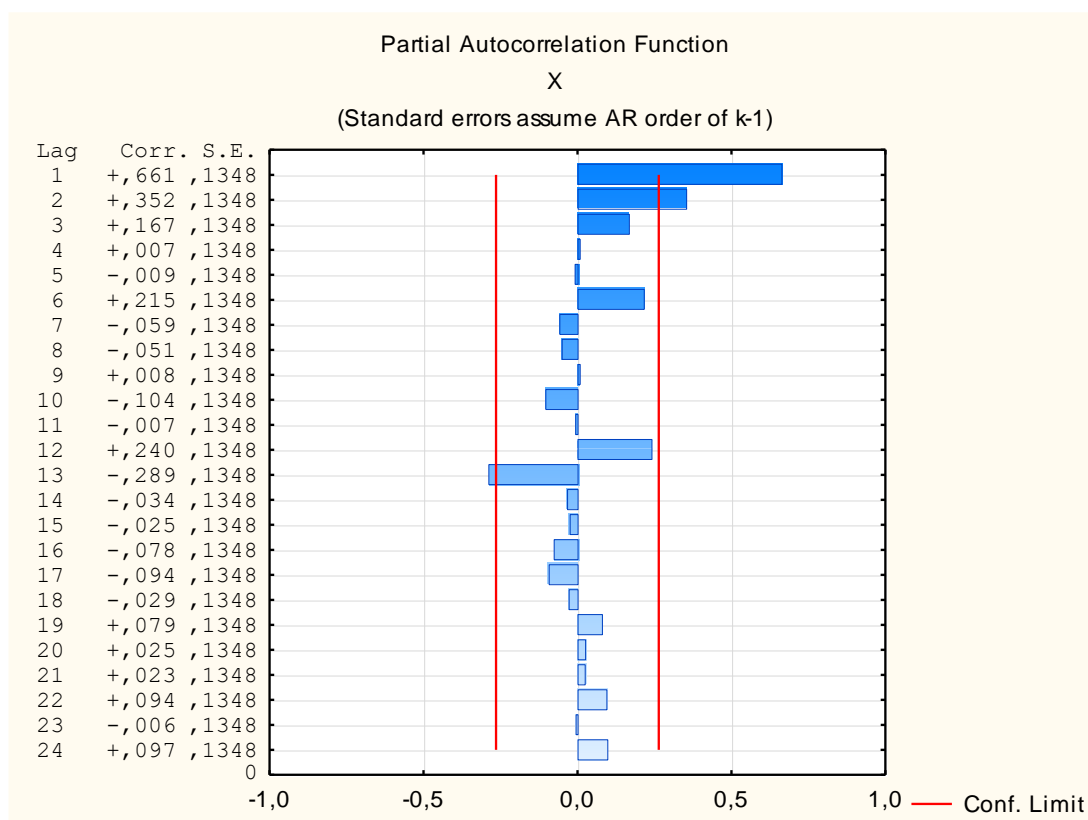
Комбінування лінійних і нелінійних моделей може бути ефективним для підвищення результативності прогнозування. Зокрема, новий гібридний метод автоматичної інтегрованої рухомої середньої (ARIMA) – штучної нейронної мережі (ANN) застосовують у більш загальних межах.

Зазначимо, що стратегії декомпозиції вихідних даних та комбінування лінійних і нелінійних моделей у процесі гібридизації є основними чинниками прогнозування ефективності методів [172, с. 142].

Для опису та прогнозування податкових надходжень доцільно використати ARIMA-модель, яка, на нашу думку, є більш ефективною для прогнозування часових рядів, на відміну від інших інструментів, оскільки вона базується на чіткому математико-статистичному обґрунтуванні. Побудова моделі авторегресії ARIMA також дасть змогу описати й спрогнозувати поведінку стаціонарних і нестаціонарних часових процесів податкових надходжень.

Для моделювання використаємо статистичні дані щодо обсягів податкових надходжень (млн. грн.) за кожен місяць із січня 2018 року по липень 2022 р. (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській обл.) та модуль «Time series analysis/Forecasting» пакета «STATISTICA 10».

На основі значень автокореляційної функції (див. рис. 3.35) і функції часткової автокореляції (рис. 3.36) визначаємо параметри для побудови прогнозної моделі динаміки обсягів податкових надходжень.

Рис. 3.36. Функція часткової автокореляції обсягів податкових надходжень протягом 2018–2022 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [172; 349]

За даними корелограми (рис. 3.28) можна зробити висновок, що перший коефіцієнт автокореляції є значущим, а також сама функція автокореляції експоненційно зменшується.

Окрім того, функція часткової автокореляції (рис. 3.29) має значення на ланці 1, що значно виділяється з-поміж інших та має синусоїдоподібну форму.

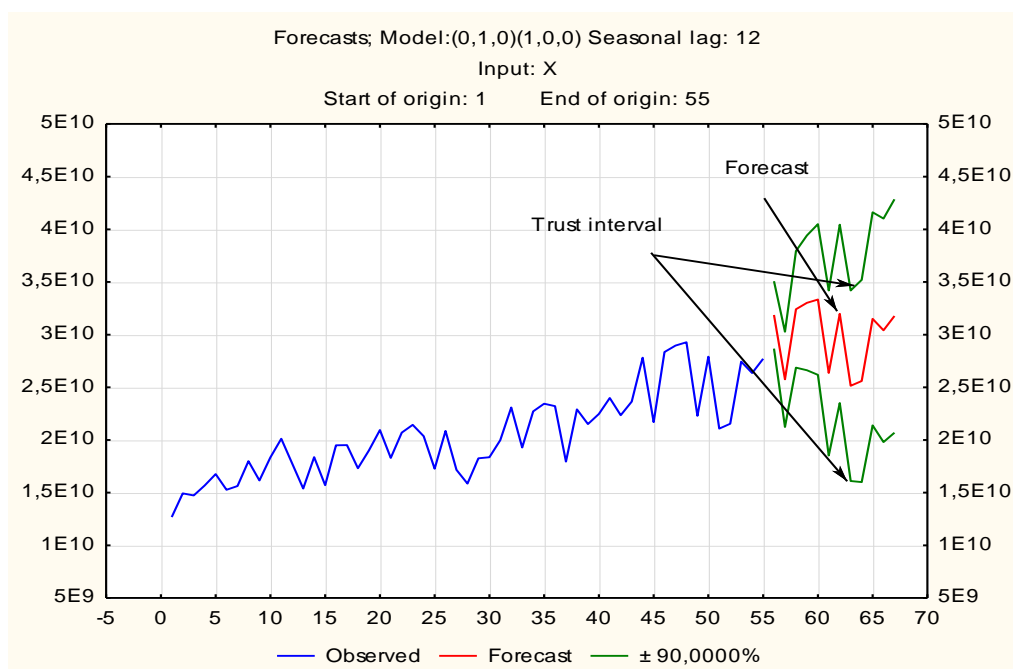
Отже, використовуючи метод аналізу часових рядів, реалізований за допомогою пакета «STATISTICA 10» (Interrupted Time Series Analysis ARIMA), і підбравши порядок моделі на основі графіків функцій автокореляції та часткової автокореляції, у результаті моделювання одержуємо прогнозну модель динаміки обсягів податкових надходжень, параметри якої зображено на рис. 3.37.

Model:(0,1,0)(1,0,0) Seasonal lag: 12 MS Residual= 908E16						
Paramet.	Param.	Asympt. Std.Err.	Asympt. t(52)	p	Lower 95% Conf	Upper 95% Conf
Ps(1)	0,999711	0,115477	8,657250	0,000000	0,767990	1,231432

Рис. 3.37. Специфікація ARIMA-моделей динаміки обсягів податкових надходжень

Джерело: побудовано автором на основі [172; 349]

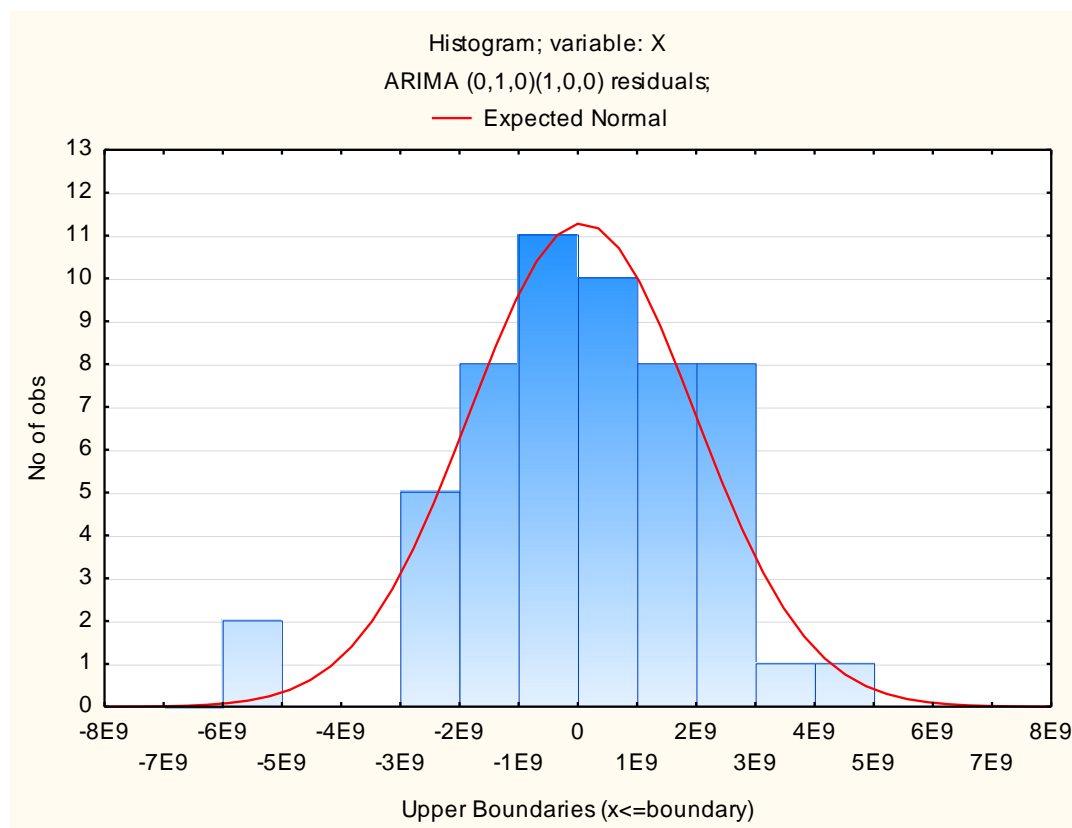
Оскільки для моделювання використано статистичні дані щодо обсягів податкових надходжень помісячно з січня 2018 р. по липень 2022 р., то у результаті побудови моделі отримано прогнозні значення цього показника на період із серпня 2023 р. по липень 2024 р. Відповідно результати моделювання динаміки обсягів податкових надходжень за станом на серпень 2023 р. – липень 2024 р. представимо графічно (рис. 3.38). Як можна простежити за даними графіка моделювання, крім прогнозних значень, одержано також довірчі інтервали, що покривають отримані значення із надійністю 90%.

Рис. 3.38. Графік моделювання динаміки обсягів податкових надходжень за станом на серпень 2023 р. – липень 2024 р.

Джерело: побудовано автором на основі [92; 246; 349]

Про адекватність побудованої моделі можна стверджувати на основі аналізу її залишків, розподіл яких добре апроксимується нормальним розподілом. Це підтверджують гістограма залишків моделі та графік нормальної ймовірності (рис. 3.39 і 3.40).

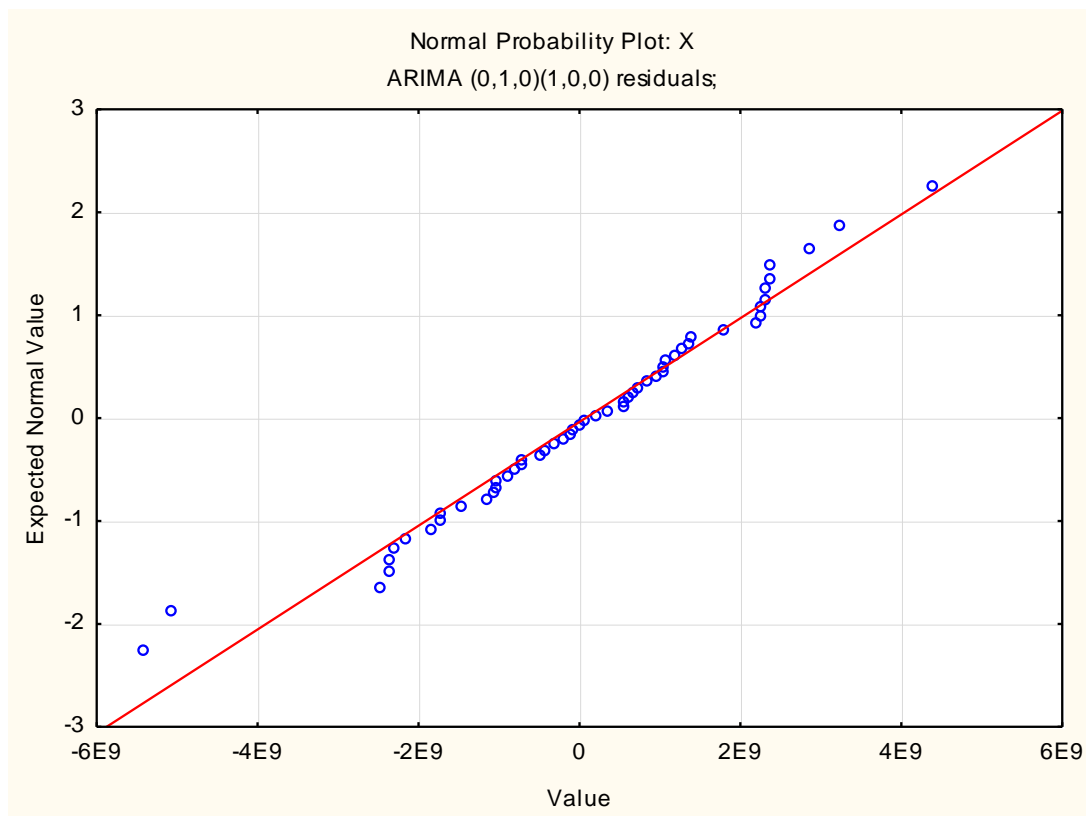

Рис. 3.39. Гістограма залишків моделі

Джерело: побудовано автором на основі [92; 246; 349]

Отже, при помірному розвитку економіки країни, тобто за відсутності значних економічних криз, ARIMA-моделі можуть бути використані як інструмент прогнозування основних тенденцій динаміки обсягів податкових надходжень.

У результаті моделювання отримано математичну модель прогнозування процесу надходження податкових платежів для загальних значень цього показника по Україні. Аналогічно можна спрогнозувати обсяги податкових надходжень для будь-якого регіону, зокрема для Тернопільської обл.

Рис. 3.40. Апроксимація розподілу залишків моделі

Джерело: побудовано автором на основі [246; 349]

Таким чином, на початковому етапі дослідження обсягів надходження податкових платежів у Тернопільській обл. проілюструємо графічно цей показник у динаміці.

Використовуючи статистичні дані, проаналізуємо зміну обсягів податкових надходжень у Тернопільській обл. (у млн. грн.) за кожен місяць із січня 2020 р. по липень 2024 р. (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській обл.) (Додатки Р, С, Т).

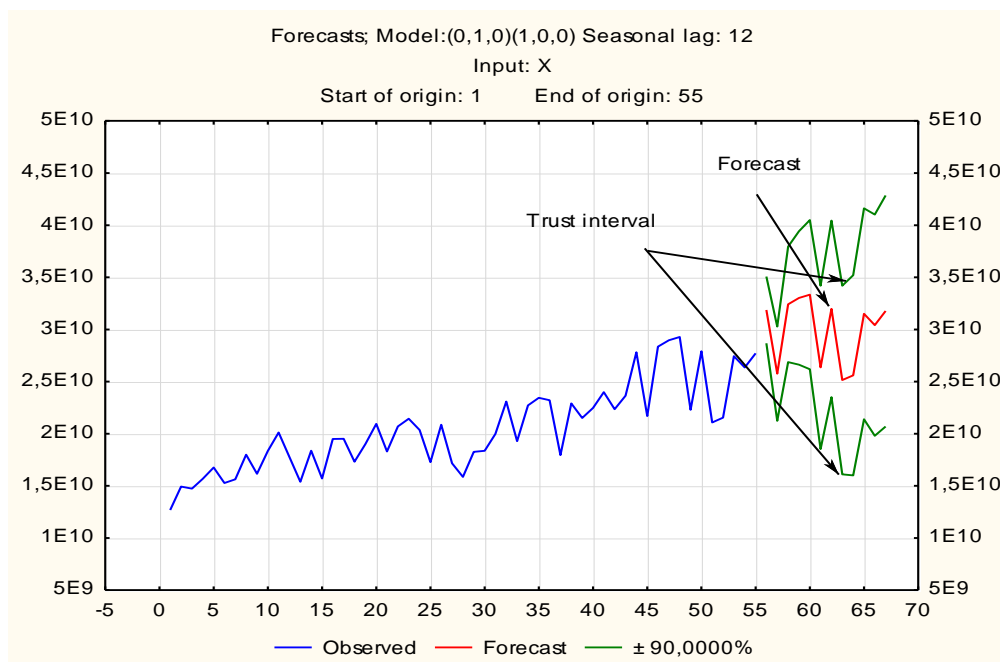
У ході моделювання одержано модель прогнозування динаміки обсягів податкових надходжень у Тернопільській обл. Параметри моделі зображено на рис. 3.41.

Input: X (Spreadsheet1)						
Transformations: D(1)						
Model:(0,1,0)(1,0,0) Seasonal lag: 12 MS Residual= 158E13						
Paramet.	Param.	Asympt. Std.Err.	Asympt. t(53)	p	Lower 95% Conf	Upper 95% Conf
Ps(1)	0,978140	0,124037	7,885844	0,000000	0,729352	1,226927

Рис. 3.41. Специфікація ARIMA-моделей динаміки обсягів податкових надходжень у Тернопільській обл.

Джерело: побудовано автором на основі [43; 92; 240; 349]

За побудованою моделлю отримано результативні значення показника, що характеризують податкові надходження у Тернопільській обл. на період із серпня 2022 р. по липень 2024 р., результати моделювання представимо графічно (рис. 3.42).

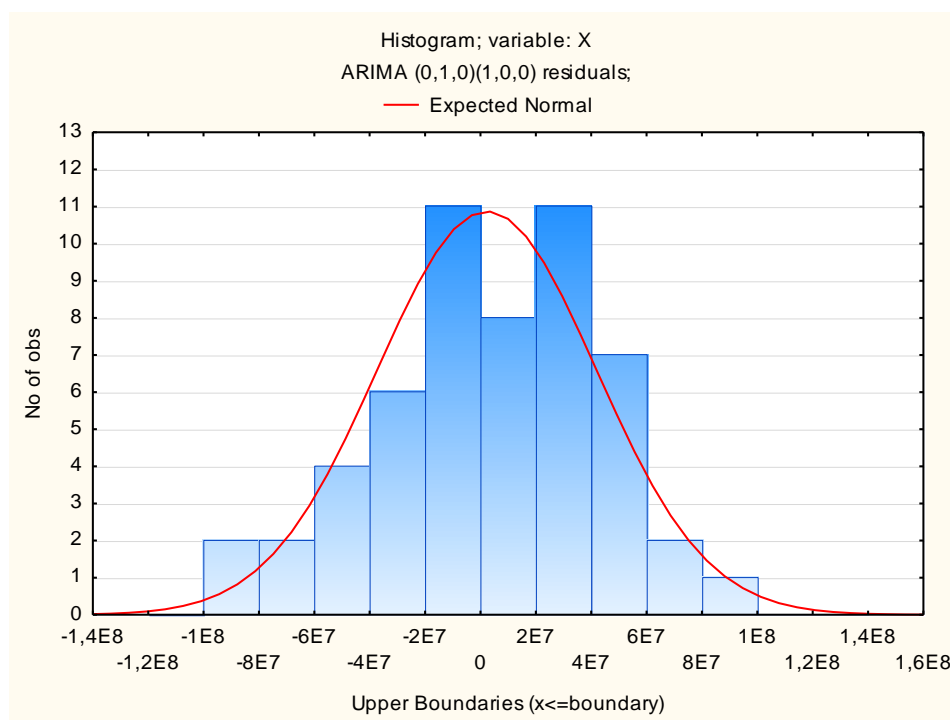

Рис. 3.42. Графік моделювання динаміки обсягів податкових надходжень у Тернопільській обл. на період із серпня 2022 р. по липень 2024 р.

Джерело: побудовано автором на основі [43; 92; 240; 349]

Адекватність побудованої моделі підтверджує аналіз її залишків, зокрема гістограма залишків моделі (рис. 3.43).

Рис. 3.43. Гістограма залишків моделі

Джерело: побудовано автором на основі [43; 240; 349]

Отже, отриману засобами пакета «STATISTICA 10» ARIMA-модель динаміки з інтервенціями можна використовувати як інструмент прогнозування основних тенденцій обсягів надходження податкових платежів.

Таким чином, проведений аналіз та оцінювання впливу податкових надходжень й офіційних трансфертів на фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних одиниць.

За результатами аналізу офіційних даних про виконання державного та місцевого бюджетів у період із січня 2018 р. по липень 2022 р. встановлено, що податкові надходження забезпечують формування більше 90% доходів зведеного бюджету. Водночас, більшу частину податкових надходжень у структурі Державного бюджету України забезпечують податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість тощо, у структурі місцевих бюджетів – єдиний податок та земельний податок. Використовуючи інструментарій економіко-

математичного моделювання було побудовано модель авторегресійної інтегрованої ковзної середньої.

Зокрема, для опису та прогнозування податкових надходжень було використано ARIMA-модель, яка, на нашу думку, є більш ефективною для прогнозування часових рядів та кращого розуміння даних, на відміну від існуючих інструментів, оскільки вона базується на чіткому математико-статистичному обґрунтуванні. Моделі ARIMA застосовуються в тих випадках, коли дані демонструють докази нестационарності, а сезонність відображається в часовому ряді, тому можна застосувати сезонну різницю, щоб усунути сезонний компонент. Отже, побудова моделі авторегресії ARIMA надала змогу описати й спрогнозувати поведінку стаціонарних і нестационарних часових процесів податкових надходжень за станом на серпень 2023 р. – липень 2024 р.

Констатуємо, що одержані результати можуть бути використані для оперативного прийняття рішень щодо збалансування державного та місцевого бюджетів. У сучасних умовах реалізації фіскальної політики України особливої актуальності набуває питання боротьби з ухиленням від сплати податків та неефективним використання коштів платників податків.

Висновки до розділу 3

За результатами дослідження прагматичних особливостей реалізації фіскального федералізму у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальних громад було отримано наступні висновки:

Аргументовано, що реалізація фіскального федералізму як вищої форми фіскальної децентралізації притаманна практиці низки європейських країн в контексті побудови ефективної бюджетної системи. Вони успішно використовують інструменти фіскального федералізму для нарощування фіскального потенціалу державного та муніципальних бюджетів, що

дозволяє результативніше здійснювати видатки на відповідні потреби громадян.

Виявлено стабільну позитивну роль податкових надходжень у формуванні фінансових ресурсів місцевих бюджетів в Україні, а також перспективну роль позикових фінансів у стабілізації економіки територіальних громад, особливо тих, які найбільше зазнали негативного впливу від військової агресії з боку росії. Податкові інструменти фіскального федералізму проявляються через належне застосування ставок і пільг податків, дієве встановлення бази оподаткування та застосування інших елементів з урахуванням кращих практик зарубіжних країн.

В результаті комплексного аналізу показників надходжень до місцевих бюджетів визначено частку податкових надходжень, яка характеризувалася суттєвим значенням у досліджуваному періоді та зростаючим трендом (з 40,1% у 2016 році до 70,9% у 2022 році). Однак відзначимо про скорочення фінансових ресурсів місцевих бюджетів у 2022 році в 1,044 рази по відношенню до попереднього періоду. Така проблема виникла внаслідок запровадження воєнного стану в Україні, через що суб'єкти підприємництва змушені були згортати або переносити свій бізнес в інші регіони. Саме тому в 2022 та 2023 рр. характерним позитивним трендом відзначалося використання позикових інструментів, зокрема коштів закордонних країн і міжнародних організацій.

Констатовано, що процес нарощування фіскального потенціалу територіальних громад в сучасних умовах має зберігати і демонструвати свої виключно позитивні властивості, а головне – бути загартованим та стійким до впливу екзогенних і ендогенних фінансових чинників. Фактично, стійкість фіскального потенціалу територіальних громад демонструє такий наявний стан сукупності грошових фондів, який дає змогу відповідним функціональним і виконавчим органам місцевого самоврядування забезпечувати сталий розвиток в громаді, посилюючи фінансову безпеку в умовах ризиків воєнного часу.

Використовуючи методологічні засади аналізу та моніторингу параметрів фінансової стійкості місцевого бюджету, було визначено укрупнений стандартизований показник фінансової самостійності території на прикладі Тернопільської області і засвідчено його зростаючий тренд протягом досліджуваного періоду з 0,687 у 2017 р. до 1,112 у 2021 р.

Фінансове вирівнювання місцевих бюджетів в умовах децентралізації показало, що основними її аспектами в умовах Євроінтеграції є наступні: виправлення нерівностей, які в іншому випадку перешкоджали б порівнянному доступу до публічних послуг на місцевому рівні; нецільові вирівнювальні трансферти можуть продукувати для органів місцевого самоврядування більшу фіскальну автономію; системи вирівнювання піддаються критиці через те, що вони можуть негативно впливати на податкову ініціативність місцевого самоврядування. За результатами проведеного дослідження параметрів міжбюджетних трансфертів встановлено нестійку динаміку у сфері надходжень від органів державного управління у вигляді дотацій та субвенцій, загальна частка яких за аналізований період знизилася з 53,3 % до 24,6 %. Це свідчить про початкові кроки в напрямі зменшення фінансової залежності місцевих бюджетів від трансфертних інструментів архітекtonіки фіскального федералізму.

В умовах ризиків воєнного часу існує нагальна потреба в збільшенні частки зарахування податку на доходи фізичних осіб (забезпечити ефективний перерозподілити між рівнями публічного управління на користь територіальних громад) або ж забезпечити альтернативне виділення фінансової підтримки у такій формі міжбюджетних трансфертів як стабілізаційна дотація з урахуванням втрат суттєвих надходжень деяких місцевих бюджетів в умовах воєнного стану.

На нашу думку, прагматизм існування міжбюджетних відносин у процесі надання трансфертів в Україні характеризується неоднозначністю та необґрунтованістю, оскільки прослідковується надмірний централізований вплив, з характерними тенденціями суб'єктивізму.

Аргументовано, що у процесі збалансування доходів бюджетів потрібно уникати повного бюджетного вирівнювання виключно за рахунок міжбюджетних трансфертів як пріоритетної мети, оскільки це знижує стимули для органів місцевого самоврядування в сфері здійснення заходів щодо покращення фінансового стану, зокрема за рахунок ефективного управління територіальними громадами, пошуку додаткових фінансових джерел надходжень завдяки стабілізації соціально-економічного розвитку загалом.

Проведено аналіз та емпіричні розрахунки показників адміністрування податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, задля розробки рекомендацій щодо посилення його фіскального значення у забезпеченні пріоритетних видатків органів місцевого самоврядування.

Здійснено емпіричні розрахунки та побудовано регресійні моделі впливу інструментів фіскального федералізму на ефективність міжбюджетних відносин в Україні. На базі теорії часових рядів, комбінування лінійних і нелінійних моделей здійснено прогнозування процесу надходження податкових платежів до бюджетів усіх рівнів.

Основні результати дисертаційного дослідження, що відображені у даному розділі, опубліковані у наукових працях автора [293, 303, 313, 314, 318, 322, 326, 327, 335, 456].

РОЗДІЛ 4. АРХІТЕКТОНІКА МОДЕЛЕЙ ФІСКАЛЬНОГО ФЕДЕРАЛІЗМУ В КРАЇНАХ З РІЗНИМ ДЕРЖАВНИМ УСТРОЄМ

4.1. Детермінанти побудови фіскального федералізму у централізованій та децентралізованій системах країн Європи

Реалізм фіскальної політики країн Європейського Союзу (ЄС) зводиться до пошуку шляхів оптимізації джерел фінансового забезпечення соціального розвитку муніципалітетів. Заходи з боку лідерів Євросони спрямовані на реформування бюджетно-податкової політики й агломерацію фіскальних потенціалів у систему оперативного реагування на сучасні виклики фінансово-економічного та соціально-екологічного характеру.

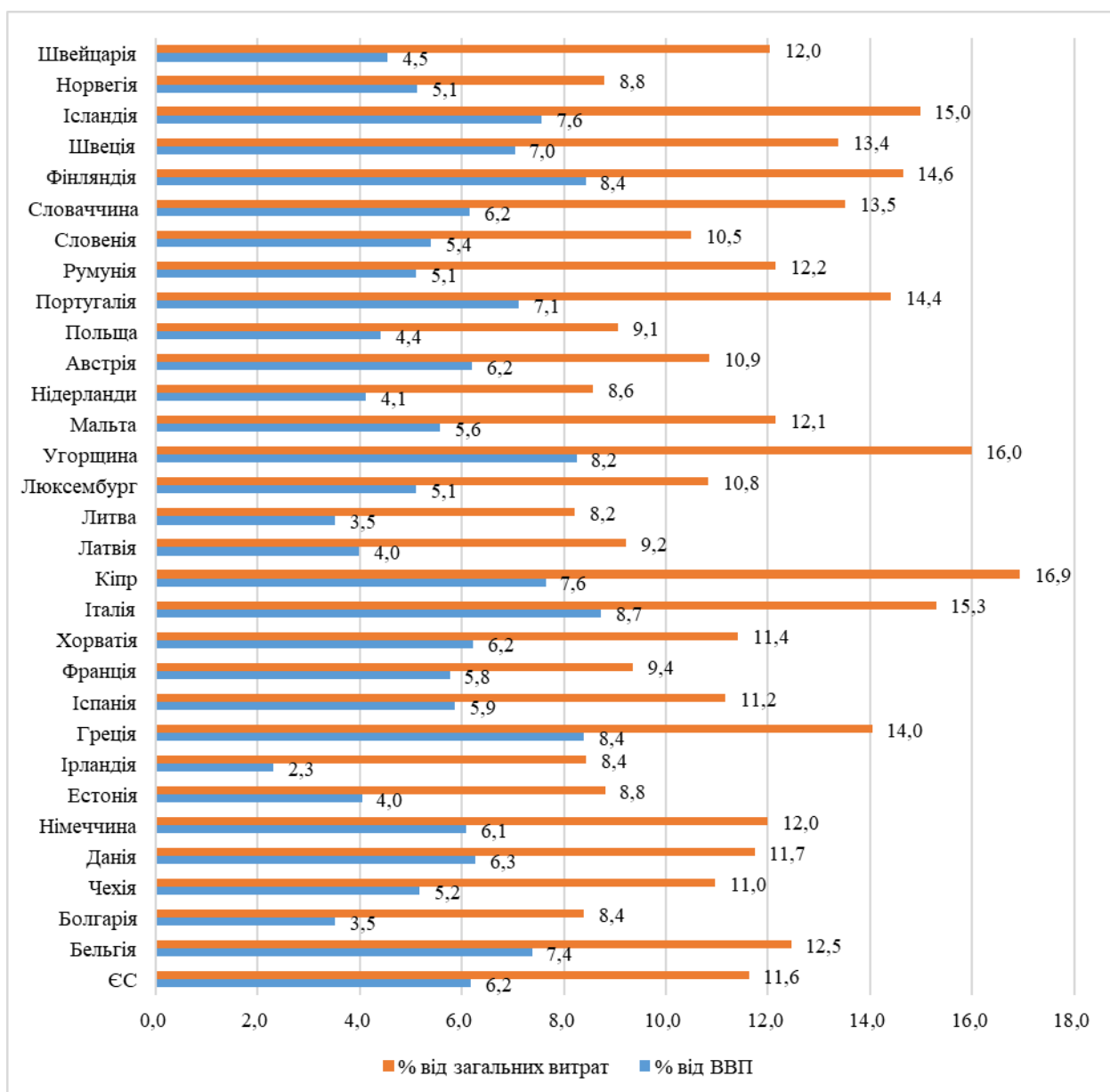
Однак активній оптимізації фіскальної політики ЄС перешкоджають політичні ризики та суб'єктивні чинники, зокрема амбіції деяких лідерів, несприятливий вплив яких на місцевий економічний розвиток мінімізується шляхом імплементації фіскального федералізму. Ретроспекція свідчить про інтенсифікацію заходів фіскального федералізму у період поствоєнного відновлення деяких країн світу, наприклад, у США було здійснено в результаті уніфікації процедур делегування фіскальних рішень, запровадження єдиної тарифної ставки у всіх штатах, посилення ролі податкової конкуренції у відбудові економіки муніципалітетів. Серед перспектив фіскального федералізму визначено вжиття заходів щодо справедливого розподілу податкового навантаження. Такий підхід може продукувати фінансове зміцнення ЄС за одночасного посилення прозорості прийняття рішень у напрямку побудови моделі справедливого оподаткування. Зважаючи на часті дискусії в ЄС щодо пріоритетності збільшення витрачання фінансових ресурсів державами-членами і важливість адаптації фіскальної політики ЄС до наративів інноватизації світової економіки констатуємо про актуальність дослідження архітектоніки та функціоналу фіскального федералізму в країнах ЄС.

Оволодіння вмінням організовувати та реалізовувати фіскальну політику в процесі ефективного виконання завдань соціально-економічного розвитку держави, регіонів і територіальних громад є предметом наукових досліджень зарубіжних та українських вчених і практиків. Водночас сучасні тенденції, такі як глобалізація, екологізація, зміцнення економічної безпеки, пандемії вірусних захворювань (карантинні заходи), стан населення та зайнятості, зміцнення оборонного потенціалу, імміграційна політика та інші тенденції вимагають від урядів країн-членів ЄС збалансувати та оптимізувати фіскальну політику на засадах фіскального федералізму. З цієї точки зору головним і перспективним місцем є реалізація детермінант фіскального федералізму в контексті підвищення ефективності фінансової підтримки розвитку держав-членів ЄС.

Створення ЄС відбувалося відповідно до Маастрихтського договору [427] та, як зазначають Ю. Битяк та І. Яковюк: «з метою покращення соціального й економічного розвитку країн-членів, а головне – забезпечення та гарантування їхньої безпеки» [19, с. 5]. Для виконання пріоритетних (на момент створення союзу – оборонних та відновлювальних) функцій ЄС необхідно було побудувати ефективну модель фіскальної політики. Зауважимо, що функціонування ЄС базувалося на деяких федеральних особливостях, оскільки низка країн задекларувала суверенність монетарної політики, запровадила спільну валюту, а також імплементувала принципи фіскального федералізму у бюджетно-податкову систему. Однак, закономірно, що термін «федеральний» вважається не зовсім політично коректним щодо функціонування ЄС, тому фіскальний федералізм рідко згадується в управлінських дискусіях, однак частіше досліджується в наукових працях. Наприклад, під час звіту п'яти президентів у каталозі пропозицій щодо подолання проблемних аспектів розвитку ЄС фактично не акцентується увага на принципах фіскального федералізму [453, с. 12]. Тоді як з перспективної наукової точки зору вони виступатимуть базисом гармонізації міжбюджетних відносин в країнах ЄС.

Оцінка функціонального розподілу компетенцій між рівнями влади є аргументним доказом того, що ЄС надає перевагу децентралізованому перерозподілу фінансових ресурсів. Проте роль, яку відіграє наднаціональний бюджет, є незначною, особливо коли бюджетна політика ЄС більшою мірою спрямована на явний перерозподіл через структурні фонди, які прагнуть до економічної та соціальної згуртованості [463, с. 239], а меншою мірою – на неявний перерозподіл (ідеться про вияв негативних наслідків агломерованої сільськогосподарської політики) [467, с. 17]. Таким чином, можна констатувати про наближення фінансової системи ЄС до апробації детермінант світової моделі класичного фіскального федералізму в тих країнах, де домінує децентралізація. Зазначимо, що ЄС як інтеграційний альянс є унікальним історичним експериментом. Нині він мультиаспектно не тяжіє до федералізації економічних рішень, однак пропагує зближення фінансових систем, зокрема уніфікацію податкових механізмів країн-учасників. У цьому разі політичні рішення (амбіції) можуть переважати фінансово-економічні ефекти, проте їхня мета зводиться до пошуків компромісів на базі ключового принципу фіскального федералізму – субсидіарності. Повноваження щодо прийняття рішень мають забезпечуватись на муніципальному рівні, якщо немає вагомих аргументів для централізації. Інакше кажучи, децентралізація є специфічною опцією за замовчуванням та специфічним способом реалізації фіскального федералізму. Проте нормативний підхід свідчить, що функціонування ЄС базується на пошуку компромісів і водночас децентралізацію як варіант не ідентифіковано. До того ж, в юридичній площині фігурують централізовані погляди на політико-економічні рішення щодо затвердження фінансування видаткових статей. Публічні послуги в країнах ЄС класично компонуються за допомогою адміністративних і суспільних сервісів, що більшою мірою притаманно специфіці фіскального федералізму, однак частка їхнього фінансування в архітектоніці загальних витрат і ВВП є диференційованою (рис. 4.1).

Рис. 4.1. Динаміка частки фінансування публічних послуг у країнах ЄС у 2021 р.

Джерело: побудовано автором на основі [440].

Отже, активними позиціями щодо обсягів фінансового забезпечення публічних послуг відзначається Італія (8,7% ВВП), Греція та Фінляндія (8,4% ВВП), а також Угорщина (8,2% ВВП). У цих державах витрати, пов'язані із загальними публічними послугами, були вищими, ніж в інших.

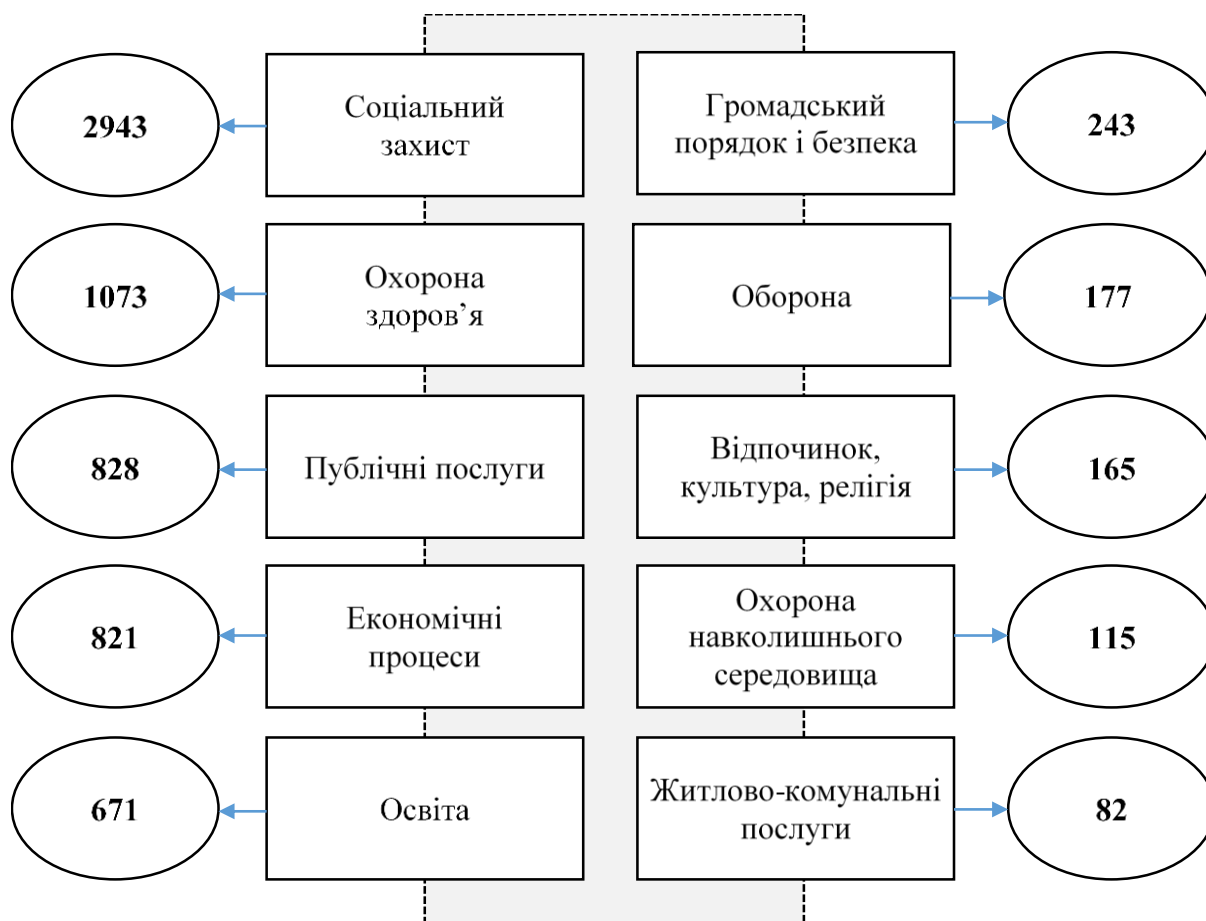
Ірландія (2,3% ВВП), Болгарія та Литва (3,5% ВВП), Естонія і Латвія (3,5% ВВП) характеризуються як країни з найнижчими витратами щодо забезпечення загальних публічних послуг у 2021 р.

Частково це пояснюється відносно низьким загальним державним боргом Болгарії, Естонії, Латвії та Литви, а також відносно низькими загальними параметрами здатності підтримувати загальні витрати в цих країнах.

З точки зору фіскального федералізму, центральний бюджет ЄС не є громіздким; справді, жоден напрямок не характеризується значними зовнішніми ефектами та/або віддачею від масштабу. З точки зору фінансування, слід відзначити такі основні сектори ЄС: оборона, включаючи захист кордонів, дипломатія або розвідка, охорона здоров'я та соціальна політика. Освіта – це єдина чітка категорія витрат, яка чітко децентралізована як у федеральній системі, так і через багато уніфікованих механізмів управління. Житлово-громадська сфера, місцева інфраструктура та громадський порядок (поліція та юстиція) найчастіше використовують децентралізовані алгоритми (рис. 4.2).

Усі ці категорії характеризуються суттєвими місцевими перевагами, інформаційною асиметрією та відносно обмеженими зовнішніми ефектами. Диспропорції у доходах часто призводять до потреби фінансового вирівнювання на базі вертикальних і горизонтальних бюджетних фондів [418, с. 12].

Необхідність здійснення певної колективної антициклічної політики є додатковим аргументом для централізації в Єврозоні. Водночас звичайні контраргументи вказують на диверсифікацію існуючих виплат у зв'язку з безробіттям.

Рис. 4.2. Функціональне спрямування загальних державних витрат ЄС у 2021 р., млрд. євро

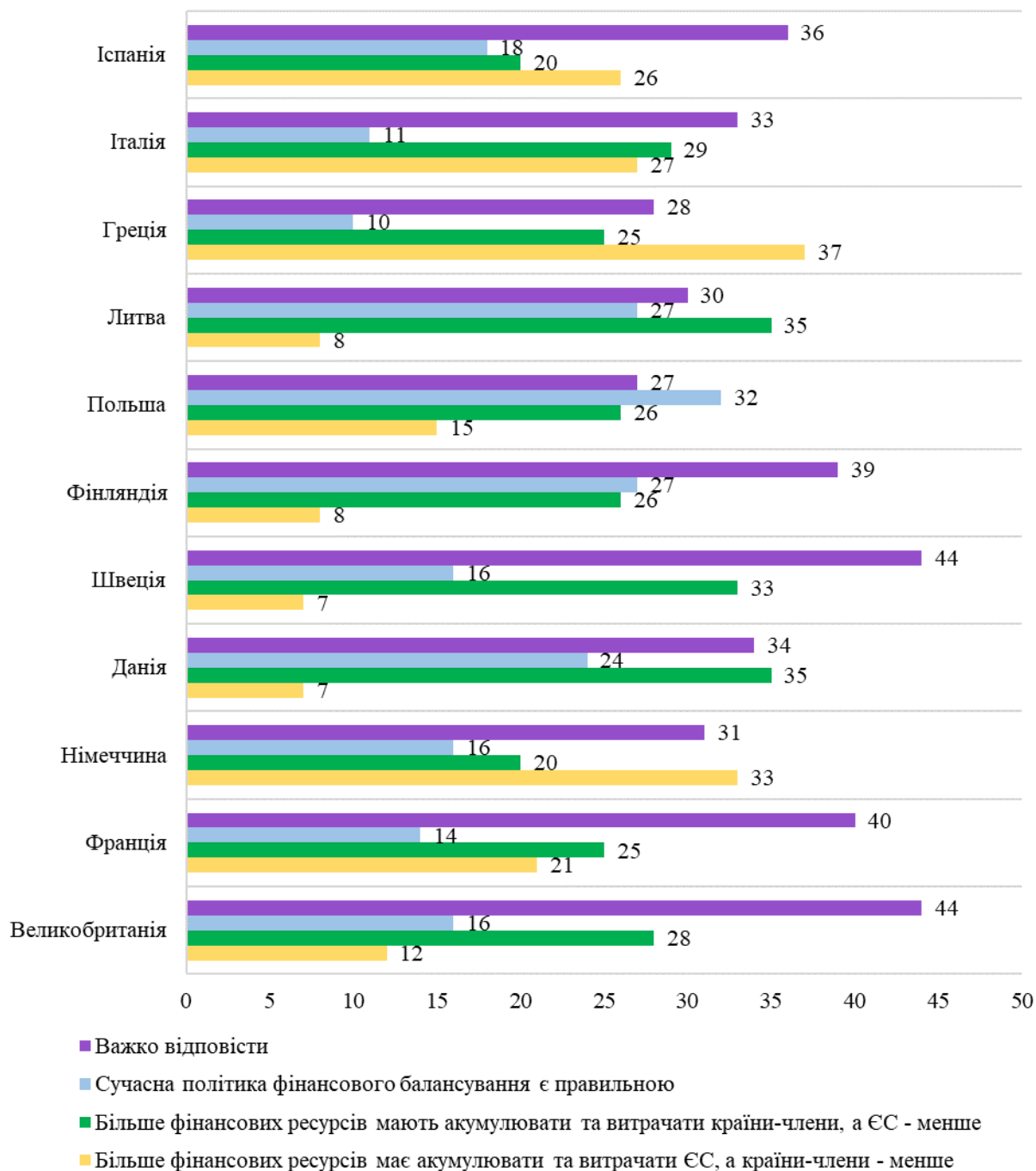
Джерело: побудовано автором на основі [440].

Фіскальні рішення пропагують мінімум пільг для всієї Єврозони загалом, які мають бути доповнені в кожній країні відповідно до чітких домовленостей. Інший аспект стосується критеріїв прийнятності, які також значно диференційовані. Муніципальні рішення мають враховувати мінімалізм базового критерію прийнятності доповненого за потреби на національному рівні. Однак за такого делегування постає питання морального ризику. Враховуючи значні відмінності у структурному безробітті, варто подбати про уникнення надзвичайно активних міграційних процесів із країн з високим рівнем безробіття, відповідно, у країни з низьким рівнем безробіття [469, с. 10].

На базі фіскального федералізму перерозподілу бюджетних ресурсів ЄС означає, що значна частина цієї реструктуризації відбувається на національному рівні, але бенефіціарами є не території, розташовані в інших державах-членах, а всі території, які належать цій державі-члену для прямого розвитку. У політиці Європейського Союзу перерозподіл бюджетних ресурсів просто означає, що функція діє в кожній державі-члені, а не між державами-членами. Багато факторів підтверджують, що прерогативою ЄС є не перерозподіл, а стабілізація за допомогою заходів фіскальної та монетарної політики без використання горизонтальних трансфертів. Одним із головних аргументів проти делегування фіскальних повноважень у ЄС або еквівалентних дій є те, що громадяни ЄС із дуже низькою ймовірністю підтримають новації в оподаткуванні. Однак доволі цінним є досвід США, коли нові підходи щодо розподілу (збалансування) фіскальних повноважень можуть бути бажаними, якщо вони пов'язані з більш справедливим розподілом податкового навантаження. Загалом успішний підхід до оновлення механізму акумулювання та дисперсії власних фінансових ресурсів ґрунтується на тому, щоб пов'язати зростання доходів із більш справедливим розподілом поточного податкового навантаження в країнах-членах ЄС [424, с. 352]. Такий підхід допоможе підтримати легітимність змін у сфері фіскального регулювання ЄС, а не призупинити їх. Якщо їх правильно сформулювати, ці ресурси дадуть можливість проводити ЄС більш зрозумілу політику, акцентувавши на сферах, де він має додаткову цінність щодо держав-членів (зокрема, щодо відновлення справедливості в оподаткуванні) або виправлення негативних зовнішніх ефектів [436, с. 5].

Щоб перевірити цю гіпотезу проведено опитування в 11 країнах-членах Європейського Союзу в контексті Держави Союзу, де серед респондентів – понад 11 000 громадян, і озвучено запитання про формування та розподіл фінансових (податкових) ресурсів бюджету ЄС. Перше запитання стосувалося переваг щодо платежів, зібраних і витрачених

ЄС загалом та державами-членами зокрема; відповіді розподілилися мультиаспектно (рис. 4.3).

Рис. 4.3. Схвалення та відхилення розподілу повноважень щодо залучення та витрачання коштів між ЄС і державами-членами в одинадцяти європейських країнах

Джерело: побудовано автором на основі [383].

Як можна спостерігати за даними рис. 4.3, громадяни більшості держав-членів вибірки віддали перевагу варіанту, що потрібно більше фінансових ресурсів збирати і витратити (розподіляти) кожній із цих країн і менше – Європейському Союзу загалом. Важливо, що Іспанія та Греція як чисті бенефіціари бюджету ЄС були двома країнами, де більшість підтримала посилення бюджету ЄС, використовуючи державні бюджети.

Цікавим є те, що значна більшість респондентів у Німеччині також виступає за те, щоб ЄС акумулював і витрачав більше фінансових ресурсів, а країни-члени – менше. У декількох країнах (наприклад, у Швеції) серед опитаних було багато тих, хто відповів, що не знає, котрому з варіантів надати перевагу [526].

Найважливішим висновком є те, що загалом існує сильна кореляція між державами, які вважаються платниками чистих внесків до бюджету ЄС, і більшістю, яка виступає проти збільшення бюджету ЄС.

Цей результат, ймовірно, підтверджує поширену думку, що громадяни більшою мірою виступають проти розширення фінансових потоків для ЄС, оскільки вони сприймають свою державу як чистого вкладника, а не чистого бенефіціара цього бюджету. Крім того, асиметрія між національним фінансуванням бюджету ЄС і дифузним характером більшості його економічних переваг (через внутрішній ринок) ще більше підриває підтримку бюджету ЄС та актуалізує імплементацію принципів фіскального федералізму у міжбюджетні відносини Європейського Союзу.

Нині фінансовий перерозподіл бюджетних ресурсів продукує значні можливості для диверсифікації ресурсів, тому важливим завданням є моніторинг виконання умов для передачі повноважень від національних урядів до муніципальних органів, оскільки це наближає ЄС до імплементації детермінант класичного фіскального федералізму, доцільність якого залежить від рівня компетентної поведінки національних фіскальних органів та органів місцевого управління; тільки в цьому разі автоматичні

стабілізатори можуть не запрацювати комплексно на національному рівні [385, с. 91].

Принципи фіскального федералізму дають змогу узгодити надходження від оподаткування та витрати, можливо, разом із трансфертами, спеціально призначеними для перерозподілу. Одним з аргументів на користь фіскального федералізму є близькість до громадян та помірні інтерналізація зовнішніх ефектів, ураховуючи розподіл податкового тягаря для фінансування місцевих суспільних благ. Будь-який дисбаланс між витратами та доходами, що передбачає здійснення переказів між федеральними одиницями, нівелює логічний підхід, тому фінансове вирівнювання в цьому разі часто є об'єктом політичних суперечок і дискусій в ЄС. Вертикальні трансферти від ЄС до національних бюджетів становлять близько 0,5% ВВП ЄС. Однак практично немає горизонтальних переказів між муніципальними утвореннями. У більшості країн-членів ЄС трансферти від центрального уряду переважно незначні й трансформуються за підтримки сільськогосподарської галузі.

Згідно з європейським підходом, побічним продуктом глобалізації є надмірна податкова оптимізація, оскільки за існування інтегрованого ринку ухилення від сплати податків вважається більш привабливим. Потенційними бенефіціарами є фірми, які працюють у кількох країнах; вони можуть використовувати внутрішні ціни для визначення прибутку там, де оподаткування найнижче. Загалом корпорації можуть використовувати певні функції єдиного ринку для зниження податків. Споживачі теж можуть арбітражувати податкові ризики за допомогою звичайних покупок на кордоні або через мережу Інтернет, а також через право засновувати бізнес у вигідній для цілей оподаткування юрисдикції. Відповідно існування ЄС є зовнішнім чинником, який спонукає до (переважно неявної) податкової конкуренції.

Доречним було прийняття рішення з приводу того, щоб пов'язувати податки й збори із суспільними благами та послугами, оскільки майже всі

податкові надходження перерозподіляються через механізми фінансового забезпечення суспільних благ і послуг, що надаються країнами-членами як посилення трансфертної політики центральної влади.

Трансфerti є більш складним фінансовим інструментом і водночас перспективним, оскільки на думку К. Виплоша: «вони становлять приблизно половину державних витрат у більшості країн ЄС. Аргументи щодо фіскального федералізму переважають рішення щодо гармонізації податкових баз, залишаючи право на встановлення податкових ставок на національному рівні. Однак ефективний підхід до податкової гармонізації спроможний суттєво посилити місцевий економічний розвиток у країнах-членах ЄС. Очевидні ризики полягають у тому, що субцентральні уряди мають бюджетний дефіцит і накопичують борги, які вони в підсумку більше не можуть погасити. Це може змусити центральний уряд або центральний банк втрутитися та здійснити непряме фінансування. Такий процес відомий як «м'яке» бюджетне вирівнювання, що потенційно трансформується великомасштабним зовнішнім ефектом, що в практиці ЄС визначено як випадок морального ризику» [527, с. 21].

Значимо, що ЄС має більше причин, ніж США, дозволяти кожній країні-члену розробляти та впроваджувати власні правила й інституції фіскальної політики і дисципліни. Важливим аспектом є відновлення правила про відсутність фінансової допомоги. Так, якщо ті самі причини призводять до тих самих наслідків, то впевненість у тому, що фінансова допомога залишилася в минулому, має змусити уряди країн членів ЄС бути фіскально-грамотними й дисциплінованими. Слушним є концепт Х. Баррета та Дж. Шнелленбаха, а саме: «фіскальний федералізм вимагає від кожної країни-члена виконувати чіткі фіскальні правила під наглядом незалежного управлінського органу. Поки що така активізація здається нерівномірною, оскільки лише декілька країн прописали це у своїх конституціях або задекларували відповідні рішення в інших нормативних документах» [415, с. 34].

Адекватність політики ЄС певною мірою відповідає таким основним принципам фіскального федералізму: субсидіарності, пропорційності, ієрархічності, самостійності, справедливості, прозорості тощо. Для кожної виняткової чи спільної компетенції було побудовано моніторингову таблицю (табл. 4.1) та упорядковано спектр принципів напрямків фіскального федералізму, що виправдовують чи засуджують передачу компетенцій (за відповідними балами) [438, с. 376].

Таблиця 4.1

Вплив основних детермінант фіскального федералізму на функціонування централізованих і децентралізованих моделей

	Централізована модель				Децентралізована модель			
	Синергія	Ефективність	Ризиковість	Фіаско	Синергія	Ефективність	Ризиковість	Фіаско
Грошово-кредитна політика	1	4	3	2	3	4	2	1
Конкуренція (суперництво)	2	1	4	3	3	4	2	1
Торговельна політика	1	3	4	2	2	4	3	1
Збереження природних ресурсів	2	1	3	4	2	3	4	1
Внутрішній ринок	2	3	4	1	1	3	4	2
Соціальна політика	1	2	4	3	3	4	2	1
Згуртованість (федералізм)	1	2	3	4	2	4	1	3
Сільське господарство та рибальство	1	2	4	3	1	3	4	2
Навколишнє природне середовище	1	3	4	2	1	3	4	1
Захист споживачів	2	1	3	4	1	4	3	2
Логістика і транспортна система	2	3	4	1	1	4	2	3
Енергетична галузь	1	3	4	2	2	4	3	1
Свобода, безпека і справедливість	2	1	3	4	1	2	4	3
Інвестиційно-інноваційна активність	2	4	1	3	3	4	2	1
Зовнішньоекономічна діяльність	3	4	2	1	2	3	4	1
Розвиток і співпраця	1	3	2	4	1	4	2	3
Гуманітарна допомога	2	4	1	3	4	3	1	2

Джерело: складено автором самостійно

Шляхом відповідного моніторингу та ранжування за чотирибальною шкалою було визначено ступінь впливу детермінант фіскального федералізму на відповідні моделі на основі таких параметрів, як синергія, ефективність, ризик і фіаско. У централізованій системі домінує напрям розвитку внутрішнього ринку, грошово-кредитне регулювання, торгова діяльність, планування інвестицій та інновацій, соціальні та екологічні пріоритети. Помилковість політики ЄС може змінюватися двома шляхами: по-перше, коли місцеві умови чи особисті інтереси сприяють централізації, заснованій на сумнівному припущенні, що невдачі не відбуватимуться на рівні ЄС; і по-друге, коли системні збої відбуваються на рівні ЄС, делегування фіскальних ресурсів і повноважень стає недоречним з перспективної точки зору.

Ми підкреслюємо, що результати моніторингу охоплюють деякі складні сфери, особливо логістику та транспортні системи, як сильні, так і слабкі сторони. У цьому випадку рішення мають передбачати багатосторонні угоди, які дозволяють розділяти місцеві та пан'європейські транспортні сполучення. Сфери, пов'язані з суспільними цінностями (соціальна політика, агломерація, гуманітарна допомога, свобода, безпека та правосуддя), є найважчими для збільшення фінансування, особливо коли місцеві переваги однієї країни залежать від іншої. Таким чином, принцип субсидіарності у фіскальному федералізмі припускає, що можливості для подальшої централізації зведені до мінімуму.

Структурні реформи мають бути спрямовані на покращення економічних показників, забезпечення ефективної продуктивності та підвищення соціальних стандартів, одночасно зменшуючи структурне безробіття.

Підсумком проведеного дослідження є спектр можливостей прийняти альтернативний вимір класичного фіскального федералізму у фінансовій системі ЄС, де децентралізація – тимчасово домінуюча риса. Так, дослідники фіскального федералізму, зокрема В. Оутс, акцентує, що він є

«оптимальним рішенням для зрілих муніципальних одиниць щодо досягнення позитивних фіскальних ефектів, які впливають із вертикальної та горизонтальної урядової конкуренції» [480, с. 1129].

Фіскальний федералізм активно апробується в ЄС на базі практик Швейцарії та Німеччини. Проте фіскальний федералізм – це система конституційного розподілу повноважень між різними рівнями влади для виконання традиційних фіскальних функцій. Імідж, характерний для європейської інтеграції – це існування різних бюджетних рівнів, різних компетенцій щодо виконання згаданих фіскальних функцій і наявність результату, який відображається у функціонуючій децентралізації як одній із дієвих форм фіскального федералізму.

В 1982 році Р. Інман та Д. Рубінфелд цитували суддю Верховного суду США Л. Брандейса наступним чином: «це один із щасливих випадків федеральної системи, що одна мужня держава може, якщо її громадяни вирішать, служити лабораторією; і спробувати нові соціальні та економічні експерименти без ризику для інших». Такий «лабораторний федералізм» став зразком для реформування системи добробуту в США у 1996 р. [450, с. 57].

З іншої сторони звернемо увагу, що податкова конкуренція як складова фіскального федералізму Швейцарії між адміністративно-територіальними одиницями є процесом відкриття, що сприяє прогресу в державному секторі.

Швейцарія – федеративна парламентська республіка, що має три політичні рівні: конфедерація, кантони (26 одиниць), громади (близько 3000). Конституція Швейцарії гарантує порівняно високі фіскальні повноваження на субфедеральному рівні, на відміну від багатьох інших (федеративних) країн (здебільшого стосується податкових повноважень). Усі три рівні управління мають власний податковий суверенітет. Кантони можуть визначати податки самостійно, за винятком тих, що конституційно зарезервовані для центрального уряду. Центральний уряд не може

встановлювати та справляти нові податки у кантонах або застосувати податковий примус [344, с. 19].

Фіскальна автономія територіальних одиниць Швейцарії значно відрізняється між кантонами. Однак навіть у централізованих кантонах комуни не змушені підтримувати ставки податків на певному рівні. Відповідно податкове навантаження в громадах ймовірно матиме більш значні відмінності, ніж у різних кантонах. Така політика зумовлює податкову конкуренцію у системі фіскального федералізму Швейцарії як пріоритетного напрямку системи фінансового вирівнювання. Питома вага податкових повноважень субфедеральних урядів трансформується результатом у майже 70% надходжень від обсягу усіх фінансових ресурсів держави. Загалом маючи значну податкову автономію, в т. ч. прогресивні податкові ставки на прибуток і майно (багатство), субфедеральні уряди Швейцарії становлять унікальну базу даних для дослідження впливу фіскального федералізму на розвиток держави європейського континенту.

На нашу думку, саме за допомогою фіскального федералізму можливо оптимізувати механізм адміністрування податку на майно в Україні та країнах ЄС, що підкреслює Швейцарська практика. Фіскальний федералізм в цьому сенсі забезпечить умови для координації зусиль податкових органів та органів місцевого самоврядування для побудови адекватної системи оцінювання майна для цілей оподаткування і відображення результатів такого оцінювання у відповідних реєстрах. В підсумку такі дії підсилять фіскальний потенціал місцевих бюджетів, що дасть змогу якісніше виконувати свої функції місцевим органам управління.

Важливою є також податкова конкуренція як детермінанта фіскального федералізму, яка вимірюється різницею між податковою ставкою з податку на прибуток у кантоні, де найвищий рівень оподаткованого доходу, та середнім рівнем податкового навантаження з податку на прибуток сусідніх кантонів у цій групі. Ця змінна вказує, що чим вища різниця за показниками середнього податкового навантаження

сусідніх кантонів, тим вищий тиск податкової конкуренції на кантональні та місцеві податкові органи. Змінна податкової конкуренції є показником рівня конкурентного федералізму в Швейцарії. Змінна фрагментації будується за кількістю комун у кантоні, поділеною на чисельність населення. Такий підхід передбачає мінімізацію ризиків економії територіального масштабу [431, с. 15]. У політичних, а також наукових дискусіях щодо реформ фіскального федералізму часто йдеться про доцільність зменшення кількості юрисдикцій шляхом їхнього злиття для продукування економічних ефектів від такої інтеграції, оскільки спостерігається явище активного розвитку тих територій, що більшою мірою тяжіють до високорозвинених економічних центрів.

Загалом податкова конкуренція як детермінанта фіскального федералізму спонукає кантони розподіляти державні кошти більш ефективно, щоб покращити соціально-економічні показники їхнього розвитку. Фрагментація кантону в багатьох громадах не суттєво впливає на показник ВВП на душу населення. Однак інструменти конкурентного федералізму в Швейцарії мають більший успіх у формуванні економічного розвитку, ніж інструменти кооперативного федералізму.

Водночас кожний кантон маючи фінансову автономію і за необхідності гранти системи вирівнювання може дбати про власні фінансові ресурси та нести відповідальність за їхній розподіл перед жителями громади. А інструментом, який дає змогу кантонам підтримувати стабільну фіскальну політику, є референдум із фінансових питань. Він дає можливість громадянам обмірковувати, обговорювати і забороняти уряду та (або) парламенту запропоновані ними витрати.

Саме тому, у перспективі включення громадян виборців до кола суб'єктів архітекtonіки фіскального федералізму є цілком логічним і доречним в контексті формування міжбюджетних відносин на засадах публічності і транспарентності.

Таким чином, швейцарська фіскальна система наглядно демонструє, що для ефективного здійснення своїх функцій органи місцевого самоврядування мають мати достатні фінансові ресурси та високий рівень фіскальної автономії. На наше переконання, податкова конкуренція на регіональному рівні не лише федеративних країн спроможна покращити інвестиційно-інноваційну привабливість територій для внутрішніх та зовнішніх інвесторів. Це відповідно продукуватиме в регіоні економічні, соціальні, інфраструктурні, технологічні, інноваційні, фіскальні та інші ефекти.

Констатуємо, що Швейцарія та Німеччина є прикладами так званих «зрілих федерацій» у Європейському Союзі (це держави з вкоріненими давніми федеративними традиціями, в т. ч. у сфері фіскальної політики, та сильною федеральною політичною культурою). Однак, існують країни, які належать до «високорегіоналізованих» держав (для яких характерні менший рівень вкоріненої багаторівневої системи і доволі слабка федеральна політична культура), зокрема це Іспанія та Італія. Їх визначають як «квазіфедеративні» держави та «деволюційну асиметричну федерацію в процесі становлення» [509, с. 122]. Однак у цих країнах домінує унітаризм як форма територіального устрою.

Фактично у зрілих федераціях реалізація фіскальних і фінансових реформ меншою мірою пов'язана із зростанням децентралізації влади і сприймається як можливість (і необхідність для конкурентоспроможної економічної ефективності) для забезпечення гармонізації фіскальної політики шляхом відповідного коригування за рахунок нових сценаріїв. Отже, держави не мають іншого вибору, крім як посприяти функціонуючим системам адаптуватися. Країни, що активно розвиваються, зазнають тих самих проблем, але їхня потреба в новій епосі фіскального федералізму виникає у підсумку децентралізації державних функцій у межах їхніх процесів федералізації (наприклад, Італія, Іспанія) [380, с. 329].

Дедуктивний підхід у дослідженні фіскальної політики Іспанії засвідчив, що нещодавні реформи в цій сфері є результатом значної децентралізації влади. Фактично 19 автономних областей відповідають за такі найважливіші державні функції: освіта, соціальні послуги, охорона здоров'я; а також пріоритетні адміністративні повноваження. Оскільки, децентралізовані державні видатки зросли за перерозподілу повноважень, тому ресурси в багатьох випадках не відповідали потребам. Окрім того, обмеження державних повноважень не супроводжувалося відповідним зменшенням державних ресурсів на користь автономних областей Іспанії. Невідповідність у розподілі ресурсів і функцій спричинила вертикальний дисбаланс між центральним і проміжним рівнями управління, а відмінності між автономними спільнотами – горизонтальні дисбаланси. Так, попередня система фінансування була неспроможною забезпечити територіальну рівність у виконанні державних функцій (заснування обсягу доходів лише на параметрах кількості населення). Ці дисбаланси стали основною причиною фіскальної реформи в Іспанії в 2009 р.

Конституція Іспанії містить лише кілька положень щодо фіскального федералізму, обмежується визначенням загальних принципів, якими керується система загалом. Водночас статути автономних областей Іспанії (Estatutos) визначають фіскальні правила щодо кожної окремої адміністративно-територіальної одиниці [416, с. 7]. У результаті реформаторських ініціатив обласним управлінням Іспанії було розширено фіскальну автономію та спільну відповідальність з метою зменшення залежності від державних трансфертів. Автономія у системі фіскального федералізму Іспанії була імплементована через можливості встановлення ставок окремих податків обласними управліннями за одночасного збільшення їхніх регуляторних та адміністративних повноважень. Що стосується розподілу доходів делеговані повноваження не розширилися і залишилися на попередньому рівні (до реформи). Головним нововведенням було зростання перерозподіленого відсотка від податкових надходжень.

Зокрема, частка надходжень від податку на доходи фізичних осіб становить 50% від оподаткованого прибутку, тоді як до 2009 р. автономні громади мали право лише на 33%. Навіть частка, отримана від податку на додану вартість, трансформована з 33% до 50%, а частка акцизного податку (на пиво, вино, спиртні напої й іншу алкогольну продукцію, а також пальне та тютюнові вироби) зросла з 40% до 50% [415]. Використовуючи акцизне оподаткування у структурі податкових методів фіскального федералізму можливо значно підсилити фінансовий потенціал не лише державного, а й місцевих бюджетів у тактичній перспективі. Разом з цим, виявлено, що за автономними областями в Іспанії було закріплено повноваження щодо встановлення мінімальних порогів оподаткування доходів фізичних осіб і домогосподарств. Однак, незважаючи на фіскальну автономію і зростання спільної відповідальності, органи управління обласного рівня дотепер не мають задекларованої регіональної податкової системи, оскільки податкові повноваження належать переважно центральному рівню, відповідно до загальноєвропейської тенденції. На нашу думку виключне право центральних органів управління у фіскальній політиці Іспанії є очевидним, однак комбінуючи моделі фіскального федералізму уряд Іспанії зумів збалансувати бюджетні відносини між центральним і муніципальними органами управління, незважаючи на певні регіональні протиріччя.

Зазначимо, що в Італії для системи фіскального федералізму характерний високий ступінь регіоналізації, однак із наявністю певних проблем щодо ефективного перерозподілу фінансових ресурсів у вертикальній площині. У 1990 р. завдяки Актам Бассаніні стало можливим, щоб мери, обрані за прямим загальним виборчим правом, здійснювали нові податкові реформи в муніципалітетах, провінціях і регіонах, але їхні регіональні обов'язки зростали у галузі охорони здоров'я та транспорту. В 2000 р. за цими законами встановлено, що вибори президентів регіонів проводяться на основі прямого загального виборчого права. Відповідно на референдумі було затверджено Конституційний акт від березня 2001 р., що

підтверджував принцип фінансової автономії регіонів [367, с. 101]. У 2008 р. фіскальний федералізм знову зазнав політичних трансформацій; як наслідок, спостерігалася асиметричність між підзвітністю щодо витрат і доходів муніципалітетів. Місцеві органи мали право на 50% від обсягу загальних державних витрат, однак вони відповідали лише за 18% доходів. Інакше кажучи, дельта величиною в 32% перетворила на вертикальний фіскальний розрив, вказуючи на непідзвітність системи. В результаті було реформовано механізм фінансових відносин між усіма рівнями влади, головна ідея якого полягала в делегуванні територіальним одиницям більшої автономії та підзвітності як щодо видаткової, так і дохідної частин бюджету. Проте на законодавчому рівні, податкова система залишилася централізованою через гарантування рівномірності податкового тиску на території Італії. Італійський прагматизм фіскального федералізму підтвердив, що регіони мають фінансувати витрати на основі власних податків, спільних податків і нецільових трансфертів, що надходять із фонду вирівнювання. За результатами реформи 2009 р. державні трансферти було скасовано та замінено доходами, пов'язаними з фіскальною спроможністю кожної території. Відповідно регіони отримали право на 44,72% від частки надходжень податку на додану вартість, що розраховується за принципом територіальності. Водночас право встановлювати й адмініструвати найбільш фіскально значущі податки дотепер є компетенцією держави. На практиці регіональна фіскальна автономія обмежується податками з невеликим їхнім кількісним значенням через жорсткі обмеження (найголовніше – це запобігання подвійному оподаткуванню за тією самою податковою базою) [379; 380].

Підзвітність в моделі фіскального федералізму Італії реалізується згідно умов транспарентності функціонування органів центрального й місцевого управління. Такий аспект є актуальним для української системи міжбюджетних відносин в контексті підвищення рівня відповідальності органів місцевого самоврядування перед жителями відповідної

територіальної громади за ефективне використання бюджетних коштів. Водночас цікавою є італійська практика зарахування частини надходжень від адміністрування ПДВ до доходів місцевих бюджетів, однак такий підхід в сучасних умовах не доцільно реалізовувати (започатковувати) в українських реаліях, доречним вбачаємо оптимізацію використання інших податкових інструментів архітекtonіки фіскального федералізму в контексті посилення фіскального потенціалу територіальних громад.

Очевидно, що фіскальний федералізм фактично діє в країнах ЄС, однак в одних випадках його роль суттєва, а в інших – не зовсім, хоча й перспективна. Проте у своїй класичній формі фіскальний федералізм нівелюється низкою країн в ЄС, хоча його модальний тип упроваджений у фінансову систему та популяризується через диверсифіковані можливості фіскального потенціалу муніципалітетів. Інакше кажучи, країни-члени ЄС дотепер є головними й обережними суб'єктами на фіскальній арені альянсу. Більшість із них відмовляється передавати податкові повноваження на наднаціональний рівень, а громадяни донині є прихильниками суб'єктивізму національного рівня щодо прийняття фіскальних рішень.

Фіскальний федералізм у класичному вияві на сучасному етапі є однією з характеристик європейської інтеграції. Це ризикова і навіть прихована риса, однак надзвичайно перспективна з точки зору нарощування фінансового потенціалу муніципальних органів влади. До того ж, він детермінується зіставленням різних уявлень і тенденцій: перша тенденція розкриває асиметричне уявлення про фіскальний федералізм; друга тенденція узгоджує фіскальний федералізм із централізацією; третя тенденція аргументує функціонування традиційного фіскального федералізму у симбіозі основних його принципів; четверта тенденція елімінує принципи фіскального федералізму з фінансової політики, створюючи перешкоди цій перспективі в європейському альянсі.

Отже, можна зробити висновок, що принципи фіскального федералізму в ЄС взаємопов'язані й корелюють з системою принципів

фіскальної децентралізації. Відповідно фіскальний федералізм реалізовується у фінансовій політиці ЄС. Однак чітко детермінувати його риси у більшості управлінських систем країн-членів ЄС складно. Водночас це не перешкоджає управлінським інституціям ЄС оптимізувати фінансову політику, а навпаки посилює синергетичний ефект у здійсненні податкової та бюджетної політик альянсу.

4.2. Еволюційна парадигма фіскального федералізму: досвід США та його імплементація в українську систему міжбюджетних відносин

Нестабільність політичних, економічних, екологічних, соціально-демографічних процесів на світовій арені, наявність військово-конфліктних ситуацій, поширення та видозміна пандемії коронавірусної хвороби і, як наслідок, застосування карантинних обмежень становлять загрозу ефективному й безпечному розвитку держави. З огляду на такі процеси діяльність урядів країн світу має бути спрямована на оптимізацію фіскальної політики, раціональне використання бюджетних ресурсів держави та регіонів, формування фінансових резервів для протидії форс-мажорним обставинам і покращення рівня здоров'я населення. Диференціальний вияв різних ризиків за регіонами зумовив активізацію досліджень про фіскальний федералізм, зокрема у напрямі моніторингу його впливу на фінансову стійкість і спроможність територіальних громад, а також на їхній соціально-економічний розвиток.

Досвід фіскального федералізму у США, незважаючи на те, що він здебільшого властивий федеративним країнам, може бути каталізатором економічного й інноваційного розвитку унітарних держав. Реалізація фіскального федералізму в сучасних умовах потребує комплексного теоретичного й емпіричного обґрунтування, оскільки фіскальний федералізм за умови неадекватної реалізації може розвинути у суспільстві

ризика просторового характеру. Відповідно імплементація фіскального федералізму в унітарних державах вимагає дотримання чітких його принципів, методів, інструментів, правил та інших домінант щодо ефективного розмежування (розподілу) й закріплення фіскальних повноважень між центральними органами влади й органами місцевого самоврядування.

Упродовж десятиліть у США формувалась модель ефективного фіскального федералізму, обґрунтована в наукових доробках провідних учених-економістів і фінансистів, апробована в механізмах національного та муніципального управління. Основна ідея фіскального федералізму в США – це стабільна оптимізація й досконалість здійснення бюджетно-видаткової та податкової політик центральним урядом, штатами і муніципалітетами. Серед пріоритетних завдань фіскального федералізму в США домінують такі:

- посилення податкової конкуренції між територіальними юрисдикціями;
- делегування фіскальних повноважень органам місцевого управління;
- забезпечення прозорих умов надання грантів муніципалітетам;
- підвищення добробуту громадян у всіх штатах тощо.

Окреслені детермінанти фіскального федералізму США потребують посилення наукових досліджень у цьому напрямі для адаптації основних положень до вітчизняних умов, зокрема за динамізму фіскальних реформ, децентралізації влади, формування й імплементації доктрин соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Прихильники теорії фіскального федералізму вважають, що національне господарство є багаторівневою системою, де наявний розподіл функцій управління між рівнями та юридичне їхнє підпорядкування за вертикаллю. З огляду на це у центрі досліджень постають питання щодо

визначення доцільної кількості рівнів управління державним сектором, оптимального розподілу повноважень між ними, рівня найбільш ефективного фінансування соціальних видатків, ступеня втручання центрального уряду у фінансування видатків місцевих органів влади, форми контролю за витрачанням ресурсів на всіх рівнях управління економікою.

Науково-практичний інтерес становлять оригінальні авторські дослідження моніторингу базових концепцій, механізмів, ризиків та ефектів фіскального федералізму, властивого фінансовій політиці США. Стабільна, ефективна, соціально орієнтована модель фіскального федералізму в США випробувана часом, скоригована й підсилена адекватними перспективними інструментами та рішеннями органів центрального і місцевого управління. Вона за сучасних умов здатна бути еталоном забезпечення дієвого соціально-економічного розвитку територіальних громад в Україні.

Історично американський федералізм почав формуватися за часів постколоніальної епохи. На його функціонування вплинули особливості американської вертикалі державної влади, оскільки країна поділена на відомчі федеральні округи, які не збігаються з адміністративно-територіальним поділом.

У дослідженнях американських науковців У. Оутса, Р. Счвеба [484] та Р. Гордона [439, с. 569], які вивчали питання фіскального федералізму, проведено аналіз ефективної структури розподілу податкових повноважень між різними рівнями державної влади. Дослідники встановили, що під час їхнього розподілу необхідно керуватися положенням про те, що субнаціональні органи влади мають утримуватися від оподаткування економічних одиниць, яким властивий високий ступінь мобільності.

Разом із тим, Р. Боудвей і М. Кін у своїх наукових працях стверджують, що у «сучасній федеративній державі процесові децентралізації властиві як вигоди, так і втрати, які набувають трьох основних форм:

1) децентралізація повноважень приводить до міжрегіональної диференціації чистих фіскальних вигід (net fiscal benefits) – різниці між обсягом отриманих вигід від надання субнаціональних суспільних благ і рівнем сплачених податкових платежів;

2) високий рівень децентралізації характеризується наявністю горизонтальних фіскальних зовнішніх ефектів, пов'язаних насамперед із прагненням субнаціональних органів влади досягати власних цілей, використовуючи інші регіони;

3) для федеративної держави характерні також вертикальні фіскальні зовнішні ефекти, які полягають у прагненні субнаціональних органів влади до делегування відповідальності за рівень податкового та видаткового навантаження на національну владу» [404, с. 141].

Американська система фінансових взаємовідносин у формі «федеральна адміністрація – штати – органи місцевого самоврядування» є результатом компромісної взаємодії між місцевими та федеральними органами [526]. У Конституції США задекларована основа бюджетного регулювання – підвищення ефективності використання бюджетних коштів за допомогою координування федеральних, штатних, місцевих програм і забезпечення на місцевому рівні стандартів якості життя.

Така доктрина сформульована історично, однак не втрачає своєї актуальності в сучасних умовах. Оскільки саме підвищення стандартів якості життя має бути основною ціллю функціонування держави, регіонів, територіальних громад, що можливо ефективно забезпечити через кооперацію органів державного управління та місцевого самоврядування в сфері розподілу фіскальних ресурсів, повноважень й відповідальності.

Саме тому без сумніву можна стверджувати, що владні права урядів штатів і федеральної адміністрації за своєю догматичністю є рівнозначні, взаємодоповнюючі, без домінування центру над штатами. Декларована мета міжбюджетної співпраці різних рівнів влади – це підвищення ефективності використання бюджетних коштів за допомогою чіткої (ситуативно

збалансованої) координації федеральних, штатних і місцевих програм, забезпечення на субнаціональному рівні загальнодержавних стандартів якості життя [348, с. 649].

Окрім виконання власних податкових повноважень, на думку З. Мацук «штати забезпечують ефективний розподіл видатків фінансової допомоги у формі грантів із федеральної сторони. Сума грантів доволі значна – понад 15% від обсягів видатків федерального бюджету; за економічною природою вона є безповоротною виплатою, що не компенсується та призначається для вирішення загальнонаціональних проблем» [175, с. 88]. Тобто, фактично рівносильна за фіскальною спрямованістю міжбюджетним трансфертам в українській практиці.

Федеральну структуру США формують федеральний уряд і 50 суверенних штатів. Хоча такі території, як Пуерто-Рико, Гуам та Американські Віргінські Острови, є частиною США, їх вважають острівними територіями й вони потрапляють під американський протекторат. Конституція США визначає повноваження, які надаються федеральному уряду, і гарантує, що всі інші повноваження закріплені за штатами, зокрема й влада над органами місцевого самоврядування в їхніх межах. Формальні повноваження, ролі, фінансові інструменти, які використовують багаторівневі уряди, і відносини, що є наріжним каменем федералізму США, еволюціонували протягом тривалого періоду і містять певні елементи (табл. 4.2).

На нашу думку, цікавою рисою фіскального федералізму на початкових етапах було бажання місцевих урядів сформувати доходи бюджетів без податкових надходжень, оскільки вони вважалися нестабільними та мали маніпулятивний характер.

Однак у 1840-х рр. всі 19 штатів як адміністративно-політичні одиниці виступили з чіткою позицією щодо збалансування бюджету на базі прозорих і реалістичних правил фінансування, новосформовані штати фіксували у нормативних документах боргові обмеження.

Констатуємо, що в цей період активізувалася так звана «боротьба за доступ до дешевого фінансування», яка підсилювалася конкурентними умовами. Однак з часом постулати фіскального федералізму трансформувалися у своєрідну вимогу до адміністрації штату приймати та підписувати збалансований бюджет на відповідний звітний період (заборонялося переносити дефіцит на подальші періоди) [446].

Таблиця 4.2

Систематизація базових концепцій еволюції фіскального федералізму в США

№	Напрями	Основні аспекти
1	Державоцентричний федералізм (State-Centered Federalism), 1787–1865	Прихильники державоцентричного федералізму, в т. ч. Т. Джефферсон і члени Республіканської партії, виступали за незалежне державне управління та суверенітет в архітектоніці політичного життя мешканців, які проживають у межах їхньої юрисдикції. Державно-орієнтований федералізм сформулював права держави та залишив центральний уряд недієздатним, маючи обмежені повноваження для фінансування державних операцій.
2	Подвійний федералізм (Dual Federalism), 1865–1913	Центральний уряд утримався від втручання у внутрішні справи держав. Учені-політологи порівнювали цю епоху з «торгом із чітко визначеними ярусами», що представляють різні рівні урядів із приписуваними їм повноваженнями та обов'язками. Наприклад, уряди штатів несли відповідальність за громадську безпеку, освіту та соціальні потреби, тоді як національний уряд забезпечував національну безпеку й регулював міждержавну торгівлю. Джерела доходів для державної політики, пов'язані з подвійним федералізмом, формувалися на основі митних зборів й акцизів, тоді як штати отримували доходи від податку на майно та багатство. Основна проблема, властива подвійному федералізму – це постійне накладання відповідальності федеральної та штатної юрисдикції.
3	Кооперативний федералізм (Cooperative Federalism), 1913–1964	З прийняттям федерального податку на прибуток у 1913 р. федеральний уряд став домінувати через можливість оподатковувати всіх громадян, що привело до радикального розширення міурядової влади Вашингтона. Велика депресія в 1930-х рр. вимагала від федерального уряду втручання в державні та місцеві справи для вирішення соціальних проблем добробуту на субнаціональному рівні. Отже, згідно з новою програмою угод президента Ф. Рузвельта, національний уряд узяв на себе відповідальність за захист загального добробуту громадян, реалізуючи програму «Адміністрація соціальної безпеки». Національний уряд і місцеве самоврядування спільно фінансували програми соціального забезпечення та політики для боротьби з бідністю, що руйнує суспільство. Федеральний уряд формував більшу частину своїх доходів на основі податку на прибуток із фізичних осіб і корпорацій, а штати й органи місцевого самоврядування отримували доходи відповідно від податку з продажу та майна.

Продовження таблиці 4.2

4	Централізований федералізм (Centralized Federalism), 1964–1980	Централізований (креативний) федералізм надав федеральному уряду більше повноважень у здійсненні фіскальної політики, в результаті чого штати мали змогу комплексно користуватися субсидіями та міжбюджетними трансфертами. Ця форма федералізму була анонсована президентом Л. Джонсоном і зусиллями всіх рівнів влади спільно брати участь в управлінні міжурядовими програмами. Щоб отримати фінансування програм від центрального уряду, штати формували федерально важливі цілі здебільшого соціального характеру.
5	Новий федералізм (New Federalism), 1980–1985	Новий федералізм передбачав, що децентралізація фіскальної влади підвищує ефективність адміністративних витрат і покращує результати реалізації бюджетно-податкової політики. У цей період президент Р. Рейган запровадив програму «блоку грантів», яка дала можливість штатам і місцевим органам влади отримати більше свободи щодо використання федеральних коштів.
6	Примусовий федералізм (Coercive Federalism), 1985–1995	Повноваження центрального уряду були значно розширені, щоб змінити державну політику відповідно до федеральних цілей. Одними з провідних характеристик примусового федералізму є фіскальні ліміти й обмеження свободи, які федеральний уряд делегує субнаціональним урядам. Протягом десятиліть законодавчі та федеральні закони забороняли оподаткування податком на продаж через Інтернет. Однак у 2018 р. Верховний суд США надав штатам право адмініструвати податки з інтернет-магазинів.
7	«Манна небесного федералізму» (Manna from Heaven Federalism), 2009–2016	Федералізм, який практикував президент Б. Обама, особливо в період рецесії (2009 р.) і до кінця президентства (2016 р.), інтерпретувався як «Манна небесного федералізму». На цьому етапі федеральний уряд інвестує значні кошти в штати та місцеві органи, щоб запобігти виникненню регуляторних і бюрократичних перешкод. У період Великої рецесії адміністрація Б. Обами запровадила пакет стимулів на 787 млрд дол. США як антициклічний захід для відновлення економіки США.

Джерело: складено автором на основі [446; 450].

Правила збалансованого бюджету переважно застосовуються лише до загального фінансового фонду держави, що формується з більшості податків і зборів (табл. 4.3).

Водночас із нього здійснюється більшість видаткових потоків. Гранти та відшкодування від федерального уряду становлять більшу частину спеціального фінансового фонду штатів: ці кошти де-факто збалансовані, оскільки федеральні гранти призначені для конкретних проектів, а обсяги

витрачених грошей відповідають отриманим. Крім того, більшість штатів має окремі бюджети операцій і капіталу; фінансування облігацій для капітальних проєктів не підпадає під більшість правил збалансованого бюджету.

Відповідно більшість із цих правил збалансованого бюджету є «золотими» [490, с. 57].

Значення «золотий» як модифікатор «правила» з часом змінилося. Однак «золоте правило» вимагало, щоб поточні витрати та податкові надходження були збалансованими, але дозволяло здійснювати запозичення для довготермінових державних інвестицій. Незважаючи на поширеність цього правила на рівні штатів, пропозиції щодо розмежування обслуговуючого та основного бюджетів на федеральному рівні не набули популярності в США.

Таблиця 4.3

Нормативно-методичні аспекти збалансування бюджету у окремих штатах США

Штат	Нормативний аспект	Методичні специфікації збалансування
1	2	3
Каліфорнія	У 2004 р. на референдумі Каліфорнія прийняла пропозицію щодо збалансування бюджету, яка посилила попередні умови шляхом внесення поправки до Конституції (ст. IV, розділ 12).	Для 2004–2005 фінансового року або будь-якого наступного фінансового року законодавча влада не може надсилати губернатору на розгляд, а також губернатор не може підписувати закон про бюджет, за яким виділятиметься із загального фонду на відповідний фінансовий рік загальна сума, яка в поєднанні з усіма асигнуваннями із загального фонду за цей фінансовий рік, зробленими за станом на дату ухвалення законопроекту про бюджет, і сумою будь-яких коштів загального фонду, перерахованих на стабілізаційний рахунок бюджету за цей фінансовий рік відповідно до розділу 20 ст. XVI, <u>перевищує</u> доходи загального фонду за цей фінансовий рік, оцінені на дату ухвалення законопроекту про бюджет.
		Задекларований нормативний підхід дає змогу губернатору: оголошувати надзвичайний фінансовий стан за певних обставин і подавати запропоновані законопроєкти для його вирішення цього питання; вимагати від законодавчої влади припинити інші дії та вжити заходів щодо законодавства, запропонованого для вирішення надзвичайної ситуації; забезпечити (створити) резерв бюджету; заборонити будь-які майбутні дефіцитні облігації тощо.

Продовження таблиці 4.3

1	2	3
Іллінойс	Збалансування бюджету закріплене нормативно у Конституції штату Іллінойс (ст. VIII, розділ 2).	Губернатор готує та подає Генеральній асамблеї у встановлений законодавчо час державний бюджет на наступний фінансовий рік. Бюджет має встановлювати передбачуваний залишок коштів, доступних для асигнування на початок фінансового року, заплановані надходження та план видатків і зобов'язань протягом фінансового року кожного департаменту, органу влади, державної корпорації, державного університету та коледжу, а також будь-якої іншої державної установи, створеної державою, але не підрозділами місцевого самоврядування. Бюджет також визначає заборгованість і непередбачені зобов'язання держави та таку іншу інформацію, яку може вимагати закон. Запропоновані видатки не мають перевищувати кошти, які за оцінюванням будуть доступні на фінансовий рік, як зазначено в бюджеті.
		Генеральна асамблея згідно із законодавством виділяє асигнування на всі видатки державних коштів. Асигнування на фінансовий рік не мають перевищувати кошти, за оцінюванням Генеральної асамблеї, які будуть доступні протягом цього року.

Джерело: складено автором на основі [446]

Вбачаємо доцільним наголосити на ризиковості процедур збалансування бюджету, зокрема стабілізаційні заходи у зазначених штатах у цей період опосередковано спричинили певні фіскальні проблеми, але вони не вплинули на стримування загального боргу цих штатів (наприклад, у 2009 р. він становив 7,3% ВВП у Каліфорнії та 9% ВВП в Іллінойсі) [472]. Правила збалансованого бюджету незалежно впливають на накопичення боргу, але взаємодія з політичним середовищем і ринковими відносинами є дуже важливою.

Отже, фіскальний федералізм у практицизмі політики США за понад 200 років із моменту його зародження та становлення постійно вдосконалювався відповідно до особливостей внутрішньої політики. Управлінські дії суб'єктів фіскального федералізму визначалася динамізмом бюджетної (акцентовано-видаткової) та податкової політик, їх коригували на основі національних і муніципальних чинників впливу,

спрямовуючи на ефективну взаємодію центральних і місцевих органів управління для підвищення рівня добробуту громадян.

Модель фіскального федералізму США є цікавою та перспективною для України, незважаючи на відмінності у формах державного управління.

Унітарні держави за диверсифікації фіскальних повноважень на вертикальному та горизонтальному рівнях мають змогу покращувати соціально-економічний розвиток країни та регіонів за допомогою імплементації фіскального федералізму, оскільки він здатний посилити механізм перерозподілу фіскальних повноважень між органами державного управління та місцевого самоврядування задля покращення якості соціальних стандартів у громадах.

Під час проведення дослідження було систематизовано основні ефекти, а також визначено певні ризики, властиві моделі фіскального федералізму США (рис. 4.4).

Ретроспективний аналіз фіскальної значущості фіскального федералізму в США засвідчив, що до 1913 р. основним джерелом державних доходів федерального уряду були тарифи, акцизи та збори, отримані від продажу прикордонних земель. Однак після 1913 р. активізувалася політика оподаткування в частині адміністрування податку на доходи фізичних осіб і корпорацій, а також податків на соціальне страхування та акцизів. Податки з доходів фізичних осіб становили найбільшу частку (51%) доходів федерального уряду в 2019 р. Вони компонувався на основі податків, що сплачувались із заробітної плати, заробленої «фізичними особами, доходів від інвестицій та інших форм оподатковуваних доходів. Податки із заробітної плати (податки на соціальне страхування) є другою за обсягом складовою федеральних доходів (35%). Здебільшого надходження від них перерозподіляються для фінансування соціального страхування, медичної допомоги та страхування на випадок безробіття. Акцизні податки, що справляються з таких товарів, як тютюн, алкоголь і моторне паливо, становлять близько 3% у структурі федеральних доходів.

Рис. 4.4. Агломерування ефектів і ризиків фіскального федералізму в США

Джерело: побудовано автором самостійно.

Податки на нерухомість і подарунки відігравали незначну фіскальну роль у статтях федеральних доходів. У практиці США адміністрування податку на майно було успішно делеговано місцевим органам влади, про що

засвідчила ефективність його мобілізації на місцях через незначні за обсягом бюрократичні процедури [446].

Відмінності між різними рівнями державного управління у зборі доходів є навіть більш значними, ніж у разі видатків. Випадок Канади вказує на ступінь децентралізації. Провінції Канади мають доступ практично до всіх баз оподаткування, в т. ч. недоступних федеральному уряду. Крім того, вони несуть відповідальність за фінансування вищої частки власних витрат, ніж у США. Всі провінції Канади встановлюють та адмініструють податки на доходи фізичних осіб і компаній, податки на заробітну плату й спеціальні акцизи на алкоголь, тютюн і нафтопродукти. Вони також контролюють механізми декларування та сплати загального податку з продажу, податки з доходів від ресурсів або прибутку, отриманого в межах їхньої юрисдикції. Водночас надходження від податків на майно використовуються для фінансування значної частини видатків місцевого самоврядування. Податкові надходження із заробітної плати спрямовуються на фінансування окремих соціальних програм. У канадській системі провінції мають повну свободу вибору своїх податкових систем. Вони можуть вільно брати участь у федерально-провінційних угодах гармонізації прибуткового податку та податку з продажів. Результатом цього є доволі узгоджена система сплати податку на прибуток. Однак функціонують також провінційні податкові режими, які суттєво відрізняються. У сучасних умовах провінції та їхні муніципалітети акумулюють більше доходів, ніж федеральний уряд, і покривають значну частину власних доходів. Загалом спроможність залучати доходи суттєво відрізняється у кожній провінції. І це явище уособлюється підставами для трансфертного вирівнювання. Так, чим довготриваліша децентралізація, тим більша потреба у вирівнюванні і водночас складніше її підтримувати на основі політичного консенсусу [520, с. 57].

Варто також вказати на наявні відмінності в спроможності оподаткування між провінціями у Канаді. Це є підсумком не лише високого

ступеня децентралізації політики формування доходів, а й економічних відмінностей, які існують між канадськими провінціями, особливо із інтенсивним промисловим виробництвом (Онтаріо) та багатими на природні ресурси (Альберта) тощо. Крім того, у різних провінціях можуть бути різні потреби у витратах на душу населення. Водночас проблема вертикального фіскального дисбалансу не настільки значуща, оскільки провінції поступово отримують щораз більше податкових можливостей від федерального уряду і мають змогу фінансувати значну частку власних витрат. Таким чином, у Канаді основною проблемою є горизонтальний дисбаланс. Важливо, що горизонтальні дисбаланси не спроможні врегулюватися самостійно. Якщо одна адміністративно-територіальна одиниця має меншу фіскальну спроможність, ніж інша, вона не зможе надавати адекватні державні послуги за порівнянними податковими ставками. Результатом буде або порушення горизонтальної справедливості (інакше державний сектор по-різному ставитиметься до ідентичних громадян у різних штатах), або неефективний розподіл ресурсів між штатами (підприємства й окремі особи матимуть суто фіскальний стимул перебувати в штатах із вигіднішими фіскальними правилами та можливостями). Хоча канадська фіскальна система є децентралізованою, провінції дотепер покладаються на федеральний уряд щодо значної частки фінансування своїх витрат. Практично в усіх федераціях і країнах із декількома рівнями управління існує чітка система вирівнювання трансфертів для досягнення певного рівня горизонтального балансу. У Канаді офіційна система вирівнювання призначена здійснювати фінансову компенсацію тим провінціям, податкова спроможність яких є нижчою за мінімальну згідно з національним стандартом. Система не вважається досконалою, як акцентує Ф. Шарпф, «вилучає більшість нерівномірно розподілених доходів від нафти і газу та є валовою, а не чистою схемою. Однак, вона слугує своєрідною опцією гарантування еквівалентних можливостей для залучення доходів провінціями» [497, с. 246].

Кульмінаційна риса фіскальних відносин – активна співпраця між федеральними та провінційними органами управління, що дасть змогу провінціям гнучко вибирати власні структуру ставок і набір позикових інструментів з деякими обмеженнями. Проведений моніторинг також засвідчив, що Канаді властива певна неужгодженість у федеральних і провінційних приписах щодо справедливості міжбюджетного регулювання. Система вирівнювання значною мірою сприяє тому, щоб досягти мети горизонтальної рівності, принаймні потенційно. Таким чином, система гарантує, що неблагополучні провінції мають домінуючі можливості для отримання доходів, щоб вони могли, якщо вони цього забажають, надавати відповідний рівень суспільних послуг. Проте децентралізація основних соціальних програм і відносна відсутність федерального нагляду через певну обумовленість чи інші причини означає, що на практиці в різних провінціях можуть застосовуватися різні стандарти справедливості. Загалом тоді як федеральна система в Канаді містить потенціал для горизонтальної справедливості, на практиці широкі дискреційні повноваження і застосовують провінції для розробки своїх соціальних програм і податкових систем, призводить до явної нестачі уніфікованих стандартів справедливості в країні [406].

Отже, базуючись на досвіді США та Канади, можна зробити висновок, що згідно з основною концепцією не існує єдиної ідеальної теоретичної моделі федерації чи фіскального федералізму, універсальної для центрального уряду й адміністративно-територіальних утворень. Загалом, федералізм вимагає прагматичного підходу та є динамічною політичною технікою для пристосування до обставин і потреб конкретного суспільства. Застосовуючи різнобічний досвід таких федерацій, як Канада та Сполучені Штати Америки, найважливішим завданням у цьому разі є необхідність адаптації федеральних фінансових механізмів до конкретної ситуації.

Основним чинником впливу є відмінності в політичній культурі. Тоді як цінності федералізму – поєднання спільного правління через загальний

уряд і справжнього самоврядування складових одиниць, верховенства конституційного права, поваги та толерантності до територіальних меншин і необхідності компромісу для досягнення демократичного консенсусу – є спільними для політичних культур усіх федерацій, існують значні відмінності в їхніх політичних культурах. І це сформувало характер їхніх міжурядових фінансових відносин.

Американський вчений У. Оутс акцентував увагу на теоріях першого та другого поколінь фіскального федералізму (рис. 4.5) [483, с. 355].

Теорії першого покоління фіскального федералізму переважно є нормативними та декларують, що особи, які ухвалюють рішення – це доброзичливі максимізатори соціального добробуту. Централізація відповідальності за доходи забезпечує рівномірне споживання ресурсів у різних юрисдикціях. Однак децентралізація надання державних послуг і товарів дає змогу юрисдикціям інтегрувати вигоди та зважувати витрати на соціально-економічні програми [482, с. 320].

Рис. 4.5. Ідентифікація теорій фіскального федералізму в американській системі міжбюджетних відносин

Джерело: побудовано автором на основі [482; 483].

У цьому разі максимізація соціального добробуту певною мірою в різних юрисдикціях щодо ефективності може бути найбільш адекватно досягнута найнижчим рівнем влади через його близькість до мешканців й об'єктивно-ситуативне розуміння витрат і переваг.

Теорії другого покоління фіскального федералізму також ураховують політику, що зберігає ринкові відносини, однак це є особливий тип федералізму, що встановлює обмеження для політичної системи країни в разі посягання на її ринки. Оскільки політичні структури та верховенство права відіграють значну роль у стимулюванні або стримуванні економічного зростання у федеральній системі, концепцією збереження ринкових умов фіскального федералізму є гарантії національного уряду утримуватися від втручання в делеговані повноваження нижчих урядів за одночасного регулювання умов розвитку відповідних юрисдикцій. Зменшення регуляторних і монопольних повноважень нижчих органів влади забезпечує рівні можливості для муніципальних органів конкурувати в регульованому середовищі [521, с. 19]. Феномени публічного вибору надають платникам податків (відповідно до їхньої платоспроможності) повноваження обирати найкращу серед юрисдикцій, що застосовують економічні зміни в забезпеченні соціальних стандартів.

На наш погляд, корисність фіскального федералізму є виправданою історичною практикою, тому привертає увагу сучасних фахівців і науковців у процесі імплементації його постулатів задля покращення соціально-економічного розвитку держави, регіонів, територіальних громад. У багатьох унітарних країнах у сфері внутрішніх міжурядових фінансових відносин активно застосовують окремі елементи архітекtonіки фіскального федералізму. Це стосується розмежування між різними рівнями влади видатків і компетенцій щодо їхнього здійснення. Центральна влада широко використовує механізм консультацій із місцевою та регіональною владою через відповідні інформаційні технології й комунікаційні заходи. Водночас спостерігається поглиблення фіскальної автономії органів місцевого

управління. Економічна та фінансова децентралізація, характерні нині для більшості зарубіжних унітарних країн, зумовили формування нового змішаного виду внутрішніх міжурядових фінансових відносин, що поєднують принципи як бюджетного унітаризму, так і бюджетного федералізму [12, с. 31]. Максимально ефективним і швидким процесом у боротьбі із загостренням питань виконання функцій інституту сучасного самоврядування є впровадження кооперативної моделі фіскального федералізму, мета якого – створення організаційних, економічних і правових основ щодо забезпечення фінансової самостійності бюджетів на місцевому рівні, кваліфікованої реалізації повноважень місцевого самоврядування та надання населенню доступних, своєчасних публічних послуг [163, с. 90].

Законодавчі концепти декларують, що основою міжбюджетних відносин України є не тільки модель унітаризму, а певні елементи федералізму, такі як: самостійність місцевих бюджетів, що передбачає закріплення за бюджетами кожного рівня бюджетної системи відповідних джерел доходів, перелік яких визначений законодавством; право відповідних органів визначати напрями використання бюджетних коштів згідно з нормами законодавства України; право самостійного та незалежного розгляду й затвердження кожного з бюджетів.

Проаналізувавши досвід США щодо розмежування фінансових ресурсів, можна стверджувати про вибіркочну доцільність його застосування у вітчизняній практиці. Насамперед це стосується підприємств комунальної форми власності, що тепер у нашій країні перебувають у ненайкращому стані. У США всі комунальні підприємства є комерційними, вони мають прибуток, здійснюють самостійну фінансово-господарську діяльність, залучають приватний сектор до формування місцевого благоустрою (очищення вулиць та їхнє освітлення, озеленення, електропостачання, збирання і вивіз сміття тощо). Відповідно органи влади здійснюють загальний контроль за благоустроєм територій. На думку Л. Клівіденко та

Н. Македонської, для впровадження такої форми в Україні необхідні значні зміни як у законодавчому середовищі, так і в комунальній сфері з питань корпоративних відносин. Це пов'язано зі специфікою надання комунальних послуг і системою управління місцевих органів влади [134, с. 127]. Водночас американська модель фіскального федералізму привертає увагу в частині ефективного використання й освоєння урядових грантів у логічному симбіозі з імплементацією федеральних категорійних грантів. Такі підвалини посилюють макроекономічні ефекти, а також продукують високу ефективність територіального розвитку, ґрунтуючись на ринковому регулюванні.

Зазначений підхід дає змогу органам місцевого самоврядування налагоджувати партнерські відносини щодо надання (отримання) грантів між собою з метою подолання критичних дисбалансів фіскального характеру (дефіциту фінансування пріоритетних програм функціонування й розвитку територіальних громад).

Отже, американська доктрина фіскального регулювання підтверджує, що ефективно побудований фіскальний федералізм дає змогу оптимально збалансувати необхідні потреби регіонів з їхніми фінансовими можливостями. Однак фіскальний федералізм не має обмежуватись інструментарієм перерозподілу фінансових ресурсів між регіонами, а стимулювати органи місцевого самоврядування до фінансової автономії та нарощування фінансово-економічного потенціалу. Основний принцип американського фіскального федералізму інтерпретується через механізми ефективного забезпечення практичної незалежності повноважень у сфері оподаткування штатів і федерального уряду. Бюджети штатів не належать до федерального бюджету, а місцеві — до бюджетів штатів. Саме тому кожен рівень бюджетної системи США самостійно складає та затверджує власний бюджет, розробляє та здійснює індивідуальні податкову й бюджетну політику, має широке коло повноважень щодо управління боргом, а отже, відповідає за забезпечення видаткової частини.

В українських реаліях наявність достатніх ресурсів у місцевих бюджетах є запорукою того, що територіальна громада має можливість надавати більш якісні та різноманітні послуги своїм жителям, реалізовувати соціальні й інфраструктурні проєкти, створювати умови для розвитку підприємництва та залучення інвестиційного капіталу, розробляти програми місцевого розвитку і фінансувати інші заходи для всебічного покращення умов проживання жителів. Загалом досвід США засвідчив, що розподілення бюджетно-видаткових і податкових повноважень за принципами фіскального федералізму дає змогу запуснути механізм ефективного розвитку регіону через трансформації податкових, неподаткових, трансфертних видаткових і позикових інструментів. Такий підхід у вітчизняній практиці поживить податкову конкуренцію в регіонах, покращить інвестиційно-інноваційний клімат, мінімізує ризики фінансової залежності адміністративно-територіальних одиниць від центрального уряду та позитивно вплине на розвиток бізнесу і домогосподарств.

На наш погляд, сучасна система місцевого оподаткування потребує корегування у частині диверсифікації спектра податкових повноважень органам місцевого самоврядування на засадах фіскального федералізму (у практицизмі США це виявляється в делегуванні муніципалітетам прибуткових і майнових податків). Водночас як у політиці США, так і України, проблематичним питанням є грантова система підтримки окремих юрисдикцій (регіонів, територіальних громад). Однак у США є штати, які формують значну частину фінансових ресурсів країни, хоча вони отримують значно менші обсяги урядової фінансової допомоги порівняно з іншими штатами. Насамперед у США трансферти надають для фінансування програм безпеки та соціального забезпечення муніципалітетів, які потребують цього найбільше. Політика реалізації фіскального федералізму за ефективного формування та раціонального надання державної фінансової підтримки (допомоги) органам місцевого самоврядування в Україні (субвенції, дотації, трансферти, боргові

зобов'язання, гранти тощо) є перспективним напрямком розвитку економіки територіальних громад в умовах протидії новітнім ризикам.

4.3. Домінанти фіскального федералізму у формуванні ресурсів місцевих бюджетів на базі адміністрування податку на майно

З огляду на складну фінансово-бюджетну ситуацію, що властива сучасному розвитку України, майнові податки, як і в більшості країн Європейського Союзу (ЄС), можуть бути джерелом фіскального потенціалу для належного відновлення та підтримки соціально-економічного розвитку територіальних громад. Вітчизняним фахівцям, науковцям і політичним діячам варто пам'ятати про важливість реформування існуючих інструментів і механізмів податкової політики, оскільки саме реформа є одним із пріоритетних важелів стабілізації економічного розвитку держави у післявоєнний період. У контексті цього та з огляду на міжнародну економічну нестабільність і посилену пріоритетність євроінтеграційних процесів актуального значення набуває порівняння систем оподаткування майна в Україні та країнах Європейського Союзу, особливо в процесі ідентифікації об'єктів оподаткування. Сьогодні важливо сконцентрувати механізм оподаткування нерухомого майна на посиленні розвитку соціально-економічних і фіскально-політичних процесів у регіонах України. Важливо інтенсифікувати втілення тактичних і стратегічних заходів щодо відновлення економіки на базі ефективного освоєння фіскального потенціалу територіальних громад. Унаслідок воєнних дій було пошкоджено та знищено значну кількість об'єктів нерухомого майна, що потребує ретельного моніторингу та вжиття адекватних заходів, у т. ч. бюджетно-податкового характеру (при адмініструванні податку на нерухоме майно важливо враховувати зональні та регіональні особливості). Тому актуальним завданням є дослідження тенденцій справляння податку

на майно у країнах ЄС для імплементації кращих практик у національну систему в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови.

Однак сучасний глобалізм, дифузія фінансово-політичних ризиків, соціально-демографічні трансформації, міграційні процеси, цифровізація фіскального простору, тіньові явища в економіці та фіскальній політиці вимагають ретельного дослідження особливостей формування фіскального потенціалу територіальних громад за рахунок місцевих податків й зборів, зокрема податку на майно.

Податки на майно – це насамперед плата за право володіння, тобто їхнє існування визначається необхідністю оподаткування власності. Відповідно суб'єктами оподаткування мають бути власники майна, але на практиці доволі популярним є визначення суб'єктами податкових відносин як власників, так і користувачів. У результаті моніторингу європейської практики майнового оподаткування платників податків систематизовано таких чотири базових підходи до сплати податків у цій сфері:

- податки на окремі види майна (зокрема застосування окремого податку – плати за землю, транспортного податку, податку на нерухомість);

- чистий податок на майно (оподаткування комерційного та промислового майна, що перебуває у власності платника податку; цей механізм використовують у Німеччині, Данії, Нідерландах і Франції);

- податки на перехід права власності на майно (специфічною домінантою є наявність прогресивної податкової шкали, що диференціюється залежно від родинних зв'язків і диференційованої системи податкових пільг; активно застосовується у Швеції);

- податок на приріст капіталу (податок на доходи від реалізації активів, що перебувають у власності платника податку); такий дохід може оподатковуватися як у складі податку на доходи чи прибутки платника податку (Україна) і як окремий вид обов'язкового платежу (Австрія, Великобританія, Ірландія та Португалія) [18].

За результатами моніторингу практики майнового оподаткування у країнах ЄС встановлено, що надходження від майнових податків до бюджету відбуваються наступним чином:

- а) в повній мірі зараховуються в дохідну частину місцевих бюджетів (наприклад, країни Центральної Європи, Балтії, Данія, Німеччина, Іспанія);
- б) розподіляються між бюджетами різних рівнів, в даному випадку понад 75 % надходжень від оподаткування нерухомості зараховується безпосередньо до місцевих бюджетів (Бельгія, Австрія, Італія, Нідерланди, Угорщина, Швеція);
- в) більшою мірою зараховуються до державного бюджету (Греція – 83,7 %).

Фіскальна значимість періодичних податків на нерухоме майно в Україні є тотожною або вищою, ніж у більшості країн Центральної Європи та Балтії.

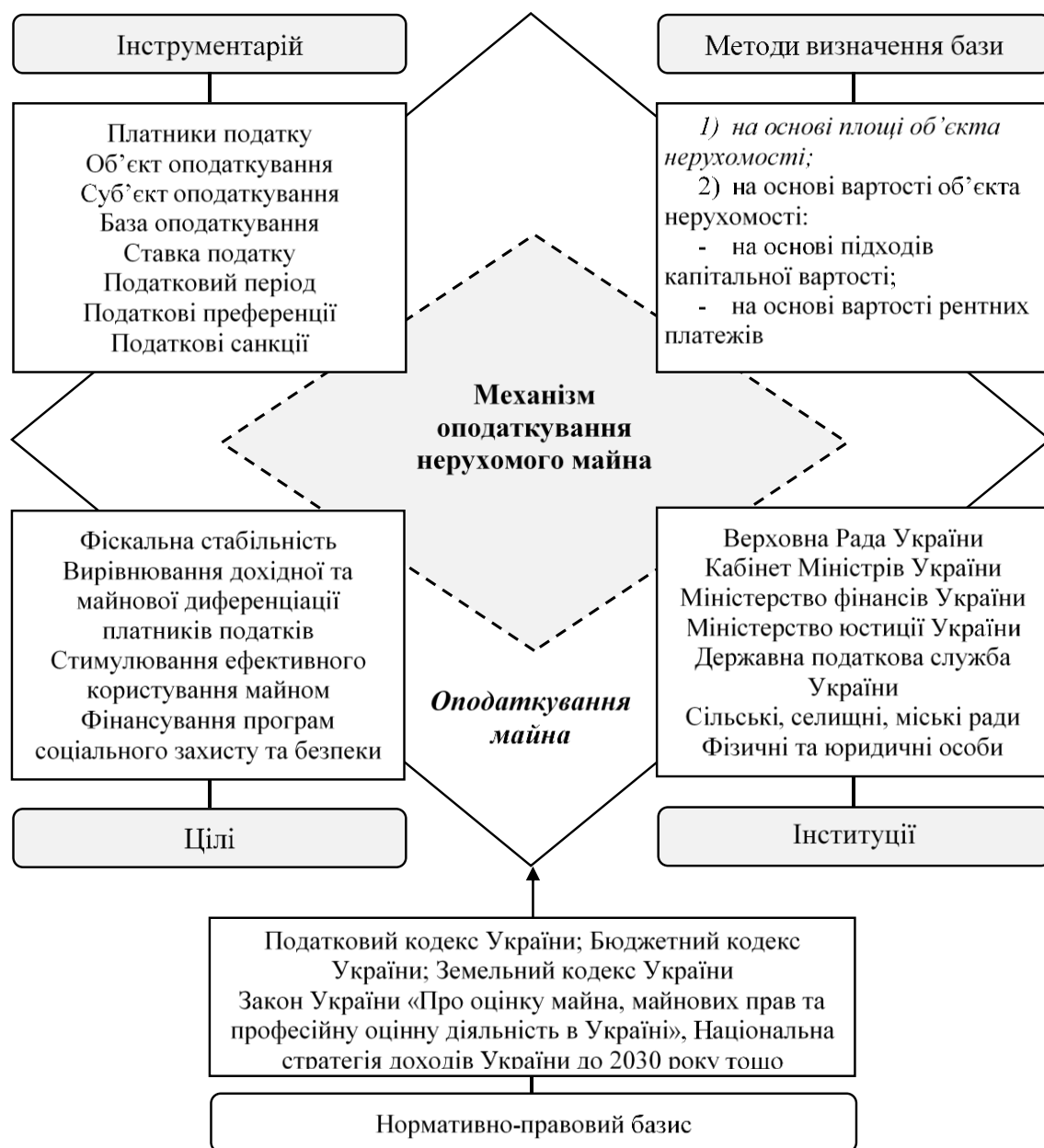
Зауважимо, що періодичні податки на нерухоме майно – це податки, щодо яких органи місцевого самоврядування мають найбільшу свободу дій, саме тому, вони відіграють ключову роль у посиленні субнаціональної автономії та зменшенні вертикальних фіскальних розривів. Констатуємо, що періодичні податки на нерухомість у середньому забезпечують 16 % і 19 % доходів для субнаціональних і локальних бюджетів у країнах ОЕСР. В Ізраїлі та Великобританії цей тип податку формує приблизно половину або більше сумарних доходів субнаціональних органів влади, а в Канаді – 58 % загальних доходів місцевих органів влади [363, с. 27-28].

Архітектура механізму оподаткування нерухомого майна у вітчизняній практиці генерується за такими основними елементами, як цілі, інструментарій, суб'єкти, об'єкт, методологія, інституційний та правовий базис тощо (рис. 4.6).

Як економічні суб'єкти механізму оподаткування нерухомого майна виступають органи, які здійснюють оцінювання та облік нерухомого майна,

координують і контролюють справляння податків. Об'єктами (інструментами) механізму оподаткування нерухомого майна є податки та збори, що утримуються з нерухомого майна, а також їхні елементи.

Рис. 4.6. Систематизація елементів механізму оподаткування нерухомого майна

Джерело: побудовано автором самостійно

Елементами механізму оподаткування нерухомості, що мають кількісні параметри, визначено «розміри ставок, надані платникам пільги, швидкість мобілізації податків на нерухоме майно у бюджет, рівень

оподаткування. До якісних параметрів належать рівень впливу податків на соціально-економічний розвиток, попит і пропозицію нерухомості, виконання планових показників надходжень податків на нерухоме майно.

Отже, механізм оподаткування нерухомого майна визначає те, хто, в якому розмірі, коли і куди сплачує податки з нерухомого майна; що підлягає оподаткуванню і є джерелом податку; які передбачені штрафи, санкції за податкові правопорушення та інші питання нарахування і справляння податків» [21, с. 5].

У європейській практиці найбільш розповсюдженою базою оподаткування майна визначені земля й об'єкти нерухомості. Однак в окремих країнах база оподаткування є більш розгалуженою, оскільки оподатковуються також інші види рухомого та нерухомого майна: транспортні засоби, обладнання й устаткування, нематеріальні активи, предмети розкоші [76, с. 51]. Податок на нерухоме майно є основною статтею доходів місцевих бюджетів. Серед країн ЄС його не справляють лише на Мальті й в Ірландії. Об'єктом оподаткування є земельні ділянки, будинки, квартири у багатоквартирних будинках, котеджі, гаражі, дачі та ін. Суб'єкт оподаткування – це власник нерухомості або орендар. Сплачується податок раз на рік або рівними частинами щокварталу [469].

Системи оподаткування нерухомості в кожній країні відрізняються своїми особливостями. Одна з найскладніших система оподаткування майна, зокрема нерухомості функціонує в Німеччині. Податок на майно визначається за трьома чинниками, які встановлюються муніципалітетами та податковими установами й використовуються для розрахунку [65, с. 29]. Для адміністрування податку податкові органи встановлюють його вартість. Вартість одиниці обчислюється на підставі вартості землі в 1935 р. (Східна Німеччина) та в 1964 р. (Західна Німеччина). Для цілей розрахунку, алгоритм полягає в тому, що задекларована площа майна множиться на показник вартості землі, після чого податкові інституції застосовують метод капіталізованого прибутку чи метод розрахунку реальної вартості активів.

При розрахунку податку на нерухомість також застосовують коефіцієнт, визначений залежно від кількості осіб в населеному пункті [75, с. 25].

У Польщі розмір податку на нерухомість визначає гміна. Базою для оподаткування є корисна площа нерухомості. Податок сплачують за площею квартири, землі чи частини будинку, в якому власник володіє часткою тощо. Податкова ставка запроваджується муніципальними радами, але вона не може перевищувати величини максимальних ставок, затверджених Міністерством фінансів Польщі. Такі ставки залежать від індексу цін, встановлюються і переглядаються щороку.

У Великобританії податок адмініструється з нерухомості, що використовується з комерційною метою, і базою оподаткування є річна орендна плата [10, с. 55].

Податок на нерухомість в Іспанії сплачується раз на рік. Об'єктом оподаткування виступають земельні ділянки, а також будівлі в межах муніципального округу. Як зазначає І. Губарева, в цій сфері «оцінювання майна здійснює така інституція як Кадастрове управління Іспанії, а сама сума податку до сплати залежить від якісних характеристик житла. Для прикладу, за квартиру необхідно оплатити близько 100 до 500 євро на рік, в той же час за віллу – від 300 до 2000 євро на рік. Сума податку до сплати залежить не тільки від займаної площі, а й від фактичного місця її розташування, а також інших чинників» [75, с. 26].

У Франції вітчизняні та іноземні юридичні особи, які прямо чи опосередковано володіють нерухомим майном на її території, обкладаються податком на майно. Юридичні особи – платники податку сплачують податок за ставкою, максимальний розмір якої становить 1,5%. Для іноземних юридичних осіб встановлена ставка податку на рівні 3%. Податок на спадщину та дарування сплачують при всіх видах переходу прав власності. Доречною є думка М. Карліна, що діючим законодавством Франції «визначені єдині ставки як на спадкування, так і на дарування, відповідно до принципу подвійної прогресії. Податок на приріст капіталу

діє з 1976 р. Об'єктом оподаткування є нерухомість і деякі види особистої власності. Податковою базою є чистий приріст капіталу (після вирахування збитків), що визначається як різниця між продажною і купівельною ціною майна. Особи, які не є резидентами, і фізичні особи, які постійно проживають поза межами країни, обкладаються податком на прибуток від продажу нерухомості, розташованої на території Франції. У тому разі, якщо нерухомість продається протягом 1 року після купівлі, ставка податку становить 33,3%. Такий підхід зменшує спекуляції з дороговартісною нерухомістю. Якщо продавець володів нерухомістю більш як п'ять років, то оподатковувана база знижується на 10% за кожний наступний рік після п'ятого року володіння. При продажу після 15 років володіння податок не застосовується» [127, с. 165].

У Литві оцінювання нерухомості проводить Центр реєстрації за дорученням держави. Податкова вартість нерухомості, у методичних матеріалах В. Кучеренка та ін.: «обчислюється як середня ринкова вартість за методом масової оцінки (оцінювання групи одиниць власності, визначених на конкретну дату з використанням стандартних методів, загальних даних та статистичного тестування). Для обчислення середньої ринкової вартості нерухомості активно використовується кадастрова карта нерухомості, на якій відображено зони вартості – території з аналогічним рівнем цін на нерухомість. При розрахунку середньої ринкової ціни нерухомості користуються даними Кадастру нерухомості, кадастрової карти та Реєстру нерухомості з використанням методів порівняльної вартості та операційної дохідної вартості (капіталізація доходу або дисконт на потік грошових коштів). Оцінювач нерухомості (компанія з оцінювання) надає дані Реєстру нерухомості та Кадастру нерухомості місцевому податковому адміністратору. Ставка податку становить 0,5% – 3% від податкової вартості нерухомості» [153, с. 201].

Такий практицизм є корисним та перспективним для впровадження в українську модель оподаткування нерухомого майна на базі інструментарію

архітектоніки фіскального федералізму. Це дозволить налагодити співпрацю Державної податкової служби України та виконавчих органів місцевого самоврядування з платниками податків на майно в контексті формування доступу до єдиних реєстрів даних щодо об'єктів оподаткування. Використовуючи фіскальний федералізм необхідно оптимізувати процес делегування органам місцевого самоврядування фіскальних повноважень щодо спільного адміністрування майнових податків (реалізація фіскальної, інформаційної, організаційно-методичної роботи) з податковими органами (здійснення контрольних-моніторингових та консультаційних заходів) для використання вартісного підходу оцінки майна щодо нарощування фіскального потенціалу місцевих бюджетів в Україні. Водночас наголосимо, заходи щодо делегування зазначених фіскальних повноважень органам місцевого самоврядування потребують конкретизації, громадського обговорення і законодавчого забезпечення, яке буде гармонізовано з кращими практиками ЄС. Що формуватиме прозорий механізм оподаткування майна в Україні, а також посилить протидію ухиленню від оподаткування та іншим проявам тіньової економіки.

У Польщі, Україні, Словаччині, Чехії та частково Угорщині податок на нерухомість фізичних осіб сплачують залежно від корисної (загальної) площі нерухомості або її частини. Перевагою використання цієї площі як бази оподаткування є простота адміністрування, оскільки інформація міститься в реєстрі власників нерухомого майна, проте вона не відображає важливих споживчих характеристик цього майна (знос, вартість поліпшень, місце розташування тощо). Податок не враховує відмінностей у вартості нерухомого майна (розташування житла у великих і малих містах, курортній зоні, в центрі чи на околиці, якість нерухомості – новобудови, панельні, блочні чи цегляні будинки, рівень зносу, наявність інфраструктури).

Порівняння загальносистемних тенденцій розвитку майнового оподаткування в країнах Європи та Україні дало змогу виявити високий ступінь відповідності вітчизняної та європейської систем адміністрування

майнових податків. Зокрема, в Україні, як і в державах-членах ЄС, простежується зростання ролі майнових податків у фіскальній політиці держави та муніципалітетів.

Ізоляційний підхід у механізмах оподаткування землі й інших об'єктів нерухомого майна практикується в таких країнах, як Естонія, Литва та Румунія, які належать до групи держав-нових членів ЄС, і рівень економічного розвитку яких є нижчим порівняно з країнами-засновниками, а отже, більше відповідає тим соціально-економічним умовам, які існують в Україні.

Зауважимо, що в Україні та країнах ЄС спостерігається доволі суперечливе ставлення платників до податку на багатство. Хоча в умовах викликів міжнародної фінансової нестабільності європейська тенденція абсолютно негативного ставлення до цього податкового інструменту поступово змінюється на усвідомлення його потенціалу у вирішенні бюджетних проблем національних економік, питання оподаткування багатства в Україні й досі є відкритим і водночас дискусійним.

В Україні, як і в більшості країн ЄС, в яких практикується оподаткування капітальних доходів, у структурі майнових податків виокремлено податок на приріст капітальної вартості.

Однак, якщо порівнювати вітчизняні реалії з європейським досвідом, можна простежити, що цей податок застосовується здебільшого в країнах-засновниках Європейського Союзу, в той же час, нові країни-члени ЄС уникають застосування даного податкового платежу [96, с. 97]. На нашу думку, такий концепт акцентує увагу на неврахуванні об'єктивних економічних реалій суб'єктами публічного управління, оскільки очевидно, що базовою умовою запровадження податку на приріст капітальної вартості має бути відповідний рівень розвитку податкової системи держави, а також готовність суспільства до прийняття такого платежу.

В Україні до повномасштабного військового вторгнення росії у 2022 р. більшість нерухомого майна фізичних осіб не підпадала під

оподаткування, а згідно з Податковим кодексом України: «податком обкладається понаднормовий метраж: квартири площею більш як 60 м², будинки більш як 120 м², а також квартира й будинок загальною площею понад 180 м². Розмір податку може самостійно визначати місцева влада, але він не має перевищувати 1,5% від розміру мінімальної зарплати» [215].

Проте на сьогодні органи контролю не мають повної бази даних про об'єкти оподаткування та їхніх власників. Державний реєстр речових прав на нерухоме майно в Україні запрацював у 2011 р., і частину об'єктів нерухомості до нього досі не внесено.

В Україні при оподаткуванні нерухомості, на нашу думку, необхідно застосовувати кадастрову/оцінну вартість нерухомості з наближенням її до ринкової. Базою для оподаткування нерухомості має бути кадастрова (оцінна) вартість.

Порівнявши вітчизняну систему оподаткування майна з аналогічними системами країн ЄС за характеристиками функціональних детермінантів майнових податків, виявлено певну відповідність національної системи майнового оподаткування європейській. Зокрема, щодо більшості податків було визначено високий ступінь подібності в частині суб'єктів та об'єктів оподаткування. Разом з тим, виявлено певні розбіжності, переважно в методологічних підходах до визначення бази оподаткування майнових податків. Серед форм оподаткування майна в практиці країн Європи домінують наступні:

- розрахунок майнового податку на основі річної вартості оренди майна;
- обчислення майнового податку на базі капітальної вартості землі, а також поліпшень (будівлі, колодязі, насадження дерев тощо);
- визначення податку на майно виходячи з вартості місця під забудову (земельної ділянки).

Деякі податкові органи та органи місцевого управління можуть використовувати комбінований підхід до встановлення бази оподаткування

податком на майно. Водночас, що стосується розрахунку податку на нерухоме майно, то в європейській системі методика базується на трьох способах, про що зазначають Т. Коритько та О. Крук:

- 1) «визначення суми податку на майно за прогресивною шкалою ставки, пропорційної до вартості об'єкта нерухомості;
- 2) адміністрування майнового податку за ставкою у розрахунку на квадратний метр;
- 3) оподаткування нерухомості на базі фіксованої плати, розмір якої затверджують органи місцевого управління» [141].

Варто акцентувати увагу на тому, що на вартість майна для цілей визначення його як бази оподаткування впливає низка різноманітних економічних (рівень доходів платників податків у територіальній громаді, якість публічних послуг, ставки та пільги податку тощо), соціальних (наявність та розвиненість соціальної інфраструктури), правових (норми й закони, що регулюють відносини у сфері володіння майном) факторів.

Методологічні основи оподаткування нерухомості у міжнародній практиці вивчав С. Шевчук, зокрема він зазначав, що «об'єктом оподаткування у відповідних відносинах є усі види нерухомості, серед яких житлова, комерційна, виробнича, земельна, промислова тощо. Залежно від об'єкта відрізняються і механізми справляння податку. Так, при оподаткуванні нерухомого майна чи земельної ділянки сума періодичного платежу встановлюється відповідно до площі або вартості земельної ділянки, а в окремих випадках застосовуються коригуючі коефіцієнти відповідно до цільового призначення, розташування тощо. При оподаткуванні операцій з нерухомістю використовується значно ширший спектр податків, що виконують функцію ефективності та безпосередній вплив на ринкову активність сфери нерухомості» [366, с. 209].

Популяризованою є практика встановлення різних податкових ставок залежно від специфікацій і типів використання об'єктів майнового оподаткування, а також внаслідок надання пільг чітко визначеним типам

власності. Доволі слушною є позиція А. Леодолтер, С. Принсена та А. Рутковські, яка полягає в такому: «ставки місцевих податків часто встановлюють у певних межах для того, аби уникнути викривлень. Мінімальна ставка податку може знадобитися для того, щоб уникнути деформуючої податкової конкуренції. Максимальна ставка може виявитися необхідною для того, аби запобігти необґрунтованому податковому навантаженню» [466]. Ставки податку на майно залежно від типу власності можуть варіюватися у горизонтальній (залежно від особливостей використання власності, наявних характеристик об'єкта нерухомості, або статусу її власника) і вертикальній площинах (залежно від визначеної вартості майна). Окремі елементи майнового оподаткування у прагматизмі деяких європейських країн відображено в табл. 4.4.

Таблиця 4.4

**Особливості оподаткування майна в деяких країнах Європи з
урахуванням порогів ставок податку**

<i>№</i>	<i>Країна</i>	<i>Мінімальна ставка</i>	<i>Максимальна ставка</i>	<i>Особливості оподаткування</i>
1	Кіпр	4%	8%	Не оподатковуються об'єкти житлової нерухомості вартістю до 120 тис. євро
2	Греція	0,2%	2%	Не оподатковуються об'єкти нерухомості вартістю до 250 тис. євро
3	Бельгія	1,25%	2,5%	База оподаткування – вартість нерухомості
4	Німеччина	2,6 %	10 %	База оподаткування – комплексна оцінна вартість
5	Данія	2,6%	6,4%	База оподаткування – вартість нерухомості. Майно, що передається в оренду, не є об'єктом оподаткування, оскільки оподатковується чистий прибуток від оренди

Продовження таблиці 4.4

6	Чехія	0,08 євро	0,4 євро	У розрахунку на 1 квадратний метр
7	Великобританія	200 фунтів	2500 фунтів	Муніципальний податок, період сплати якого становить 1 рік
8	Фінляндія	0,93 %	2,0 %	База оподаткування – вартість будівель. Окремі податкові ставки застосовують для будинків відпочинку, незабудованих земель, а також для електростанцій.
9	Нідерланди	0,1%	0,3%	Об'єкт оподаткування – вартість майна
10	Литва	0,5%	3%	Додаткова ставка становить 0,5% у разі перевищення вартості майна понад 220 тис. євро
11	Швеція	0,75%	1%	Базою є оцінна вартість, але не більш як 8524 шведських крон
12	Болгарія*	0,1%	4,5%	База оподаткування – податкова вартість майна
13	Іспанія	0,4%	1 %	База оподаткування – кадастрова вартість майна

* Для нерухомості, що є у Переліку курортів Болгарії, ставка становить від 4,5% до 7 %.

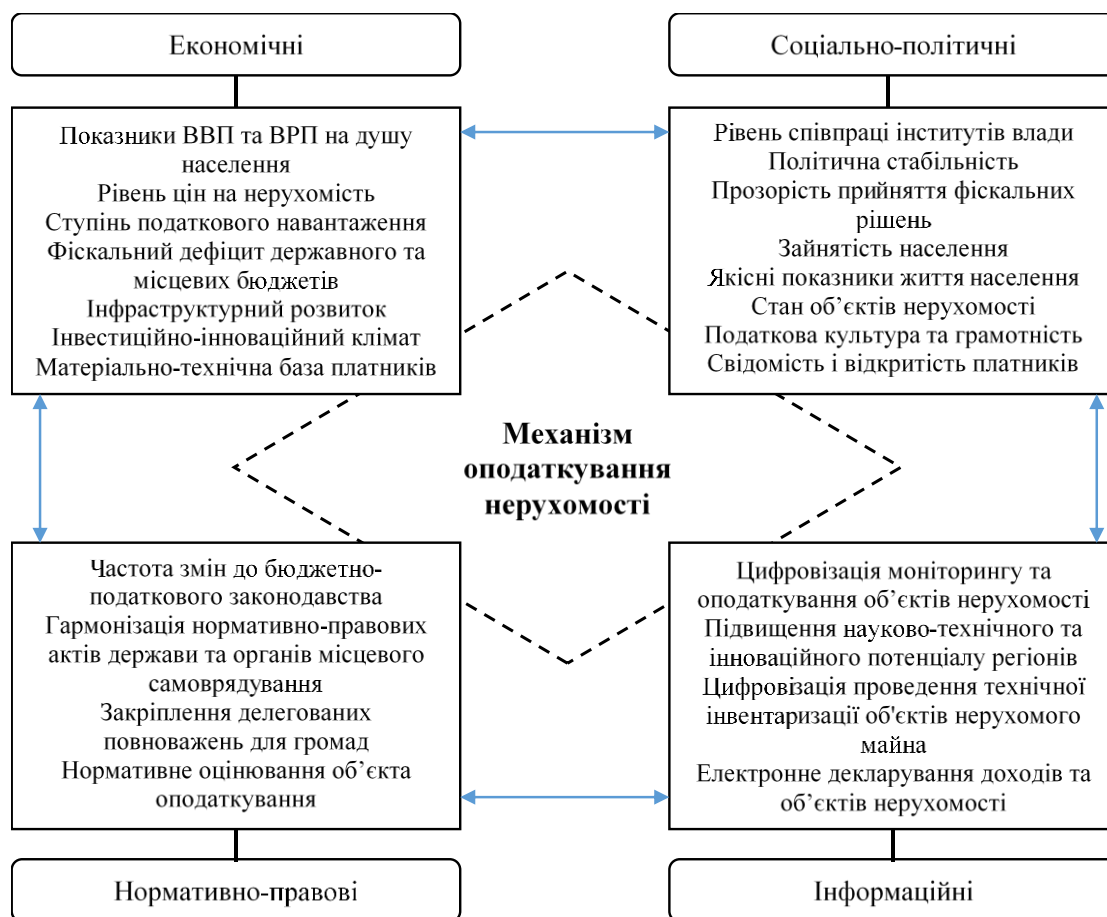
Джерело: складено автором на основі [75; 95; 366].

У національній практиці фіскальний потенціал податку на нерухоме майно може бути драйвером для забезпечення фінансовими ресурсами територіальних громад у процесі виконання соціальних, економічних, екологічних, інфраструктурних, аграрних, інноваційних та інвестиційних проєктів.

Однак на сьогодні такий контекст обґрунтовується недостатньо розкритим рівнем фіскального потенціалу податку на нерухоме майно у вітчизняній практиці через вплив певних груп чинників на механізм його адміністрування (рис. 4.7).

Вважаємо дискусійним підхід до визначення бази оподаткування податку на нерухоме майно у вітчизняній практиці за методом ідентифікації

площі нерухомого майна, відмінного від земельної ділянки. Зокрема такий підхід не враховує індивідуальні й оригінальні відмінності об'єктів нерухомості, нівелює вартісний показник, а також не характеризується складним підходом щодо визначення кількості нерухомого майна у кінцевого бенефіціара.

Рис. 4.7. Чинники впливу на генерування механізму оподаткування нерухомості в Україні та країнах Європейського Союзу

Джерело: побудовано автором на основі [60; 141].

Слушною вважаємо думку А. Дуба, що визначення бази оподаткування податку на нерухомість «перешкоджає органам місцевого самоврядування отримувати адекватні надходження від оподаткування розміщеної на їхній території нерухомості» [95, с. 300].

Вирішити цю проблему реально, використовуючи доміанти фіскального федералізму у методології визначення бази оподаткування

податку на нерухомість, урахувавши специфіку застосування його ставок, надання преференцій, здійснення контрольних і моніторингових заходів щодо декларування та сплати до місцевого бюджету.

В Угорщині, наприклад, органам місцевого самоврядування делеговано повноцінне право самостійно визначати базу оподаткування для нерухомості, що підпадає під їхню адміністративно-територіальну юрисдикцію, а також застосовувати відповідні ставки податку: у фіксованій сумі з квадратного метра (3,5 євро за м²), або у відсотках щодо встановленої вартості нерухомості (3,6%) [531].

В Україні реалізація фіскальної децентралізації не забезпечила наявність таких можливостей для відповідних інституцій, тому використовуючи інструменти фіскального федералізму, органи місцевого самоврядування в співпраці з податковими органами можуть бути наділені правом самостійного визначення елементів податку на нерухомість, або застосовувати відповідні коригувальні коефіцієнти в процедурах оподаткування нерухомого майна та виконання контрольних і моніторингових дій. Як слушно зазначено в Національній стратегії доходів до 2030 року: «органи місцевого самоврядування не мають законних можливостей впливати на покращення процесів адміністрування місцевих майнових податків, зібрана ними інформація за Законом не є підставою для початку перевірки фактично власника, або користувача майна, що не було оподатковано належним чином» [184].

У тих країнах, де згідно методологією визначення бази оподаткування використовують показники площі нерухомості, органи місцевого самоврядування мають право застосовувати коефіцієнти до податкових ставок, встановлених національним законодавством, щоб відобразити відмінності щодо місць розташування, якості будівель та інші чинники, які можуть впливати на вартість майна, а отже на величину податку

В цьому ракурсі доцільно врахувати результати наукової доповіді за науковою редакцією І. Сторонянської, які свідчать, що «пільги при

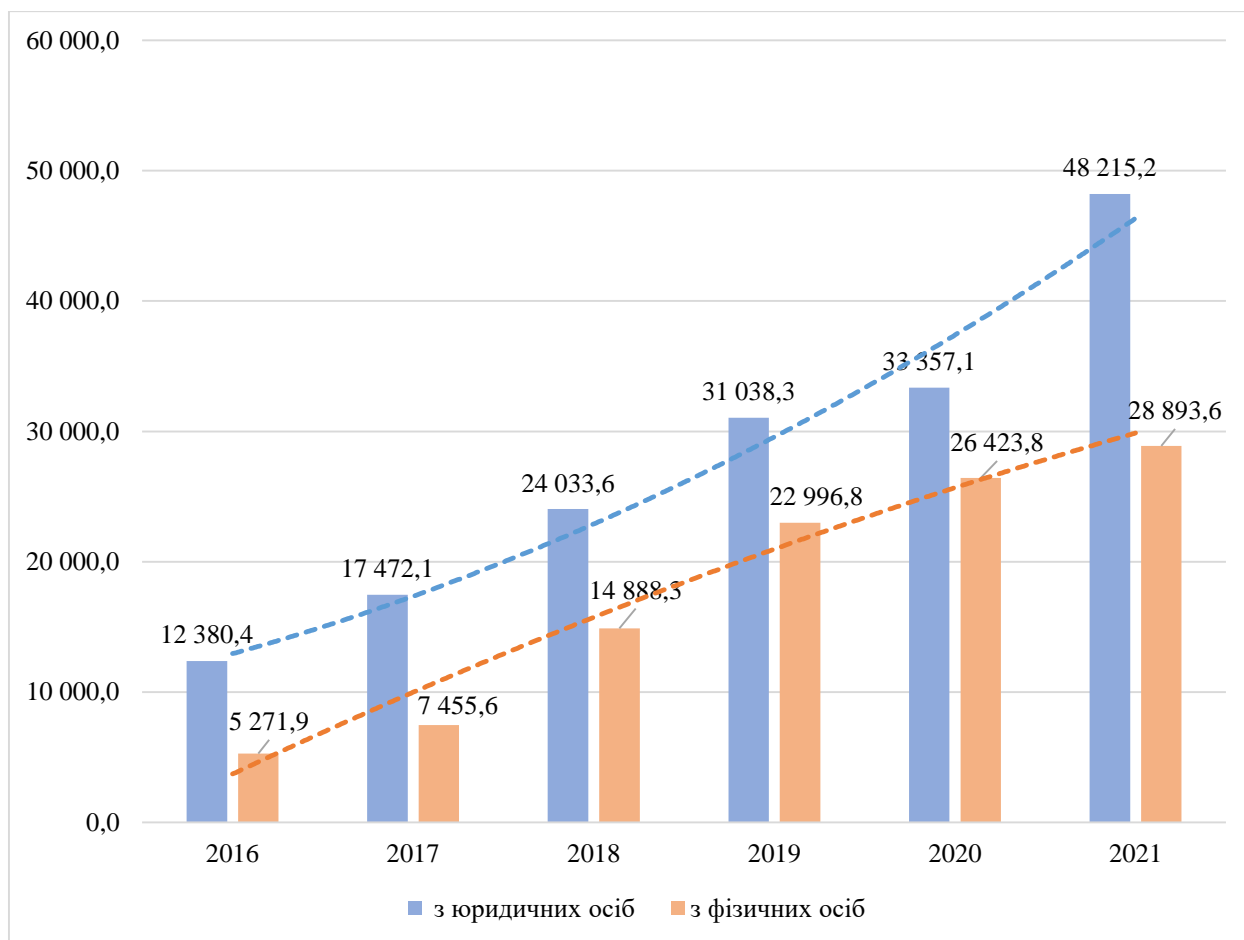
оподаткуванні нерухомості здебільшого встановлює центральний уряд, але в деяких країнах (Данії, Франції, Угорщині та ін.) органи місцевого самоврядування мають певну свободу дій щодо надання додаткових пільг за умови, що вони не призведуть до збільшення обсягу державних трансфертів місцевим бюджетам відповідних територій» [179, с. 59].

У ході проведеного дослідження здійснено моніторинг й аналіз показників надходжень податку на нерухоме майно до бюджету Тернопільської міської територіальної громади з метою напрацювання пропозицій щодо модифікації алгоритму його адміністрування, зокрема – підвищення ставки податку та/або уніфікації бази оподаткування. Отже, за використання домінант фіскального федералізму, перспективним є розширення повноважень для органів місцевого самоврядування щодо встановлення ставок податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, або трансформації підходів визначення бази оподаткування.

На початкових стадіях реалізації такої ініціативи з боку держави доцільно встановити об'єктивні та науково обґрунтовані межі для застосування ставки податку, а також здійснювати контрольні-моніторингові дії в цьому напрямку. Такий підхід загалом продукуватиме фіскальні ефекти, а надходження до місцевих бюджетів податку на нерухоме майно матимуть зростаючий тренд. Щодо фіскальної ефективності податку на нерухоме майно, що надходить до бюджету Тернопільської міської територіальної громади, простежуємо позитивну динаміку протягом 2016–2021 рр. (рис. 4.8).

З урахуванням внутрішніх міграційних процесів в Україні, поширених за запровадження воєнного стану, логічним вбачаємо зменшення загальної кількості об'єктів оподаткування податком на нерухоме майно, зокрема через знищення, руйнування або залишення нерухомості внаслідок активних військових дій з боку росії. Парадоксальність цієї ситуації виявляється також у вигляді придбання нерухомості в інших регіонах.

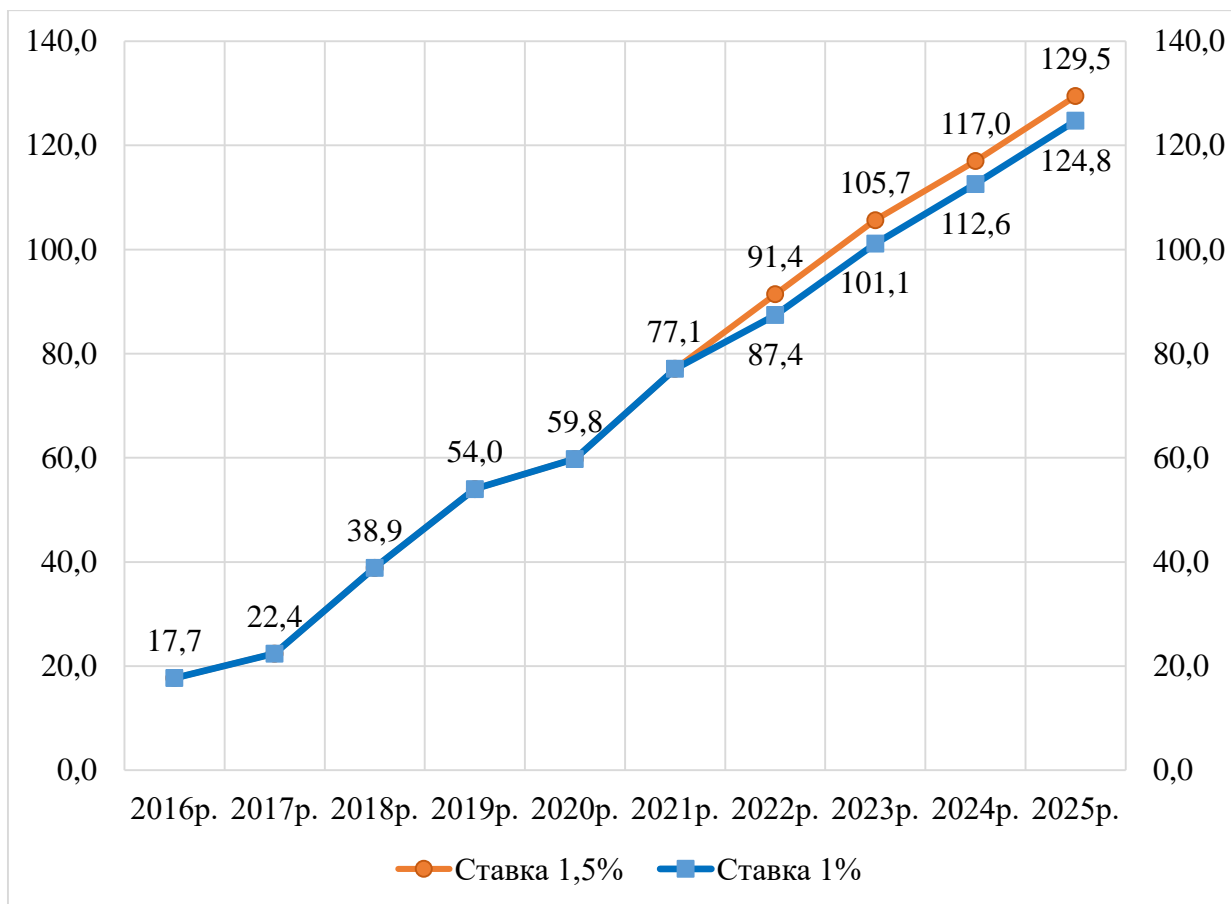
Однак риторичний дискурс становитиме питання щодо оподаткування такого виду нерухомого майна у найближчій перспективі.

Рис. 4.8. Динаміка надходжень податку на нерухоме майно до бюджету Тернопільської міської територіальної громади за видами платників податків, тис. грн.

Джерело: побудовано автором на основі [43; 240].

Проаналізувавши показники мобілізації цього податку до бюджету Тернопільської міської територіальної громади за 2016–2021 рр. встановлено зростання динаміки та частки його надходжень, а також побудовано прогнозну модель із використанням емпірико-функціональних можливостей програми «MS Excel» відповідно до діючої (1%) та варіативно збільшеної (1,5%) ставок податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки (рис. 4.9).

Рис. 4.9. Прогнозування надходжень податку на нерухоме майно до бюджету Тернопільської міської територіальної громади у динаміці ставок податку, млн. грн.

Джерело: побудовано автором самостійно

Зауважимо, що аналітично-прогностичний підхід не враховує фіскальні ризики внаслідок запровадження воєнного стану в Україні, тому доречність його використання є перспективною на тих територіях, де об'єкти нерухомості не зазнали суттєвих руйнацій.

Водночас такий підхід має спонукати органи місцевого самоврядування до оптимізації (обґрунтованого підвищення) ставки податку на нерухоме майно в межах певної територіальної громади для зміцнення її фіскального потенціалу власними способами у тактичній перспективі. Однак у стратегічній перспективі ми однозначно рекомендуємо імплементацію моделі визначення бази оподаткування майна

на основі вартісного підходу визначення об'єкта оподаткування. Що позиціонується більш справедливою формою оподаткування майна в низці європейських країн, тому доречною є імплементація в національну практику оподаткування нерухомого майна, виходячи з його оціночної вартості. Такий підхід на відміну від оподаткування площі, дозволить уникнути дискримінаційного підходу в оподаткуванні власників майна та продукуватиме об'єктивне податкове навантаження, що в підсумку сприятиме збільшенню надходжень податку до відповідних місцевих бюджетів.

Водночас, для ефективної та безперервної роботи економіки держави у період війни Верховна Рада України 24 березня 2022 р. ухвалила Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» [218].

У цьому документі зафіксовано щодо місцевих бюджетів (зокрема додано до статті щодо особливостей бюджетного процесу в умовах воєнного стану). Щодо адміністрування податку на нерухоме майно в Україні зазначено, що «на період дії правового режиму воєнного чи надзвичайного стану не поширюється дія регуляторного законодавства на встановлення місцевих податків та/або зборів і податкових пільг зі сплати місцевих податків (зборів)» [218].

Не справляються та не сплачуються податок на нерухоме майно за об'єкти житлової нерухомості, відмінні від земельної ділянки, у тому числі частки, що перебувають у власності фізичних (податкові (звітні) періоди 2021 та 2022 роки) та юридичних осіб (податковий (звітний) період 2022 року), розташовані на території, на якій ведуться бойові дії. знаходяться або тимчасово окуповані рф території, а також об'єкти житлової нерухомості, що стали непридатними для проживання внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України.

З 1 березня 2022 року до 31 грудня року скасування воєнного стану не буде справлятися податок на нерухоме майно з об'єктів нежитлової нерухомості, у тому числі об'єкта, де воно розташоване, крім земельної ділянки. на території, де ведуться бойові дії, або на території, тимчасово окупованій збройними силами рф. При цьому платники податків – юридичні особи – протягом 6 календарних місяців, що настають за місяцем призупинення або скасування воєнного стану, мають право подати уточнюючу податкову декларацію, у якій відображається зміна розміру податкових зобов'язань з моменту введення воєнного стану. Нерухомість (крім землі) протягом відповідного податкового періоду. Для фізичних осіб-платників податків регулятор самостійно нараховує податкові зобов'язання за період з 1 січня по 1 березня 2022 року.

Такий підхід є логічним та адекватним до сучасних реалій податкових правовідносин. Водночас це вимагає від контролюючих органів у сфері оподаткування моніторингових дій, а від платників податку – сумлінного виконання відповідних обов'язків для цілей формування фіскального потенціалу територіальних громад. Важливо у найближчій перспективі апробувати алгоритми оподаткування об'єктів розкоші у вітчизняній фіскальній практиці.

Аналізуючи впроваджені зміни, можна простежити, що податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, приділялась істотна увага, однак деякі положення вітчизняного законодавства потребують перегляду з метою його подальшої адаптації та реформування.

Разом з тим, територіальні громади також мають звертати увагу на перспективність і диверсифікацію фіскальних можливостей земельного податку, оскільки, на думку А. Павлія, адміністрування ПДФО «залежить від кількості робочих місць і враховує певні преференції, що впливає на його фіскальний потенціал, а земля як об'єкт оподаткування є стабільним джерелом. Світова практика свідчить, що здебільшого земля оподатковується у складі податку на нерухоме майно за єдиною ставкою на

базі комбінованої оцінки вартості землі та розташованих на ній будівель. За такою системою оподаткування земля виступає як компонент, що підлягає інвестуванню. На відміну від оподаткування вартості землі, оподаткування нерухомості часто поєднує грошові ресурси і методи адміністрування на всіх рівнях влади» [202, с. 158].

В Україні при оподаткуванні нерухомості, на нашу думку, необхідно застосовувати трансформаційний досвід країн Прибалтики через належне функціонування кадастрової/оцінної вартості нерухомості з наближенням її до ринкової. Базою для оподаткування нерухомості має бути кадастрова (оцінна) вартість. Враховуємо позицію О. Гостевої, що упровадження вартісного підходу до оцінювання об'єктів нерухомості в Україні ґрунтується на послідовності здійснення таких дій:

- 1) «уніфікація компетенцій управління та ведення кадастру в єдиному державному органі управління;
- 2) розроблення нормативно-правового забезпечення щодо створення та функціонування Державного кадастру нерухомості, механізму та методів державної кадастрової оцінки;
- 3) інвентаризація об'єктів нерухомості з присвоєнням кадастрового номера;
- 4) формування системи Державного кадастру нерухомості майна» [69, с. 82].

В Україні нині зроблено перші кроки до формування кадастру нерухомості. При створенні Державного кадастру нерухомості слід використовувати дані Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, Публічну кадастрову карту України, досвід формування системи Державного земельного кадастру.

Значущим для України також є досвід Болгарії, незважаючи на те, що ставка податку на нерухоме майно в цій країні позиціонується як найнижча в Європі. Базою оподаткування є оцінка нерухомого майна, що визначається для кожного муніципалітету відповідною радою з використанням

принципів фіскального федералізму. Застосування земельного податку у зарубіжних країнах стимулює власника чи користувача до економічно ефективного використання землі. У Болгарії, наприклад, у разі необроблення земельних ділянок у Болгарії їх власники оподатковуються за підвищеними ставками податку, що надає економічний стимул для постійної її обробки.

Важливим завданням у перспективі є цифрова трансформація ефективного застосування технологій моніторингу об'єктів нерухомого майна.

В цьому разі парадоксальність ситуації виявляється двовекторно: це, з одного боку, застосування ставок податку на нерухоме майно до об'єктів, які є фактично наявними (вцілілими та незруйнованими внаслідок військових дій), а з іншого – чіткий моніторинг знищеного майна українців для застосування пільгового періоду оподаткування на час повноцінного відновлення нерухомості та платоспроможності власника такого майна.

Отже, що в перспективі при справлянні податку на нерухоме майно необхідно оцінити доцільність застосування податкових пільг із точки зору диференціації рівня життя громадян в Україні з метою захисту соціально незахищених верств населення

Висновки до розділу 4

Обґрунтовано детермінанти побудови фіскального федералізму у централізованій та децентралізованій системах бюджетного регулювання зарубіжних країн. Розглянуто актуальні особливості реалізації фіскального федералізму у Швейцарії та Німеччині для напрацювання ефективних рекомендацій для України. Розкрито еволюційну парадигму фіскального федералізму США в процесі трансформації основних її постулатів у національну систему фіскальної децентралізації. Систематизовано

теоретичні концепції, ефекти та ризики фіскального федералізму в США з метою напрацювання орієнтирів впровадження в українську систему міжбюджетних відносин.

Аргументовано, що фіскальний федералізм детермінується інструментом, що спроможний посилити синергію державного регулювання соціально-економічних процесів адміністративно-територіальних одиниць в контексті зміцнення їхнього фіскального потенціалу з метою формування сприятливого та водночас конкурентоспроможного середовища території щодо ефективного забезпечення суспільних благ.

Досліджено концептуальні положення фіскального федералізму, обґрунтовано форми децентралізації повноважень між рівнями влади. Висвітлено архітектоніку та еволюційну парадигму фіскального федералізму у Сполучених Штатах Америки.

Встановлено, що основний принцип американського фіскального федералізму полягає у забезпеченні практичної незалежності повноважень у галузі оподаткування штатів і федерального уряду. Бюджети штатів не входять до федерального бюджету, а місцеві — до бюджетів штатів. Особливістю фіскальної політики є те, що кожен рівень бюджетної системи самостійно складає і затверджує власний бюджет, розробляє та реалізує власну податкову політику, має широке коло повноважень щодо управління боргом, а отже, несе і повну відповідальність щодо забезпечення видаткових мандатів.

Механізми міжбюджетного вирівнювання в США не суперечать принципам фіскальної децентралізації. Високий рівень автономії муніципальних утворень і штатів в цілому є причиною того, що в країні практично відсутня необхідність подолання верти каліних дисбалансів, однак в кризові роки інструменти фіскального регулювання територіального розвитку мають властивість змінювати своє функціональне призначення.

Проведено моніторинг ризиків та ефектів фіскального федералізму для цілей імплементації його основних аспектів в українську практику. Розглянуто теорії першого та другого поколінь фіскального федералізму. Акцентовано увагу на податковій компоненті інтенсифікації фіскальної автономії органів місцевого самоврядування. Окреслено пріоритети адаптації актуальних постулатів фіскального федералізму в українську систему міжбюджетних відносин в умовах децентралізації влади.

Доведено, що партнерство, транспарентність і підзвітність податкових інституцій та органів місцевого самоврядування в сфері майнового оподаткування – це запорука забезпечення успішного розвитку територіальних громад, піднесення економічного і соціального потенціалу. Для прозорості та підвищення довіри до податкових органів і місцевої влади в контексті удосконалення процедур адміністрування майнових податків платники податків повинні мати можливість спілкуватися з ними, отримувати належний досвід до відповідної публічної інформації та обговорювати важливі стратегічні орієнтири розвитку майнового оподаткування, зокрема положення Національної стратегії доходів до 2030 року щодо посилення функцій органів місцевого самоврядування в частині адміністрування податків, які зараховуються до місцевих бюджетів. В цьому напрямку європейський прагматизм свідчить, що держава з відкритими та прозорими фіскальними інституціями та органами місцевого самоврядування дає колосальні результати з точки зору зростання доходів, інвестицій, інновацій та соціальних досягнень.

Основні наукові результати розділу опубліковано у працях автора [290, 295, 296, 299, 317, 320, 323, 329, 330, 331, 334, 336].

РОЗДІЛ 5. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ФІСКАЛЬНОГО ФЕДЕРАЛІЗМУ В УКРАЇНІ

5.1. Ризики фіскального федералізму в Україні та шляхи їхньої мінімізації

Фіскальний федералізм спроможний посилити синергію ефективності фінансового збалансування та забезпечення розвитку територіальних громад в Україні. Такий аспект набуває актуальності в контексті повноцінної трансформації реформи децентралізації та подолання дисбалансів у регіонах унаслідок військової агресії з боку росії в 2022 році. Кінцевою метою імплементації детермінант фіскального федералізму досягнення оптимального використання бюджетних коштів для забезпечення суспільного добробуту та сталого економічного розвитку України.

У період післявоєнної відбудови економіки України пріоритетним завданням буде формування фінансово спроможних (сильних) територіальних громад, здатних адекватно та гнучко реагувати на фіскальні ризики й загрози, а також забезпечити надання якісних соціальних послуг жителям громади. Відповідно що своєчасність і повнота акумулювання бюджетних ресурсів є домінуючою ознакою зростання доходів місцевих бюджетів, а отже, збалансованості їхньої структури для максимального задоволення потреб населення.

Водночас виконання всіх етапів реформи фіскальної децентралізації в Україні зазнає впливу значної кількості чинників дестабілізуючого характеру, що послаблюють ефективність реалізації фіскальної політики на державному на місцевому рівнях. До того ж можуть виявитися також ризики фіскального федералізму за умов порушення принципів і правил його імплементації. Саме тому комплексного підходу потребує моніторинг ризиків фіскального федералізму та децентралізму у сучасних умовах

стабілізації й розвитку економіки України для напрацювання рекомендацій з метою ефективного формування, розподілу та використання фіскальних ресурсів держави й органів місцевого самоврядування.

Фіскальні ризики – це чинники (в т. ч. умовні зобов'язання та так звані квазіфіскальні операції), що на думку Т. Городецької та Д. Лень, «можуть призводити до зменшення надходжень бюджету та/або додаткових витрат бюджету, спричинити збільшення дефіциту бюджету та державного (місцевого) боргу порівняно з плановими бюджетними показниками» [68, с. 271].

Виходячи з точки зору Ю. Карагозлю, об'єктивність фіскального ризику обґрунтовується тим, що він «виявляється через об'єктивні, властиві економіці, категорії конфліктності, невизначеності, непродуманості, відсутності вичерпної інформації на момент оцінювання та прийняття управлінських рішень. Суб'єктивність фіскального ризику зумовлена тим, що в економіці (бізнесі) та податкових відносинах задіяні реальні люди (державні службовці, управлінські команди, бізнесмени, населення тощо) з власним досвідом, психологією, інтересами, смаками, схильністю чи несхильністю до ризику, визначеною поведінкою» [126].

На наш погляд, ризики виникають на всіх етапах процесу відтворення при формуванні фіскальних відносин для реалізації пріоритетних завдань бюджетного забезпечення розвитку громад. Слушною є думка О. Василика, що «суспільне виробництво загалом, а також діяльність господарських структур та окремих громадян у своїй основі об'єктивно вміщують елементи ризику, що зумовлює необхідність їхньому запобіганню, їхнього подолання, зменшення руйнівних або збиткових наслідків» [40, с. 287]. Погоджуючись із науковцем, зауважимо, що для розроблення тактики та стратегії протидії фіскальним ризикам у сучасних умовах розвитку територіальних громад потрібно передусім враховувати досвід розвинених країн, який пріоритетно базується на інноваційних підходах та ефективних бюджетно-податкових індикаторах.

Основними індикаторами фіскальної вразливості визнано розмір дефіциту і боргу, оскільки їхнє зростання ускладнює можливості органів державного управління та місцевого самоврядування щодо подолання ризиків. Інші індикатори впливають на гнучкість впорядкування доходів і витрат бюджету.

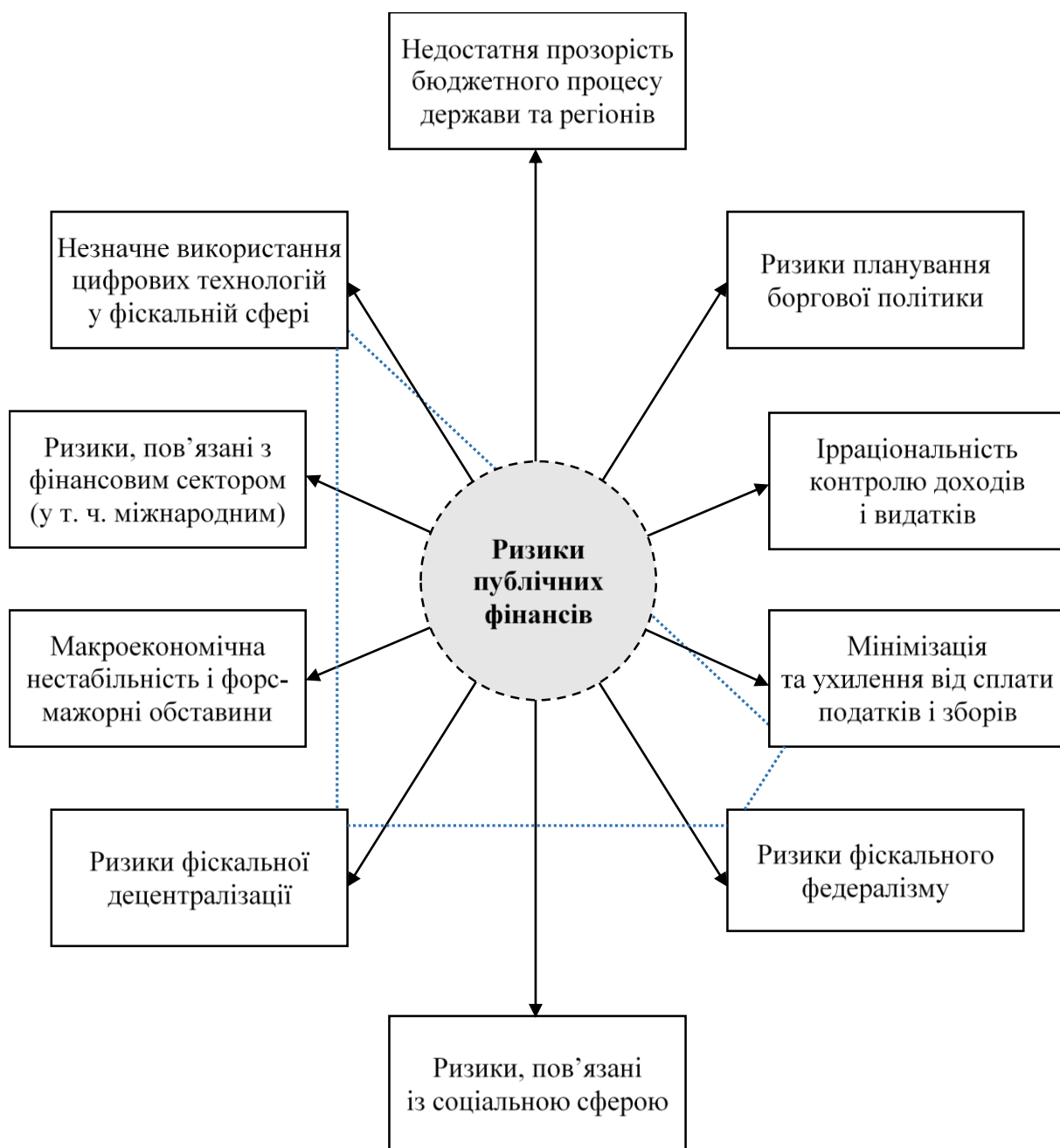
Зокрема, низькі податкові ставки сприяють гнучкості фіскальної політики щодо їхнього підвищення за несприятливих умов. Щодо витрат основним індикатором є частка незмінних витрат, оскільки чим вони вищі, тим менш гнучка фіскальна політика держави [84, с. 24].

Досліджуючи фіскальні ризики у структурі публічних фінансів, з'ясовано, що їхньою детермінантою є ймовірність відхилення обсягів державних доходів, видатків і запозичень від їхніх очікуваних (прогнозованих) розмірів протягом окремих бюджетних періодів.

Поширені різні визначення ризик-орієнтованого управління, хоча всі вони мають подібні складові. Публічні фінанси в Україні чутливі до кількох значних фіскальних ризиків, які компонується на основі ризиків, пов'язаних із державними (комунальними) підприємствами й управлінням державним (комунальним) майном; державним (місцевим) боргом і державними гарантіями; фінансовим сектором; конфігурацією макроекономічної ситуації.

Ці ризики також називають фіскальними ризиками і вони можуть призводити до відхилення доходів, видатків, дефіциту державного та місцевих бюджетів, а також порушення ефективного планування і здійснення боргової політики. На нашу думку, зазначені ризики у регіональному вимірі доцільно доповнити ризиками дисгармонії делегування фіскальних повноважень органам місцевого самоврядування від держави (рис. 5.1).

Рис. 5.1. Систематизація пріоритетних ризиків публічних фінансів

Джерело: побудовано автором самостійно.

Вважаємо за необхідне здійснити моніторинг ризиків фіскального федералізму, своєчасне реагування на які дасть змогу підвищити ефективність використання інструментів й методів архітекtonіки фіскального федералізму задля примноження фінансових ресурсів державного і місцевих бюджетів.

На нашу думку, насамперед необхідно враховувати класичні витoki трактування фіскального ризику – поєднання ймовірності й наслідків настання несприятливих подій, щоб сформулювати гіпотезу, що фіскальний федералізм як джерело (умова) виникнення ризику призводить також до певних негативних змін (які мають імовірнісний характер) у формуванні фінансового потенціалу територіальних громад, а отже, їхнього розвитку.

Водночас ризику фіскального федералізму трансформуються за нераціонального застосування його принципів, правил і моделей реалізації, що може призвести до розвитку дестабілізуючих коливань у процесі автономізації рішень органів місцевого самоврядування щодо виконання фіскальних та інших важливих завдань, а також виявитися у намаганні здобути повну фіскальну незалежність або максимальні фіскальні повноваження для певної адміністративно-територіальної одиниці. Такий контекст потребує здійснення особливого моніторингу у сучасних умовах воєнного стану в Україні, а також у період соціально-економічного відновлення держави. На разі в Україні співпраця органів державного управління та місцевого самоврядування у фіскальній сфері відбувається на засадах децентралізації влади, яка є вищою формою фіскального федералізму і певною мірою відображає його властивості і можливості.

У результаті проведеного дослідження згенеровано основні ризику і суперечності у сфері фіскальної децентралізації в Україні (рис. 5.2), поглиблення котрих не сприятиме ні розвитку держави й територіальних громад загалом, ні нарощенню їхнього бюджетного потенціалу зокрема.

Нові повноваження й можливості місцевих органів влади в частині формування доходів місцевих бюджетів забезпечують реальні передумови для розвитку територіальних громад, але переважно тих, які мають достатній фінансово-економічний потенціал. Водночас економічно слабким територіальним громадам складно досягти фінансової спроможності.

Отже, ризик порушення соціальної справедливості при розподілі витатків місцевих бюджетів в умовах децентралізації посилюється

диференціацією можливостей різних територій забезпечувати отримання їхніми жителями суспільних послуг (Додаток У) [276, с. 84].

Рис. 5.2. Систематизація ризиків фіскальної децентралізації в Україні

Джерело: побудовано автором самостійно.

Це пов'язано з тим, що краще розвинені територіальні громади за таких умов мають більші можливості для утримання інфраструктурних об'єктів і забезпечення надання якісних послуг. Відповідно їхня інвестиційна привабливість має тенденцію до зростання. Таким чином, держава передусім має створювати сприятливі умови та делегувати відповідні фіскальні повноваження територіальним громадам, що мають

фактичний статус менш заможних, а також тим, що постраждали від військової агресії з боку росії.

Акцентуємо увагу також на ризиках диференційованого перерозподілу податку на доходи фізичних осіб серед бюджетів різних рівнів (у діючій практиці м. Київ отримує 40% ПДФО). Такий контекст є доволі дискусійним, оскільки це порушує принципи єдності й справедливості бюджетної системи держави, передбачені Бюджетним кодексом України (ст. 7), а також призводить до великих втрат фінансових ресурсів інших місцевих бюджетів за рахунок нівелювання можливості отримання базової та відповідно вилучення реверсної дотацій [60, с. 212]. Водночас чинне законодавство не містить чіткої норми щодо спрямування неврахованих під час здійснення фіскального вирівнювання показників доходів бюджету м. Києва на фінансування видатків для виконання відповідних функцій столиці. Фіскальна децентралізація може позитивно вплинути на розвиток територіальних громад через відмінності в соціально-економічному та фінансовому потенціалах адміністративно-територіальних одиниць. Окрім того, такий процес може сигналізувати про зменшення впливу бідних (менш фінансово спроможних) районів на розподіл фінансових ресурсів і відповідних трансфертних інструментів [491, с. 209].

На нашу думку, доцільно вказати на світовий прагматизм щодо виявлення небезпечних явищ послаблення інтегрованості й єдності країни через надмірне посилення місцевих еліт [391, с. 137]. З огляду на це акцентуємо увагу на ризиках фіскального федералізму, які можуть виявлятися через надмірну бюджетно-податкову автономізацію території, що за умови політичної свободи регіону може негативно вплинути на вибір моделі реалізації фіскальної політики. Популярним ризиком фіскального федералізму є його ототожнення з фіскальним сепаратизмом. Однак між цими двома поняттями існує суттєва відмінність, фіскальний федералізм націлений на розподіл фіскальних повноважень між рівнями влади з метою оптимізації міжбюджетних відносин та нарощування фіскального

потенціалу державного і місцевих бюджетів, тоді як фіскальний сепаратизм націлений на відокремлення нижчих рівнів влади з метою повної автономізації в сфері прийняття фіскальних рішень. Фіскальний федералізм сприяє кооперації та взаємодії органів державного управління та місцевого самоврядування, а фіскальний сепаратизм протирічить Конституції України та іншим нормативно-правовим актам (Бюджетний кодекс України, Податковий кодекс України, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» тощо).

Інші ризики фіскального федералізму систематизовано на рис. 5.3.

Рис. 5.3. Систематизація ризиків фіскального федералізму в контексті його імплементації в українську практику

Джерело: побудовано автором самостійно

У ході дослідження встановлено, що фіскальний федералізм призводить до зміни структури доходів місцевих бюджетів і перерозподілу функцій органів місцевого самоврядування відповідно до рівнів управління в державі (державна, область, район, територіальна громада міста, селища, села).

В цьому ракурсі особливо загострюється конкуренція політичних еліт за інституційні й фінансові повноваження, тому питання необхідності врахування критеріїв формування спроможних територіальних громад стає другорядним, що в підсумку призводить до низького рівня підготовки перспективних планів об'єднання громад. Ризиковість посилюється у разі відсутності чітко вираженого територіального центру (міста або села) й підвищується ймовірність уповільнення темпів власного зростання саме таких громад.

Акцентуємо, що з подібними проблемами зустрічалися у свій час країни Європейського Союзу, чий успішний досвід з їх розв'язання ми намагаємося запозичити. Зокрема, досвід Данії свідчить про те, що внаслідок створення громад від 20 до 40 тис. осіб, країна не змогла досягти очікуваного результату – не вдалося зменшити бюрократичний апарат та поліпшити й наблизити якість послуг до споживача [407, с. 794]. Іншими словами, внаслідок формування таких великих громад утворилася периферія, де якість послуг навпаки віддалилася від мешканців нових громад.

В Іспанії в практичній діяльності уряду країни нерівні повноваження щодо врегулювання питань фіскальної політики у регіонах призводять до надмірної автономізації окремих областей, зокрема уряди автономних спільнот Наварра та Країна Басків (три провінції) мають більше повноважень щодо ухвалення податкових і видаткових рішень [487, с. 241]. Однак ризиковість в цьому разі виявляється в неможливості центральної влади комплексно вплинути на фіскальні рішення владних інституцій зазначених регіонів.

Парадоксальним також є компромісний підхід, закріплений у двосторонніх договорах для реалізації спільних заходів фіскального регулювання в контексті забезпечення стабільного розвитку провінцій Наварра та Країна Басків.

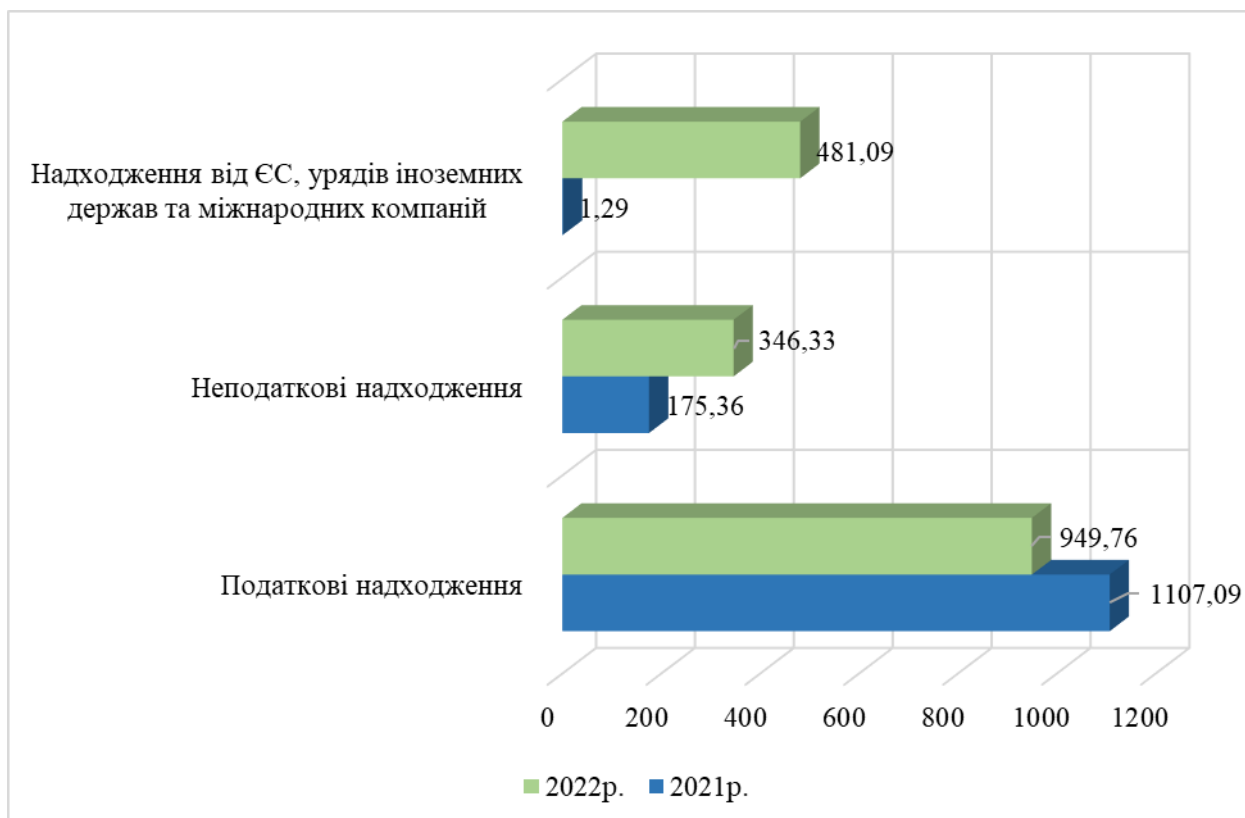
Однак уряд Іспанії здійснює системний моніторинг виконання фіскальних рішень щодо забезпечення пріоритетних напрямків розвитку всіх регіонів, окрім провінцій Наварра та Країна Басків. На нашу думку, простежується чіткий вплив політичних рішень на процедури реалізації системи фіскального федералізму в Іспанії.

Під час дії на території України правового режиму воєнного стану варто забезпечити стабільність законодавчої бази, прогнозованість обсягів трансфертів місцевим органам влади та прозорість порядку їхнього розподілу, а також нівелювати надмірну політизацію фіскальних рішень держави й органів місцевого самоврядування.

На сучасному етапі оптимальна система міжбюджетних відносин є актуальною, особливо у фінансовому забезпеченні розвитку територій, які постраждали (зруйновані) внаслідок військових дій або перебувають у тимчасовій окупації (для розробки рекомендацій щодо розвитку звільнених територій).

В цій площині важливо освоювати запозичення для покриття витрат фінансування інвестиційних проєктів, застосовуючи позикові інструменти архітектоники фіскального федералізму, зокрема кошти іноземних держав, фінансових установ і організацій.

У результаті емпіричного моніторингу й аналізу даних Державного веб-порталу бюджету для громадян [92] і Кільського інституту світової економіки [517] встановлено, що після запровадження воєнного стану в Україні суттєву стабілізаційну роль у фіскальній політиці в 2022 р. відіграли кошти міжнародних фінансових компаній (рис. 5.4).

Рис. 5.4. Структура основних доходів Державного бюджету України, млрд. грн.

Джерело: побудовано автором на основі [92; 517].

Зокрема, їхній приріст у 2022 р. збільшився в 373 рази щодо 2021 р., а їхня питома вага у 2022 р. у структурі доходів Державного бюджету України становила майже 27%, тоді як у попередніх звітних роках цей показник перебував у діапазоні 0,09–0,1%.

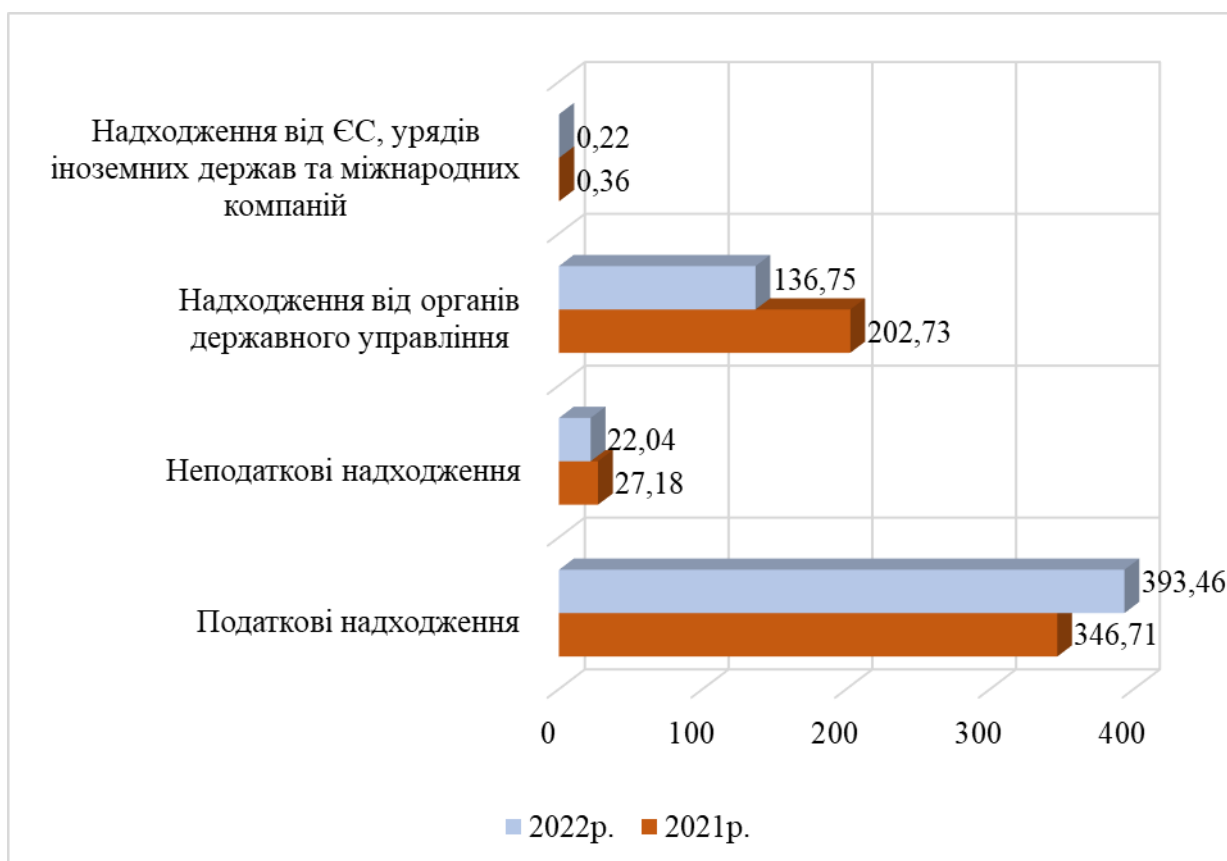
Зауважимо, що фінансовими донорами України у міжнародному масштабі були 40 країн, серед яких найбільша фінансова допомога спрямована від Європейського Союзу (приблизно 52 млрд. євро) та США (48 млрд. євро). До активних країн-концесіонерів фінансової, військової та гуманітарної допомоги також належать Великобританія, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Китай, Японія, Норвегія, Південна Корея, Швейцарія, Тайвань, Туреччина й Індія. Зокрема, від них Україна додатково отримала 13 млрд. євро міжнародної допомоги у 2022 р. [346].

Однак аналізуючи ризики й ефекти фіскального федералізму, зазначимо, що використання міжнародної фінансової допомоги органами місцевого самоврядування відбувається на основі її перерозподілу органами державного управління. Так, до бюджетів територіальних громад надходять фінансові потоки у вигляді дотацій і субвенцій із Державного бюджету України. Як можна стверджувати за даними рис. 5.5, обсяги міжбюджетних трансфертів загалом стабільно незначні: в 2021 р. субвенції становили 30,9% від обсягу загальних бюджетних надходжень, а дотації – 3,9% (у 2022 р. – 20,6% та 4,0% відповідно).

Акцентуємо увагу на основному ризику використання позикових інструментів архітекtonіки фіскального федералізму – формування боргу у разі неплатоспроможності позичальника коштів, слаборозвинені територіальні громади фактично не можуть скористатися повноцінно цим інструментом. Також до ризиків, але з меншим ступенем можемо віднести гранти, які залучаються в основному на інфраструктурні чи громадські проєкти – та й дозвіл на їхнє залучення законодавчо відсутній для сільських територіальних громад. Тому використання позикових інструментів вимагає від органів місцевого самоврядування прийняття зважених рішень і врахування наявних і потенційних ризиків міжнародного кредитування і процесів отримання грантів.

Водночас у найближчій післявоєнній перспективі необхідно вжити певних заходів для поступового зниження трансфертної залежності місцевих бюджетів від Державного бюджету України шляхом перерозподілу доходів і делегованих повноважень між рівнями влади та забезпечення відповідності між ними. Щодо покращення системи фінансового вирівнювання в Україні зазначимо, що було отримано певні ефекти за поступового впровадження елементів фіскального федералізму, зокрема податкова конкуренція між регіонами спроможна посилити рівень їхньої фінансової автономії.

Рис. 5.5. Структура основних доходів місцевих бюджетів в Україні, млрд. грн.

Джерело: побудовано автором на основі [92, 346]

Однак варто звернути увагу на домінування ризикових чинників в контексті впливу на симбіоз імплементації процесів фіскальної децентралізації та детермінант фіскального федералізму в українській практиці (рис. 5.6).

Використовуючи домінанти фіскального федералізму в Україні можна досягти синергійного ефекту в контексті акумулювання фінансового потенціалу органів місцевого самоврядування на основі коштів міжнародних організацій. Вважаємо, що діюча практика отримання міжнародної фінансової допомоги територіальним громадам базується на алгоритмі, що вимагає значних часових витрат, а також характеризується масштабним документальним супроводом, який доречно оптимізувати та цифровізувати.

Рис. 5.6. Систематизація ризиків фіскального федералізму та децентралізму в сучасних умовах

Джерело: побудовано автором самостійно.

Саме тому запропоновано авторську структурно-логічну схему використання домінантів фіскального федералізму для автономізації повноважень органам місцевого самоврядування щодо укладання угоди з міжнародною інституцією з метою отримання фінансової допомоги, яка враховуватиме аналіз і моніторинг ймовірних ризиків фінансового характеру (рис. 5.7).

Рис. 5.7. Структурно-логічна схема автономізації фіскальних повноважень органів місцевого самоврядування для залучення міжнародних коштів

Джерело: побудовано автором самостійно

Раціональний підхід свідчить, що отримання міжнародної фінансової допомоги має враховувати той аспект, що процедура має бути відповідно оформлена за угодою про надання благодійної допомоги, в якій набувачем делеговано певну територіальну громаду.

Однак в особі належного органу місцевого самоврядування; таку благодійну допомогу необхідно використовувати тільки за цільовим призначенням, визначеним благодійником; інституція (фізична або юридична особа), яка планує виступити у ролі надавача благодійної фінансової допомоги, не повинна отримувати від органу місцевого самоврядування будь-яку послугу чи товар; необхідно відкрити також відповідні валютні рахунки саме в банківських установах, оскільки на даний час Державна казначейська служба України не має валютних рахунків для зарахування зазначеної міжнародної фінансової допомоги [199].

В контексті імплементації архітекtonіки фіскального федералізму відкриваються перспективи для зростання обсягу надходжень до місцевих бюджетів і водночас послаблюється контроль держави щодо формування, раціонального й ефективного використання таких коштів.

Оскільки контроль є вагомим елементом архітекtonіки фіскального федералізму, за підсумками його проведення можна оцінити діяльність органів місцевого самоврядування та їхню спроможність забезпечити відповідну територіальну громаду необхідними фінансовими ресурсами, а отже, гарантувати якісні суспільні послуги в повному обсязі. Однак, проблема виникає в умовах недостатності кадрового потенціалу територіальних громад (не всі з них спроможні належним чином розпорядитися фінансовим ресурсом) і низького рівня громадського контролю за ухваленими рішеннями органів місцевого самоврядування щодо використання коштів цих громад. І в першому, і в другому випадках систему контролю на всіх стадіях та об'єктах бюджетного процесу не можна послаблювати, оскільки це впливатиме на розвиток громад як деструктивний чинник.

Сучасні вимоги до формування місцевих бюджетів ґрунтуються на використанні певних знань і вмінь щодо ефективного застосування методів архітекtonіки фіскального федералізму, що дає змогу досягти важливих цілей розвитку громади. Однак, як слушно акцентує Б. Малиняк: «рівень підготовки спеціалістів виконавчих органів місцевого самоврядування часто не відповідає цим вимогам, а органи державного управління й місцевого самоврядування здійснюють методичне забезпечення процесу підготовки проекту бюджету неналежним чином. Особливо це простежується в умовах створення нових територіальних громад, коли обираються і формуються нові виконавчі органи місцевого самоврядування, працівники яких мають виконувати відповідні посадові повноваження щодо здійснення організаційно-розпорядчих і консультативно-дорадчих функцій, доволі незвичних на нинішньому етапі» [173, с. 86]. Як наслідок, виникають додаткові проблеми з підготовкою проєктів бюджетів новостворених територіальних громад, котрі доволі складно, однак можливо вирішити на базі комунікативних методик з активним здійсненням податкових консультацій, різноманітних нарад, коворкінгів, воркшопів, що організовуються відповідними органами державної влади, місцевого самоврядування, закладами освіти, профільними громадськими організаціями із залученням зарубіжних фахівців тощо. Податкове консультування сприятиме удосконаленню відносин між органами державної влади, місцевого самоврядування та платниками податків, що провадять свою діяльність, використовуючи ресурсний та інтелектуальний потенціал територіальних громад.

Розглянута архітекtonіка ризиків фіскального федералізму та фіскальної децентралізації супроводжується нестабільністю відповідної законодавчої бази, внаслідок чого щорічно зазнають модифікації механізми бюджетного регулювання, переліки регулюючих доходів і нормативів відрахувань. Процес розроблення державного бюджету загалом характеризується внесенням щороку змін до нормативних актів, що

регулюють умови розподілу бюджетного ресурсу між рівнями влади. Часті зміни, хоч і є неминучими в ході реформування, демотивують органи місцевого самоврядування щодо ефективного формування власних фінансових ресурсів та ускладнюють процеси середньотермінового бюджетування.

Відповідно оперативними заходами мінімізації ризиків, пов'язаних із імплементацією кооперативної моделі фіскального федералізму в українській практиці, є такі:

- вдосконалення нормативно-правового забезпечення в контексті «використання принципів фіскального федералізму для максимального виконання ресурсоформуючих функцій територіальних громад;

- посилення контролю діяльності органів місцевого самоврядування, що сприятиме запровадженню (на загальнодержавному рівні) механізму моніторингу планування й виконання місцевих бюджетів територіальних громад;

- підвищення прозорості бюджетного процесу та залучення громадськості до управління ним, забезпечення сталості комунікацій органів місцевого самоврядування й громад, що сприятиме зменшенню корупційних ризиків;

- активізація процедур використання цифрових технологій фіскального адміністрування у механізмі акумулювання та розподілу бюджетних ресурсів територіальних громад» [157, с. 566];

- фіскальна взаємодія органів державного управління й місцевого самоврядування в процесі розподілу ресурсів, повноважень і відповідальності на засадах транспарентності;

- нарощування інвестиційно-інноваційного потенціалу територіальних громад за допомогою ефективного використання інструментів архітекtonіки фіскального федералізму;

- автономізація повноважень органів місцевого самоврядування у бюджетно-податковій сфері;
- розширення та узгодження на законодавчому рівні повноважень органів місцевого самоврядування щодо адміністрування деяких місцевих податків і зборів тощо.

Отже, домінанти фіскального федералізму, які ефективно апробовані практикою зарубіжних країн, можуть використовуватися у вітчизняному механізмі регулювання міжбюджетних відносин. Такий підхід, по перше, сприятиме мінімізації фінансових, економічних, соціальних й інших ризиків у функціонуванні органів місцевого самоврядування; по друге, підсилить фіскальний потенціал територіальних громад; по третє, диверсифікує фінансові можливості органів місцевого самоврядування на базі ефективної автономізації фіскальних рішень.

5.2. Формування новітніх пріоритетів реалізації архітектоніки фіскального федералізму в Україні: виклики в умовах фінансової децентралізації

Однією з актуальних проблем публічних фінансів багатьох країн є підвищення ефективності управління коштами державного та місцевих бюджетів. В Україні для нівелювання наслідків економічних криз, зумовлених надмірною потребою фінансування заходів протидії новітнім фінансово-економічним ризикам та посилення обороноздатності держави, актуальною стала проблема формування належних умов для виконання органами місцевого самоврядування покладених на них завдань й функцій. Серед недоліків системи міжбюджетних відносин в Україні доцільно акцентувати увагу на наступних: недостатній рівень фінансової стійкості та спроможності в умовах надзвичайних ситуацій, недосконалий алгоритм координації дій органів державної влади та місцевого самоврядування в

контексті оптимізації й раціоналізації бюджетного процесу. Кооперація зусиль органів державного управління та місцевого самоврядування в умовах протидії ризикам воєнного часу потребує ефективних, оригінальних, ситуативних, модернізаційних рішень у контексті нарощування фіскального потенціалу державного та місцевих бюджетів.

Реалізм фіскального регулювання соціально-економічних, інвестиційно-інноваційних та бізнес процесів вимагає врахування перфекціоністських підходів. Сьогодні ефективність фінансового забезпечення пріоритетних програм стабілізації, реконструкції й модернізації секторальної економіки в Україні потребує комплексного підходу, що враховуватиме тренди глобалізації, специфіку міжнародної фіскальної політики (зокрема механізми фінансової допомоги від міжнародних фондів та організацій), співпрацю органів місцевого самоврядування з відповідними установами національного та світового рівня щодо фінансового забезпечення пріоритетних соціально-економічних програм. Домінанти фіскального федералізму потребують поглиблення наукових досліджень в період ризиків воєнного часу в Україні задля формування дієвих практичних рекомендацій їхньої мінімізації й протидії, а також напрацювання заходів тактичного й стратегічного характеру щодо сталого розвитку держави, регіонів, територіальних громад.

Реалізація фіскального федералізму на рівні органів місцевого самоврядування трансформується симбіотичним парадоксом – оптимізація доходів та раціоналізація витрат бюджету. Перспективність цього підходу спонукає органи місцевого самоврядування використовувати відповідні інструменти архітекtonіки фіскального федералізму щодо досягнення максимальних цілей у бюджетному фінансуванні програм соціально-економічного розвитку територіальних громад. Зауважимо, що ринкова економіка акцентує на цілях, а не на планах, тому, що пріоритетність цілей для розвитку територіальних громад може бути різною, залежно від нагальних потреб, тоді як плани делегуються на нижчий адміністративно-

територіальний рівень більш монотонно та в певних рамках. З огляду на такий контекст, органи місцевого самоврядування більш інформовані щодо потреб жителів відповідної територіальної громади та володіють обширною інформацією про потенційні джерела акумулювання фінансових ресурсів для їхнього максимального задоволення.

Зміцнення фіскального потенціалу бюджетів територіальних громад у більшості зарубіжних країн із зростаючою та транзитивною економікою відбувається на основі моделей делегування фіскальних повноважень від центрального уряду до органів місцевого (муніципального) управління. Доведено, що однією із перспективних та адекватних моделей такого делегування є фіскальний федералізм. В українській практиці реалізація фіскального федералізму спроможна продукувати синергійні ефекти у контексті ідеалізації міжбюджетних відносин.

Фіскальний федералізм передбачає надання ширших повноважень органам місцевого самоврядування щодо прийняття рішень у сфері податкового регулювання та фінансово-бюджетного забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад, виявляється у диверсифікації шляхів фінансової незалежності органів місцевого самоврядування та прийнятті рішень щодо формування бази оподаткування, визначенні ставок відповідних місцевих податків і зборів, введенні податкових стимулів для галузей економіки територіальних громад, а також формуванні структури видатків з метою оперативного та якісного надання суспільних благ населенню, забезпечення сталого розвитку територій, економічного зростання й скорочення бідності.

Ми переконані, що інструменти фіскального федералізму у цьому контексті підвищать очікувані ефекти, зокрема через механізми фіскальної автономізації рішень органів місцевого самоврядування задля нарощування фіскального потенціалу та підвищення його конкурентоспроможності в сучасних дестабілізуючих умовах.

Водночас, погоджуємося з О. Беспаловим, що «своєчасне реагування на рівень доходів місцевих бюджетів і, в разі необхідності, здійснення фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування для виконання своїх повноважень, тобто сприяння соціально-економічному розвитку територій та фінансовому вирівнюванню, є важливим завданням міжбюджетних відносин» [17, с. 98].

Загалом в Україні, як унітарній державі, міжбюджетні відносини здійснюються між центральною державною владою та органами місцевого самоврядування. Міжбюджетні відносини, згідно із статтею 81 Бюджетного Кодексу України, «це відносини між державою, Автономною Республікою Крим (анексованою територією РФ) та місцевим самоврядуванням щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією України та законами України» [37]. Наголосимо, що унітарна форма міжбюджетних відносин гарантує суверенітет країни і стабільність в регіонах відповідно до їх фінансових можливостей. Відносини між державним і місцевими бюджетами в контексті реалізації постулатів державного унітаризму продукують широкий простір для органів влади центрального рівня в напрямку здійснення політики забезпечення єдиних стандартів бюджетних видатків у межах усєї країни, а також активного фінансового вирівнювання. Водночас вона ніяким чином не заперечує використання у системі міжбюджетних відносин домінантів фіскального федералізму.

Фіскальний федералізм як процес покликаний гармонізувати міжбюджетні відносини в країні за допомогою наявного інструментарію в сфері доходів (переважно податків), видатків, боргів і трансфертів. Фіскальний федералізм як явище може трансформуватися різними підходами застосування наявного інструментарію залежно від специфічних рис організації бюджетного процесу та реалізації фіскальної політики в контексті стимулювання економічного розвитку територіальних громад.

Доречно врахувати точку зору Дж. Соренса, який акцентує увагу на «ідеалізації фіскального федералізму через інтерпретацію наступних логічно взаємопов'язаних чинників:

1. Автономізація функціонування субцентральних адміністративно-політичних утворень щодо прийняття фіскальних рішень (сфера податків й видатків);

2. Наявність бюджетних обмежень для урядів територіальних утворень;

3. Функціонування спільного ринку, що опирається на принципи вільної торгівлі й мобільності в рамках юрисдикції фіскального союзу (певною мірою загострюється конкуренція між урядами територій);

4. Система фіскального федералізму повинна бути затверджена на базі узгоджених правил і алгоритмів» [503];

5. Специфікації валютної політики;

6. Планування бюджету та рівня заборгованості.

Фіскальне регулювання на базі фіскального федералізму повинне базуватися на чітких імперативах, котрі в довгостроковій перспективі мають стати основою розвитку територіальних громад в Україні. Передусім необхідно оптимізувати розмежування доходів і видатків між ланками бюджетної системи. Важливо запобігти виникненню розривів між делегованими зобов'язаннями, що потребують видатків, та можливостями формування ресурсної бази для забезпечення фінансування таких видатків. Перспективним інструментом вирівнювання фінансового потенціалу територіальних громад, виступають субвенції на інвестиції, які мають спрямовуватися на відбудову регіональної інфраструктури та створення нових її об'єктів [192, с. 63].

Кількісні пропорції розмежування доходів між ланками бюджетної системи визначаються розподілом функцій і завдань, що покладаються на відповідні органи державного управління і місцевого самоврядування, але державний і місцеві бюджети повинні мати власну і закріплену дохідну

базу. Найважливіші завдання вирішуються на центральному рівні, зокрема такі як: «макроекономічне регулювання, державне управління, національна оборона, міжнародне співробітництво та інші, потребують акумуляції державним бюджетом значної частки національного доходу країни. З іншого боку, завдання, які вирішують органи місцевого самоврядування із року в рік ускладнюються. Із коштів місцевих бюджетів фінансуються найзначніші заходи держави в галузі економіки та соціальної політики. Реалізація фіскального федералізму при розподілі доходів між різними ланками бюджетної системи забезпечує гарантування здійснення власних та делегованих повноважень органами влади різних рівнів і, відповідно, фінансування усіх видатків, передбачених бюджетами як загалом у державі, а головне – бюджетами органів місцевого самоврядування» [360, с. 40]. При цьому важливо посилювати самостійність у вирішенні завдань комплексного розвитку територіальних громад, що сприятиме незворотності демократичних процесів у країні.

Вважаємо за необхідне репрезентувати новітні пріоритети імплементації архітекtonіки фіскального федералізму в українську практику (рис. 5.8), оскільки було аргументовано, що вона може успішно функціонувати у системі міжбюджетних відносин унітарної держави, тому її реалізація фокусуватиметься на бюджетному процесі у розрізі ланок бюджетної системи. Місцеві фінанси об'єднують сукупність фінансових ресурсів, які перебувають у розпорядженні органів місцевого самоврядування і соціально-економічні відносини при формуванні, розподілі, використанні та нарощуванні податкового потенціалу територіальних громад [137]. Підвищення фінансового потенціалу місцевих бюджетів залежить від низки факторів, домінуючими серед яких є протидія збройній агресії з боку російської федерації, якість життя населення, специфіка боротьби з бідністю та рівень інфляції.

Водночас, оптимізація міжбюджетних відносин полягає в обов'язковому розмежуванні фіскальних функцій і повноважень між

органами державного управління та місцевого самоврядування, а також забезпечення конкретизованого поділу доходів і видатків між державним і місцевими бюджетами на засадах фіскального федералізму.

Рис. 5.8. Новітні пріоритети імплементації архітектури фіскального федералізму в Україні

Джерело: складено автором самостійно

Також необхідно приділяти увагу делегуванню відповідних фінансових ресурсів місцевому самоврядуванню; налагодженню процедур самостійного прийняття рішень з питань формування та ефективного використання бюджетних ресурсів; забезпечення державної (залучення

міжнародної) фінансової підтримки несамодостатніх територіальних громад, а також здійснення фінансового вирівнювання; раціональному використанню матеріальних, природних, фінансових й інших ресурсів; здійсненню систематичного моніторингу й контролю за використанням наявних бюджетних ресурсів; пропагуванні принципів гласності та відкритості у формуванні та використанні бюджетних надходжень органами місцевого самоврядування тощо.

Головна ідея імплементації архітекtonіки фіскального федералізму в площину міжбюджетних відносин в Україні полягає у досягненні синергійного ефекту забезпечення сталого соціально-економічного розвитку держави та територіальних громад за рахунок податкових, неподаткових, трансфертних, видаткових, позикових інструментів.

Володіючи ширшим спектром фіскальних повноважень виконавчі органи місцевого самоврядування можуть ініціювати й забезпечувати стимулювання підприємницької активності за рахунок податкових механізмів і преференцій. В результаті чого, бюджетні ризики від маніпуляцій елементами (передусім – ставками) податків перекриватимуться за рахунок ефектів від зайнятості населення, розбудови інфраструктури, освоєння інноваційних продуктів тощо. В сучасних реаліях для органів місцевого самоврядування постає важлива місія щодо збалансування динаміки трудової міграції. Саме мотивація і стимулювання ефективної зайнятості та створення нових робочих місць, в т. ч. за рахунок податкових, неподаткових і позикових інструментів архітекtonіки фіскального федералізму, відіграє важливу роль у забезпеченні стабільного розвитку економіки територіальних громад. Органи місцевого самоврядування повинні сприяти релокації бізнесу за рахунок вжиття активних заходів щодо пошуку відповідних приміщень (складських, виробничих, адміністративних тощо) на правах тимчасової пільгової оренди за принципом інвестиційного кредиту. В цьому аспекті виконавчі органи місцевого самоврядування мають розвивати комунікацію з суб'єктами

підприємництва за рахунок активних консультацій та цифрових технологій щодо отримання відповідної преференції: пільги при сплаті місцевих податків і зборів, зменшення розміру плати за оренду комунального майна, отримання відповідних грантів тощо.

Отже, надання суб'єктам підприємницької діяльності фіскальних преференцій зі сторони держави та органів місцевого самоврядування є перспективним напрямком стабілізації й розвитку економіки територіальних громад в Україні. Такий контекст підтверджується даними аналітичного дослідження стану та потреб бізнесу за оцінкою територіальних громад і обласних військових адміністрацій [274], згідно з яким проаналізовано інструменти підтримки, передбачені програмами підтримки підприємництва в територіальних громадах (Додаток), однак, на наш погляд, в цьому сенсі першочергово слід покращувати рівень довіри між суб'єктами бізнесу, органами місцевого самоврядування і податковими інституціями.

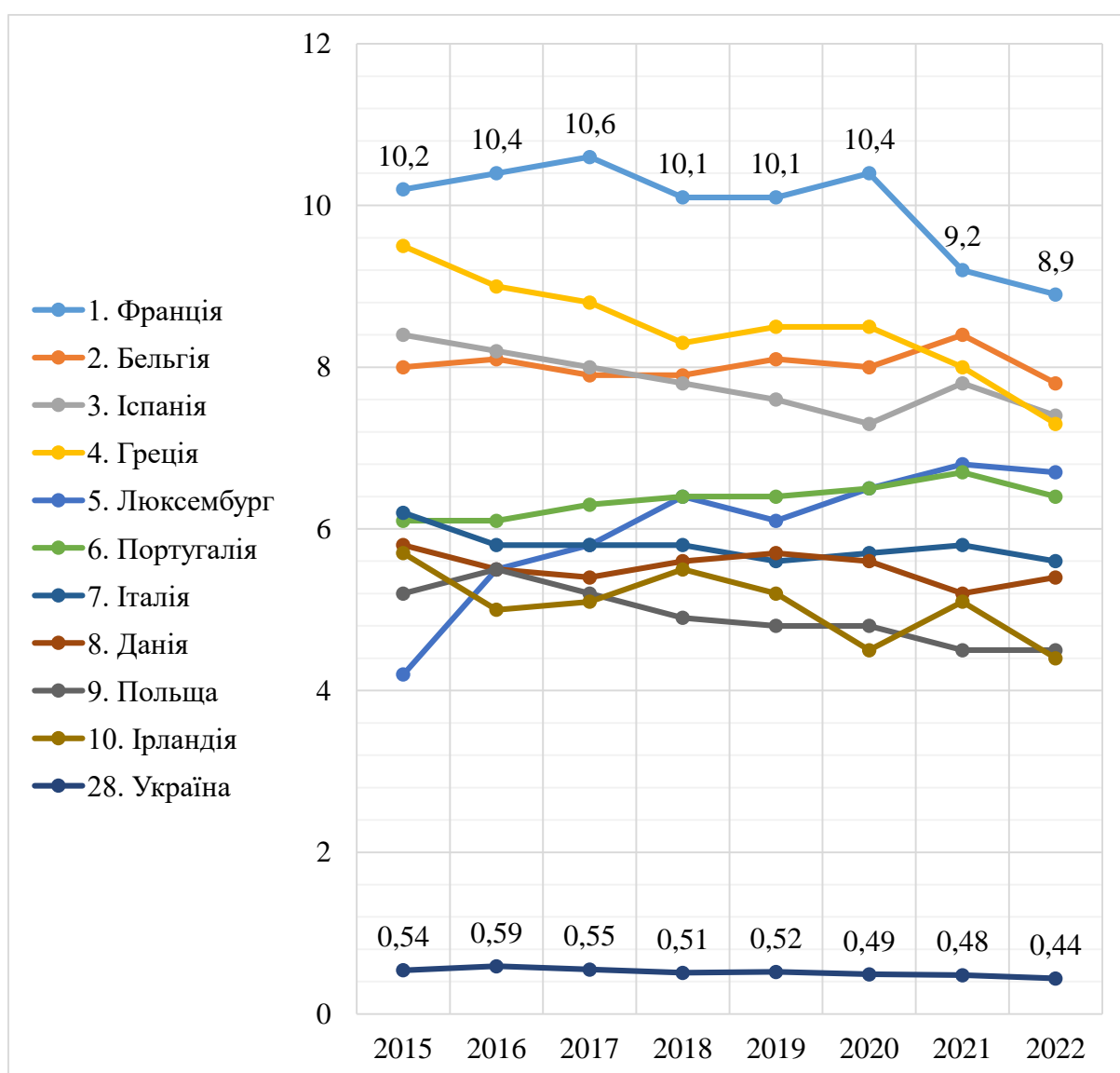
Серед тактичних пріоритетів реалізації архітекtonіки фіскального федералізму належну увагу хочемо приділити диверсифікації податкових повноважень у розрізі трьох важливих векторів, а саме:

1. Кооперативне адміністрування податку на майно органами місцевого самоврядування та податковими інституціями. Реалізація фіскального федералізму в Україні сприятиме делегуванню та закріпленню органам місцевого самоврядування відповідних повноважень в контексті адміністрування на власній території місцевих податків і зборів, моніторингу й перевірки даних, актуальному інформаційному наповненню державних реєстрів про речові права власності на майно, що слугує підставою для нарахування майнових податків, протидії явищам ухилення від їхньої сплати тощо. Органам місцевого самоврядування необхідно забезпечити надання доступу до податкової інформації, щодо об'єктів та суб'єктів оподаткування відповідними податками на рухоме й нерухоме майно. Такий аспект необхідний для забезпечення спільного повноцінного

адміністрування податку на майно, застосування ставок, пільг, коефіцієнтів й інших елементів, а також контролю за його надходженням до відповідного місцевого бюджету. В даному ракурсі схвалюємо доцільність застосування ставок податку на нерухоме майно виходячи з його оціночної вартості.

Серед топ-10 країн Європейського Союзу за рейтингом акумулювання доходів на базі податку на майно (рис. 5.9) лише у Польщі застосовується аналогічна модель визначення бази та об'єкта оподаткування з українською системою (Додаток X), а саме залежно від площі нерухомості, яку вимірюють у квадратних метрах.

Рис. 5.9. Порівняння топ 10 країн Європи та України за часткою податку на майно у податкових надходженнях, %

Джерело: побудовано автором на основі [417; 441]

Однак у Польщі на разі органи місцевого управління спільно з податковими інституціями ведуть активну роботу з імплементації кадастрової вартості для оподаткування нерухомого майна [441].

Аргументовано, що такий механізм успішно використовується у світовій практиці та дозволить уникнути дискримінаційного підходу в сфері оподаткування власників майна й продукуватиме об'єктивне податкове навантаження. Це сприятиме нарощуванню фіскального потенціалу територіальних громад завдяки збільшенню бюджетних надходжень від податку на майно в Україні (плата за землю, податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортний податок).

2. Адміністрування і зарахування акцизного податку. Важлива фіскальна роль у формуванні доходів місцевих бюджетів належить акцизному податку через розподільчі механізми його зарахування. Позитивно оцінюючи ініціативи органів державного управління щодо зарахування частини акцизного податку у розмірі 13,4 % до місцевих бюджетів варто зацентувати увагу на необхідності належного законодавчого закріплення таких заходів на постійній і стабільній основі. Це сприятиме реалізації принципів фіскального федералізму, зокрема забезпеченню фіскальної самостійності місцевих бюджетів.

3. Моніторинг надходжень екологічного податку. Для повноцінної реалізації принципу субсидіарності фіскального федералізму запропоновано збільшити частку зарахування екологічного податку до місцевих бюджетів, а саме до бюджетів територіальних громад міст, селищ та сіл. Водночас необхідно розширити повноваження відповідним органам місцевого самоврядування щодо спільного моніторингу й контролю цільового використання надходжень від екологічного податку, в першу чергу для формування екологічної безпеки територіальної громади та реалізацію природоохоронних заходів.

Слід наголосити, що показники надходжень від екологічного оподаткування до державного та місцевого бюджетів залишаються

незначними і недостатніми для фінансування потрібних пріоритетних заходів у сфері охорони природи і збереження довкілля. Водночас, у європейських країнах екологічний податок ефективно здійснює компенсаційну функцію (бюджетні надходження від податку у декілька разів перевищують обсяги видатків на природоохоронні цілі) і фіскальну функцію (екологічний податок складає близько 10 % у структурі податкових надходжень, що безумовно, є суттєвим показником).

Погоджуємося з думкою Т. Оводенко, що «екологічний податок повинен стати кроком до раціонального використання ресурсів та стимулювання платників податку до зменшення викиді, скидів забруднюючих речовин, модернізації господарської діяльності з метою впровадження природозберігаючих технологій. Окрім необхідності підвищення ставок екологічного податку, існує потреба в удосконаленні механізмів витрачання коштів від сплати екологічного податку та фінансування природоохоронних заходів» [187]. Однак, вирішення наявних проблем у сфері екологічного оподаткування має перебувати у фокусі органів державного управління та місцевого самоврядування через кооперацію зусиль щодо покращення адміністрування екологічного податку до місцевих бюджетів та контролю за цільовим використанням надходжень від нього.

В контексті автономізації фіскальних рішень за рахунок імплементації архітектоники фіскального федералізму доцільним вбачаємо модифікації у наступних напрямках:

– Оптимізація залучення фінансових ресурсів. Використовуючи запропоновану структурно-логічну схему автономізації фіскальних повноважень органів місцевого самоврядування для залучення міжнародних коштів варто у тактичній перспективі звернути увагу на використання інших вітчизняних місцевих позикових інструментів: облігаційна позика (емісія облігацій муніципальної позики задля нарощування фінансового та інвестиційного потенціалу територіальних

громад) та надання гарантій (для реалізації інфраструктурних і соціальних проєктів комунальними підприємствами), а також міжнародних (у перспективі) – вексельні позики і взаємні позики органів місцевого самоврядування, які на даний момент не врегульовані чинним законодавством в Україні;

– Забезпечення ефективності бюджетних видатків. Важливим є нарощування інвестиційної складової місцевих бюджетів шляхом підвищення частки бюджету розвитку у загальній структурі видатків місцевих бюджетів. Такий аспект сприятиме розбудові соціальної сфери територіальних громад та забезпечуватиме умови для їхнього інноваційного розвитку. Запропонована ініціатива відповідає положенням Європейської хартії місцевого самоврядування, а також принципу бюджетної транспарентності

– Модернізація баз даних про майнові ресурси для цілей оподаткування. У найближчий період необхідно ініціювати зміни щодо оподаткування нерухомості, землі та транспортних засобів. Цьому сприятиме адекватне інформаційне наповнення відповідних реєстрів щодо права власності на майно за рахунок звітних даних органів місцевого самоврядування. З іншої сторони – важливо провести оцінювання об'єктів нерухомості, які містяться в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно для цілей оподаткування.

Необхідно також акцентувати увагу на співпраці органів Державної податкової служби України, Державної митної служби України (при імпорті рухомого майна) та виконавчих органів місцевого самоврядування з платниками податків на майно в контексті формування доступу до єдиних реєстрів даних щодо об'єктів оподаткування. Наголошено на делегуванні органам місцевого самоврядування фіскальних повноважень щодо спільного адміністрування майнових податків (реалізація фіскальної, інформаційної, організаційно-методичної роботи) з податковими органами (здійснення контрольних-моніторингових та консультаційних заходів) для

нарощування податкового потенціалу місцевих бюджетів в Україні. Виявлено, що така пропозиція відповідає Плану пріоритетних дій Уряду на 2024 рік (крок 206), затвердженого Кабінетом Міністрів України від 16 лютого 2024 року № 137-р [214] щодо посилення фінансової спроможності та розвитку територіальних громад шляхом надання додаткових повноважень органам місцевого самоврядування в частині адміністрування місцевих податків і зборів. Водночас, заходи щодо делегування зазначених фіскальних повноважень органам місцевого самоврядування потребують конкретизації, громадського обговорення і законодавчого забезпечення, яке буде гармонізовано з кращими практиками ЄС. Що в підсумку формуватиме прозорий механізм оподаткування майна в Україні, а також посилить протидію ухиленню від оподаткування та іншим проявам тіньової економіки.

Зауважимо, що реалізація архітектури фіскального федералізму в Україні позитивно вплине на функціонування спрощеної системи оподаткування, яка в даний період не виконує своє основне функціональне призначення через наявність різних фіскальних ризиків. Органи місцевого самоврядування більш поінформовані про специфіку діяльності суб'єктів підприємництва, тому відповідні їхні виконавчі підрозділи зможуть долучитися до спільного з податковими органами моніторингу умов застосування елементів спрощеної системи фізичними та юридичними особами. Враховуючи перспективні заходи трансформації адміністрування єдиного податку у 2025-2027 рр. на базі збільшення ставки до 18%, зауважимо, що такий підхід спричинить відмову від спрощеної системи оподаткування фізичних та юридичних осіб. Натомість, пропонуємо активізувати податковий інструмент надання інвестиційного податкового кредиту для стимулювання малого та середнього бізнесу, а також важливих видів економічної діяльності. Такі ініціативи сприятимуть реалізації принципів справедливості, адаптивності та транспарентності фіскального

федералізму, що в результаті призведе до фіскальних і соціальних ефектів у забезпеченні розвитку територіальних громад.

В процесі імплементації архітекtonіки фіскального федералізму першочерговим вбачаємо використання податкових інструментів, оскільки податкові надходження у системі доходів місцевих бюджетів є стабільними та суттєвими, після чого варто акцентувати увагу на неподаткових інструментах наповнення місцевих бюджетів, далі важливо приділяти увагу видатковим інструментам, потім позиковим (високопріоритетно міжнародного фінансового середовища) і насамкінець трансфертних інструментів, оскільки доречним вбачаємо поступове зменшення фінансової залежності місцевих бюджетів від надходжень у вигляді дотацій і субвенцій. Оскільки принципова риса фіскального федералізму проявляється в мінімізації фінансової залежності бюджетів місцевого самоврядування від різних видів державних трансфертів. Однак, виняток доцільно адресувати стабілізації фінансового стану територіальних громад, що найбільше постраждали від повномасштабного військового вторгнення росії у 2024 р.

Новітні пріоритети імплементації архітекtonіки фіскального федералізму у систему міжбюджетних відносин враховують міжнародну специфіку, гармонізують фіскальні відносини між органами державного управління та місцевого самоврядування, що в підсумку призводить до стабілізації та (або) розвитку економіки територіальної громади. Фактично, фіскальний федералізм через оптимальне використання наявних домінант націлюється на диверсифікацію та автономізацію фіскальних повноважень у відповідній інституційній ієрархії з метою формування конкурентоспроможного фіскального потенціалу для фінансового забезпечення пріоритетних видатків відповідного бюджету місцевого самоврядування (міста, селища чи села). Такий підхід дозволить органам місцевого самоврядування реалізовувати актуальні заходи щодо збалансування й підвищення ефективності соціально-економічного

розвитку територіальних громад в Україні, покращення соціальних стандартів та підвищення якості життя населення.

Поряд з цим, очікуваним вбачаємо наступні прерогативи:

- місцеві бюджети отримають більше фінансових повноважень, а територіальні громади матимуть право на прямі міжбюджетні відносини;
- автономізація податкових рішень щодо запровадження, встановлення, коригування елементів місцевих податків й зборів (зокрема податку на нерухоме майно, єдиного податку тощо);
- органи місцевого самоврядування, крім казначейських рахунків, можуть розміщувати свої власні надходження в банківських установах;
- виконавчі органи територіальних громад матимуть змогу залучати боргові фінансові ресурси міжнародних установ й організацій під власні гарантії (пріоритетно у вигляді грантів чи безповоротної фінансової допомоги).

Водночас, додаткової уваги потребуватимуть реформаторські заходи в ієрархічній системі бюджетно-податкового регулювання, а також дії щодо збалансування та переналагодження міжбюджетних трансфертів на новий лад. Подальше реформування міжбюджетних відносин в контексті імплементації архітекtonіки фіскального федералізму потребує розширення прав органів місцевого самоврядування та зміцнення їхньої бюджетної самостійності, підвищення ефективності використання інструментів міжбюджетних відносин та якості надання суспільних послуг.

5.3. Перспективи розвитку територіальних громад на базі SWOT-аналізу інструментів фіскального федералізму

В процесі формування й прийняття ефективних управлінських рішень на рівні держави та регіонів використовуються різноманітні форми

моніторингу, аналізу й оцінювання, однак останнім часом популяризованим є застосування систематизованих технологій, які дають змогу оцінити й спрогнозувати наслідки впливу внутрішніх та зовнішніх факторів.

SWOT-аналіз – це один з найпоширеніших способів аналізу в стратегічному управлінні. Універсальність цього способу дає змогу використовувати його різнобічно для вивчення унікальних властивостей об'єктів: аналіз продукції, підприємства, конкурентного середовища, розвитку держави, міста, регіону і т. ін. [256, с. 176].

Але важливо акцентувати, що SWOT-аналіз покликаний згенерувати успішні й загрозові ситуації для певної інституції, сформулювати базис для їх попередження з метою ефективного втілення в реальність задекларованих планів. SWOT-аналіз не містить конкретизованої фінальної інформації для прийняття управлінських рішень, але він надає змогу систематизувати й раціоналізувати процес обмірковування сукупності інформації з метою прийняття найбільш вдалих рішень органами місцевого самоврядування [307, с. 318].

Методологія SWOT-аналізу на початковому етапі полягає в ідентифікації сильних і слабких сторін, а також загроз і можливостей, а далі відбувається встановлення ланцюжків та зв'язків між ними, що в результаті буде використано для узгодження й прийняття важливих рішень стратегічного характеру.

З перспективної точки зору, SWOT-аналіз фіскального федералізму вбачаємо як техніку стратегічного планування, яка надає методичні інструменти, забезпечує визначення основних сильних, слабких сторін, можливостей і загроз та базується на аналітичній оцінці, інформаційний базис якої складають внутрішні та зовнішні джерела інформації стосовно пріоритетів розвитку органів місцевого самоврядування.

Водночас, SWOT-аналіз залишається основним класичним інструментом стратегічного аналізу, а всі інші методи аналізу є

уточнюючими та доповнюючими. У рамках розробки будь-якої стратегії SWOT-аналіз є одним з базових елементів [394, с. 399].

Реалії сьогодення засвідчують, що на практиці доволі часто використовується SWOT-аналіз, оскільки даний інструмент має ряд переваг (простота проведення, універсальність, оперативне оцінювання максимальної кількості факторів), які дозволяють зробити точні висновки, визначити пріоритетні стратегічні завдання фіскального характеру, що, в цілому сформує ціннісне підґрунтя для розробки дієвої стратегії територіальної громади як суб'єкта місцевого самоврядування [91, с. 137].

На нашу думку, класичне розуміння SWOT-аналізу доцільно модифікувати для ґрунтового моніторингу чинників і перспектив щодо реалізації бюджетно-податкової політики органами місцевого самоврядування на базі фіскального федералізму (табл. 5.1). Результативність державної політики в сфері формування методологічної основи фінансового забезпечення соціально-економічної сфери органів місцевого самоврядування буде досягнута після комплексного вирішення питань раціоналізації процесу їхнього використання.

Дослідження та застосування інструментів фіскального федералізму у системі фінансового забезпечення регіонального розвитку на базі SWOT-аналізу продукуватиме інтенсифікацію модернізації інфраструктури, забезпечення якісних соціальних та екологічних стандартів, сприятиме розвитку інвестицій та інновацій, податковій гармонізації та бюджетній оптимізації в управлінні територіальними громадами.

Досягнення пріоритетних цілей фіскального федералізму у контексті формування фінансового потенціалу для розвитку територіальних громад безпосередньо вимагає обґрунтування розподілу податкових і видаткових повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування, а також адекватного формуванням видаткової/дохідної частини місцевих бюджетів.

Таблиця 5.1

Модифікація методики SWOT-аналізу фінансового потенціалу територіальних громад

Шифр	Значення	Характеристика
S	Сильні сторони	Наявні внутрішні ресурси та характерні особливості, що чинять або можуть здійснювати виключно позитивний вплив на фінансове забезпечення територіальної громади.
W	Слабкі сторони	Внутрішні характерні особливості, процеси та обмеження, що чинять негативний вплив на прийняття управлінських рішень щодо забезпечення оптимального розвитку громади.
O	Можливості	Зовнішні чинники, які спроможні позитивно вплинути на досягнення тактичних й стратегічних цілей, а також потенційні механізми, що підсилять сильні позиції громади.
T	Загрози	Непередбачені обставини та ризики, які можуть обмежити фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку територіальної громади.
<i>-доповнення-</i>		
E	Ефекти	Очікувані та реальні результати використання ситуативних інструментів (сильні сторони і можливості) в контексті мінімізації впливу негативних чинників на розвиток секторів економіки регіону
P	Пріоритети	Ранжування пріоритетних напрямків розвитку територіальної громади залежно від середовища в якому вона розташована та закріплення шляхів їхнього досягнення.

Джерело: складено автором на основі [91; 307].

Згідно з принципом субсидіарності «розподіл видів видатків між державним та місцевими бюджетами ґрунтується на необхідності максимально можливого наближення надання гарантованих послуг до їх безпосереднього споживача» [50, с. 40]. Лише за таких важливих умов можна розраховувати на досягнення максимального ступеня задоволення потреб населення як показника ефективності перерозподільчих процесів.

За результатами SWOT-аналізу параметрів функціонування адміністративно-територіальних утворень було систематизовано сильні й

слабкі сторони, а також окреслено можливості та загрози для їхнього ефективного розвитку (табл. 5.2).

Таблиця 5.2

SWOT-аналіз фінансового потенціалу територіальної громади в контексті використання інструментів фінансового федералізму

S Сильні сторони	W Слабкі сторони
<p>Зручне місце розташування з точки зору логістики та ресурсів; Достатній податковий потенціал; Ситуативний підхід до вирішення пріоритетизованих проблем територіальної громади; Фінансова підтримка з боку центрального органу управління; Прийняття рішень у сфері встановлення елементів місцевих податків і зборів; Конкурентні переваги для інвесторів та інших суб'єктів бізнесу; Кваліфікований кадровий потенціал; Кооперація зусиль щодо розвитку окремих секторів економіки з іншими територіальними громадами; Цифровізація фінансового простору регіону.</p>	<p>Низький рівень децентралізації бюджетних ресурсів (трансфертизація); Обмежена частка власних податкових надходжень до місцевих бюджетів; Слабка податкова база; Надмірний (несобґрунтований) перерозподіл частки податку на доходи фізичних осіб; Диспропорцій приросту податкових надходжень до місцевих бюджетів та бюджетів територіальних громад; Висока частка міжбюджетних трансфертів в доходах місцевих бюджетів; Нераціональне використання фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування; Міграційні процеси, відтік економічно активного населення; Знецінення довгострокових матеріальних виробничих активів.</p>
O Можливості	T Загрози
<p>Податкове стимулювання інвестиційно-інноваційної активності; Фінансні преференції для суб'єктів бізнесу щодо розвитку інфраструктури регіону та створення нових робочих місць; Благоустрій територіальної громади; Підвищення рівня життя населення; Балансування місцевих бюджетів; Розробка та використання методологічного підходу для здійснення запозичень на закордонних ринках капіталу; Подача заявок на отримання грантів (міні-грантів) на розширення можливостей територіальних громад у процесі відновлення й розвитку секторальної економіки.</p>	<p>Військові загрози й міжнародні економічні конфлікти; Бюрократичні бар'єри при здійсненні місцевих запозичень та надання місцевих гарантій; Зростання концентрації фінансових ресурсів на центральному рівні; Фінансова залежність органів місцевого самоврядування від центральних органів державного управління; Нестабільність бюджетно-податкового законодавства; Погіршення демографічної ситуації; Безробіття; Корупційні та шахрайські схеми розподілу бюджетних ресурсів; Відсутність конкуренції між територіальними громадами; Залежність від міжнародної фінансової допомоги в умовах воєнного в Україні; Надмірна автономізація управлінських рішень поза фінансовою сферою.</p>

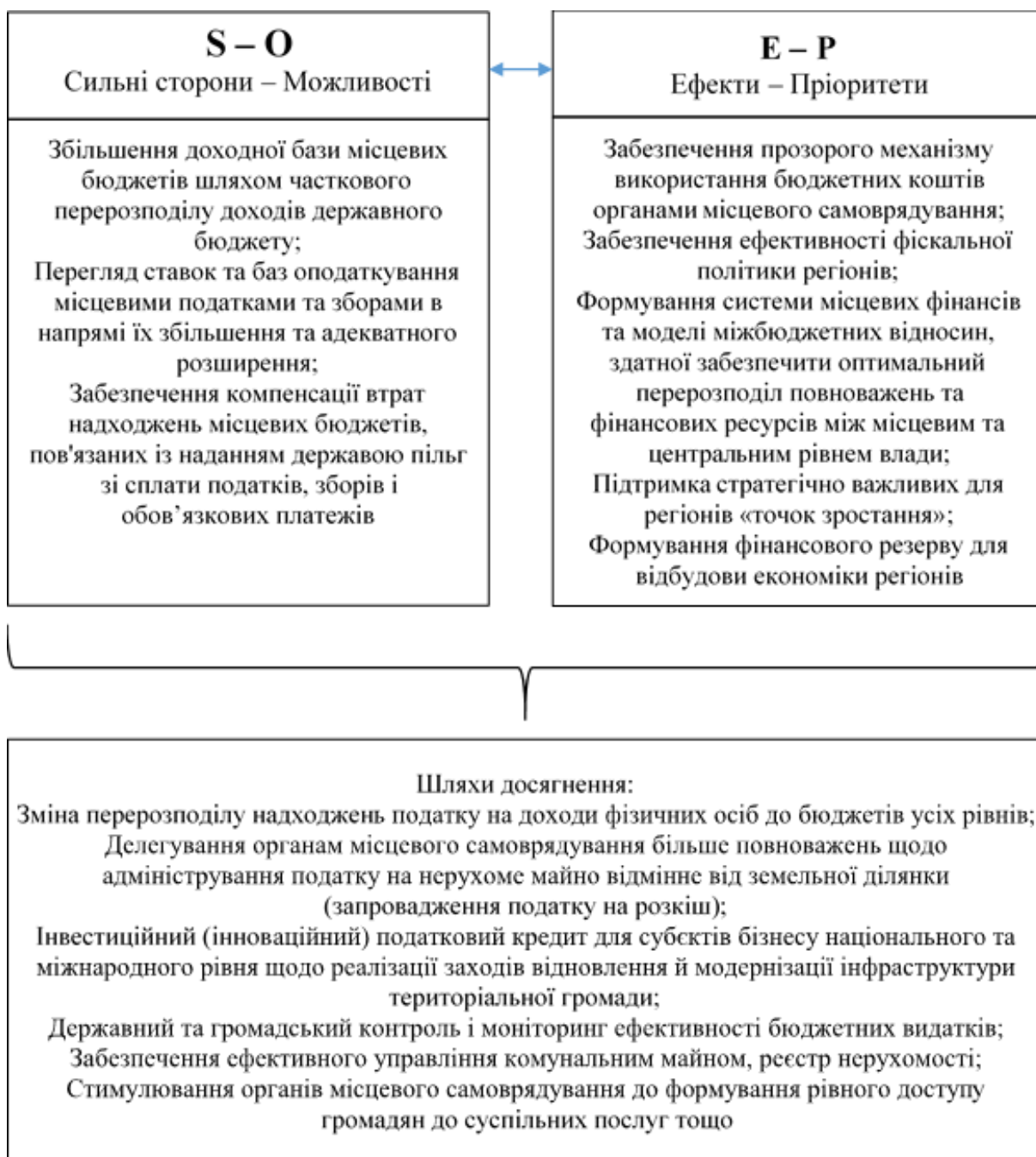
Джерело: складено автором самостійно.

Ефективність застосування стратегічного SWOT-аналізу функціонування органів місцевого самоврядування здійснюється на базі інструментів і методів архітекtonіки фіскального федералізму. Такий підхід акцентує увагу на ефектах і пріоритетах стабілізації й розвитку соціально-економічних процесів територіальної громади за рахунок конкретизованих шляхів досягнення: зміна перерозподілу часток зарахування податку на доходи фізичних осіб до бюджетів усіх рівнів; розширення органам місцевого самоврядування повноважень в сфері адміністрування місцевих податків й зборів, зокрема – податку на майно; активізація дій у напрямку застосування інвестиційного та (або) інноваційного податкового кредиту для перспективних суб'єктів бізнесу національного та міжнародного рівня щодо реалізації заходів відновлення й модернізації інфраструктури територіальної громади; повноцінне здійснення державного та громадського контролю і моніторингу ефективності бюджетних видатків.

Використовуючи домінанти фіскального федералізму органи місцевого самоврядування матимуть змогу задіяти мультиаспектний спектр фіскальних інструментів стимулювання економічної активності в регіоні, в т. ч. міжнародного рівня.

Ключова мета фіскального федералізму – посилення спроможності органів місцевого самоврядування, в тому числі фіскальної, а також їхньої здатності акумулювати якомога більший обсяг фінансових ресурсів для розвитку територіальних громад (рис. 5.10).

Встановлено, що основним загрозливим чинником в умовах сьогодення виступає протидія ризикам воєнного часу в Україні, що, в свою чергу, вимагає від органів місцевого самоврядування кооперації та вжиття оперативних заходів в контексті стабілізації фінансування пріоритетних напрямків розвитку певної громади (громад), залежно від обсягів заподіяної шкоди, руйнації інфраструктури та житлових об'єктів, а також динаміки внутрішньої міграції економічно активного населення.

Рис. 5.10. Шляхи досягнення пріоритетів розвитку територіальних громад на базі фіскального федералізму

Джерело: побудовано автором самостійно.

Серед сильних сторін органів місцевого самоврядування доцільно наголосити на наявності потужного податкового потенціалу (наразі в українських реаліях є проблематичним явищем), що забезпечуватиме повноцінне виконання бюджетних видатків, першочергово – соціально-

демографічного характеру, оскільки людиноцентризм – практичний і світоглядний орієнтир, який повинен стати основним виміром політики органів державного управління та місцевого самоврядування в Україні.

Органи місцевого самоврядування комплексніше повинні бути долучені до процесу адміністрування майнових податків, зокрема за матеріалами тез практичного заходу «Вдосконалення механізму адміністрування місцевих податків» вони мають отримати додаткові повноваження у цій сфері: «найбільш оптимальною на даному етапі видається модель кооперативного (спільного) адміністрування місцевих податків органами місцевого самоврядування та контролюючими органами, при цьому передача окремих повноважень територіальним утворенням в частині адміністрування має відбуватися за згоди (згідно рішення) місцевої ради» [42]. Однак, дослідивши Європейську практику оподаткування нерухомості, наголосимо, на імплементації вартісного підходу, який є більш соціально справедливим, у механізмі оцінювання об'єктів нерухомого майна для цілей оподаткування.

Беззаперечним аргументом на користь оперативного делегування таких повноважень від центрального уряду до місцевого рівня є заінтересованість та вища вмотивованість органів місцевого самоврядування адмініструвати майнові податки, оскільки вони повністю зараховуються до бюджетів територіальних громад. Водночас, певними перешкодами в цій царині виступають наступні:

- відсутність адекватної інформації у базах даних, яка використовується для цілей майнового оподаткування;
- неналежна комунікація між контролюючими органами в сфері оподаткування та органами місцевого самоврядування, що продукує певні колізії, які призводять до фіскальних втрат місцевих бюджетів;
- процедури адміністрування майнових податків є доволі затратним явищем, водночас не достатньо ефективним з позицій реалізації

фіскального їхнього потенціалу в контексті наповнення зведеного бюджету і є вагомим лише виключно для відповідного місцевого бюджету [189].

- органи місцевого самоврядування (виконавчі й фінансові) не мають законних можливостей здійснювати належний вплив на покращення процесів адміністрування відповідних місцевих майнових податків та долучатися до податкових перевірок законності процедур їхнього нарахування, декларування і сплати до бюджету.

Отримавши додаткові фінансові інструменти, місцеві ради на умовах транспарентності, будуть більшою мірою зацікавлені в успішній діяльності суб'єктів підприємництва приватного сектору, зможуть нарощувати джерела доходної бази, впливаючи на економічне зростання територіальних громад. Проте у той же час, відзначимо позицію Р. Тульчинського, що «місцеві бюджети втратили стабільну передбачувану частину доходів до загального фонду із ПДФО. Для економного і ефективного витрачання фінансових ресурсів, поглиблення взаємодії із малим та середнім бізнесом, збереження виробничого потенціалу, сприяння збереженню та створенню робочих місць і пошуку джерел наповнення місцевих бюджетів варто вжити додаткових заходів з боку як місцевої, так і державної влади» [343, с. 11].

З огляду на це, важливою умовою успішності таких заходів на місцях виступає тісна співпраця органів місцевого самоврядування і виконавчої влади. Місцева влада повинна всесторонньо усвідомити свою відповідальність за виконання бюджетів, докласти для цього всіх зусиль.

Повертаючись до головних аксіом SWOT-аналізу зазначимо про його корисність в контексті імплементації для Тернопільської міської територіальної громади (табл. 5.3) [277].

Таблиця 5.3

Імплементация аксіом SWOT-аналізу фіскального потенціалу для пріоритетів розвитку Тернопільської міської територіальної громади

S Сильні сторони	W Слабкі сторони
<p>Зручне географічне розташування та транспортне сполучення; Відсутність потужних джерел промислового забруднення; Наявність навчально-наукового потенціалу; Співпраця з міжнародними організаціями у сфері місцевого соціально-економічного розвитку; Сприятливі умови для розвитку новітніх сфер економіки, зокрема ІТ-галузі; Мотивація органів місцевого самоврядування у контексті нарощування фіскального потенціалу; Інформаційна база щодо суб'єктів фіскального простору; Бажання позитивних змін та патріотизм територіальної громади.</p>	<p>Низький рівень ефективності адміністрування податку на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки; Централізований підхід по фіскального адміністрування; Наявність необгрунтованих пільг в оподаткуванні; Дефіцит (відтік) кваліфікованих людських ресурсів; Обмежена інформація щодо власності як об'єкту оподаткування; Недостатній рівень бюджетно-податкової автономності; Регіональні органи ДПС України мають недостатній ресурс і мотивацію для адміністрування податкових платежів; Знос матеріальних виробничих активів для цілей оподаткування.</p>
O Можливості	T Загрози
<p>Запровадження фіскальних преференцій для перспективних суб'єктів підприємницької діяльності; Ефективне адміністрування місцевих податків і зборів, оскільки органи місцевого самоврядування краще поінформовані про майно та активи платників; Налагодження співпраці органу місцевого самоврядування з органами Державної податкової служби та платниками щодо адміністрування місцевих податків і зборів; Наявність відкритих джерел інформації для покращення результативності фіскального адміністрування; Застосування сучасних технологій у фіскальній політиці регіону.</p>	<p>Залежність місцевого бюджету від трансфертних потоків між бюджетами різного рівня; Витрати на оновлення даних реєстрів нерухомого майна з урахуванням змін кон'юнктури ринку; Шахрайські схеми та корупційні явища в оподаткуванні; Недосконалість та нестабільність бюджетно-податкового законодавства; Зростання податкового боргу; Збільшення трудових, часових та матеріальних витрат на адміністрування податків органами місцевого самоврядування; Зростання рівня навантаження на бюджети громад; Ризики військового часу.</p>

Джерело: складено автором самостійно.

З урахуванням результатів SWOT-аналізу та специфікації фіскального федералізму територіальна громада у перспективі прийняття управлінських рішень зможе досягти синергійного ефекту для фінансування бюджетних видатків.

На нашу думку комплексний ефект проявлятиметься внаслідок імплементації логічного симбіозу наступних блоків:

- 1) Податковий – збільшення податкових надходжень до бюджету громади за рахунок модифікованої системи перерозподілу податку на доходи фізичних осіб, розширення повноважень у сфері адміністрування місцевих податків і зборів (Додаток Ф), зокрема податку на нерухоме майно;
- 2) Грантовий – диверсифікація джерел фінансових надходжень до місцевого бюджету за рахунок міжнародних грантів та програм (ULEAD, USAID);
- 3) Трансфертний – залучення коштів від державного та інших бюджетів в рамках потоків дотацій та субвенцій за цільовими напрямками у тактичній перспективі для стабілізації соціального становища в найбільш потребуючих територіальних громадах;
- 4) Позиковий – використовуючи способи залучення фінансових ресурсів міжнародних організацій, доречно трансформувати алгоритм використання кредитів від державного бюджету та під державні гарантії шляхом активізації заходів щодо кредитування органів місцевого самоврядування та надання місцевих гарантій [369], такий підхід сприятиме стабілізації й розвитку територіальних громад, зокрема через зменшення рівня державного і гарантованого державою боргу. В цьому ракурсі також доречно звернути увагу на місцеві запозичення, які мають безпосередню інвестиційну природу, що передбачає отримання економічних ефектів для місцевого самоврядування;

- 5) Видатковий – раціоналізація бюджетного процесу на засадах моніторингу ефективності та доцільності бюджетних програм, контролю за цільовим використанням фінансових ресурсів громади;
- 6) Інвестиційно-інноваційний – формування сприятливого інвестиційного клімату територіальної громади та стимулювання підприємницької діяльності за рахунок обґрунтованих фіскальних преференцій;
- 7) Соціально-економічний – організація спільного моніторингу витрачання коштів на соціальний захист та визначення ефективності відповідного виду соціальної допомоги. Активізація такого інструменту безпосереднього впливу членів громади на процеси розподілу фінансових ресурсів місцевих бюджетів як громадський бюджет, що дасть змогу реалізувати ініціативи і проєкти, які на їхню думку, є більш значущими для певної громади;
- 8) Інфраструктурний – забезпечення бюджетного процесу більш прозорим та зрозумілим для громадськості, що сприятиме комплексному врахуванню реальних потреб населення громади та нівелює ризики нераціонального використання фінансових ресурсів (обґрунтування тарифів на житлово-комунальні послуги, громадський транспорт, обговорення доцільності тих чи інших інфраструктурних проєктів з громадою міста тощо);
- 9) Контрольно-аналітичний – імплементація цифрових технологій фіскального регулювання у контрольно-моніторингові дії органів державного управління та місцевого самоврядування в контексті ефективності стимулювання розвитку територіальних громад в Україні.

Підсумовуючи, варто наголосити, що показники виконання місцевих бюджетів відображають існуючий загальний соціально-економічний стан відповідної адміністративно-територіальної одиниці та її економічний

потенціал для подальшого розвитку. Достатні бюджетні ресурси забезпечують органам місцевого самоврядування можливість забезпечувати мешканців більш якісними та різноманітними суспільними благами, реалізовувати необхідні соціальні та інфраструктурні проекти, створювати належні умови для підприємництва та розвитку. Поліпшення інвестиційного середовища тощо.

Для підвищення рівня інвестиційної активності територіальних громад через механізми податкової політики слід враховувати такі напрямки:

- концепт впливу регулюючого механізму податкової політики на активізацію стимулювання розвитку виробництва у територіальних громадах, які мають відповідний ресурсно- інтелектуальний потенціал;

- імплементація засобів зменшення ставок основних податків за одночасного використання диверсифікованої системи податкових пільг;

- активне й адекватне надання фіскальних преференцій органами місцевого самоврядування у кооперації з податковими органами задля стимулювання підприємницької, інвестиційної та інноваційної активності в територіальних громадах;

- зосередження податкових надходжень від відповідних платників податків в місцевих бюджетах з метою підтримки бізнес ініціатив («стартапів») суб'єктів малого бізнесу;

- імплементація підходів щодо використання інвестиційного податкового кредиту, що передбачає повне або часткове (поступове) звільнення від податку на прибуток підприємств частини отриманого прибутку, спрямованого на модернізаційні заходи чи інвестиційну діяльність;

- використання інструментів інвестиційного податкового кредиту для стимулювання науково-дослідних або дослідно-конструкторських робіт або технічної модифікації власного виробництва з урахуванням актуальної вартості придбаного устаткування;

– посилення податкового і митного контролю за суб'єктами підприємницької діяльності, зайнятими в галузях із значним тіньовим обігом;

– використання податкових інструментів в напрямку надання відповідних канікул на термін 3–5 років для підприємств, що впроваджують наукомісткі технології, машини, устаткування, інновації, а також здійснюють пріоритетні заходи щодо відбудови економіки України тощо.

Констатуємо, що модернізаційні заходи в сфері використання інвестиційного податкового кредиту як елементу податкових інструментів архітекtonіки фіскального федералізму слід проводити за рахунок наступних дій та заходів:

1) розширення сфери використання інвестиційного податкового кредиту з урахуванням перспективних цілей розвитку місцевого самоврядування;

2) розширення переліку податкових платежів, за рахунок яких може бути наданий інвестиційний податковий кредит;

3) перегляду у бік збільшення суми відповідного податку, яка може бути спрямована на отримання інвестиційного податкового кредиту, а також термінів його надання;

4) слушною вбачаємо ініціативи щодо «істотного розширення податкових прав і повноважень місцевих органів влади в частині формування на відповідній території сприятливого інвестиційного клімату введення додаткових податкових пільг в цілях залучення інвестицій в економіку території;

5) використання податкових пільг і ослаблення податкового навантаження для підприємств, що здійснюють вкладення коштів в реалізацію пріоритетних територіальних програм розвитку (сільське господарство, інвестиційна діяльність, інноваційні проєкти, мале підприємництво), зокрема створення особливих економічних зон місцевого значення» [140, с. 26; 141].

Сильні сторони дослідження та запропоновані напрямки вдосконалення фіскальної політики на рівні територіальних громад полягають у тому, що ці заходи дозволяють підвищити їх бюджетну самостійність. В порівнянні з іншими підходами щодо ефективної імплементації фіскального федералізму це вдасться зробити також за рахунок перерозподілу податку на прибуток підприємств між бюджетами різних рівнів. Отже, запропоновані напрямки дозволяють приймати обґрунтовані ефективні управлінські рішення та стимулюють ініціативи органів місцевого самоврядування щодо інвестиційної активізації.

Водночас, одним із перспективних джерел формування фінансових ресурсів територіальних громад поруч з розглянутими в попередніх розділах роботи, виступає податок на прибуток підприємств. Отже, зарахування частини податку на прибуток підприємств до бюджетів територіальних громад дозволить підвищити їх бюджетну автономність. Слабкою стороною запропонованого розподілу податку на прибуток підприємств між бюджетами різних ланок є неможливість самостійного його впровадження саме органами місцевого самоврядування.

Слід зазначити, що в перспективі рекомендується запропонувати податкові пільги для підприємств при реалізації бюджетного федералізму. Оскільки податкові стимули є важливою частиною механізму контролю податкової політики та ефективним інструментом інвестування та фінансування. Вони впливають на обсяг інвестиційних ресурсів, тому їх необхідно використовувати цілеспрямовано для стимулювання інвестиційної діяльності.

З точки зору загроз фіскальному федералізму це можна пояснити тим, що запропонований напрям удосконалення податкової політики навіть на рівні територіальних громад не є догматичним, що дозволило б уникнути зниження бюджетної самостійності органів місцевого самоврядування. Зокрема, оскільки органи місцевого самоврядування не можуть впливати на зміни бюджетного та податкового законодавства. Ситуація ускладнюється

ще й тим, що місцева влада не має змоги на законодавчому рівні вплинути на процес перерозподілу загальнодержавних податкових надходжень.

Вважаємо, що вирішити ці проблеми можливо в умовах реформування міжбюджетних відносин, шляхом забезпечення органів місцевого самоврядування достатніми джерелами власних доходів, необхідного обсягу надходжень державних податків, зборів та обов'язкових платежів, зменшення обсяг міжбюджетних трансфертів, збільшення частки нецільової складової (субсидій), а також обґрунтованого застосування позикових інструментів.

Необхідно підвищити прозорість бюджетного процесу на всіх рівнях бюджетної та податкової системи, інакше реалізація відповідних принципів фіскального федералізму буде неможливою. Зокрема, мають бути вжиті заходи щодо вирішення проблеми непублічного управління місцевими бюджетами та їх дохідною та видатковою складовими. Для цього необхідно зацікавити органи місцевого самоврядування результатами своєї роботи та залучити громадян до вирішення проблем територіальних громад, в яких вони проживають.

Перспективи подальших наукових розвідок мають бути сфокусовані на пріоритетах практичної реалізації елементів архітекtonіки фіскального федералізму в Україні.

Висновки до розділу 5

Результати проведеного дослідження пріоритетів розвитку фіскального федералізму в Україні дають підстави зробити такі висновки:

1. Протидія ризикам фіскального децентралізму та федералізму в сучасних умовах розвитку міжбюджетних відносин в Україні має враховувати відповідний досвід зарубіжних країн та напрацювання в сфері цифровізації фіскального простору. Серед оперативних заходів мінімізації фіскальних ризиків розвитку органів місцевого самоврядування в Україні

доцільно вжити наступні: стабілізувати й гармонізувати наявну базу нормативно-правового забезпечення фіскального регулювання економічних процесів у регіоні; підвищити рівень прозорості бюджетного процесу і збільшити довіру населення до органів державної і місцевої влади; розширити фіскальні повноваження органів місцевого самоврядування, зокрема в частині адміністрування місцевих податків й зборів до бюджету й налагодження спільного контролю за цим процесом; удосконалити планування й прогнозування збалансованого розвитку територіальних громад на засадах принципів фінансової децентралізації; забезпечити використання цифрових та інноваційних підходів аналізу, моніторингу та протидії ризикам воєнного часу тощо.

2. Запропоновано науково-методичні підходи трансформації новітньої архітектури фіскального федералізму у систему міжбюджетних відносин в Україні. Головна ідея такого підходу полягає в досягненні пріоритетних цілей максимального фінансового забезпечення видатків територіальної громади за допомогою кооперації органів місцевого самоврядування в напрямку здійснення ефективної фіскальної політики та результативного використання трансфертно-грантового потенціалу.

3. Систематизовано орієнтири розширення фіскальних повноважень органів місцевого самоврядування в процесі реалізації фіскального федералізму у системі адміністрування податку на майно, що продукуватиме наступні ефекти: збільшення наповнюваності бюджетів місцевого самоврядування, зменшення видатків держави на адміністрування податку на майно, сприяння продовженню реформи децентралізації, покращення соціальної спроможності територіальних громад тощо. Аргументовано, що аналогічна модель, яка містить в собі широкі податкові повноваження органів місцевого самоврядування в сфері майнового оподаткування та наглядову функцію центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, функціонує в

унітарних державах ЄС зі схожою до української правовою традицією – зокрема у Республіці Польща та Латвійській Республіці.

4. Доведено ефективність застосування стратегічного SWOT-аналізу функціонування органів місцевого самоврядування на базі інструментів і методів архітекtonіки фіскального федералізму. Такий підхід акцентує увагу на ефектах і пріоритетах стабілізації й розвитку соціально-економічних процесів територіальної громади за рахунок конкретизованих шляхів досягнення: зміна перерозподілу часток зарахування податку на доходи фізичних осіб до бюджетів усіх рівнів; розширення органам місцевого самоврядування повноважень в сфері адміністрування місцевих податків й зборів, зокрема – податку на майно; активізація дій у напрямку застосування інвестиційного та (або) інноваційного податкового кредиту для перспективних суб'єктів бізнесу національного та міжнародного рівня щодо реалізації заходів відновлення й модернізації інфраструктури територіальної громади; повноцінне здійснення державного та громадського контролю і моніторингу ефективності бюджетних видатків тощо.

5. Констатовано, що на основі здійснення SWOT-аналізу та апроксимації оригінальних підходів фіскального федералізму територіальна громада у стратегічній перспективі прийняття узгодження управлінських рішень досягатиме синергійного ефекту в ракурсі фінансування пріоритетних бюджетних видатків. Зокрема, синергійний ефект проявлятиметься внаслідок імплементації логічного симбіозу наступних блоків: податковий, грантовий, трансфертний, бюджетний, інвестиційно-інноваційний, соціально-економічний, інфраструктурний, контрольний-аналітичний.

Основні наукові результати розділу опубліковано у працях автора [87, 294, 300, 301, 304, 305, 307, 308, 315, 324, 325, 328, 329, 459].

ВИСНОВКИ

За результатами наукового дослідження розроблено нові підходи до розв'язання актуальної проблеми формування новітньої архітектури фіскального федералізму в контексті забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад. Це дало змогу сформулювати низку науково-теоретичних, методологічних і прагматичних висновків, спрямованих на досягнення мети дисертаційної роботи.

1. Обґрунтовано концептуальні аспекти фіскальної політики як пріоритетної домінанти публічного фінансового середовища в контексті нарощування фінансової спроможності бюджетів місцевого самоврядування щодо забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад. Наголошено, що фіскальна політика є базисом сталого економічного розвитку, а також детермінантою покращення інвестиційно-інноваційного клімату держави та територіальних громад. Визначення елементів і моделей реалізації фіскальної політики дало змогу систематизувати її інструментарій, методи, способи, інституційне середовище, а також диференціювати моделі реалізації фіскальної політики залежно від участі виконавчих органів державного управління та місцевого самоврядування в її реалізації. Констатовано, що на відміну від централізованої та децентралізованої моделей реалізації фіскальної політики, саме модель фіскального федералізму дає змогу результативніше та комплексніше застосовувати відповідний фіскальний інструментарій на основі кооперативних та/або автономних дій його суб'єктів з урахуванням актуальних потреб мешканців громад із дотриманням відповідних принципів. Визначено переваги фіскального федералізму як моделі реалізації фіскальної політики, що виявляються через його гнучкість і спроможність ефективніше згенерувати зусилля органів державного управління та місцевого самоврядування щодо якісного надання суспільних благ і послуг з урахуванням, а за потреби — і ранжуванням пріоритетів

розвитку певної територіальної громади.

2. Здійснено теоретичне обґрунтування фіскального федералізму й запропоновано його тлумачити у розрізі таких інтерпретацій: як процес гармонізації міжбюджетних відносин; як інструмент забезпечення єдності та самостійності бюджетів різних ланок; як спосіб раціонального використання ресурсного потенціалу територіальних громад з метою забезпечення сталого соціально-економічного їхнього розвитку. Визначено, що перспективною ціллю фіскального федералізму як вищої форми фіскальної децентралізації є покращення благоустрою та життя населення територіальних громад. Визначено й охарактеризовано принципи, на яких ґрунтується фіскальний федералізм, і дотримання яких забезпечить оптимальне розмежування фінансових ресурсів, повноважень і відповідальності між органами державного управління та місцевого самоврядування. Наголошено, що дотримання правил і принципів фіскального федералізму сприятимуть використанню інструментів щодо нарощування фіскального потенціалу державного та місцевих бюджетів в Україні. Обґрунтовано моделі реалізації фіскального федералізму у світовій практиці, що дало змогу окреслити вектори імплементації кооперативної моделі фіскального федералізму в українську систему міжбюджетних відносин, що посилить синергію ефективного соціально-економічного розвитку територіальних громад на базі оптимізації використання фіскальних інструментів, забезпечення стимулюючого та водночас конкурентоспроможного податкового середовища території, а також активізації застосування позикових (грантових) інструментів. Доповнено принципи фіскального федералізму для їхньої імплементації в українську практику з метою сприяння ефективному формуванню доходів і раціональному розподілу видатків місцевих бюджетів за умов децентралізації.

3. Визначено архітектуру фіскального федералізму як інституційно-функціональну парадигму взаємодії органів державного управління та

місцевого самоврядування в процесі розподілу фінансових ресурсів, повноважень і відповідальності щодо оптимізації акумулювання й використання коштів державного та місцевих бюджетів з метою вдосконалення соціально-економічного розвитку держави, регіонів і територіальних громад. Аргументовано, що на базі принципів архітекtonіки фінансового федералізму цілком можливо побудувати ефективні відносини між органами державного управління та місцевого самоврядування, які враховуватимуть реальні потреби мешканців територіальних громад, щоб забезпечити їхній максимальний добробут. Наголошено на важливості кооперації та взаємодії органів державного управління й місцевого самоврядування для досягнення окреслених цілей соціально-економічного розвитку України.

4. На базі вивчення науково-теоретичних положень фінансової науки та фінансової політики обґрунтовано парадигму фінансового федералізму, базисом якої є наукові теорії, концепції, методологічні підходи. Ідеї та постулати делегування повноважень щодо самостійного забезпечення деяких напрямів розвитку територіальних громад відображалися та активно обговорювалися науковцями під час формування теорій фінансового федералізму, фінансової децентралізації, вільної громади, суспільних благ, конкурентних переваг тощо. Установлено, що основні висновки зазначених теорій спонукають територіальні громади зменшувати пряму фінансову залежність від центральних органів влади, водночас розвиваючи кооперацію між ними через органи місцевого самоврядування в контексті використання інструментів і методів архітекtonіки фінансового федералізму задля нарощування фінансових можливостей. Систематизовано методологічний інструментарій, який визначається специфікою об'єкта та предмета дослідження, й обґрунтовано наукові підходи до пізнання сутності фінансового федералізму. Використовуючи філософські категорії, закони та принципи діалектики, розглянуто фінансовий федералізм як явище, що перебуває в постійному розвитку та

якому властиві внутрішні суперечності між складністю завдань і наявним спектром умов для їхньої реалізації органами місцевого самоврядування.

5. Застосування діалектичного методу наукового пізнання для ідентифікації архітекtonіки фіскального федералізму дало змогу вирішити проблему протиріч між її суб'єктами в контексті забезпечення соціально-економічного зростання держави й територіальних громад. На основі базових законів діалектики встановлено, що архітекtonіка фіскального федералізму відображає властивості, процеси та зв'язки предмета, а її імплементація сприятиме узгодженню рішень органів державного управління та місцевого самоврядування щодо оптимального використання фіскальних ресурсів територіальних громад. Згідно з системним підходом, архітекtonіку фіскального федералізму розглянуто як складну суспільно-економічну систему, яка має значний фінансовий потенціал для розвитку держави, регіонів і територіальних громад. Використання інституційного підходу слугувало базисом для ідентифікації взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування в процесі визначення пріоритетів формування бюджетних відносин з урахуванням формальних і неформальних правил та норм фіскального федералізму. Інформаційний підхід сприяв комплексному дослідженню інформаційних аспектів функціонування фіскального федералізму як явища чи процесу. У дисертації систематизовано організаційно-методичні підходи щодо генерування джерел фіскальної інформації відповідними виконавчими органами державного управління та місцевого самоврядування. Наголошено на активізації процедур цифровізації фіскального простору щодо вдосконалення адміністрування податків і здійснення видатків на всіх рівнях державного управління. Доведено, що використання інформаційних систем і технологій органами місцевого самоврядування сприятиме формуванню спроможної, ефективної, прозорої й автоматизованої системи управління фінансами територіальних громад.

6. Запропоновано визначення фіскального потенціалу територіальної

громади як сукупності наявних і потенційних фінансових ресурсів, які органи місцевого самоврядування в кооперації з іншими суб'єктами архітекtonіки фінансового федералізму можуть залучати за допомогою податкових, неподаткових, трансфертних, видаткових і позикових інструментів і раціонально розподіляти їх для забезпечення ефективного функціонування та розвитку територіальної громади. Обґрунтовано основні принципи ефективної реалізації фінансового потенціалу територіальних громад. Наголошено, що ключовими та перспективними інструментами формування й нарощування фінансового потенціалу територіальних громад є податкові й неподаткові інструменти архітекtonіки фінансового федералізму. Водночас велике значення в умовах воєнного стану надається позиковим інструментам архітекtonіки фінансового федералізму, однак наголошено на їхній ризиковості, ураховуючи їхні боргові наслідки для України. Такий контекст дозволив зацентувати увагу на використанні грантів як високopersпективного інструменту нарощування фінансового потенціалу територіальних громад.

7. Ґрунтуючись на аналізі звітної-статистичних даних Державної податкової служби України, Державної служби статистики України, Державного вебпорталу бюджету для громадян та інших ресурсів, встановлено, що значну роль у формуванні фінансових ресурсів місцевих бюджетів в Україні відіграють податкові надходження й офіційні трансферти, а також фінансова допомога від закордонних країн і міжнародних організацій (від початку 2022 року). Установлено, що стійкість фінансового потенціалу місцевих бюджетів відображає такий стан сукупності грошових ресурсів, за якого органи місцевого самоврядування матимуть змогу забезпечувати ефективний розвиток територіальних громад. Умовами фінансової стійкості місцевого бюджету є збалансованість доходів і видатків для розвитку, а також бюджетна самостійність і платоспроможність, що вимагає від органів державного управління модифікації та диверсифікації фінансальних повноважень для органів

місцевого самоврядування. Аргументовано, що податкова база не спроможна забезпечити ефективне функціонування територіальних громад, які прагнуть до створення високооплачуваних робочих місць у громаді, формування сучасної інфраструктури, доступного житла для населення громади, підвищення якісних характеристик освітніх і медичних послуг, освоєння інноваційних технологій, підвищення рівня екологічної безпеки тощо. Зважаючи на кон'юнктурність і видозмінність рішень щодо трансфертів, запропоновано активне використання грантових ресурсів у контексті забезпечення зростання економіки територіальних громад в Україні. Грантові інструменти фінансового забезпечення пріоритетних програм розвитку територіальних громад, на відміну від інших інструментів архітекtonіки фіскального федералізму, надаються на безоплатній і безповоротній основі, однак для досягнення цілей, спрямованих загалом на благо всього суспільства або певних суспільних (територіальних) груп.

8. Прагматизм здійснення фінансового вирівнювання місцевих бюджетів за умов децентралізації фінансових ресурсів засвідчив, що більшість територіальних громад в Україні у 2020 році були дотаційними, зокрема громади з чисельністю населення до 10 тис. жителів (таких громад є найбільше). Виявлено кількісні параметри домінування базової дотації над реверсною дотацією. Констатовано, що прагматизм використання трансфертних інструментів в Україні характеризується неоднозначністю та необґрунтованістю, оскільки простежується надмірний централізований вплив із характерними тенденціями суб'єктивізму. Встановлено, що тренд поступової мінімізації міжбюджетних трансфертів у тандемі з диверсифікацією фіскальних повноважень органів місцевого самоврядування стимулюватиме їх до пошуку фінансових ресурсів з використанням податкових, неподаткових, видаткових інструментів фіскального федералізму. Аналіз звітних даних Державного та місцевих бюджетів за 2015–2022 рр. засвідчив наявність значної диференціації в ресурсному забезпеченні територіальних громад в Україні. З огляду на це,

доцільним убачаємо спільне вжиття заходів органами державного управління та місцевого самоврядування на підвищення фінансового потенціалу територіальних громад, які цього потребують, і здійснення максимально можливого вирівнювання міжрегіональних фінансових диспропорцій для забезпечення громадян належним рівнем публічних послуг незалежно від місця їхнього проживання.

9. На основі часових рядів щорічних звітно-статистичних показників екзогенних та ендогенної змінних для візуального встановлення причинно-наслідкових зв'язків між ними й параметрами соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць побудовано відповідні регресійні моделі. Такий підхід дозволив оцінити ступінь кореляції між податковими надходженнями, офіційними трансфертами та бюджетними ресурсами регіону в контексті впливу на його соціально-економічний розвиток. За результатами проведеного дослідження, встановлено, що в аналізованому періоді частка податкових надходжень у структурі доходів місцевих бюджетів зростає в динаміці, а частка неподаткових надходжень значно зменшується; частки доходів від операцій із капіталом і цільових фондів у динаміці залишаються фактично незмінними. У дисертації для дослідження та прогнозування податкових надходжень було використано ARIMA-модель, яка ефективніша порівняно з іншими інструментами, оскільки дає змогу описати поведінку часового ряду, відповідно до його значень у попередні моменти часу. У цьому випадку статистична модель, що пов'язує поточні та попередні значення досліджуваного показника, була використана для короткострокових прогнозів. Отже, на базі моделі авторегресії ARIMA було здійснено прогноз поведінки стаціонарних і нестаціонарних часових процесів податкових надходжень за станом на серпень 2023 р. – липень 2024 р.

10. Обґрунтовано науково-теоретичні засади використання найкращих практик реалізації фіскального федералізму зарубіжними країнами. Такий підхід дозволив примножити концептуальні домінанти

фінансової науки в контексті формування новітньої архітектури фінансового федералізму та її імплементації в українську систему міжбюджетних відносин. Це дасть змогу диверсифікувати фінансові можливості органів місцевого самоврядування користуватися автономним і рівним статусом на базі кооперативної моделі фінансового федералізму й забезпечить динамічність субсидіарного розподілу фінансних повноважень між рівнями публічної влади в Україні. Визначено характерні риси фінансового забезпечення публічних послуг у країнах Європи на базі реалізації фінансового федералізму. Певні країни на законодавчому рівні ухвалили доктрину фінансового федералізму щодо виконання чітких правил бюджетно-податкового регулювання під наглядом незалежного управлінського органу. Здійснивши моніторинг досвіду Швейцарії та Німеччини, встановлено, що фінансний федералізм через автономізацію фінансних рішень спроможний посилити податкову конкуренцію між територіальними органами управління щодо залучення інвестиційних ресурсів для їхнього розвитку.

11. Здійснено теоретичне обґрунтування реалізації моделей фінансового федералізму в системі міжбюджетних відносин США. У дисертації приділено увагу нормативно-методичним засадам фінансового збалансування бюджетів окремих муніципальних управлінь США. Установлено, що основна ідея фінансового федералізму в США впродовж тривалого періоду полягає у формуванні ефективної взаємодії центральних і місцевих органів управління для підвищення рівня добробуту громадян. Здійснено групування ризиків та ефектів фінансового федералізму в США. Аргументовано, що принципи фінансового федералізму активно застосовуються не лише у федеративних, а й у багатьох унітарних країнах у сфері внутрішніх фінансових відносин. Сформульовано рекомендації щодо імплементації домінант фінансового федералізму США в українську систему міжбюджетних відносин, зокрема в частині розширення повноважень щодо адміністрування місцевих податків і зборів, а також

використання й освоєння грантів як засобу позикових інструментів фіскального федералізму.

12. За результатами дослідження систематизовано підходи щодо адміністрування майнових податків у зарубіжній фіскальній політиці. Це слугувало базисом для трансформації механізму оподаткування нерухомого майна в Україні з обґрунтуванням ключових домінант нарощування потенціалу територіальних громад. Порівнявши практики оподаткування нерухомого майна в Україні та країнах Європейського Союзу, було сформовано спільні та відмінні риси й акцентовано увагу на використанні підходів фіскального федералізму в національній системі оподаткування нерухомості. Визначено дискусійним підхід до формування бази оподаткування податку на нерухоме майно в Україні, ґрунтуючись на ідентифікації площі нерухомого майна, відмінного від земельної ділянки, оскільки цей підхід не враховує індивідуальні й оригінальні відмінності об'єктів нерухомості, нівелює вартісний показник, а також не відповідає принципу справедливості фіскального федералізму. Запропоновано використання інструментів фіскального федералізму в діяльності органів місцевого самоврядування під час визначення елементів і коригуючих коефіцієнтів податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Проведено аналіз показників надходжень податку на нерухоме майно до бюджету територіальної громади міста Тернопіль за видами платників податків. На основі цього побудовано прогнозну модель із використанням емпірико-функціональних підходів з урахуванням чинної (1 %) та варіативно збільшеної (1,5 %) ставок податку на нерухоме майно. Такий підхід дає змогу довести, що використання елементів фіскального федералізму в частині автономізації встановлення ставок податку на нерухомість органами місцевого самоврядування продукуватиме фіскальні, а отже, соціальні ефекти для територіальної громади, які підсилюватимуться за рахунок модифікації підходу до визначення бази оподаткування нерухомого майна залежно від його вартості. Водночас

запропоновано надати можливості органам місцевого самоврядування (виконавчим, фінансовим) здійснювати відповідні заходи щодо забезпечення погашення податкового боргу зі сплати податку на майно, а також податку на доходи фізичних осіб.

13. Проведене дослідження дало змогу ідентифікувати ризики та загрози фіскального федералізму для функціонування публічних фінансів в Україні. Доведено, що основною причиною їх виникнення є нераціональне застосування класичних принципів і базових детермінант фіскального федералізму. Зважаючи на це, запропоновано вектори мінімізації фіскальних ризиків у децентралізованій системі публічного управління. Констатовано, що українська модель фіскальної децентралізації потребує врахування пріоритетів фіскального федералізму. Це дасть змогу мінімізувати такі ризики: домінування локальних інтересів над національними; неналежне здійснення контролю за використанням фінансових ресурсів; загострення конкуренції між громадами в частині фіскальних ресурсів; надмірна автономізація фіскальних повноважень тощо. Вважаємо, що в післявоєнний період економічної відбудови України необхідно вжити низку заходів щодо поступового зниження трансфертної залежності місцевих бюджетів від державного бюджету, зокрема внаслідок перерозподілу доходів і делегованих повноважень між рівнями влади. Використовуючи домінанти фіскального федералізму, в Україні можна досягти синергійного ефекту в контексті акумулювання фінансового потенціалу органів місцевого самоврядування на основі ефективного застосування позикових інструментів фіскального федералізму. З огляду на це репрезентовано структурно-логічну схему автономізації фіскальних повноважень органів місцевого самоврядування під час залучення міжнародних коштів. Такий підхід продукуватиме ефективний моніторинг і контроль фінансових потоків у розвиток інфраструктурних, освітніх, медичних, соціальних та інших напрямів функціонування територіальних громад.

14. У дисертації сформульовано новітні пріоритети імплементації архітекτονіки фіскального федералізму в Україні в сенсі досягнення тактичних і стратегічних цілей забезпечення ефективного розвитку держави і територіальних громад. Головна ідея імплементації архітекτονіки фіскального федералізму в систему міжбюджетних відносин в Україні полягає в оптимізації використання податкових, неподаткових, трансфертних, видаткових, позикових інструментів для нарощування фіскального потенціалу державного та місцевих бюджетів у контексті забезпечення сталого соціально-економічного розвитку держави, регіонів, територіальних громад. Запропоновано диверсифікувати фіскальні повноваження органів місцевого самоврядування в частині спільного адміністрування податку на нерухоме майно, сприяння процедурам адміністрування акцизного податку та моніторингу зарахування його надходжень до місцевих бюджетів, контролю за цільовим використанням надходжень екологічного податку з урахуванням збільшення частки зарахування до бюджетів територіальних громад міст, селищ і сіл. Наголошено, що розширення фіскальних повноважень органів місцевого самоврядування під час спільного адміністрування податку на майно вимагає проведення якісної інвентаризації активів (землі, нерухомості), підвищення рівня кваліфікації працівників місцевого самоврядування та використання сучасних інформаційних технологій, яке дасть змогу органам місцевого самоврядування комплексніше виконувати відповідні функціональні обов'язки. Тактичним і логічним заходом має стати уповноваження органів місцевого самоврядування в Україні здійснювати всі функції з адміністрування майнових податків, використовуючи детермінанти фіскального федералізму. Водночас за контролюючими органами в сфері оподаткування доцільно закріпити функції моніторингу та контролю за дотриманням виконавчими органами місцевого самоврядування й платниками податку на майно норм бюджетно-податкового законодавства.

15. З урахуванням використання методики SWOT-аналізу застосування інструментів фіскального федералізму територіальними громадами визначено сильні сторони для забезпечення їхнього ефективного розвитку, серед яких домінуючими є вигідне місце розташування територіальної громади (географічне розташування, логістика, ресурсний потенціал тощо), достатній податковий потенціал, залучення міжнародних фінансових ресурсів, формування конкурентних переваг, працездатне населення в громаді тощо. Водночас акцентовано увагу на загрозах для функціонування територіальних громад на базі неефективної імплементації фіскального федералізму, а саме: протидія воєнним ризикам; бюрократичні бар'єри у разі здійснення місцевих запозичень і надання місцевих гарантій; посилення фінансової залежності органів місцевого самоврядування від трансфертних і позикових інструментів; тенденції трудової міграції; корупційні явища тощо. Констатовано, що пріоритетною складовою успішного розвитку територіальних громад в Україні є довіра суспільства до органів місцевого самоврядування, що безпосередньо залежить від рівня їх транспарентності. Такий аспект корелює з комунікаційними можливостями ефективної співпраці органів державного управління, місцевого самоврядування та мешканців територіальних громад задля оперативного й адекватного реагування на критичні явища, а також усунення протиріч між суспільними, державними та місцевими інтересами.

Основні результати дослідження використовуються у діяльності Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики, Департаменту оподаткування юридичних осіб Державної податкової служби України, Управління Державної казначейської служби України в м. Тернополі, Тернопільської міської ради, Дунаєвецької міської ради, ТОВ «Уайт Консалтинг», а також у навчальному процесі Західноукраїнського національного університету (Додаток Ю).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамик О. В. Бюджетні асигнування та дотації суб'єктів державного сектора економіки: їх трактування з метою обліку та відмінності. *Торгівля, комерція, підприємництво*. 2014. Вип. 16. С. 141–144.
2. Александрюк Т. Ю., Баранник Л. Б., Дулік Т. О. Фіскальна політика: теоретичні аксіоми та прикладні антитези. *Економічний вісник університету*. 2018. Вип. 36/1. С. 188–200.
3. Амоша О. І., Вишневський В. П., Землянкін А. І., Кузьменко Л. М., Макогон Ю. В., Червова Л. Г., Чумаченко М. Г. Регулювання регіонального розвитку в Україні. *Економіка промисловості*. 2006. № 2. С. 51–66.
4. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу в ХХ столітті: (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). Львів : Каменярь, 2000. 303 с.
5. Андрущенко В. Л., Кириленко О. П. Федералізм міжбюджетних відносин : зарубіжні моделі та вітчизняні проблеми. *Підприємництво, господарство і право*. 2001. № 7. С. 91–94.
6. Андрущенко В. Л., Тучак Т. В. Справедливість в оподаткуванні: фіскальний наступ на багатство. *Ефективна економіка*. 2021. № 6. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8989>
7. Антонюк О. М. Взаємодія органів виконавчої влади на базовому рівні у процесі оптимізації повноважень органів місцевого самоврядування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. № 71. С. 210–215.
8. Архітектоніка. Словопедія. URL: <http://slovoopedia.org.ua/44/53392/295996.html>
9. Баб'юк І., Чепель О. Основні аспекти формування спроможних територіальних громад. *Буковинський вісник державної служби та*

[http://buk\\$visnyk.cv.ua/misceve\\$samovryaduvannya/463/](http://buk$visnyk.cv.ua/misceve$samovryaduvannya/463/)

10. Багрій О. Роль кадастру в системі оподаткування нерухомості (зарубіжний досвід). *Економіст*. 2008. № 1. С. 54–56.
11. Бак Н. А. Неподаткові надходження бюджетів: функціональне призначення та можливості його активізації. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Серія Економіка*. 2021. Вип. 830 (2121). С. 45–51.
12. Балацький Є. О. Особливості бюджетного федералізму деяких країн світу. *Вісник Української академії банківської справи*. 2009. № 2. С. 30–47.
13. Бантон В. Д., Тарангул В. І. Фіскальна політика та механізм її реалізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 21. С. 30–35.
14. Баранник Л. Б., Піскова Ж. В. Нова парадигма розвитку податкової політики в Україні. *Філософія. Культура. Життя*. 2015. Вип. 42. С. 112–122.
15. Батанов О.В. Муніципальна влада в Україні: проблеми теорії та практики. К.: «Юридична думка», 2010. 656 с.
16. Беновська Л. Я. Фінансове вирівнювання в контексті реформи децентралізації влади: проблеми та перспективи. *Світ фінансів*. 2019. № 2 (59). С. 85–97.
17. Беспалов М. О. Міжбюджетні відносини в Україні в умовах децентралізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 21-22. С. 97–100.
18. Брашавецька О. В. Закордонний досвід майнового оподаткування. *Трансформація фінансової системи України: тенденції та перспективи розвитку*. Матер. III Всеукр. наук.–практ. конф., 27–28 листопада 2019 р. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7754/1/64-66.pdf>

19. Битяк Ю. П., Яковюк І. В. Спільна політика безпеки і оборони ЄС: еволюція і стратегія розвитку. Євроатлантична інтеграція України: свідомий вибір моделі безпеки : зб. наук. ст. за матеріалами III Харків. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, м. Харків, 3 листоп. 2017 р.: у 2 ч. Ч. 1. Харків, 2017. С. 3–9.
20. Бланкарт Ш. Державні фінанси в умовах демократії: вступ до фінансової науки / пер. з нім. С. І. Терещенко та О. О. Терещенка; передм. і наук. ред. В. М. Федосова. Київ : Либідь, 2000. 654 с.
21. Бобох Н. М. Механізм оподаткування нерухомого майна як складова податкового механізму держави. *Фінансова система України. Серія «Економіка»*. 2012. Вип. 19. С. 4–7.
22. Бобошко Л. І. Світовий досвід оподаткування майна та можливості його використання в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 8. С. 941–945.
23. Богуславська А.О., Набатова Ю.О. Фактори впливу на обсяги податкових надходжень місцевих бюджетів. *Ефективна економіка*. 2017. № 9. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5773>
24. Бондаренко Є. П., Ткачик Ф. П. Формування митної безпеки держави в умовах активізації міждержавних торговельних конфліктів. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 44. С. 158–164.
25. Борейко Н. М. Джерела отримання інформації про діяльність платників податків з ознаками ризику: досвід Німеччини. Протидія мінімізації сплати податків: світовий досвід та практика України : зб. матеріалів наук.-практ. круглого столу до Дня науки (м. Ірпінь), 17–18 трав. 2018 р. Київ, 2018. С. 16–19.
26. Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е. та ін. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України. Швейцарсько-український проєкт «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. Київ : ТзОВ «Софія», 2012. 128 с.

27. Бортнік Н. В. Зарубіжна практика місцевого адміністрування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 8, ч. 1. С. 15–17.
28. Бочі А. Чи виживуть бюджети ОТГ у боротьбі з коронавірусом. *Економічна правда*. 2020. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/04/16/659472/>
29. Бояр А. О. Трансформація бюджетної моделі ЄС в умовах глобальної фінансової турбулентності: моногр. Луцьк: Вежа-Друк, 2014. 256 с.
30. Брітченко І. Г., Югас Е. Ф. Концепти визначення конкурентноспроможності регіону. *Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Економіка*. 2011. Спецвип. 33. Ч. 4. С. 67–71.
31. Булавинець В., Карпишин Н. Фінансовий потенціал територіальних громад: сучасний стан та перспективи. *Світ фінансів*. 2019. Вип. 4. С. 96–110.
32. Булеца Н. В. Фіскальна децентралізація та соціально-економічний розвиток регіонів. *Ефективна економіка*. 2015. № 12. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/12_2015/55.pdf
33. Бурцева О. Є., Власов О. О. Порівняльний аналіз податкових систем країн ЄС. *Ефективна економіка*. 2017. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6011>.
34. Буряченко А. Є. Бюджетний федералізм як принцип побудови фінансів місцевого самоврядування в розвинутих країнах. *Вчені записки : наук. зб. Вип. 11, ред. В. С. Савчук*. Київ : КНЕУ, 2009. 302 с.
35. Бюджетна система : навч. посіб. 2 видання, перероблене і доповнене / І. Л. Шевчук, В. О. Черепанова, Т. О. Ставерська. Харків : Видавець Іванченко І. С. 2015. 284 с.
36. Бюджетна система : підруч. за наук. ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. Київ : Центр уч. л-ри; Тернопіль : Екон. думка, 2012. 871 с.

37. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-V. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/print1321257-822961676>.
38. Бюджетні інструменти фінансування МЕР. Місцевий економічний розвиток : моделі, ресурси та інструменти. 2020. URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/602/PLEDDG_LED_Finance_Guide_Part_2.pdf
39. Валігура В. А. Феноменологія оподаткування власності. *Світ фінансів*. 2021. № 1. С. 138–148.
40. Василик О. Д. Теорія фінансів : підруч. Київ. : НІОС, 2000. 416 с.
41. Ватаманюк-Зелінська У. З., Мацей К. П. Фінансово-економічна база місцевих бюджетів як запорука стабільного регіонального розвитку. *Інноваційна економіка*. 2023. № 1 (93). С. 71–78.
42. Вдосконалення механізму адміністрування місцевих податків: тези з обговорення. Децентралізація. 2023. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16898>
43. Виконання бюджету у 2020–2021 рр. Тернопільська обласна військова адміністрація. URL: <https://oda.te.gov.ua/diyalnist/byudzhnet/vikonannya-byudzhnetu>.
44. Відповідь на запит Ткачика Ф. П. Щодо надання інформації. Лист ГУ ДПС у Тернопільській області № 223П/19-00-24-07/16008 від 22.09.2022 р.
45. Вікторчук М. В. Напрями гармонізації місцевих податків і зборів в Україні відповідно до законодавства Європейського Союзу. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8, № 3. С. 10–17.
46. Вінницька О. А. Вплив міжбюджетних трансфертів на дохідну частину місцевих бюджетів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2015. Вип. 14. С. 139–142.

47. Вінницька О. А., Бержанір І. А. Принципи формування доходів місцевих бюджетів в умовах децентралізації. *Економічні горизонти*. 2017. № 2 (3). С. 47–52.
48. Вожжов А. П., Гринько О. Л. Теоретичні аспекти формування архітектури фінансового стимулювання економічного зростання. *Фінанси України*. 2012. № 10. С. 20–33.
49. Возняк Г. В. Переваги та ризики бюджетної децентралізації: теоретико-методологічні аспекти. *Проблеми економіки*. 2015. № 2. С. 253–257.
50. Волохова І. С. Вектори зростання надходжень до місцевих бюджетів України. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип. 23. Ч. 1. С. 39–42.
51. Волохова І. С. Методологія визначення ступеня фінансової децентралізації по видатках. *European Journal of Economics and Management*. 2016. № 1. С. 84–90.
52. Волохова І. С. Місцеві фінанси та перспективи поглиблення фінансової децентралізації в Україні: моногр. Одеса : Атлант, 2014. 462 с.
53. Волохова І. С. Податкова децентралізація та методологія визначення її ступеня. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. Вип. 3 (2). С. 144–150.
54. Волохова І. С. Фінансове вирівнювання в Україні: пошук ефективної моделі. *Проблеми економіки*. 2013. № 4. С. 324–330.
55. Волощук М. Г., Петріченко О. О., Білаш О. В., Карабін Т. О., Менджул М. В. Податкове право країн ЄС : посіб. Ужгород : Ви-во Олександрії Гаркуші, 2021. 144 с.
56. Воргач О. А. Індивідуальне прибуткове оподаткування у стимулюванні розвитку людського капіталу. *Економіка промисловості*. 2021. № 4 (96). С. 56–80.

57. Воробйов Ю. М., Когут І. А. Формування фінансової стійкості місцевих бюджетів в умовах підвищення самостійності регіонів : моногр. Мелітополь : ММД, 2012. 249 с.
58. Воронкова В. Г. Формування антропологічної парадигми політичного менеджменту в умовах глобалізації. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2008. Вип. 34. С. 24–42.
59. Ганущин О., Рівіс М., Мунтян І. Правила одні для всіх або розподіліть міжбюджетні трансферти справедливо. Полтавщина. 2019. 3 жовт. URL: <https://blog.poltava.to/oleksandr-bilenkyi/8818/>
60. Генкул Ю. В. Міжбюджетні трансферти: їх види і значення для місцевих бюджетів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 210–213.
61. Герчаківський С. Д. Теоретичні та практичні аспекти визначення податкового потенціалу (податкоспроможності) територій. *Вісник Тернопільської академії народного господарства*. 2004. Вип. 4. С. 41–50.
62. Герчаківський С. Д., Кабаш О. Р. Теоретичний логос фіскальної децентралізації. *Регіональна економіка*. 2009. № 2. С. 133–141.
63. Глизнер С. В. Поняття, типи та причини запровадження децентралізації в Україні. *Політикус*. 2019. № 1. С. 36–40.
64. Глухова В. І., Кравченко Ю. М. Міжбюджетні трансферти як форма бюджетного регулювання. *Економіка і регіон*. 2014. № 4. С. 80–84.
65. Гнидюк І. Фінансова стійкість бюджету Вінницької області. *Вісник КНТЕУ*. 2017. № 3. С. 133–145.
66. Горин В. П. Теоретичні засади фінансового регулювання доходів населення. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2017. Вип. 37. Ч. 1. С. 105–115.
67. Горин В. П., Карпишин Н. І. Інвестиційні субвенції як джерело надходжень до місцевих бюджетів. *Економіка. Фінанси. Право*. 2021. № 8/1. С. 31–34.

68. Городецька Т. Е., Ленъ Д. М. Фіскальні ризики формування доходів місцевих бюджетів. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 28. С. 270–274.
69. Гостєва О. Ю. Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, як можливість поповнення місцевих бюджетів. *Економіка та право*. 2015. № 2 (41). С. 79–84.
70. Грабар Ж. В., Бондалетова Т. О. Особливості формування бюджетів об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації. *Економіка та держава*. 2021. № 6. С. 45–51 .
71. Гречана С. І. Фіскальна децентралізація в контексті розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні. *Економіка та право*. 2017. №3 (48). С. 95–101.
72. Гречко А. В. Фіскальна децентралізація як детермінанта регіонального розвитку. *Підприємництво та інновації*. 2018. Вип. 6. С. 53–57.
73. Гриценко А. А. Архітектоніка економічного розвитку. *Вісник Національного банку*. 2005. № 6. С. 58–67.
74. Гром В., Кулай А. Децентралізація: економіко-правова основа реформ в Україні. *Економіст*. 2012. № 12 (314). С. 26–28.
75. Губарєва І. О. Проблеми удосконалення податку на нерухоме майно в Україні в контексті світового досвіду. *Наукові праці НДФІ*. 2021. № 1 (94). С. 22–35.
76. Демиденко Л., Наконечна Ю. Фіскальна децентралізація: німецький досвід та українські реалії. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Економіка*. 2015. Вип. 2. С. 49–54.
77. Демченко О. Г. Кредитно-фінансові чинники регулювання підприємницької діяльності. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 2. С. 118–120.
78. Демченко О. П. Інструментарій фінансової підтримки територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 26. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/327/312>

79. Демчишак Н. Б., Тихонька У. Т. Вплив фіскальної децентралізації на наповнюваність місцевих бюджетів в Україні в умовах розвитку територіальних громад та цифровізації державних послуг. *Економіка та держава*. 2021. № 6. С. 52–57.
80. Дем'янишин В. Г. Сучасні вектори реформування управління державними фінансами в умовах модернізації фінансового механізму та фінансової системи України. *Світ фінансів*. 2021. № 2 (67). С. 51–65.
81. Дем'янишин В. Г., Горин В. П. Діалектичний підхід до дослідження фінансового механізму забезпечення суспільного добробуту. *Інноваційна економіка*. 2020. № 2–3. С. 147–155.
82. Дергалюк М. О. PEST-Аналіз факторів зовнішнього впливу на розвиток АПК регіонів. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2017. № 2 (10) С. 148–152.
83. Державний веб-портал бюджету для громадян. Місцеві бюджети. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes>.
84. Десятнюк О. М. Ризики фіскальної політики як загроза макроекономічній стабільності держави. *Світ фінансів*. 2012. Вип. 4. С. 23–32.
85. Десятнюк О. М., Ткачик Ф. П. Податкова політика в контексті стабілізації енергетичних ринків. *Фінанси України*. 2022. № 10 (323). С. 32–43.
86. Десятнюк О. М., Ткачик Ф. П. Роль податкового потенціалу в розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Світ фінансів*. 2021. Вип. 1 (66). С. 77–88.
87. Десятнюк О. М., Ткачик Ф. П., Марченко Л. І. Особливості податкової гармонізації в Європейському Союзі в умовах турбулентності. *Наукові праці Науково-дослідного фінансового інституту*. 2022. № 1 (98). С. 24–33.

88. Деякі питання зарахування частини акцизного податку з виробленого в Україні та з ввезеного на митну територію України пального до бюджетів місцевого самоврядування: Постанова Кабінету Міністрів України № 1427 від 23 грудня 2022 року. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-2022-%D0%BF#Text>
89. Длугопольський О. В. Перспективи застосування зарубіжних моделей фіскального федералізму в умовах трансформаційної економіки України. *Журнал європейської економіки*. 2007. № 2, т. 6. С. 198–232.
90. Дмитрів В. І. Економічна сутність і роль майнових податків в Україні. *Світ фінансів*. 2021. № 1 (66). С. 201–209.
91. Дорош В. Ю., Московчук А. Т. SWOT-аналіз інструментального базису фінансового забезпечення соціальної сфери територіальних громад. *Економічний форум*. 2022. Т. 1. № 2. С. 134–140.
92. Доходи 2015-2022. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes>
93. Доходи і видатки місцевих бюджетів: коротко про головне. Ціна держави. URL: <https://cost.ua/687-revenues-and-expenditures-of-local-budgets/>
94. Другий етап децентралізації в Україні : 2020–2021 роки. Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/about>.
95. Дуб А. Р. Оподаткування нерухомості: світовий досвід та українські реалії. *Проблеми економіки*. 2018. № 2 (36). С. 296–303.
96. Дубовик О. Ю. Проблеми майнового оподаткування в Україні. Розвиток національної економіки: теорія і практика. Матер. міжнар. наук.-практ. конф., м. Івано-Франківськ, 3-4 квітня 2015 р., Івано-Франківськ, 2015. Ч. 3. 410 с.
97. Дуцяк І. З. Методи формування гіпотез: моногр. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київ. ун-т», 2006. 173 с.

98. Дяченко С. А. Фіскальна децентралізація як тенденція реформування міжбюджетних відносин. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 21. С. 89–94.
99. Ефективність використання міжбюджетних трансфертів: основні порушення. Аналітичний звіт. Програма для України з розширення прав і можливостей на місцевому рівні, підзвітності та розвитку «U-LEAD з Європою». URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/727/U-LEAD_budget.pdf
100. Економетрика в електронних таблицях : навч. посіб. за заг. ред. Н. К. Васильєвої. Дніпро : Біла К. О., 2017. 149 с.
101. Економіко-математичне моделювання : навч. посіб. за ред. О. Т. Іващука. Тернопіль: ТНЕУ, 2008. 704 с.
102. Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 3 / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Вид. центр «Академія», 2002. 952 с.
103. Електронний кабінет платника податків. Державна податкова служба України. URL: <https://cabinet.tax.gov.ua>
104. Ефективне та прозоре управління місцевими фінансами. Реалізація проєкту LOGICA сприяє процесу децентралізації. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/efektivne_ta_prozore_upravlinnia_mistsevimi_finansami_realizatsiia_proiektu_ies_dlia_pidsilennia_derzhavnikh_financevikh_sistem_mistsevikh_uriadiv_logica_zmitsniuie_protse_detsentralizatsii-1996
105. Європейська хартія місцевого самоврядування. Страсбург, 15 жовтня 1985 р. (Хартію ратифіковано Законом України № 452/97-ВР від 15 липня 1997 р.). Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
106. Євтушенко О. Н. Державна влада і місцеве самоврядування: теорія й методологія взаємодії. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2009. № 1. С. 163–174.

107. Єфименко Т. І. Майнове оподаткування: контекст фіскальної децентралізації в Україні. *Фінанси України*. 2022. № 1. С. 27–49.
108. Єфименко Т. І. Фіскальний простір анти-кризового регулювання. Київ : ДННУ «Акад. фін. управління», 2012. 332 с.
109. Желюк Т. Л., Жуковська А. Ю. Джерела фінансового забезпечення інклюзивного розвитку територіальних громад в умовах воєнного стану. *Вісник економіки*. 2022. № 3. С. 183–202.
110. Жеребило І. В. Публічні фінанси та їхня роль у забезпеченні соціальної сфери економіки країни: теоретичний аспект. *Вісник університету банківської справи*. 2019. № 1 (34). С. 98–06.
111. Жеребило І. В., Возняк Г. В., Савчук Н. В., Скаско О. І. Публічні фінанси в умовах сучасних трансформацій. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2020. Вип. 2. № 33. С. 139–144.
112. Журавльова Ю. О. Теорія суспільних благ: сучасні підходи до визначення сутності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 11. С. 86–89.
113. Затонацька Т. Г., Шиманська О. А. Міжнародний досвід формування фіскальної політики у посткризовий період. *Світ фінансів*. 2017. Вип. 3. С. 138–147.
114. Звіти про виконання Державного бюджету України за 2015–2022 рр. Державна казначейська служба України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>
115. Золотухін Є. В. Теоретичне підґрунтя виокремлення боргової компоненти фінансової децентралізації. *Економіка та держава*. 2017. № 4. С. 110–114.
116. Іванов Ю. Б. Функції податків та податкове регулювання. *Формування ринкової економіки України*. 2009. Вип. 19. С. 36–43.

117. Іванова А. Боргова безпека як індикатор оцінки фіскальної консолідації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Випуск 20. Ч. 1. С. 167–171.
118. Інструкція до ІАС «LOGICA» при складанні місцевих бюджетів. Бухгалтерія для бюджету та ОМС. 2021. URL: <https://oblikbudget.com.ua/article/1124-as-logica-pri-skladann-mstsevih-byudjetv---nstruktsya>
119. Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2022 рік. Міністерство Фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2022-538.
120. Іншаков О. В., Фролов Д. П. Інституція – ключ до розуміння економічних інститутів. *Економічна теорія*. 2011. № 1. С. 52–62.
121. Ісаншина Г., Дубинська О. Податкова децентралізація в умовах реформи місцевого самоврядування. *Галицький економічний вісник*. 2020. № 5 (66). С. 93–104.
122. Каленіченко Н. Майже 1,5 тис. територіальних громад мають доступ до податкової інформації. Державна податкова служба України. 2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/nataliya-kalyenichenko-majzhe-15-tis-teritorialnih-gromad-mayut-dostup-do-podatkovoyi-informaciyi>
123. Калініна Л. Науковий дискурс сучасних методологій організаційного механізму управління в сфері освіти. *Рідна школа*. 2017. № 1-2. С. 8–17.
124. Канєва Т. В., Шаповал М. С. Методологічні засади бюджетної політики. *Бізнес Інформ*. 2019. № 6. С. 218–226.
125. Кант І. Критика чистого розуму. Переклад з німецької Ігоря Бурковського. Київ: Юніверс, 2000. 504 с.
126. Карагозлю Ю. Концептуальна модель ризикоорієнтованого управління місцевими бюджетами. URL: http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2013/23_13/247_Jurm.pdf

127. Карлін М. І. Податок на нерухомість у країнах ОЕСР та в Україні: історія і сьогодення. *Наукові записки. Серія: Економіка*. 2013. № 21. С. 163–167.
128. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології. Тернопіль : Терно-граф, 2011. 492 с.
129. Кизим М. О., Семигуліна І. Б., Ярошенко І. В. Чинники просторового розвитку територіальних громад у системі публічного управління територіями. *Проблеми економіки*. 2022. № 2. С. 83–92.
130. Кириленко О. П., Письменний В. В. Основи наукових досліджень у схемах і таблицях: навч. посіб. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. 228 с.
131. Кізіма Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку : моногр. [вст. слово С. Юрія]. К. : Знання, 2010. 431 с.
132. Клепанчук О. Ю. Фіскальна політика як інструмент регулювання економіки. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.5. С. 250–256.
133. Клименко О. М. Фінансова децентралізація як основа розвитку місцевого самоврядування. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія : Державне управління*. 2018. Т. 29 (68), № 5. С. 103–107.
134. Клівіденко Л. М., Мацедонська Н. В. Світовий досвід бюджетної децентралізації та шляхи його впровадження в Україні. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. Вип. 1 (06). С. 124–129.
135. Кнейслер О. В., Спасів Н. Я., Кізіма Т. О. Фінанси об'єднаних територіальних громад у фінансовій системі України. *Світ фінансів*. 2020. Вип. 1. С. 8–19.
136. Коваленко Ю. М. Інституціоналізація фінансового сектору економіки : моногр., Ірпінь, 2013. 608 с.
137. Когут Ю. М., Ковач-Румп Г. Л. Фінансова децентралізація в Україні та її вплив на формування місцевих бюджетів: досягнення і недоліки.

Ефективна економіка. 2021. № 9. URL:
<http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=9261>

138. Козоріз М., Возняк Г. Проблеми розвитку бюджетного федералізму в Україні. *Вісник Тернопільського національного економічного університету.* 2012. № 1. С. 108–115.
139. Коломієць Т. В., Патицька Х. О. Податкова спроможність як показник фінансової автономії територіальної громади. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України.* 2015. Вип. 4. С. 14–17.
140. Корецька С. О. Аналіз категоріального апарату публічних фінансів. *Інвестиції: практика та досвід.* 2011. № 19. С. 25–27.
141. Коритько Т. Ю., Крук О. М. Вдосконалення податкової політики територіальних громад в контексті бюджетної децентралізації. *Технологічний аудит і резерви виробництва.* 2018. URL:
<https://media.neliti.com/media/publications/312853-improvement-of-tax-policy-of-territorial-d2f15a63.pdf>.
142. Коробцова Д. В. Принцип бюджетного федералізму в міжбюджетних відносинах в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* 2016. Вип. 38 (1). С. 160–163.
143. Косова Т. Д., Дєєва Н. Е., Ползікова Г. В. Фінансова архітектоніка: потенціал розвитку для економіки, менеджменту, маркетингу. *Інвестиції: практика та досвід.* 2020. № 15-16. С. 10–16.
144. Костирко Л. А., Велентейчик Н. Ю. Методичні засади комплексного аналізу фінансової стійкості місцевих бюджетів. *Фінансовий простір.* 2016. № 1(21). С. 83–90.
145. Костирко Л. А., Велентейчик Н. Ю. Механізм регулювання міжбюджетних відносин в Україні: пріоритети, інструменти, перспективи: моногр. Северодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. 280 с.

146. Костіна Н. М. Інституційні засади побудови фіскального федералізму: світовий досвід та вітчизняні орієнтири. *Економіка та держава*. 2012. № 11. С. 83–86.
147. Кравчук Л. С. Впровадження та адаптація бюджетного федералізму в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 16. С. 738–741.
148. Крисоватий А. І. Воєнні реалії фіскального простору публічних фінансів України. *Світ Фінансів*. 2023. № 1 (74). С. 8–30.
149. Крисоватий А. І. Новий прагматизм фіскалізації публічних фінансів. *Світ фінансів*. 2021. Вип. 1 (66). С. 10–23.
150. Крисоватий А. І., Ткачик Ф. П. Еволюційна парадигма фіскального федералізму : трансформація досвіду США в український децентралізм. *Бізнес Інформ*. 2021. №8. С. 109–117.
151. Кулішенко Т. Ю. Децентралізація державної влади : основні підходи. *Вісник Донецького національного університету. Серія : Політичні науки*. 2016. № 1. С. 17–20.
152. Кульчицький Я. В. Методологічні передумови дослідження сучасних економічних систем у контексті постіндустріальної парадигми. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. Вип. 19.1 с. 143-149.
153. Кучеренко В. Р., Заєць М. А., Захарченко О.В., Сментина Н. В. Оцінка та управління нерухомістю : навч. посіб. Одеса: Вид-во ТОВ «Лерадрук». 2013. 272 с.
154. Куценко Т. Ф. Форми залучення громадськості до бюджетного процесу на місцевому рівні в Україні: оглядовий аналіз. *Економіка та держава*. 2020. № 7. С. 66–72.
155. Куценко Т., Сіренко Я. Забезпечення фінансової спроможності територіальних громад як пріоритет децентралізації управління : аналіт. доп. Київ, 2019. 28 с.
156. Левківський І. Б. Методи бюджетного планування місцевих фінансів. *Економічний простір*. 2020. № 154. С. 197–201.

157. Ливдар М.В., Ярошевич Н.Б., Кондрат І.Ю. Прозорість бюджету та залучення громадськості до бюджетного процесу на місцевому рівні. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 17. С. 562–567.
158. Лисяк Л. В., Дяченко М. К. Оцінка бюджетної стійкості: регіональний аспект. *Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. Економічні науки*. 2011. № 2. С. 62–68.
159. Литвин В. В. Теоретичні підходи до дослідження ефективності реалізації регіональної податкової політики в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 10. С. 79–81.
160. Литвин Н. А. Окремі проблемні питання інформаційного забезпечення органів Державної фіскальної служби України. *АУСПІЦІЯ*. Прага, 2016. С. 144–152.
161. Литвинчук А. О., Гайдук І .С. Ідентифікація зарубіжного досвіду застосування субвенцій та дотацій на освіту: вплив на результат навчання. *Освітня аналітика України*. 2019. № 1 (5). С. 47–57.
162. Литвинчук І. Л. Гіпотезування у сучасних економічних дослідження. *Вісник Житомирського національного агроекологічного університету*. 2012. № 1(2). С. 181–194.
163. Лихова С. Я., Устинова І. П. Юридична характеристика бюджетного федералізму та децентралізаційних процесів в Україні. *Юридичний вісник*. 2016. № 2 (39). С. 86–92.
164. Лободіна З. М. Боргові інструменти як джерело фінансування витрат держави. *Економіка. Фінанси. Право*. 2019. № 11(3). С. 9–14.
165. Лободіна З. М. Бюджетний механізм: концептуальні засади та перспективи модернізації : моногр., Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 412 с.
166. Лободіна З. М. Принципи формування та функціонування бюджетного механізму. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 12. С. 4–9.
167. Лук'яненко І.Г., Височина А.В. Управління фінансовим потенціалом територіальних громад у контексті реалізації регіональної фінансової

- політики. *Вісник Української академії банківської справи*. 2014. № 2 (37). С. 98–101.
168. Луніна І. О. Бюджетна децентралізація в Україні у контексті європейських тенденцій. *Збірник наукових праць Національного університету Державної податкової служби України*. 2016. № 2. С. 155–171.
169. Луніна І. О. Публічні фінанси в макроекономічній політиці зростання : моногр. ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2020. 440 с.
170. Луцик А. І., Синютка Н. Г. Податковий інструментарій фіскальної політики в умовах діджиталізації фіскального простору. *Світ фінансів*. 2019. Вип. 1. С. 87–97.
171. Лучко М. Р. Децентралізація: окремі питання методики аналізу ефективності управління коштами місцевих бюджетів. *Галицький економічний вісник*. 2018. № 2. С. 121–128.
172. Лучко М. Р., Руська Р. В. Моделювання та аналіз надходжень податку на додану вартість: окремі питання застосування в Україні. *Галицький економічний вісник*. 2020. Т. 6, № 67. С. 137–148.
173. Малиняк Б. С. Недоліки планування бюджетів об'єднаних територіальних громад органами місцевого самоврядування та шляхи їх усунення. *Фінанси України*. 2019. № 5. С. 79–96.
174. Маршук Л. М., Любчак І. С. Роль міжбюджетних трансфертів у формуванні доходів місцевих бюджетів України. *Економіка та суспільство*. 2018. Вип. 19. С. 1099–1104.
175. Мацук З. А. Фіскальний федералізм як децентралізована модель формування бюджетного регулювання в Україні. *Фінанси, облік і аудит*. 2014. Вип. 1. С. 81–94.
176. Методологія вимірювання фінансової спроможності територіальних громад обласних центрів України протягом 2018-2021 (9 місяців) років. URL: <https://centreua.org/mistsevi-byudzhety/metodologiya->

- vymiryuvannya-finansovoyi-spromozhnosti-terytorialnyh-gromad-oblasnyh-tsentriv-ukrayiny-protyagom-2018-2021-9-misyatsiv-rokiv/
177. Мельник В. М., Крючкова Н. М., Щур Р. І. Особливості формування сукупних доходів об'єднаних територіальних громад в Україні в сучасних умовах трансформації системи державних фінансів. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2020. Т. 2. № 33. С. 215–222.
  178. Мельник О. І. Перспективні напрями фінансового забезпечення розвитку об'єднаних територіальних громад. *Ефективна економіка*. 2019. Вип. 12. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/12_2019/161_pdf.
  179. Механізми адміністративно-фінансової децентралізації: світові практики та напрями їх імплементації в Україні / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор І. З. Сторонянська. Львів, 2018. 106 с.
  180. Микитюк І. Фінансова стійкість та безпека місцевого бюджету. *Вісник КНТЕУ*. 2013. №1. С. 86–97.
  181. Міністерство фінансів впровадило в дослідну експлуатацію ІАС «LOGICA». Міністерство фінансів України. 2020. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/ministerstvo_finansiv_vprovadilo_v_doslidnu_ekspluatatsiiu_iac_logica-2412
  182. Назаренко І. М. Функціональна місія SWOT-аналізу в процесі моделювання стратегії оподаткування підприємства. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 49. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2338>
  183. Наливайко Л. Р., Ковбаса Ю. В. Принцип субсидіарності як один із головних принципів діяльності органів місцевого самоврядування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки*. 2015. Вип. 6 (1). С. 28–31.

184. Національна стратегія доходів до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2023 року № 1218-р. . Урядовий портал. URL: https://mof.gov.ua/uk/national_income_strategy-716
185. Небрат В. В. Фінансова децентралізація у контексті теорії суспільних благ. *Український соціум*. 2016. № 1 (56). С. 146–155.
186. Нечипоренко А. В. Теоретичні аспекти бюджетної децентралізації місцевого самоврядування в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 6, ч. 2. С. 122–125.
187. Оводенко Т. Екологічний податок в Україні у 2022: які зміни та чи є спроможність виконати майбутні жорсткі вимоги і нормативи? Офіс сталих рішень. URL: <https://ukraine-oss.com/ekologichnyj-podatok-v-ukrayini-u-2022-yaki-zminy-ta-chy-ye-spromozhnist-vykonaty-majbutni-zhorstki-vymogy-i-normatyvu/>
188. Омельчук О. І. Методологічні аспекти оцінювання фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад в Україні. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020. № 4 (27). С. 107–113.
189. Онищенко С. В. Інституційне забезпечення бюджетної безпеки України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2016. Вип. 5. С. 31–38.
190. Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : моногр. Київ : КНЕУ, 2005. 195 с.
191. Опарін В. М., Пйонтко Н. Б. Державний фонд регіонального розвитку в системі фінансового вирівнювання. *Фінанси України*. 2017. № 7. С. 25–42.
192. Опарін В. М., Сарнецька Я. А. Імперативи бюджетного регулювання в Україні в умовах фіскальної децентралізації. *Фінанси України*. 2020. № 1. С. 58–72.
193. Опарін В. М., Федосов В. М., Юхименко П. І. Публічні фінанси : генеза, теоретичні колізії та практична концептуалізація. *Фінанси України*. 2017. № 2. С. 110–128.

194. Оподаткування в Європі. URL: <https://jak.koshachek.com/articles/opodatkuwannja-v-evropi.html>.
195. Осипенко С. О. Облігації внутрішньої державної позики як альтернативний інструмент управління фінансовими ресурсами місцевих органів самоврядування. Управління соціально-економічним розвитком регіонів і держави : зб. матер. XVII Міжнар. наук.-практ. конф. 14 листопада 2023 р. м. Запоріжжя. С. 265–266.
196. Оскара Д. В., Чернишов В. Г., Шинкаренко В. М. Економетричне моделювання регіональних ринків праці України. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2017. Вип. 2 (58). С. 164–170.
197. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського. К. : Центр учбов. літ., 2010. 352 с.
198. Островецький В. І. Бюджетно-податкова політика України в умовах децентралізації: доходи місцевих бюджетів. URL: <http://www.chumachenko-readings.org/download/2017/9-Ostrovetskii.pdf>
199. Отримання міжнародної фінансової допомоги територіальними громадами. Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/en/news/14814>
200. Оцінка фінансових показників бюджетів 872 ОТГ: рейтинг за 9 місяців 2020 року. Портал «Децентралізація». URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12952>
201. Паєнтко Т. В. Інституціоналізація фіскального регулювання фінансових потоків : монографія. Київ : ДКС центр, 2013. 294 с.
202. Павлій А. С. Аналіз зарубіжного досвіду побудови систем земельного оподаткування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 7, ч. 2. С. 157–160.

203. Палійчук Т. В. Акцизний податок на пальне як джерело формування бюджетів місцевого самоврядування в контексті реалізації бюджетної децентралізації. *Бізнес Інформ*. 2021. №4. С. 216–228.
204. Пальчук В. Е. Розвиток економічного потенціалу громад у рамках реформи з децентралізації. *Україна: події, факти, коментарі*. 2018. Вип. 11. С. 38–50.
205. Панейко Ю. Теоретичні основи самоврядування. Укр. Вільна Акад. наук в Німеччині. Мюнхен, 1963. 194 с.
206. Педченко Н. С., Заворотній С. І. Бюджетний федералізм у фінансовій системі держави: моделі та принципи. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2013. Вип. 24. С. 320–327.
207. Перегуда О. В., Капустян О. А., Курилко О. Б. Статистична обробка даних : навч. посіб. Київ. 2022. 103 с.
208. Петриків А. В. Шляхи підвищення кредитоспроможності органів місцевого самоврядування. *Ефективна економіка*. 2016. № 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5252>
209. Пипяк М. І., Румянцева В. В., Нормативно-правове забезпечення децентралізації в Україні: стан та перспективи удосконалення. *Право і суспільство*. 2018. № 3, ч. 2. С. 149–154.
210. Письменний В. В. Міжбюджетні трансферти як інструмент фінансового вирівнювання територій. *Економіка та держава*. 2017. № 6. С. 24–30.
211. Пищуліна О., Юрчишин В., Стецюк П., Міщенко М. Вплив міграційних процесів на перебіг повоєнного відновлення України, міграційну політику ЄС та країн східного партнерства (за ред. Ю. Якименка). Центр Разумкова, 2023. 265 с.
212. Пйонтко Н. Б. Муніципальні запозичення як джерело інвестиційного розвитку регіонів України. *Науковий вісник Херсонського державного*

- університету. Серія : Економічні науки. 2016. Вип. 17, ч. 3. С. 121–127.*
213. Плани ДПС амбітні: запускаємо е-податки, е-РРО, е-Акциз. Державна податкова служба України. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/453824.html>
214. План пріоритетних дій Уряду на 2024 рік. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2024 року № 137-р. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-priorytetnykh-dii-uriadu-na-2024-rik-137r-160224>.
215. Податковий кодекс України № 2755-IV від 02 грудня 2010 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
216. Портер М. Конкурентна перевага. Як досягати стабільно високих результатів. К. «Наш формат». 2019. 624 с.
217. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України № 1946-IX від 14.12.2021 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1946-20#Text>
218. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 р. № 2142-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text>.
219. Про внесення змін до пункту 4 Порядку підготовки, реалізації, проведення моніторингу та завершення реалізації проєктів економічного і соціального розвитку України, що підтримуються міжнародними фінансовими організаціями : Постанова Кабінету Міністрів України № 419 від 9 квітня 2022 р. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-punktu-4-poryadku-pidgotovki-realizaciyi-provedennya-monitoringu-ta>

- zavershennya-realizaciyi-proektiv-ekonomichnogo-i-socialnogo-rozvitku-ukrayini-shcho-419.
220. Про Державний бюджет України на 2021 рік : Закон України № 1082-IX від 15 грудня 2020 року. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#n154>
221. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05 лютого 2015 року № 157-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
222. Про затвердження Порядку здійснення місцевих запозичень : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 лютого 2011 року № 110. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/110-2011-%D0%BF#Text>
223. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України № 280/97-ВР від 21 травня 1997 року. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
224. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1805-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-reformuvannya-sistemi-upravlinnya-derzhavnimi-finansami-na-20222025-roki-ta-planu-zahodiv-z-yiyi-realizaciyi-i291221-1805>
225. Проєкт з розвитку людського капіталу в Україні. Сприяння поверненню вимушених мігрантів. URL: <https://drive.google.com/file/d/1RlXw50nG2qsDskRsqYzbdHhVSstouIoL/view>
226. Проєкт Закону про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо подальшого зміцнення фінансової спроможності громад від 15.02.2021 р. № 5066 Верховна Рада України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71093

227. Прокопенко Л. С. Інформація. Українська бібліотечна енциклопедія.
URL:
<https://ube.nlu.org.ua/article/%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>
228. Просяник О. П. Лінгвістична концепція і лінгвістична теорія у дискурсивному вимірі. *STUDIA LINGUISTICA*. 2019. Вип. 15. С. 143–155.
229. Публічні фінанси: транспарентність vs корупція : моногр. за заг. ред. д-ра екон. наук Школьник І. О. Суми : Ярославна. 2020. 208 с.
230. Пятничук Т. В. Принципи розроблення стандартів професійної (професійно-технічної) освіти. *Вища школа*. 2018. Вип. 5-6. С. 94–102.
231. Равікович Є. І., Присенко Г. В. Прогнозування соціально-економічних процесів: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2005. 378 с.
232. Раделицький Ю. Проблеми наповнення місцевих бюджетів в Україні в контексті фінансової децентралізації. *Світ фінансів*. 2017. № 2. С. 29–41.
233. Радіонов Ю. Д. Формування видатків бюджету : моногр. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 616 с.
234. Ребуха Л. З. Методологія наукових досліджень: способи пошуку та опрацювання наукової інформації. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки*. 2021. № 1 (189). С. 59–62.
235. Регіональна фіскальна політика: теоретичні засади та практичні доміанти реалізації в Україні: монограф. під ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль : Економічна думка, 2012. 402 с.
236. Рекова Н. Ю. Ретроспективний аналіз розвитку фіскальної децентралізації. *Проблеми економіки*. 2017. № 4. С. 156–163.
237. Рекова Н. Ю. Теоретико-методологічні положення розвитку фіскальної децентралізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 6. Ч. 2. С. 179–183.

238. Рекова Н. Ю., Чистюхіна Ю. А. Особливості процесу фіскальної децентралізації в Україні. *Менеджер*. 2017. № 4. С. 96–105.
239. Річна звітність про виконання дохідної частини Зведеного бюджету України за 2016–2021 рр. *Державна казначейська служба України*. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>
240. Рішення Тернопільської міської ради з питань бюджету. Тернопільська міська рада. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/byudget-ternopolya/byudget-gromadi/rishennya-ternopilskoi-miskoi-radi-z-pitan-byudgetu/>.
241. Рожко О. Д. Державні фінанси України : детермінанти та пріоритети розвитку : моногр. Київ : Видавництво Ліра-К, 2016. 360 с.
242. Романюк С. А. Децентралізація: теорія та практика застосування : моногр. Київ, 2018. 216 с.
243. Рудик Н. В. Фіскальна діджиталізація – інструмент партнерства держави та малого і середнього бізнесу. *Бізнес Інформ*. 2019. № 11. С. 316–322.
244. Русін В. М. Особливості надання позик місцевим бюджетам за рахунок коштів єдиного казначейського рахунку. *Світ фінансів*. 2014. Вип. 4. С. 68–96.
245. Руснак А. В., Алещенко Л. О. Перспективи формування фінансових ресурсів об'єднаних територіальних громад. *Агросвіт*. 2018. № 6. С. 22–27.
246. Руська Р. В. Економетрика : навч. посіб. Тернопіль : Тайп, 2012. 224 с.
247. Савчук Н. В. Фіскальний федералізм та перспективи його адаптації до українських реалій. *Світ фінансів*. 2014. Вип. 1. С. 77–88.
248. Савчук С. В., Дем'янюк А. В., Гупаловська М. Б. Роль видатків місцевих бюджетів України у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2020. Вип. 4. С. 52–64.

249. Самойлюк М. Фінансова допомога від міжнародних партнерів: скільки Україна отримала на 1 вересня. *Економічна правда*. 2022. 6 жовт. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/09/6/691164/>.
250. Сардак С. Е. Дискутабельний підхід до глобального впливу на розвиток людських ресурсів. Теорія і практика сучасної економіки. Зб. тез наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 20-21 липня 2012 р.). Одеса: ГО «Центр економічних досліджень та розвитку», 2012. 124 с.
251. Сахно Т. А. Економічне забезпечення діяльності об'єднаних територіальних громад. *Бізнес Інформ*. 2020. № 1. С. 135–142.
252. Сидор І. П. Міжбюджетні трансферти в системі доходів місцевих бюджетів: сучасний стан та напрями вдосконалення. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 32. С. 363–369.
253. Сидорович О. Ю. Інститути оподаткування: форми прояву та логіка функціонування. *Світ фінансів*. 2016. Вип. 2. С. 28–42.
254. Сидорович О. Ю. Особливості інституціональної архітектури оподаткування. *Institutional framework for the economy in the context of transformation: Collection of scientific articles*. Montreal: Publishing house «BREEZE». 2015. P. 74–78.
255. Синчак В. П. Система оподаткування у сільському господарстві України: теорія, методологія та практика: монограф., Х. : ХУУП, 2008. 476 с.
256. Синчук І. В. Вплив SWOT-аналізу на прийняття управлінських рішень в умовах фінансової кризи. *Молодий вчений*. 2016. № 3 (30). С. 174–178.
257. Сідельникова Л. П. Апологетика податково-боргової складової фіскальної політики України. *Вісник соціально-економічних досліджень* 2013. Вип. 2 (49), ч. 2. С. 74–80.
258. Сідельникова Л. П. Фіскальний потенціал податкової системи у механізмі регулювання економічного розвитку. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 5 (16). С. 317–323.

259. Сірант М. М. Гармонізація податкового законодавства Європейського Союзу в умовах реалізації договору про Асоціацію України та Європейського Союзу. *Jurnalul Juridic National: Teorie Si Practica*. 2018. № 2 (30). С. 186–189.
260. Сірик З. О. Особливості вдосконалення міжбюджетних відносин в умовах децентралізації влади. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2020. Вип. 2 (142). С. 46–54.
261. Скворцова С. Я. Бюджетний федералізм: теорія і практика світового досвіду. *Наукові праці НДФІ*. 2006. № 3 (36). С. 57–64.
262. Слатвінська М. О. Методологічний інструментарій дослідження фіскальної політики держави. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2018. № 10 (262). С. 178–205.
263. Слатвінська М. О. Організаційно-інституційне забезпечення реалізації фіскальної політики України. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 50. Ч. 2. С. 148–154.
264. Слатвінська М. О. Фіскальний простір органів місцевого самоврядування. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. № 7 (07). С. 131–135.
265. Соколова О. М., Ковальчук А. В. Теоретичні засади фінансової децентралізації в умовах реформування системи державного управління. *Вісник НАДУ при Президентіві України. Серія «Державне управління*. 2016. № 4. С. 117–124.
266. Соколовська А. М., Кошук Т. В. Податкова політика в Україні в контексті тенденцій реформування оподаткування у країнах ЄС. *Фінанси України*. 2012. № 1. С. 94–115.
267. Сокольська Т., Джегур Г., Поліщук С., Лобачова С. Значення людського капіталу у формуванні спроможних об'єднаних територіальних громад України. *Аспекти публічного управління*. 2021. Т. 9, № 5. С. 36–46.

268. Сорговицька Я. Г. Теорія і практика функціонування фінансового вирівнювання в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 7 (3). С. 107–111.
269. Сосновська О. О. Методологія побудови фінансової архітектури підприємств зв'язку. *Інноваційна економіка*. 2019. № 1–2. С. 113–118.
270. Соф'їн М. До проблеми визначення поняття фіскальної політики в Україні в умовах євроінтеграції. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 7. С. 162–166.
271. Соф'їн М. І. Реалізація фіскальної політики в Україні в умовах євроінтеграції: організаційно-правові засади: моногр. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 436 с.
272. Спасів Н. Я. Критеріальні ознаки територіальної громади: сучасні науково-методологічні контури. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2018. № 10 (38). С. 110–117.
273. Співак Д. П. Сучасні теорії та моделі місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 44. С. 112–124.
274. Стан та потреби бізнесу за оцінкою органів місцевої влади – дослідження. Децентралізація. URL: <https://decentralization.ua/news/16597>
275. Стойко О. Я., Дема Д. І. Фінанси : підруч; за ред. О. Я. Стойка. К.: Алерта, 2017. 406 с.
276. Сторонянська І. З., Бенівська Л. Я. Ризики бюджетного вирівнювання в умовах адміністративно-фінансової децентралізації. *Фінанси України*. 2020. № 3. С. 80–93.
277. Стратегічний план розвитку Тернопільської міської територіальної громади до 2029 року. Тернопільська міська рада. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/strategichni-ta-programni-dokumenti/plan-strategichnogo-rozvitku-mista-ternopolya-do-2025-roku/18938.html>

278. Стричай Н. М., Симоненко Л. І., Довженко В. А. Фінансова спроможність бюджетів об'єднаних територіальних громад в умовах реалізації адміністративно-територіальної реформи. *Економіка та держава*. 2020. № 2. С. 104–109.
279. Струк Н. П. Соціально-економічний розвиток територіальних громад і місцеве оподаткування: взаємозв'язок та взаємовплив. *Ефективна економіка*. 2020. Вип. 5. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/5_2020/57.pdf.
280. Сунцова О. О. Місцеві фінанси : навч. посіб. Київ : Центр уч. л-ри, 2010. 488 с.
281. Суторміна В. М., Федосов В. М., Андрущенко В. Л. Держава – податки – бізнес (із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки). Київ : Либідь, 1992. 328 с.
282. Сучек С. І. Екологічний податок та екологічні видатки місцевих бюджетів України. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 30. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/658>
283. Тарангул Л. Л., Мельник А. М. Передумови розвитку оподаткування нерухомості в Україні. *Бізнес Інформ*. 2015. № 11. С. 358–365.
284. Тарангул Л. Л. Теоретичні основи регіональної податкової політики. *Науковий вісник Національної академії ДПС України*. 2001. № 3(17). С. 33–42.
285. Тарангул Л. Л., Коляда Т. А. Особливості формування міжбюджетних фінансових потоків в умовах запровадження бюджетної децентралізації в Україні. *Фінанси України*. 2015. № 3. С. 30–44.
286. Таранов І. М. Економічні передумови податкових деліктів. *Фінанси України*. 2000. № 4. С. 114–121.
287. Теліщук М. М. Податкова діяльність держави як детермінанта регіональної економічної політики. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 52-2. С. 86–92.

288. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: моногр. / за ред. Кравціва В. С., Сторонянської І. З. Львів : ДУ «Ін. регіон. дослідж. ім. М. І. Долішнього НАН України», 2020. 531 с.
289. Тітенко З. М., Ворона А. В. Аналіз податкових надходжень в системі доходів бюджету України. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 33. URL:
<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/923/885>.
290. Ткачик Ф. П. Архітектоніка моделей фіскального федералізму в країнах ЄС. *Сучасні детермінанти фіскальної політики: локальний та міжнародний вимір: Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 8-9 вересня 2021 р.)*. Тернопіль : ЗУНУ, 2021. С. 51–54.
291. Ткачик Ф. П. Вплив фіскального федералізму на економічний розвиток федеративних та унітарних держав. *Фінансова політика України: можливості та обмеження в умовах глобальних економічних шоків* : Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 березня 2021 р.) Київ: КНЕУ, 2021. С. 48–51.
292. Ткачик Ф. П. Детермінанти фіскального федералізму в контексті стимулювання розвитку територій. *Актуальні економічні, фінансові та правові питання в умовах євроінтеграції та глобальної конкуренції* : Зб. матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ірпінь – смт. Ворохта, 9-20 листопада 2020 р.). Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. С. 153–155.
293. Ткачик Ф. П. Електронні сервіси адміністрування ПДВ в Україні. *Сучасні детермінанти фіскальної політики: локальний та міжнародний вимір* : Зб. матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 10 вересня 2019 р.). Тернопіль: ТНЕУ, 2019. С. 54–56.
294. Ткачик Ф. П. Необхідність розвитку податкового консультування в Україні. *Реформування податкової системи України відповідно до європейських стандартів* : зб. матер. науково-комунікативних

- заходів. Держ. фіск. служб. України, Нац. унів. ДПС України, Наук.-досл. центр з проблем оподатк. Ірпінь, 2014. С. 305–308.
295. Ткачик Ф. П. Податкова конкуренція як елемент фіскального федералізму Швейцарії. *Актуальні питання ефективного функціонування економічних систем: особливості, тенденції та перспективи*: Матер. міжнар. спец. наук. конф. (м. Хмельницький, 19 лютого, 2021 р.). Вінниця: МДЦ, 2021. С. 19–23.
296. Ткачик Ф. П. Специфікації збалансування бюджету : досвід Канади. *Восьмі Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія* : збірник наукових праць (м. Тернопіль, 15 листопада 2022 року). Тернопіль: ЗУНУ, 2022. 182 с. С. 151–153.
297. Ткачик Ф. П. Сучасні особливості надання податкових консультацій фіскальними органами в Україні. *Економічний розвиток держави та регіонів в умовах трансформаційних змін*: зб. тез доповідей міжн. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 11-12 липня 2014 р.) Дніпропетровськ : НО «Перспектива», 2014. С. 138–141.
298. Ткачик Ф. П. Фіскальний федералізм в Україні : теорія, методологія, практика : моногр. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 348 с.
299. Ткачик Ф. П. Фіскальний федералізм у фінансовій системі США. *Проблеми та перспективи фінансової політики в умовах пандемічних процесів* : Матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет конф. (м. Тернопіль, 02 жовтня 2020 р.). Тернопіль: Вектор. 2020. С. 9–11.
300. Ткачик Ф. П., Амбрик Л. П. Tax consulting: essence, specificity and development prospects in Ukraine. *Фінансово-банківські та адміністративні послуги: проблеми управління та перспективи розвитку* : зб. доповідей Міжн. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 12-13 листопада 2015 р.). Тернопіль: Астон, 2015. С. 68–70.
301. Ткачик Ф. П., Атаманець Ю. П., Яцканич А. В. Шляхи вдосконалення митного та податкового контролю в Україні. *Актуальні проблеми використання потенціалу економіки України: світовий досвід та*

- вітчизняні реалії*. Матер. III Міжн. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 25 травня 2019 р.). Дніпро: ДДАБА, 2019. С. 177–181.
302. Ткачик Ф. П., Варнавських О. П., Блощинська Х. А. Інформаційний потенціал та сервісне забезпечення контролюючих органів у сфері оподаткування. *Формування конкурентоспроможності національної економіки: трансформації в умовах розвитку інновацій* : Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 3-4 вересня, 2021 р.). Запоріжжя: КПУ, 2021. С. 45-49.
303. Ткачик Ф. П., Гуцул І. А. Митні та податкові регулятори зовнішньоекономічної діяльності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Економіка. 2013. № 24. С. 132-136.
304. Ткачик Ф. П., Гуцул І. А. Сучасна концепція фіскального регулювання інвестиційної діяльності. *International Scientific Conference Economy and Society : modern foundation for human development: Conference Proceedings, Part 2*. Leipzig, Germany: Baltija Publishing, 2016. P. 224–227.
305. Ткачик Ф. П., Гуцул І. А., Крисовата К. В. Діалектика екологічного оподаткування в умовах суспільних трансформацій. *Formation of innovative potential of world science* : Proceedings of the III Intern. Scien. And Theor. Conf. (Tel Aviv, State of Israel, August 19, 2022). European Scientific Platform, 2022. P. 40-42.
306. Ткачик Ф. П., Десятнюк О. М. Податковий потенціал та його значення в розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Фінансові інструменти сталого розвитку держави в умовах системної економічної трансформації* : Зб. матер. I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький – м. Херсон, 22 червня 2022 р.). Хмельницький–Херсон : ХНТУ, 2022. С. 12–14.

307. Ткачик Ф. П., Дмитрів В. І. SWOT-аналіз фіскальних детермінантів розвитку територіальних громад в Україні. *Бізнес Інформ*. 2023. Вип. 10. С. 315–320.
308. Ткачик Ф. П., Дмитрів В. І. Соціокультурні тенденції розвитку податкового консультування в Україні. *Сучасні проблеми та перспективи розвитку міжнародних економічних відносин і світового господарства* : Матер. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький – м. Сатанів, 19-20 квітня 2019 р.) Сатанів: КНУ, 2019. С. 148–151.
309. Ткачик Ф. П., Карпінєць В. В. Пріоритети забезпечення митної та податкової безпеки держави в умовах ризиків воєнного часу в Україні. *Антикризове регулювання економіки у 2023 році: теорія та практика в умовах європейської інтеграції України* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 лютого 2023 р.). Львів–Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 188–190.
310. Ткачик Ф. П., Карпінєць В. В. Фіскальна політика у системі публічних фінансів. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації* : Зб. тез допов. XX Міжнар. наук.-практ. конф. мол. вч. (м. Тернопіль, 19 травня 2023 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2023. С. 604–606.
311. Ткачик Ф. П., Малінський Д. М. Удосконалення фіскальної політики в контексті стабілізації й розвитку економіки держави. *Актуальні питання фінансової теорії та практики* : Збірн. матер. Десятої заоч.-дистанц. конф. студентів і молодих вчених (м. Тернопіль, 26 квітня 2023 р.). Ч. 2. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. С. 183–184.
312. Ткачик Ф. П., Німуха Н. В. Моніторинг показників фінансування соціального захисту та соціального забезпечення жителів громади. *Перспективи розвитку економіки країни: світовий та національний аспекти* : Зб. тез наук. робіт уч. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 11 грудня 2021 р.). Одеса: ЦЕНДР, 2021. С. 63–67.

313. Ткачик Ф. П. Архітектоніка міжбюджетних трансфертів та їх вплив на фінансову самостійність регіонів. *Економіка та держава*. 2021. № 8. С. 85–90.
314. Ткачик Ф. П. Вплив податкових інструментів фіскального федералізму на соціально-економічний розвиток територіальних громад. *Інтернаука. Серія: «Економічні науки»*. 2022. № 5 (61). С. 104–111.
315. Ткачик Ф. П. Імплементация фіскального федералізму в систему міжбюджетних відносин в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 55. URL: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/55>.
316. Ткачик Ф. П. Інформаційне забезпечення діяльності податкових органів на державному і територіальному рівнях. *Бізнес Навігатор*. 2021. Вип. 4 (65). С. 122–127.
317. Ткачик Ф. П. Кореляційний моніторинг фіскального федералізму у централізованій та децентралізованій системах європейського союзу. *Економічний аналіз*. 2022. Т. 32. № 2. С. 261–270.
318. Ткачик Ф. П. Моніторинг дотаційності бюджетів об'єднаних територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 26. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/398>.
319. Ткачик Ф. П. Науково-концептуальні положення розвитку фіскального федералізму в Україні. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2020. № 3 (74). С. 200–206.
320. Ткачик Ф. П. Організаційно-правове забезпечення податкового консультування в Україні, Польщі та Чехії. *Світ фінансів*. 2014. Вип. 3. С. 155–162.
321. Ткачик Ф. П. Організаційно-правові детермінанти фіскальної політики на державному та місцевому рівнях. *Держава та регіони*. 2021. № 3 (120). С. 128–133.

322. Ткачик Ф. П. Податкові домінанти фінансового вирівнювання розвитку територій в умовах воєнного стану. *Причорноморські економічні студії*. 2022. Вип. 74. С. 203–209.
323. Ткачик Ф. П. Роль податку на нерухоме майно у фіскальній політиці Європейського Союзу та економічному відновленні України. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. № 5/2. С. 18–22.
324. Ткачик Ф. П. Соціально-психологічні аспекти розвитку податкового консультування в Україні. *Світ фінансів*. 2017. Вип. 2. С. 118–127.
325. Ткачик Ф. П. Трансфертне ціноутворення як об'єкт моніторингу податкових консультантів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2015. Вип. 15. Ч. 3. С. 148–151.
326. Ткачик Ф. П. Удосконалення податкового контролю в Україні у контексті протидії ухиленню від оподаткування. *Інфраструктура ринку*. 2017. Вип. 4. С. 133–137.
327. Ткачик Ф. П., Валігура В. А., Дмитрів В. І. Фіскально-регулюючий потенціал податку на доходи фізичних осіб. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 29. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/602>.
328. Ткачик Ф. П., Гуцул І. А. Митний контроль у забезпеченні економічної безпеки України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Том 30 (69). № 5. Ч. 2. С. 126–130.
329. Ткачик Ф. П., Гуцул І. А., Зінкевич А. В. Особливості адміністрування і аудиту акцизного податку з пива солодового. *Світ фінансів*. 2018. Вип. 3 (56). С. 69–79.
330. Ткачик Ф. П., Дармопук І. В. Податкове консультування як спосіб мінімізації ухилення від оподаткування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 9. Ч. 5. С. 204–208.

331. Ткачик Ф. П., Дмитрів В. І. Адміністрування майнових податків в українській та світовій фіскальній практиці. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 40. С. 415–420.
332. Ткачик Ф. П., Крисовата К. В. Моніторинг діяльності фіскальних органів у сфері роз'яснення митного законодавства та мінімізації митних ризиків. *Економіст*. 2015. № 5. С. 10–13.
333. Ткачик Ф. П., Лапка Р. В., Невідома Д. Р. Фінансова децентралізація в Україні: бюджетно-податковий аспект. *Сталий розвиток економіки*. 2016. № 1. С. 37–43.
334. Ткачик Ф. П., Остапчук В. О. Європейські пріоритети оподаткування доходів фізичних осіб. *Світ фінансів*. 2020. Вип. 2 (63). С. 77–87.
335. Ткачик Ф. П., Хома Х. А. Податковий контроль у сфері виявлення ризиків з ПДВ. *Світ фінансів*. 2016. Вип. 2. С. 113–123.
336. Ткачик Ф., Кухмач Б. Діджиталізація соціально-економічних процесів в Україні та Польщі. *International Scientific Conference Information potential of socio-economic development of the state and regions : Conference Proceedings, April 20, 2020. Gromadka, Poland: GOKiB*. Р. 48–52.
337. Ткачик Ф.П. Податкове консультування: навч. посіб. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. 252 с.
338. Трещов М. М. Децентралізація як засіб ресурсної самодостатності територіальних громад: теоретичний аспект. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 2. С. 60–69.
339. Трещов М. М. Перспективи впровадження бюджетного федералізму в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. № 1. С. 159–167.
340. Тулай О. І. Теоретико-методологічне обґрунтування соціальних видатків бюджету як імперативу сталого людського розвитку. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2015. Вип. 2. С. 58–72.

341. Тулай О. І., Ямелинець А. І. Податок на доходи фізичних осіб: роль та значення в умовах бюджетної децентралізації. *Бізнес Інформ*. 2019. № 1. С. 343-348.
342. Тульчинський Р. В. Децентралізація як детермінанта становлення нового регіоналізму в Україні. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2017. Т. 22, вип. 12 (65). С. 208–211.
343. Тульчинський Р. В. Фінансова децентралізація та її недоліки в умовах становлення нового регіоналізму в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. Вип. 15. С. 10–14.
344. Туровська О. А. Особливості самоврядування в умовах швейцарського федералізму. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2015. Вип. 11, ч. 2. С. 17–20.
345. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014 р. Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011
346. Україна отримала 113 мільярдів євро міжнародної допомоги з початку війни. Мінфін. 17.01.2023р. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2023/01/17/99166507/>
347. УКРАЇНА 2030E – країна з розвинутою цифровою економікою. Український інститут майбутнього. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoju.html>
348. Федосов В., Опарін В., Сафонова Л. Бюджетний менеджмент: підруч. Київ: КНЕУ, 2004. 864 с.
349. Фетісов В. С. Пакет статистичного аналізу даних STATISTICA : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 114 с.

350. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія. НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди / гол. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис. 2002. VI, 742 с.
351. Фокша Л. В. Публічні фонди: поняття, ознаки та правова природа. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 10-11. С. 162–164.
352. Формування фіскального простору України в умовах глобалізаційних дисбалансів : моногр. / за ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. С. 217-230.
353. Фурдичко Л. Є. Фінансова децентралізація: формування і використання місцевих бюджетів України, їх вплив на розвиток країни. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 23. С. 23–51.
354. Хвальчик І. Л., Волощук Л. О. Сутність інформаційно-аналітичного забезпечення управління підприємством. *Економіка: реалії часу*. 2020. № 1 (47). С. 84–90.
355. Худoley В. Ю., Гречко А. В. Вплив інституціональних змін на фіскальне стимулювання розвитку регіональних суб'єктів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2019. Вип. 34. С. 121–124.
356. Цаль-Цалко Ю. С., Мороз Ю. Ю. Інформаційне забезпечення управління територіальними громадами: аспекти статистики і фінансової звітності. *Проблеми економіки*. 2018. № 2 (36). С. 389–395.
357. Цимбалюк І. О. Сутнісна характеристика фінансової децентралізації та її вплив на формування доходів місцевих бюджетів. *Регіональна економіка*. 2019. №4. С. 113–119.
358. Чеберяко О. В. Міжбюджетні відносини в умовах державного унітаризму України. К.: Світогляд, 2004. 190 с.
359. Чеберяко О. В. Особливості міжбюджетних відносин в умовах децентралізації. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Економіка*. 2021. № 4 (217). С. 75–83.

360. Чеберяко О., Куліш М. Необхідність та результативність проведення фінансової децентралізації. *Світ фінансів*. 2018. № 1(54). С. 35–44.
361. Шапошников К., Крилов Д., Якушко І. Сутність та види фіскальних інструментів. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 2 (26). С. 164–171.
362. Шарапанівська І. В., Нікітенко Л. О. Концепції (теорії) місцевого самоврядування як основа для відокремлення моделей муніципального управління. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2019. Вип. 11. Том 2. С. 70–73.
363. Швабій К. Діагностика системи місцевого оподаткування : аналітичний звіт / К. Швабій, Т. Богдан, М. Джус, Т. Кошук, Н. Новицька, М. Пасічний, І. Онищук, Ю. Остріщенко. U-LEAD з Європою та Growford Institute. 2023. URL: <https://u-lead.org.ua/storage/admin/files/d7ee40daa7f8543c84903bb0b76b51dd.pdf>
364. Шевчук М. Інформаційне забезпечення органів фіскальної служби України як елемент стратегічного плану розвитку країни. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 144–147.
365. Шевчук Р. М. Методологія наукового пізнання: від явища до сутності. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. Вип. 1 (11). С. 31–45.
366. Шевчук С. В. Методологічні підходи до оподаткування нерухомості: західна традиція. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2014. № 2. С. 205–217.
367. Шелест О. Л., Сарана О. С. Аналіз ключових індикаторів фінансової децентралізації в Україні та харківській області. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 23. С. 99–105.
368. Шелест О. Л., Сидоренко О. О. Сучасні аспекти міжбюджетних відносин в умовах децентралізаційних перетворень. *Економіка та суспільство*. 2017. Вип. 12. С. 660–664.

369. Шемаєва Л. Г. Шляхи забезпечення боргової стійкості країни: міжнародний досвід у вимірі України. Національний інститут стратегічних досліджень. 2021. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-08/borgova-stiykist.pdf>
370. Шулюк Б. С. Розвиток фінансового механізму державно-приватного партнерства в Україні : моногр. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 434 с.
371. Щур Р. І. Фінансовий потенціал територіальних громад: теоретичний аналіз. *Економіка та держава*. 2018. № 5. С. 60–64.
372. Юринець В. Є. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 178 с.
373. Юрій С. І., Дем'янишин В. Г. Бюджет, бюджетна доктрина та бюджетна політика держави: сучасна парадигма, іманентний детермінізм, реалії і перспективи. *Світ фінансів*. 2010. № 4. С. 7–29.
374. Юрій С. І., Крисоватий А. І., Кошук Т. В. Сучасні тенденції розвитку європейського оподаткування та новітня парадигма податкової політики в Україні : моногр. Тернопіль : Вид-во ТНЕУ, 2010. 292 с.
375. Якимчук П. М., Копищик Г. Г. Особливості оподаткування багатства в Європейському Союзі: перспективи для України. *Економіка та митно-правові відносини*. 2019. № 11-12. С. 31–38.
376. Ярошенко А. О. Потенціал і ефективність освітньо-інформаційної політики. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 256 с.
377. A Manual for Programme and Performance Budgeting: United Nations. New York, 1965. 104 p.
378. Agrawal A., Ribot J. Accountability in Decentralization: A Framework with South Asian and West African Environmental Cases. *The Journal of Developing Areas* 1999. № 33. P. 473–502.
379. Alber E., “Einer für alle, alle für einen? Eine finanzföderalistische Zwischenbilanz rund um das Jubiläum ‘150 Jahre italienische Staatseinheit’”. Europäisches Zentrum für Föderalismus-Forschung

- Tübingen ed. Jahrbuch des Föderalismus, 2011. Baden-Baden, Nomos : 2011. P. 242–254
380. Alber E., Valdesalici A. Reforming Fiscal Federalism in Europe: Where Does the Pendulum Swing? *L'Europe en Formation*. 2012. № 363. P. 325–365.
381. Alfirman L. Estimating Stochastic Frontier Tax Potential: Can Indonesian Local Governments Increase Tax Revenues Under Decentralization? *University of Colorado at Boulder Working Paper*. 2003. Vol. 3. 35 p.
382. Almy R. R. Property Tax Regimes in Europe. UN-HABITAT, 2013. 74 p. URL: <https://unhabitat.org/books/property-tax-regimes-in-europe/>
383. Apps para celular e tablet. Receita Federal. URL: <https://www.gov.br/receitafederal/pt-br/centrais-de-conteudo/download/dispositivos-moveis>
384. Araujo S., Bartolini D., Redonda A. Fiscal Federalism and Regional Disparities: Evidence from Mexico. 2019. URL: https://www.cepal.org/sites/default/files/events/files/araujo_bartolini_redonda_0.pdf
385. Artis M., Winkler B. The Stability Pact: Safeguarding the Credibility of the European Central Bank. *National Institute Economic Review*. 1998. № 163 (January). P. 87–98.
386. Ashby W. R. Measuring the internal information exchange in a system. *Cybernetica*. 1965. № 8. P. 5–22.
387. Atkinson A. B., Stiglitz J. E. Lectures on Public Economics: Updated Edition. Princeton University Press. 2015. 568 p.
388. Atsan E. The determinants of tax capacity and tax effort in turkey for the period of 1984-2012. *Omer Halisdemir Universitesi Iktisadi ve Idari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 2017. Vol. 10, Is. 4. P. 214–234.
389. Bahl R. W. Implementation Rules for Fiscal Decentralization. Georgia State University. International Studies Program. Working Paper. 1999. № 99-1. 30 p.

390. Baicker K., Clemens J., Singhal M. The Rise of the States: U. S. Fiscal Decentralization in the Postwar Period. *Journal of Public Economics*. 2012. Vol. 96, is. 11-12. P. 1079–1091
391. Bardhan P., Mookherjee D. Capture and Governance at Local and National Levels. *American Economic Review*. 2000. Vol. 90, No. 2. P. 135–139.
392. Barry Weingast. Second Generation Fiscal Federalism: Implications for Decentralized Democratic Governance and Economic Development: discussion draft, Hoover Institution, Stanford University, 2006, vol. 6.
393. Begg I. Fiscal Federalism, Subsidiarity and the EU Budget Review. LSE Research Online Documents on Economics 23811, London School of Economics and Political Science, LSE Library. 2009. 67 p.
394. Berry F. S., Berry W. D. State lottery adoptions as policy innovations: An event history analysis. *American political science review*. 1990. № 84. P. 395–415.
395. Berry T. How to Do a SWOT Analysis for Better Strategic Planning. URL: <http://surl.li/grrow>
396. Bertalanffy L. General System Theory: Foundations, Development, Applications. New York, 1968. 289 p.
397. Bhargava R. N. The Concept of Taxable Capacity. *Indian Economic Review*. 1954. Vol. 2, № 1. P. 115–121.
398. Biden has released his \$6 trillion budget for fiscal year 2022. CNN. 2021. URL: <https://edition.cnn.com/2021/05/28/politics/biden-budget-proposal/index.html>
399. Bird R. M., Vaillancourt F. Perspectives on Fiscal Federalism. The World Bank Washington, DC, 2006. 280 p.
400. Bird R. M. The Tax Kaleidoscope: Perspectives on Tax Reform in Canada. *Canadian Tax Journal*. 2002. Vol. 50, Iss. 2. P. 668–692.
401. Bloch D., Fournier J.-M., Gonçalves D., Pina A. Trends in Public Finance: Insights from a New Detailed Dataset. OECD Economics Department Working Papers. 2016. № 1345. 53 p.

402. Boadway R. *Advances in Public Economics*. PhysicaVerlag Heidelberg, 2000. 171 p.
403. Boadway R. *Recent Developments in the Economics of Federalism. Canada: the State of the Federation 1999–2000. Toward a New Mission Statement for Canadian Federalism*. Kingston, 2000. P. 44–45.
404. Boadway R., Keen M. Efficiency and the Optimal Direction of Federal-State Transfers. *International Tax and Public Finance*. 1996. Vol. 3. P. 137–155.
405. Boadway R., Shah A. Fiscal Federalism in Developing/Transition Economies: Some Lessons from Industrialized Countries. *National Tax Journal*. 1994. P. 64–71.
406. Boadway R., Watts R. L. Fiscal Federalism in Canada, the USA, and Germany. Working Paper. 2004. №. 6.
407. Boex J., Edwards B. The (Mis-) Measurement of Fiscal Decentralization in Developing and Transition Countries: Accounting for Devolved and Nondevolved Local Public Sector Spending. *Public Finance Review*. 2016. Vol. 44 (6). P. 788–810.
408. Brennan G., Buchanan J. M. *The power to tax: analytical foundations of a fiscal constitution*. Cambridge University Press. 1980. Vol. 9.
409. Brown L. The economics of fiscal decentralization. *Journal of Economic Surveys*. 2010. Vol. 24, no. 4, P. 657–679.
410. Frey B., Eichenberger R. *The New Democratic Federalism for Europe : Functional Overlapping and Competing Jurisdictions* (Cheltenham, uk: Edward Elgar, 1999).
411. Buchanan D., Bryman A. *The Sage handbook of organizational research methods*. SAGE Publications Ltd, 2009. 776 p.
412. Budget Journals & Budget Transfers. Connect Carolina Finance. URL: https://sph.unc.edu/wp-content/uploads/sites/112/2014/09/PRINT-BUDGETS-STUDENT-PACKAGE-no-exercises_gy.pdf

413. Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Grundsteuergesetz 1955. Fassung vom 24.10.2021. Rechtsinformationssystem des Bundes. URL:
<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10003845>.
414. Burret H. T., Feld L. P., Schaltegger C. A. Fiscal Federalism and Economic Performance: New Evidence from Switzerland. CESifo Working Paper. 2018. № 7250. P. 1–45.
415. Burret H. T., Schnellenbach J. Implementation of the Fiscal Compact in The Euro Area Member States, Walter Eucken Institute, Freiburg im Breisgau. Working Paper 08/2013. 2014. 53 p.
416. Carboni G. Il federalismo fi scale dinamico in Spagna. *Federalismi.it*. 2010. № 9. P. 4–8.
417. Central and Eastern European Tax Guide 2023. Mazars. URL:
<https://www.mazars.ua/insights/our-publications/Central-and-Eastern-European-Tax-Guide-2023>
418. Claeys G., Darvas Z., Wolff G. A European Unemployment Insurance Scheme : Necessary? Desirable? Optimal? Brussels, Bruegel : 20 p.
419. Clark G. L. A theory of local autonomy. *Annals of The Association of American Geographers*. 1984. № 74. P. 195–208.
420. Coleman S. R., Salamon R. Kuhn's. Structure of Scientific Revolutions in the Psychological Journal Literature, 1969-1983: A Descriptive Study. *The Journal of Mind and Behavior*. 1988. Vol. 9, № 4. P. 415–445.
421. Council Regulation (EC, Euratom) № 1605/2002 of 25 June 2002 on the Financial Regulation applicable to the general budget of the European Communities. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32002R1605>
422. Crook R., Manor, J. Democracy and Decentralisation in South Asia and West Africa. Cambridge University Press, Cambridge, 1998.

423. Curry R. L. Mining Revenues for Development Finance: Some Added Comments. *The American Journal of Economics and Sociology*. 1989. № 48 (3). P. 323–326.
424. Demertzis M., Wolff G. B. What are the Prerequisites for a Euro Area Fiscal Capacity? *Journal of Economic Policy Reform*. 2020. Vol. 23. Is. 3. P. 342–358.
425. Driessen G. A., Hughes J. S. Fiscal Federalism : Theory and Practice. Congressional Research Service. 2020. 22 p. URL: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R46382>
426. Eckstein O. The tax structure and the functioning of the American economy. *Proceedings of the Annual Conference on Taxation under the Auspices of the National Tax Association*, 1962. Vol. 55. P. 236–249.
427. European Union, Treaty on European Union (Consolidated Version), Treaty of Maastricht, 7 February. 1992. *Official Journal of the European Communities*. 2002. 24 December. № 325/5. URL: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b39218.html>.
428. Evans M., Zimmermann A. Subsidiarity and Federalism: A Case Study of the Australian Constitution and Its Interpretation. *Global Perspectives on Subsidiarity*. 2014. № 11. P. 185–206.
429. Fatás, A., Mihov I. Policy Volatility, Institutions, and Economic Growth. *Review of Economics and Statistics*. 2013. Vol. 95. Issue 2. P. 362–376.
430. Fazi T. Why further integration is the wrong answer to the EMU's problems: the case for a decentralized fiscal stimulus. URL: <https://www.eunews.it/wp-content/uploads/2016/05/Fazi-Iodice-Progressive-Economy.pdf>.
431. Feld L. P., Kirchgässner G., Schaltegger C. A. Fiscal federalism and economic performance: evidence from Swiss cantons. *Marburger Volkswirtschaftliche Beiträge*. 2004. № 20. P. 1–22.

432. Fernandez M. B., Kapfer D., Creutzig F. A Systematic framework of location value taxes reveals dismal policy design in most European countries. *Land Use Policy*. 2016. Vol. 51. P. 335–349.
433. Fiorino N., Galli E., Padovano F. Do Fiscal Decentralization and Government Fragmentation Affect Corruption In Different Ways? Evidence from a Panel Data Analysis. *International Center for Public Policy Working Paper Series*. 2012. Vol. 1217.
434. Fiscal Federalism in the European Union / ed. by A. Fosatti, G. Panella. London – New York : Routledge, 1999. P. 63–71.
435. Friedman M. A Monetary and Fiscal Framework for Economic Stability. *The American Economic Review*. 1948. №38 (3). Pp. 245–264.
436. Gestel van R., Micklitz H. W. M., Maduro P. Methodology in the New Legal World. (EUI). *Working Paper Law*. 2012. № 13. P. 5.
437. Gontareva I. V., Hutsul I. A., Tkachyk F. P., Miroshnik O. Y. Fiscal efficiency of administration of duties in Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2018. T. 3. № 26. C. 133–142.
438. Gordon B. The Constitutional Boundaries of European Fiscal Federalism. Cambridge University Press. 2022. 490 p.
439. Gordon R. An Optimal Taxation Approach to Fiscal Federalism. *Quarterly Journal of Economics*. 1983. Vol. 97. P. 567–586.
440. Government expenditure on general public services. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_general_public_services.
441. Guide to Taxes on Real Estate in Central and Eastern Europe. Edition 2021. URL: <https://kpmg.com/lt/en/home/insights/2022/01/report--guide-to-taxes-on-real-estate-in-central-and-eastern-eur.html>.
442. Hallett A. H. Fiscal autonomy vs. fiscal federalism in the euro zone. *Economia Politica: Journal of Analytical and Institutional Economics*, Springer; Fondazione Edison. 2017. Vol. 34 (2). P. 179–188.

443. Hallett A. H., Hougaard Jensen S. E. Fiscal governance in the Euro zone : institutions vs. rules. *Journal of European Public Policy*. 2012. № 19. P. 646–664.
444. Heine D., Black S. Benefits beyond Climate: Environmental Tax Reform in Developing Countries. Fiscal policies for development and climate action. – Washington, DC, USA : World Bank Group. 2019, P. 1-63.
445. Heyne P., Boettke P. J., Prychitko D. L. The Economic Way of Thinking. Prentice Hall: 12th ed. 2010. P. 163, 317–18.
446. Henning C. R., Kessler M. Fiscal federalism: US history for architects of Europe's fiscal union. Bruegel Essays and Lectures Series. URL: https://www.bruegel.org/sites/default/files/wp_attachments/essay_fiscfed_web_01.pdf.
447. Hillman A. L. Frontmatter. In: Public Finance and Public Policy: Responsibilities and Limitations of Government. Cambridge University Press; 2009. 859 p.
448. How does the IMF encourage greater fiscal transparency? International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2023/how-does-the-imf-encourage-greater-fiscal-transparency>
449. Hyman D. N. Public finance: a contemporary application of theory to policy. 3rd ed. Chicago; Fort Worth ; San Francisco: Dryden, 1990. 689 p.
450. Inman R. P. and D. L. Rubinfeld. Rethinking Federalism. *Journal of Economic Perspectives*. 1997. № 11(4). P. 43–64.
451. Integration in Mixed Methods Research Designs by Graduate Students at the University of Science and Technology. IGI Global. 2020. URL: <https://www.igi-global.com/chapter/integration-in-mixed-methods-research-designs-by-graduate-students-at-the-university-of-science-and-technology/240539>

452. Jorge M.-V., Guess G., Loehr B. Fiscal Decentralization: A Methodology for Case Studies. *Consulting Assistance on Economic Reform II: discussion Papers*. 1997. № 3. 40 p.
453. Juncker J. C., Tusk D., Dijsselbloem J., Draghi M., Schultz M. *Completing Europe's Economic and Monetary Union*. European Commission. 2015 22 June. 24 p.
454. Kaiser K. Decentralization Reforms. Analyzing the Distributional Impact of Reforms. URL: http://siteresources.worldbank.org/INTPSIA/Resources/490023-1120845825946/3622-06_Ch06.pdf
455. Kaul I., Conceição P. *The New Public Finance: Responding to Global Challenges*. Oxford : Oxford University Press, 2006. 356 p.
456. Kovalenko Yu., Tkachyk F., Dmytriv V., Dubovyk O., Shevchuk O., Myskin Yu. Information Systems in Fiscal Administration and Modeling of Excise Tax. *Journal of Information Technology Management*. 2023. Vol. 15, Issue 4. P. 120–138.
457. Krysovatyi A. I., Syniutka N. G. Transformation of Public Finances in Ukraine in the System of Decentralized Processes. *Journal of European economy*. 2016. Vol. 15. № 1. P. 34–55.
458. Krysovatyi A. I., Valihura V. A., Tkachyk F. P., Hutsul I. A., Dmytriv V. I. Fiscal Aspects of the Functioning of the Electronic Declaration System of Citizens' Income and Property in Ukraine. 2020 10th International Conference on Advanced Computer Information Technologies. September 16-18 2020, Deggendorf, Germany. P. 532–536.
459. Krysovatyi A., Tkachyk F. Implementation of the principles of fiscal federalism under conditions of military risks and threats. *Грааль науки*. 2022. № 12-13. С. 91–94.
460. Krysovatyi A., Desyatnyuk O., Tkachyk F. Theoretical logics of fiscal decentralization in the conditions of permanent transformation of

- interbudgetary relations. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. Vol. 2. Issue 43. P. 63–70.
461. Kuhn T. S. The Structure of Scientific Revolutions: 50th Anniversary Edition. The University of Chicago Press in April. 2012. 217 p.
462. Kuznets S. Modern Economic Growth: Findings and Reflections. *American Economic Review, American Economic Association*. 1973. Vol. 63 (3). P. 247–258.
463. Laffan B. The European Union: a distinctive model of internationalization. *Journal of European Public Policy*. 1998. Vol. 5:2 (June). P. 235–253.
464. Laffer A. B. Supply-Side Economics. *Financial Analysts Journal*. 1981. №37 (5). Pp. 29–43.
465. Langford B., Ohlenburg T. Tax revenue potential and effort – an empirical investigation International Growth Centre Working Paper Version. 2015. 3 August. 32 p.
466. Leodolter A., Princen S., Rutkowski A. Immovable Property Taxation for Sustainable and Inclusive Growth. Discussion Paper 156. Brussels: European Commission. 2022. January. P. 35. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/document/download/5a135889-dd26-479f89c9-eb740b2656b9_en?filename=dp156_en.pdf.
467. Levitt M., Christopher L. The Political Economy of Monetary Union. Basingstoke : Macmillan, 2000. P. 16–20.
468. Lobodina Z., Kizyma T., Demianyshyn V., Berezka K., Savchuk S. Participatory budgeting in the context of behavioural finances. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. Том. 5 (46). С. 109–125.
469. Maior P. L. Does the European Union Have its own System of Fiscal Federalism? Paper delivered to the 2nd International Conference on European and International Political Affairs, organized by ATINER, Athens, Greece. 2004. 27–29 May. 20 p.

470. Majeed N., Mukhtar M.A., Ehsan M.I. Theoretical And Conceptual Frameworks In Social Sciences And Law: Meaning, Functions And Differences. *Pakistan Journal of Social Research*. 2023. Vol. 5, № 1. P. 147–156.
471. McConnell C. R., Brue S. L., Flynn S. M. Economics: principles, problems, and policies. McGraw-Hill, New York, 1996. URL: https://faculty.ksu.edu.sa/sites/default/files/eb_mcconnell_econ.18e.pdf
472. McNichol E., Oliff P., Johnson N. Data for the year 2011 is estimated from state sources; Bureau of Economic Analysis for debt data; and the Census Bureau for state GDP up to 2009. Washington, 2011.
473. Mikesell J. L. International Experiences with Administration of Local Taxes : A Review of Practices and Issues. 2011. URL: https://www.researchgate.net/publication/267794839_International_Experiences_with_Administration_of_Local_Taxes_A_Review_of_Practices_and_Issues
474. Minsky H. The Financial Instability Hypothesis. The Jerome Levy Economics Institute of Bard College, 1992. Working Paper. № 74.
475. Mulrow C. D. Systematic reviews: Rationale for systematic reviews. *British Medical Journal*. 1994. № 309. P. 597–599.
476. Musgrave R. A., Musgrave P. B. Public finance in theory and practice. 5th ed. New York : McGraw-Hill Book Co., XVI, 1989. 627 p.
477. Natvik G. J. Government Spending and the Taylor Principle. *Journal of Money, Credit and Banking*. 2009. Vol. 41, no. 1. P. 57–77.
478. Nixon B. Dialectical method and the critical political economy of culture. *TripleC: Cognition, Communication, Co-operation*. 2012. № 10 (2). P. 439–456.
479. Nukpezah J. A., Aisha S. Fiscal Federalism in the USA. Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance. Starville, 2020. P. 1–8.

480. Oates W. E. An Essay on Fiscal Federalism. *Journal of Economic Literature*. 1999. Vol. 37. P. 1120–1149.
481. Oates W. E. Fiscal Federalism. Harcourt Brace : New York, 1972. 318 p.
482. Oates W. E. Of the evolution of fiscal federalism: theory and institutions. *National tax journal*. 2008. Vol. 61. (June). P. 313–334.
483. Oates W. E. Toward a second-generation theory of fiscal federalism. *In Tax Public Finance*. 2005. № 12 (4). P. 349–373.
484. Oates W., Schwab R. M. The Allocative and Distributive Implications of Local Fiscal Competition. *Competition Among States and Local Governments*. Washington D. C.: Urban Institute, 1991.
485. OECD Tax Administration Series Report 2021 – ATO submission (supporting Illustrations for Alex, Virtual Assistant). Australian Taxation Office. URL: <https://www.oecd.org/tax/forum-on-tax-administration/publications-and-products/australia-virtual-assistant-alex.pdf>
486. Overall LOGICA Project objective. URL: <http://logica-project.eu/home/page.html>
487. Palermo F., Alber E., Parolari S. Federalismo Fiscale: Una Sfi da Comparata. CEDAM, 2011. P. 233–279.
488. Paradigm. Oxford English Dictionary. URL: https://www.oed.com/dictionary/paradigm_n
489. Pigou A. C. The Economics of Welfare, London: Macmillan. 1920.
490. Poterba J. M., Rueben K. S. Fiscal News, State Budget Rules, and Tax-Exempt Bond Yields. *Journal of Urban Economics*. 2001. № 50. P. 53–62.
491. Prud'homme R. The Dangers of Decentralization. *The World Bank Research Observer*. 1995. Vol. 10 (2). P. 201–220.
492. Principles of Economics: published by A. Marshall. Macmillan and Co. New York. 1980. 754 p.
493. Rondinelli D. A., Nellis J., Cheeba G. S. Decentralization in Developing Countries: A Review of Recent Experience. World Bank Staff Work

- Papers. 1984. URL:
<http://documents1.worldbank.org/curated/en/868391468740679709/pdf/multi0page.pdf>.
494. Samuelson P. A., Nordhaus W. D. Economics. 19th edition. McGraw-Hill, 2010. 676 p.
495. Samuelson P. A., Nordhaus W.D. Macroeconomia. McGraw-Hill, 2006. 408 p.
496. Scelestine S. The #Difference between #Decentralization and #Federalism. WordPress. 2018. URL:
<https://stanislauscelestine.wordpress.com/2018/10/16/the-difference-between-decentralization-and-federalism/>
497. Scharpf F. W. The Joint Decision-Trap : Lessons from German Federalism and European Integration. *Public Administration*. 1998. № 66. P. 239–278.
498. Shah A. Fiscal Decentralization and Macroeconomic Management. *International Tax and Public Finance*. 2006. Vol. 13 (4). P. 437–462.
499. Sharma C. K. The Federal Approach to Fiscal Decentralisation: Conceptual Contours for Policy Makers. *Loyola Journal of Social Sciences*. 2005. Vol. XIX, № 2. P. 169–188.
500. Shkolnyk I., Frolov S., Orlov V., Datsenko V., Kozmenko Ye. The impact of financial digitalization on ensuring the economic security of a country at war: New measurement vectors. *Investment Management and Financial Innovations*, 2022. № 19 (3). P. 119–138.
501. Shultz T. Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Sciences. N.Y., 1968, vol. 6. p. 64–65.
502. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. London, 1961.
503. Sorens J. Fiscal federalism : A return to theory and measurement. URL:
https://www.acsu.buffalo.edu/~jbattist/workshop/Sorens_s09.pdf.

504. Stewart R., Oliver S. Reviewing the potential for critical appraisal training to cater for professional practice. *Medical Teacher*. 2006. № 28 (2). P.74–79.
505. Stiglitz J. E., Rosengard J. K. Economics of the Public sector. Fourth edition. W.W. Norton, Incorporated. New York – London. 2015. 923 p.
506. Supporting decentralisation, local governance and local development through a territorial approach. Tools and Methods Series Reference Document No 23. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2016. 166 p.
507. Synyutka N. Transformation of Taxation and Tax Procedures in the Information Society: Theoretical Concept. *Облік і фінанси*. 2019. № 3. С. 100–106.
508. Tannenwald R. The Representative Tax System – Tax Capacity and Tax Effort in the Ocean State. URL: <http://www.ripec.com/rts2k.html>
509. Tarr A., Williams R., Marko J. Federalism, Subnational Constitutions, and Minority Rights. *Praeger*, 2004. P. 107–132.
510. Tax Administration 2021: Comparative Information on OECD and other Advanced and Emerging Economies, OECD Publishing. Paris, 2021. URL: https://www.eerstekamer.nl/eu/overig/20211203/tax_administration_2021/document3/f=/vloilcwdu7zh_opgemaakt.pdf
511. Ter-Minassian T. Fiscal federalism in theory and practice. Washington : International Monetary Fund, 1997. 724 p.
512. Thapa I. Public Finance: Concept, Definition and Importance for Country's Development. *Public Administration Campus*. 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/342886391_Public_Finance_Concept_Definition_and_Importance_for_Country's_Development.
513. Tiebout C. M. A Pure Theory of Local Expenditures. *Journal of Political Economy*. 1956. P. 416–424.
514. Tiebout C. M. Economic Theory of Fiscal Decentralization. *Public Finances: Sources, and Utilization*. Princeton, New Jersey, 1961. P. 76–96.

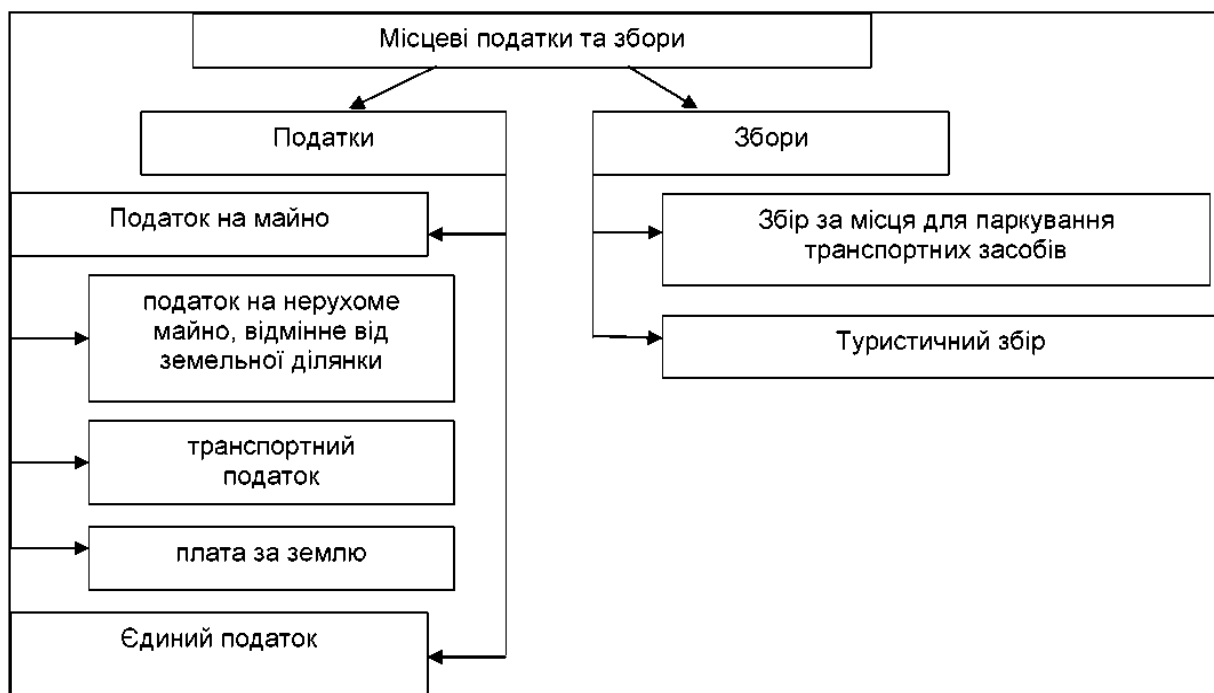
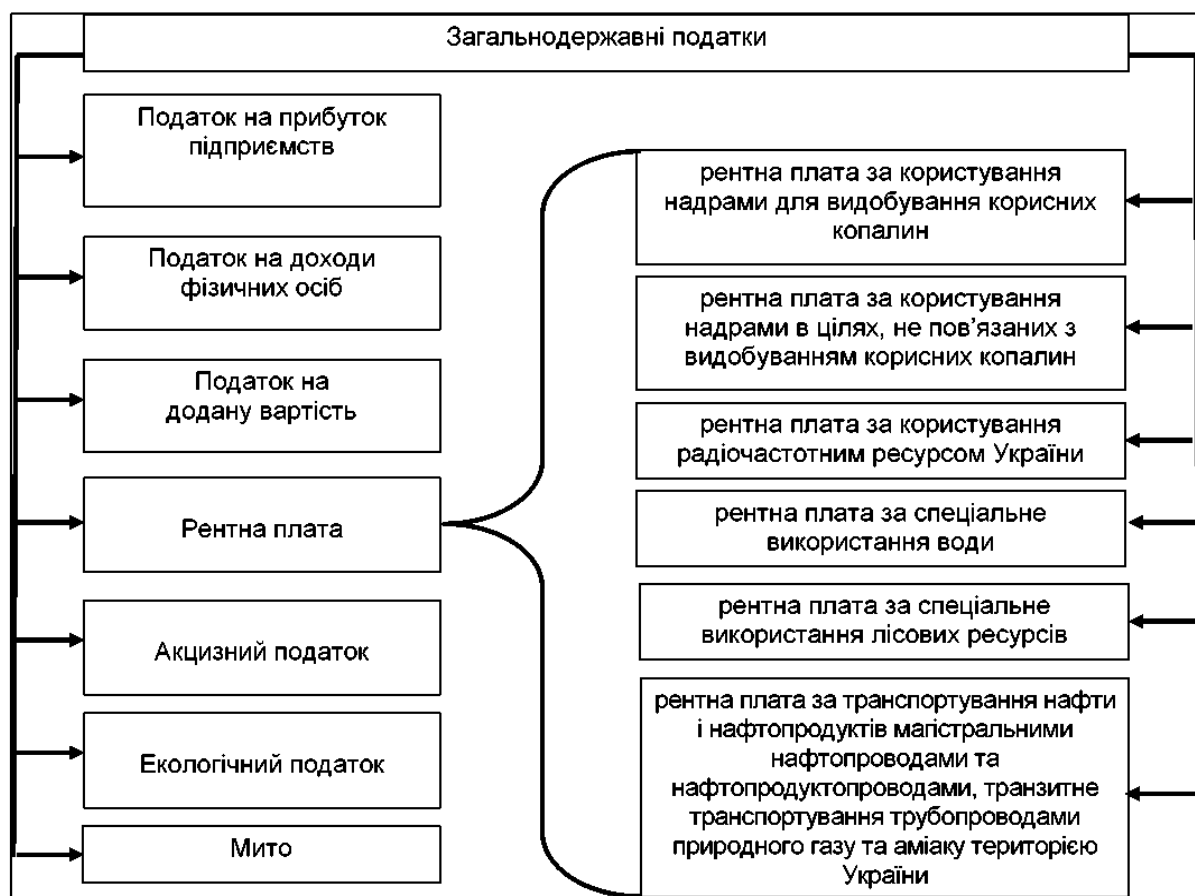
515. Tkachyk F. P., Ostapchuk V. O., Hutsul I. A. Formation of development prospects of fiscal space in Ukraine. *Economic and social development of Ukraine in XXI century: national vision and globalization challenges: Collection of scientific articles*. Dradt2Digital Publishing House, 2017. P. 127–129.
516. Tommasi M., Weinschelbaum F. Centralization Vs. Decentralization: A Principal Agent Analysis. *Journal of Public Economic Theory*. 2007. № 9 (2). P. 369–389.
517. Ukraine Support Tracker. Kiel Institute For The World Economy. URL: <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/?cookieLevel=not-set>
518. Van Rooyen C., Stewart R., de Wet, T. Systematic review methodology for development: An example from microfinance. *Africanus: Journal of Development Studies*. 2013. № 43 (1). P. 65–77.
519. Wardrip K., Lambe W., Zeeuw M. Following the Money: An Analysis of Foundation Grantmaking for Community and Economic Development. *The Foundation Review*. 2016. Vol. 8, is. 3. P. 51–65.
520. Watts L. R., The Spending Power in Federal Systems: A Comparative Study. Kingston : Institute of Intergovernmental Relations, Queen's University, 1999 : Table 4. P. 57.
521. Weingast B. R. Second generation fiscal federalism: political aspects of decentralization and economic development. *World Dev.* 2014. № 53. P. 14–25.
522. Weingast B. R. The economic role of political institutions: market-preserving federalism and economic development. *Journal of law, economics and organization*. 1995. Vol. 11. P. 1–31.
523. Wiener N. Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine, Paris – Cambridge, Mass., 1948. 194 p.
524. William H. Riker, Federalism : Origin, Operation, Significance. Basic studies in politics : Little Brown, 1964. 169 p.

525. Wozniakowski T. P., Maduro M. P. European Taxes and Fiscal Justice: Citizens' Support and Lessons from the US. *Perspectives on Federalism*. 2020. Vol. 12, Is. 3. P. 47–58.
526. Wright D. S. Understanding Intergovernmental Relations. Monterey (Cal.) Brooks-Cole, 1982. P. I–XII.
527. Wyplosz C. The Centralization-Decentralization. *European Economy*. 2015. 26 September. 36 p.
528. Yilmaz S. The Impact of Fiscal Decentralization on Macroeconomic Performance. National Tax Association (ed.), Proceedings of the 92nd Annual Conference on Taxation 1999, Washington, D.C., 2000. P. 251–260.
529. Yuliani E. L. Decentralization, deconcentration and devolution: what do they mean? Workshop on Decentralization, 27–30 April 2004. URL: https://www.cifor.org/publications/pdf_files/interlaken/Compilation.pdf
530. Zodrow G. The Property Tax as a Capital Tax: A Room with Three Views. *National Tax Journal*. 2001. Vol. 54, № 1. P. 138–151.
531. Zvinys A. K. Estate, Inheritance, and Gift Taxes in Europe. 2020. July 30. URL: <https://taxfoundation.org/estate-taxes-inheritance-taxes-in-europe-2020>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Елементи загальнодержавних та місцевих податків і зборів*

* Побудовано на основі [215]

Додаток Б

Типологізація децентралізації та позиціонування фінансової децентралізації *

* Побудовано на основі [53, 137, 338, 343,]

Додаток В

Організаційно-методичні аспекти розподілу доходів між бюджетами різних рівнів в Україні*

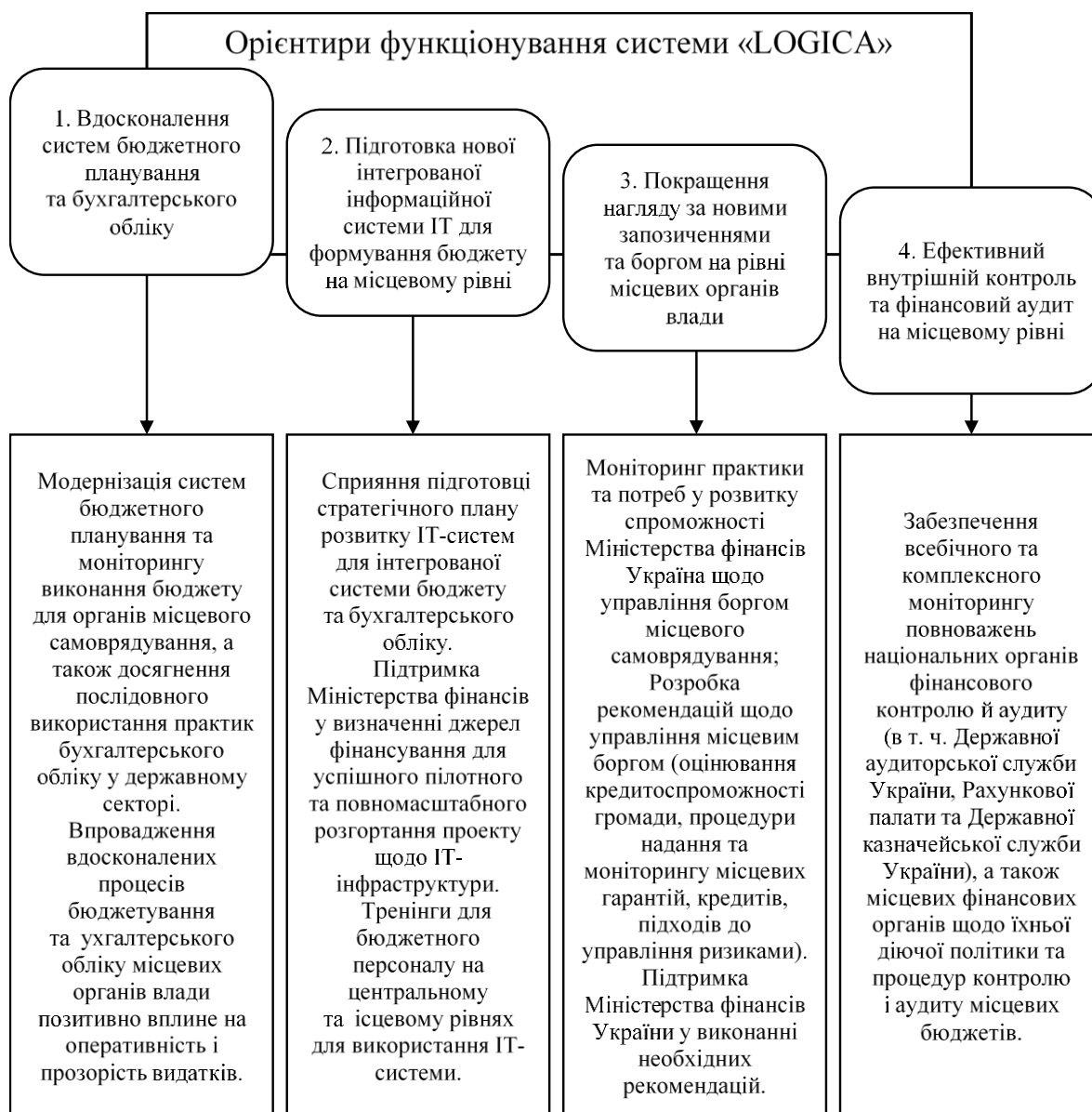

* Побудовано на основі [36, 373,]

Додаток Г

Функціональні старт-блоки інтегрованої інформаційної системи «LOGICA»*

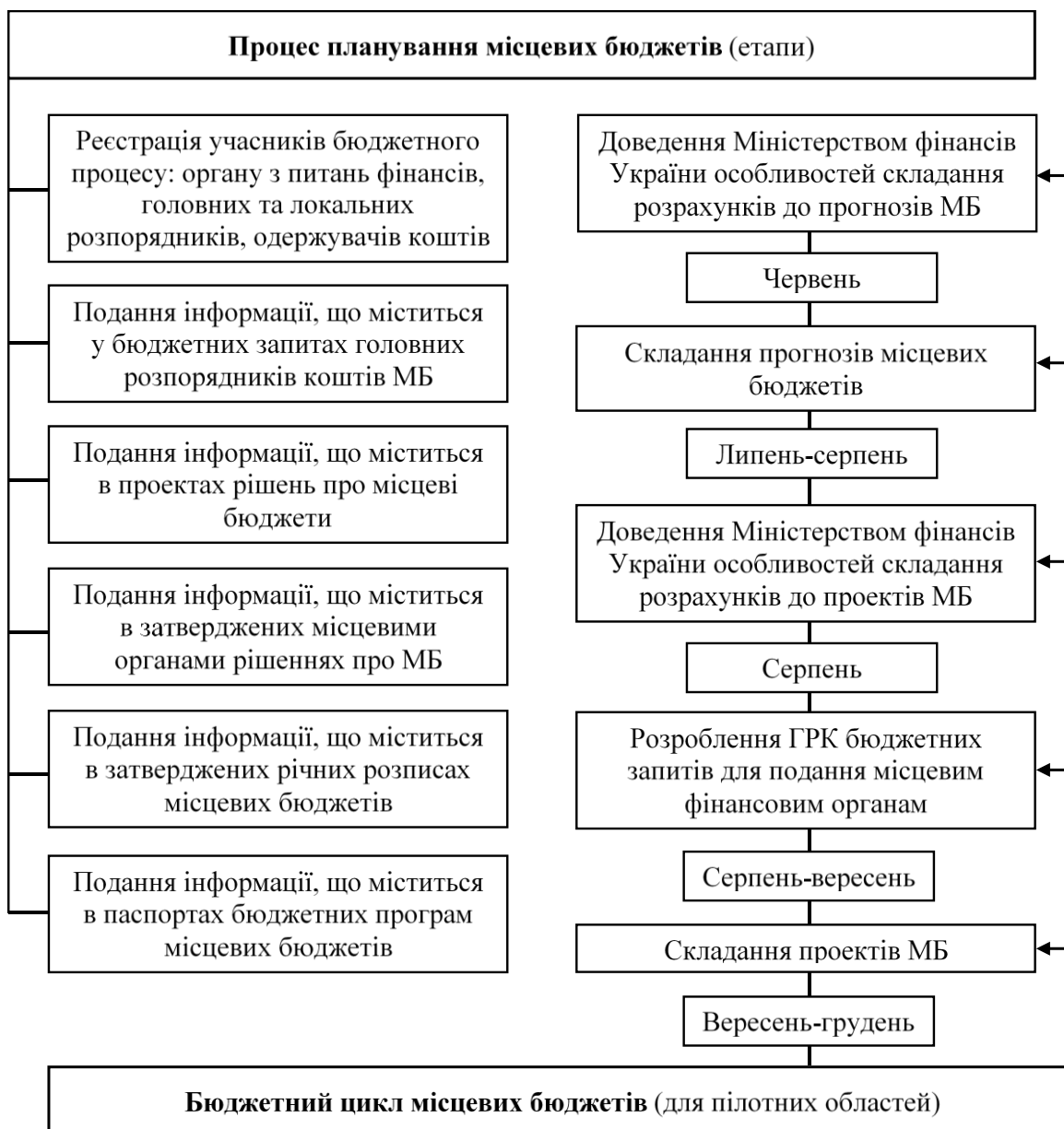

* Побудовано на основі [104, 118, 181]

Додаток Д

Бюджетне планування та бюджетний цикл місцевих бюджетів в ІАС

«LOGICA»*

* Побудовано на основі [104, 118, 181]

Додаток Е

Система економічних міжбюджетних відносин України*

Державний бюджет України	Міжбюджетні трансферти	Базова та реверсна дотація	Місцеві бюджети	Горизонтальне вирівнювання податкоспроможності територій
		Освітня та медична субвенція		Реалізація політики у сфері освіти та охорони здоров'я
		Інші дотації та субвенції		Регіональні бюджети, програми, проєкти
	Позикові інструменти	Кредити (у т. ч. міжнародні) та гранти	Населення	Іпотечні кредити, здобуття освіти, охорона здоров'я
			Галузі економіки	Відбудова економіки України (житлово-комунальна сфера, аграрний сектор, ПЕК, транспортна інфраструктура тощо)
		Гарантійні зобов'язання	Державні інституції	Міжнародні фінансові компанії та установи
	Реалізація інвестиційних та інноваційних проєктів	Фінансування соціально-економічних програм	Інфраструктурні, енергетичні, екологічні та інші пріоритетні об'єкти	Науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, цифровізація фіскального простору

* Побудовано на основі [17, 37, 60]

Додаток Ж

Бюджетні специфікації зарахування податків і зборів*

				37 відсотків рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів у частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування;
				45 відсотків рентної плати за спеціальне використання води (крім рентної плати за спеціальне використання води водних об'єктів місцевого значення), що зараховується до міських бюджетів міст Києва та Севастополя користувачами води за місцем її забору;
				25 відсотків рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення (крім рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу, газового конденсату та бурштину), що зараховується до міських бюджетів міст Києва та Севастополя;
				3 відсотки рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату (крім рентної плати за користування надрами в межах континентального шельфу та/або виключної (морської) економічної зони України), що зараховується за місцезнаходженням (місцем видобутку) відповідних природних ресурсів;
				5 відсотків рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення (крім рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу, газового конденсату та бурштину), що зараховується за місцезнаходженням (місцем видобутку) відповідних природних ресурсів;
				30 відсотків рентної плати за користування надрами для видобування бурштину, що зараховується до місцевих бюджетів за місцезнаходженням (місцем видобутку) бурштину;
				плата за використання інших природних ресурсів, що зараховується до міських бюджетів міст Києва та Севастополя;

* Побудовано на основі [37,215]

Додаток II

Доходи місцевих бюджетів в Україні, грн*

Область	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Вінницька обл.	30617074343	27093198673	19658718264	20943238033
Волинська обл.	20688411096	18865820965	12836992714	13998946282
Дніпропетровська обл.	64983729738	60019212045	45821702662	61741492610
Донецька обл.	34301237490	31986891220	24671857609	32856398528
Житомирська обл.	23918953973	21659860211	14941482992	16947860402
Закарпатська обл.	21812220926	21256057631	14432406506	15511504174
Запорізька обл.	31038856945	28826350582	21905222894	25712001732
Івано-Франківська обл.	25952814787	23702491871	15147154827	17124857478
Київська обл.	36976984909	35921033212	28537201961	33500911366
Кіровоградська обл.	19183723382	17165906137	11840908149	13697108782
Луганська обл.	12202365067	11272885318	8506898513	11321739417
Львівська обл.	46216107986	42309431870	31630313066	35845977258
Миколаївська обл.	19054736798	18642460115	13976644023	15478109538
Одеська обл.	40059909783	40663685345	30816578318	34340542055
Полтавська обл.	31183573202	26355084017	20004121557	25189879420
Рівненська обл.	22669275751	20827475846	13574066007	16075035648
Сумська обл.	21220153883	17879310781	12397875360	14703184615
Тернопільська обл.	19363792603	16753591733	11161543287	13881097856
Харківська обл.	53678843661	49790543428	37059028949	45646777631
Херсонська обл.	18232976089	16503904373	12093620582	14135740943
Хмельницька обл.	24135419666	21406747684	14428563896	17940167624
Черкаська обл.	23892007055	20928041584	14302967603	16600563709
Чернівецька обл.	15804520021	14612724682	9446038782	10410252934
Чернігівська обл.	21620025987	17871012962	12250487596	13644407030

* Складено на основі [83, 92]

Додаток К

Динаміка приросту надходжень до бюджетів на регіональному рівні

* Побудовано на основі [42, 83]

Додаток Л

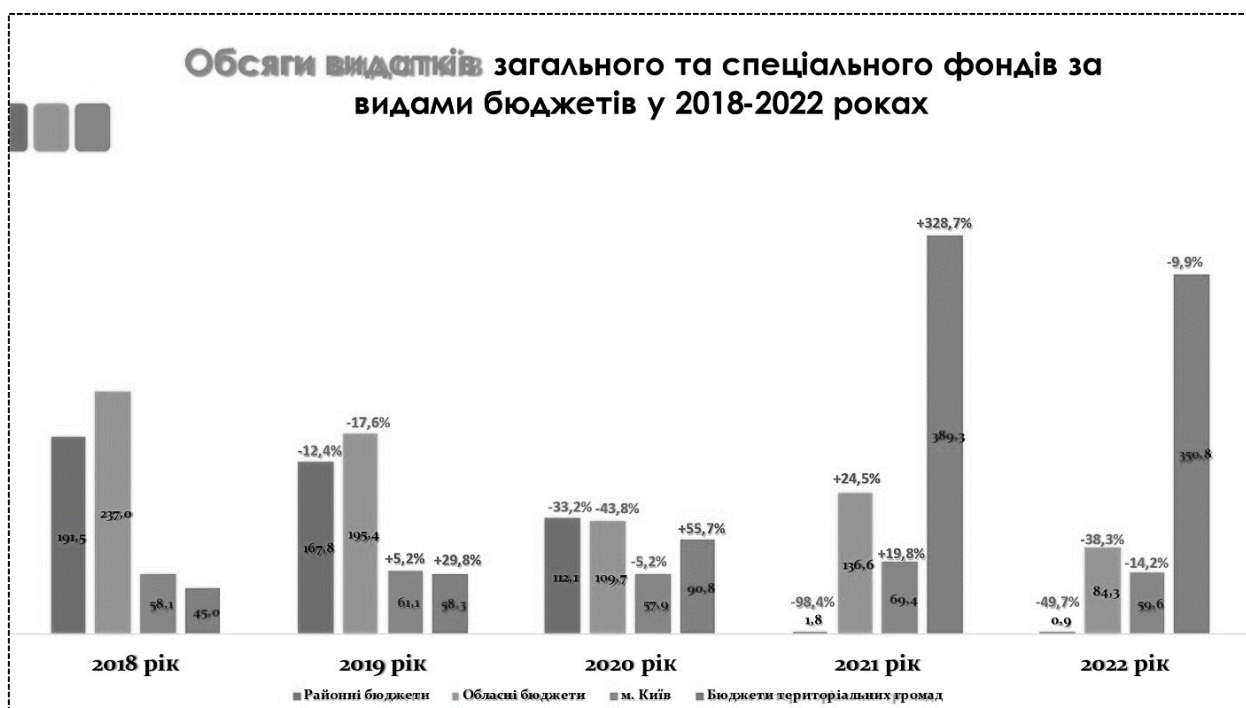
Видатки місцевих бюджетів в Україні, грн *

Область	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
Вінницька обл.	30703198841	27382797899	19714538073	17209841270
Волинська обл.	20762008440	18964053897	12984016452	11234105312
Дніпропетровська обл.	66737910868	60409611299	46985816630	46934991536
Донецька обл.	35929479884	32795265143	27157845861	22062389231
Житомирська обл.	24006455661	21570445418	15075183890	13365593254
Закарпатська обл.	21654598821	21392710562	14406335143	12196122771
Запорізька обл.	32240225518	29699534975	22270904299	20069087459
Івано-Франківська обл.	25997267737	23975392662	15212367615	13408630043
Київська обл.	38223544553	36194022068	28575390124	24941700155
Кіровоградська обл.	19170730954	17204040544	11967093934	10795321514
Луганська обл.	12238635949	11626351546	8911261501	7726734539
Львівська обл.	47109328843	42797835979	32434421556	27889799286
Миколаївська обл.	19111296357	18761143679	13704909752	11694820346
Одеська обл.	40524955664	41392204194	31533903381	27073686805
Полтавська обл.	31016052649	26481118354	20593346022	18710027244
Рівненська обл.	22867968382	20987807989	13470378024	12350552783
Сумська обл.	21423587540	18006013607	12409049979	11016450768
Тернопільська обл.	19361723790	16920097943	11035385557	10836516754
Харківська обл.	53329007193	50381035952	37398530229	31464948124
Херсонська обл.	18202844356	16562172459	12181896234	10655096050
Хмельницька обл.	24320354484	21728227132	14390376280	13381214761
Черкаська обл.	23754193879	20985549181	14278658574	12863532594
Чернівецька обл.	15621618568	14867997602	9377956976	8561156030
Чернігівська обл.	21669391458	18046220806	12174126653	10865841505

* Складено на основі [83, 92]

Додаток М

Динаміка показників здійснення видатків за видами Бюджетів*

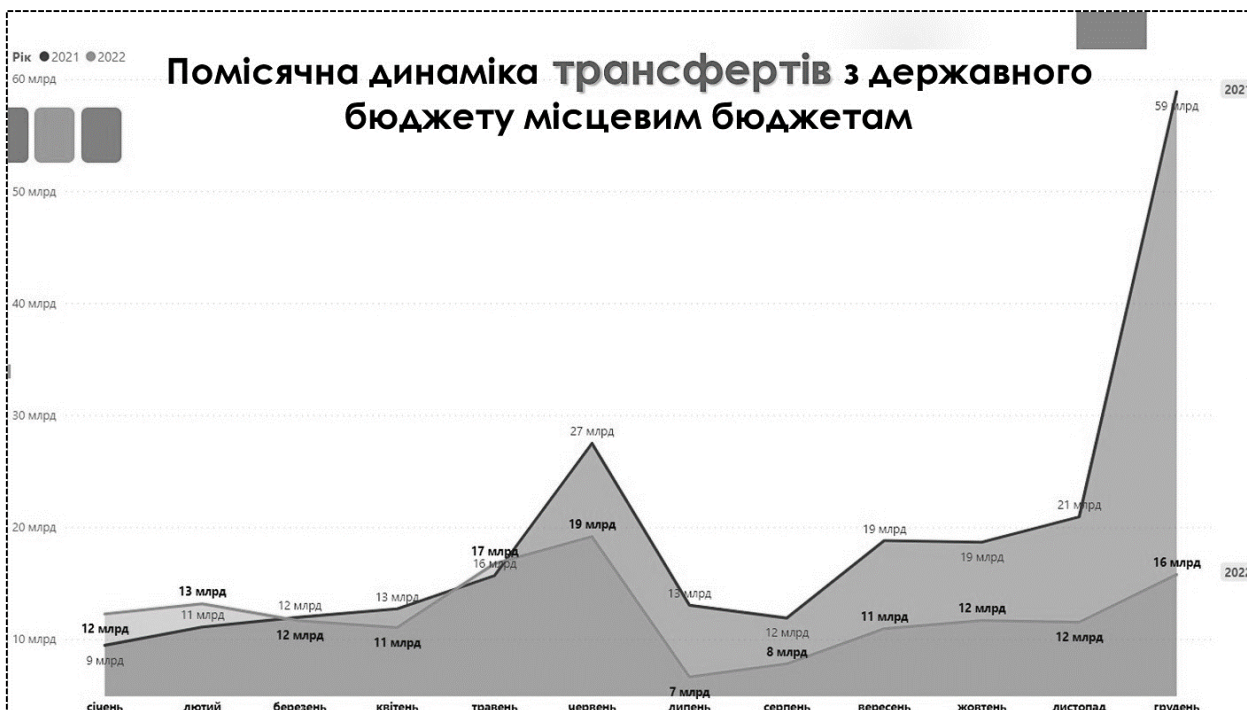

* Побудовано на основі [42, 83]

Додаток Н

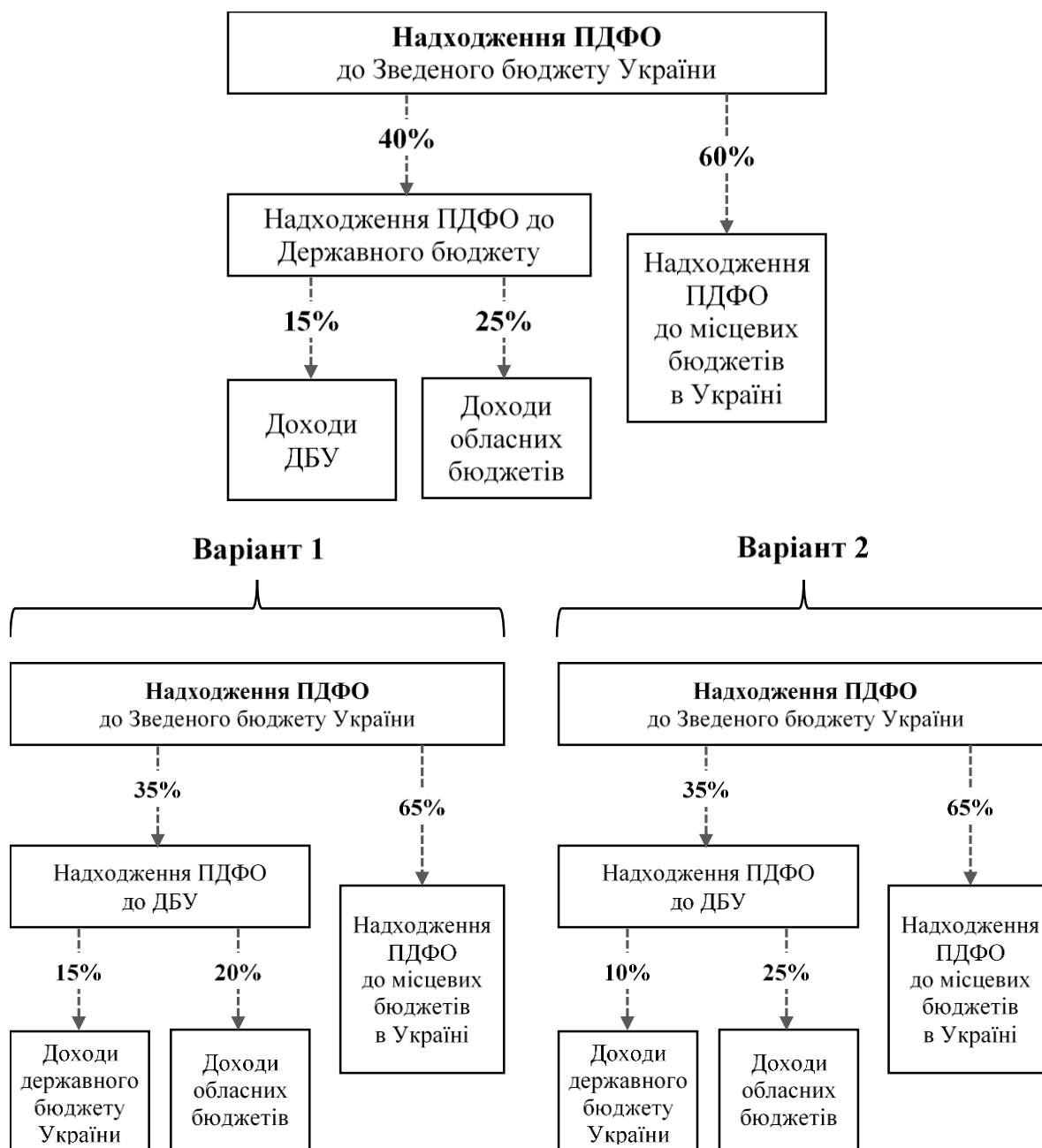
Динаміка трансфертів (у т. ч. їхньої частки) з державного бюджету*

* Побудовано на основі [42, 83]

Додаток П

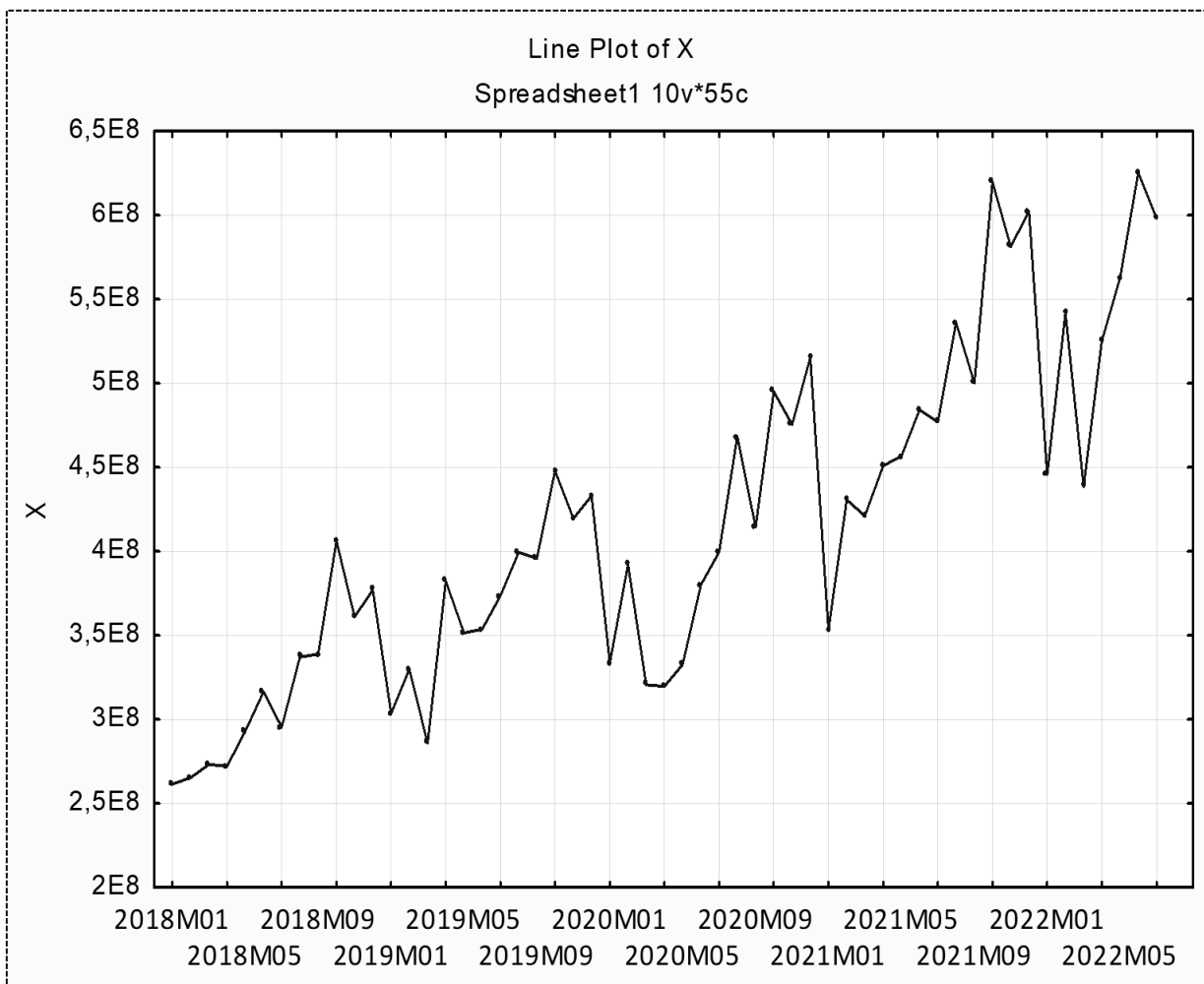
Варіанти диверсифікації зарахування ПДФО до бюджетів в Україні*

*Примітка: не застосовується для міст Києва та Севастополя.

* Побудовано на основі [37, 226]

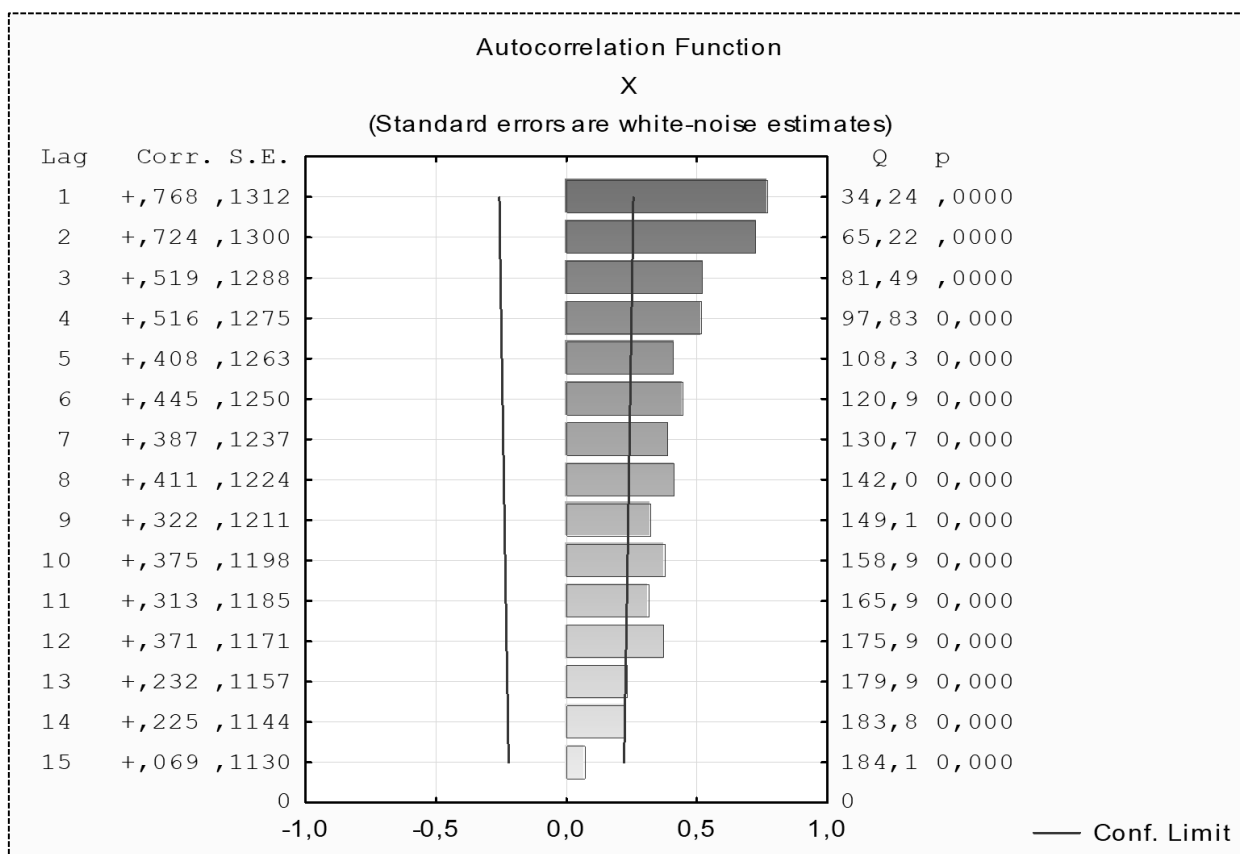
Додаток Р

**Лінійний графік обсягів податкових надходжень
у Тернопільській області протягом 2018–2022 рр.***

* Побудовано на основі [83, 92, 239]

Додаток С

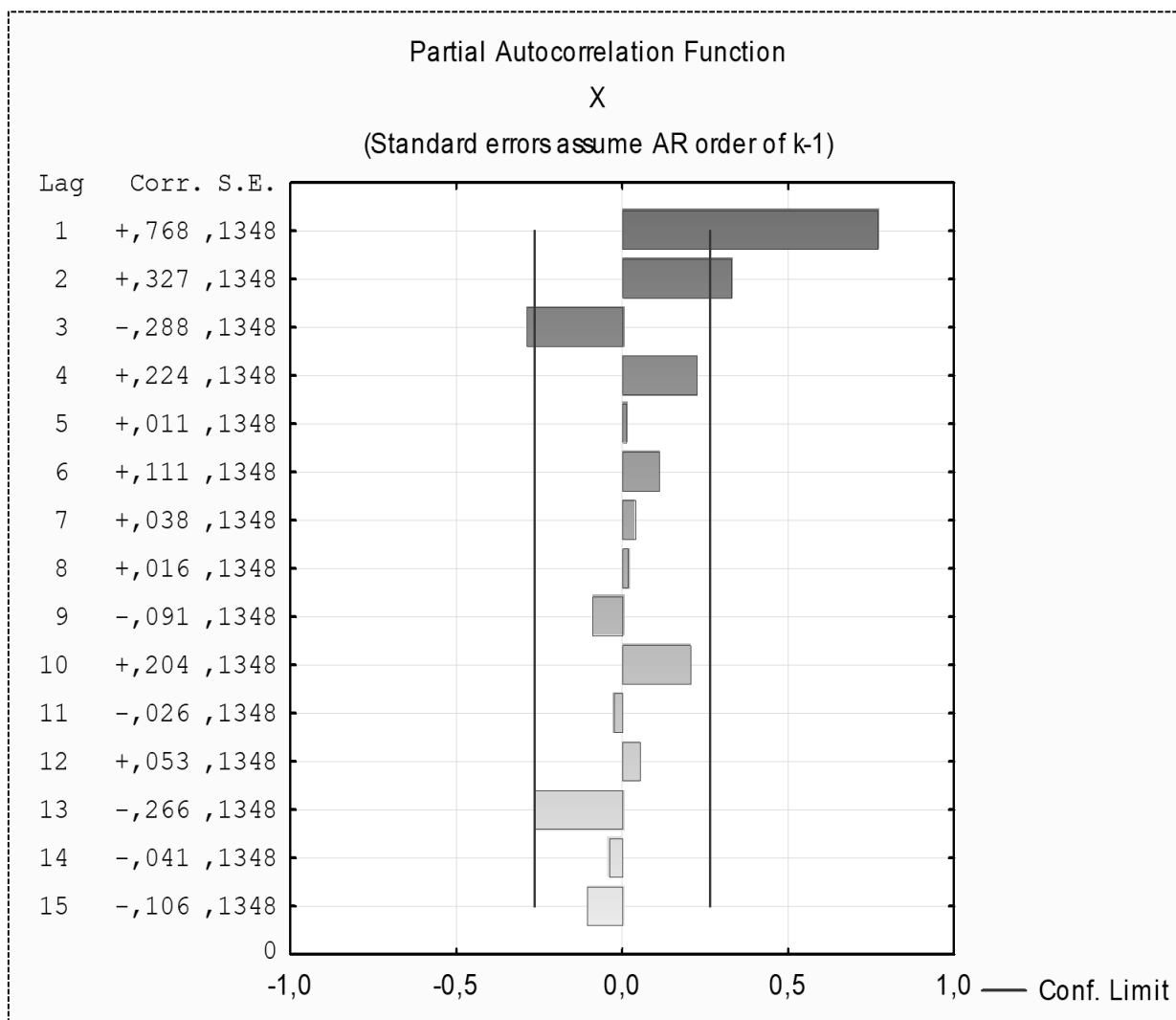
Функція автокореляції обсягів податкових надходжень у Тернопільській області протягом 2018–2022 рр.*

* Побудовано на основі [83, 92, 239, 240]

Додаток Т

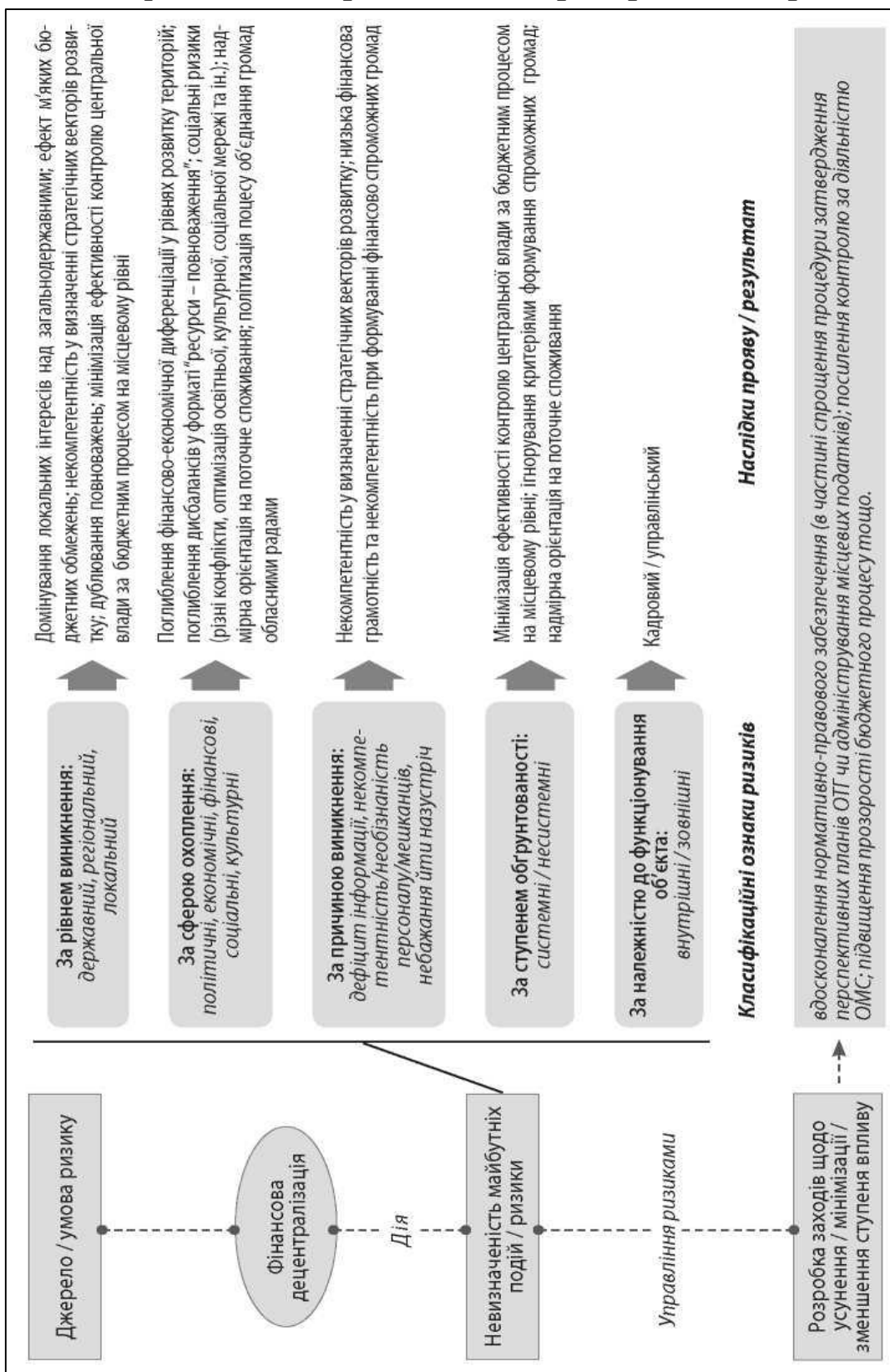
Функція часткової автокореляції обсягів податкових надходжень у Тернопільській області протягом 2018–2022 рр.*

* Побудовано на основі [83, 92, 239, 240]

Додаток У

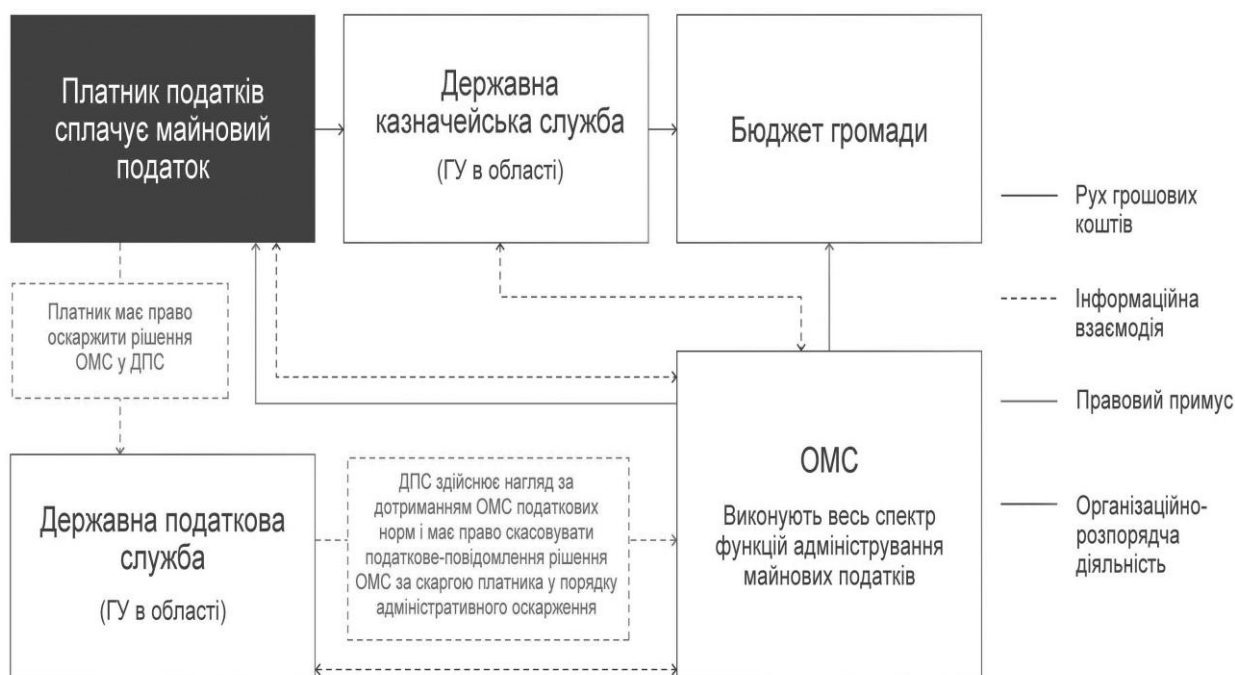
Ризики фінансової децентралізації в контексті посилення фінансової спроможності територіальних громад

* Побудовано на основі [68, 276]

Додаток Ф

Диверсифікація податкових повноважень органам місцевого самоврядування у фокусі адміністрування податку на нерухоме майно*

* Побудовано на основі [ ]

Шляхи вдосконалення системи адміністрування майнових податків в Україні в контексті нарощування фіскального потенціалу територіальних громад*

* Побудовано на основі [42]

Додаток X

Частка податку на майно у податкових надходженнях країн Європи*

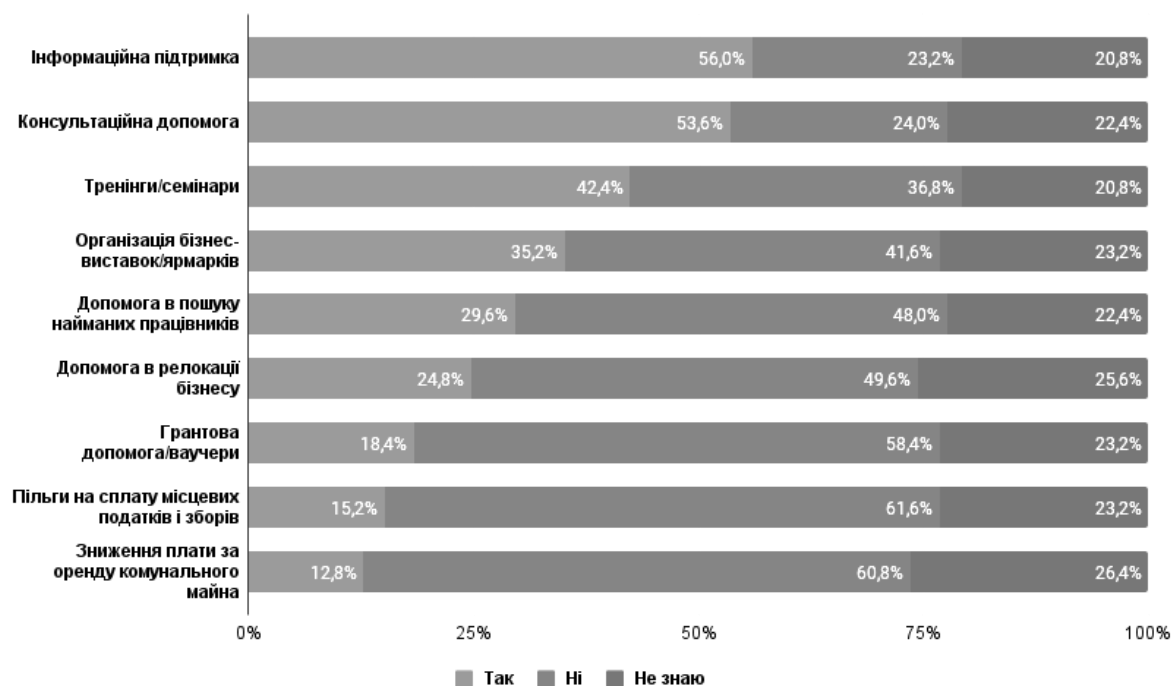
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Ranking 2022	Revenue 2022 (million EUR)
EU-27	5,8	5,8	5,7	5,6	5,5	5,7	5,4	5,2		332 716
EA-19	6,1	6,1	6,1	5,9	5,9	6,0	5,8	5,5		302 561
Belgium	8,0	8,1	7,9	7,9	8,1	8,0	8,4	7,8	2	18 590
Bulgaria	3,3	2,9	2,8	2,8	2,6	2,4	2,5	2,2	19	587
Czechia	1,7	1,7	1,6	1,5	1,4	0,9	0,8	0,8	26	807
Denmark	5,8	5,5	5,4	5,6	5,7	5,6	5,2	5,4	8	8 605
Germany	2,9	2,9	2,8	2,9	2,9	3,3	3,2	3,0	13	46 663
Estonia	1,1	1,0	0,9	0,8	0,9	0,9	0,8	0,8	27	92
Ireland	5,7	5,0	5,1	5,5	5,2	4,5	5,1	4,4	10	4 710
Greece	9,5	9,0	8,8	8,3	8,5	8,5	8,0	7,3	4	6 192
Spain	8,4	8,2	8,0	7,8	7,6	7,3	7,8	7,4	3	37 725
France	10,2	10,4	10,6	10,1	10,1	10,4	9,2	8,9	1	108 605
Croatia ¹	3,1	2,9	2,8	3,0	2,9	2,9	2,6	2,5	18	636
Italy	6,2	5,8	5,8	5,8	5,6	5,7	5,8	5,6	7	46 626
Cyprus	4,5	3,5	3,3	2,7	2,5	2,2	2,0	2,0	21	204
Latvia	3,9	3,8	3,6	3,3	3,3	3,2	3,1	2,7	16	322
Lithuania	1,7	1,4	1,3	1,1	1,2	1,1	1,1	1,1	25	231
Luxembourg	4,2	5,5	5,8	6,4	6,1	6,5	6,8	6,7	5	2 009
Hungary	3,3	2,9	2,9	2,8	2,7	3,1	2,8	2,8	14	1 659
Malta	3,2	3,6	3,5	4,2	3,8	2,4	2,8	2,8	15	138
Netherlands	4,0	4,3	4,3	4,4	4,1	4,6	4,7	4,4	11	16 088
Austria	2,0	2,0	1,8	1,8	1,8	2,1	2,1	1,9	22	3 662
Poland	5,2	5,5	5,2	4,9	4,8	4,8	4,5	4,5	9	10 128
Portugal	6,1	6,1	6,3	6,4	6,4	6,5	6,7	6,4	6	5 624
Romania	3,1	3,2	2,9	2,4	2,5	2,3	2,4	2,1	20	1 610
Slovenia	1,7	1,7	1,7	1,6	1,6	1,7	1,6	1,6	23	347
Slovakia	1,3	1,3	1,3	1,2	1,2	1,4	1,3	1,2	24	469
Finland	3,3	3,3	3,7	3,4	3,7	3,9	3,8	3,7	12	4 265
Sweden	2,7	2,8	2,6	2,6	2,5	2,5	2,4	2,6	17	6 125
Iceland	5,8	34,7	6,1	6,2	6,6	7,3	7,2	6,7		642
Norway	2,8	2,9	3,0	2,8	2,9	3,3	2,7	2,2		5 430
Ukraine	0,54	0,59	0,55	0,51	0,52	0,49	0,48	0,44		858

* Складено на основі [417, 441]

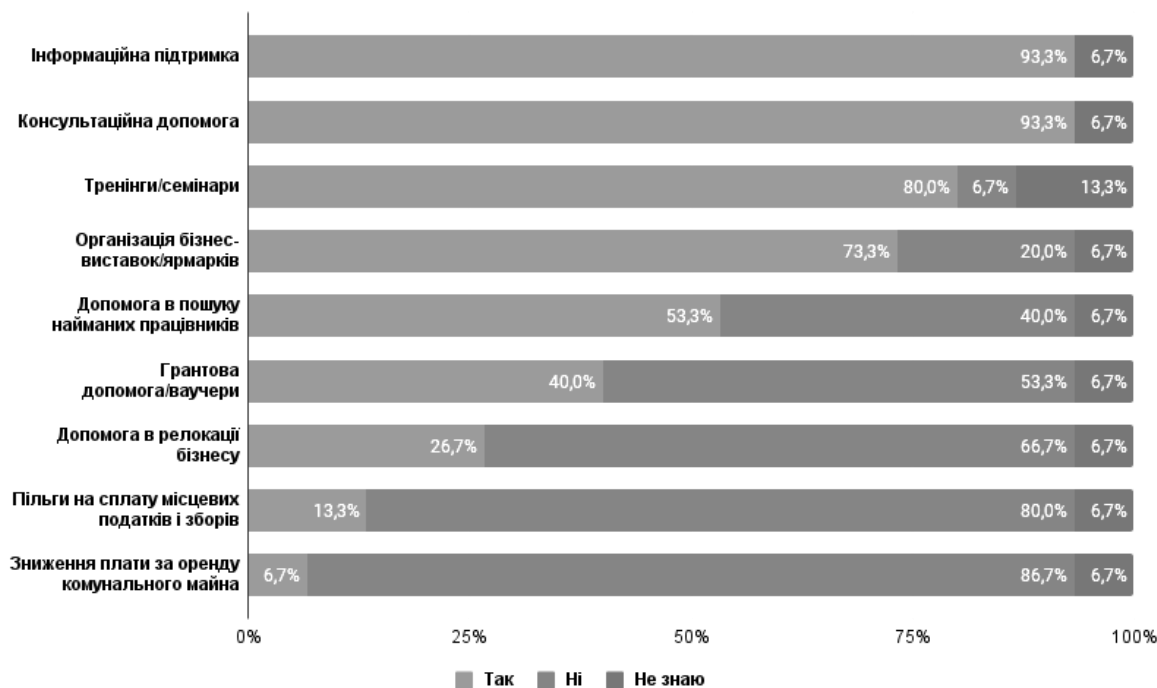

Додаток Ц

Інструменти підтримки, передбачені програмами підтримки підприємництва в територіальних громадах (2022р.)*

Інструменти підтримки, передбачені програмами підтримки підприємництва в регіонах (2022р.)

* Побудовано на основі [274]

Додаток Ш

Список публікацій зарахованих за темою докторської дисертації

Наукові праці, які відображають основні наукові результати дисертації:

1. Ткачик Ф. П. Фіскальний федералізм в Україні: теорія, методологія, практика : моногр. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. 348 с. (20,2 д.а.).

2. Формування фіскального простору України в умовах глобалізаційних дисбалансів : моногр. / за ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. С. 217-230 (особистий внесок здобувача: п. 4.1 «Моніторинг акумулювання бюджетних ресурсів: українські реалії», п. 4.3 «Бюджетне регулювання в умовах перманентного дефіциту фінансових ресурсів», п. 8.2 «Напрями формування фіскального простору в Україні на засадах бюджетно-податкового регулювання та імплементації європейського досвіду») (1,61 д.а.).

3. Kovalenko Yu., Tkachyk F., Dmytriv V., Dubovyk O., Shevchuk O., Myskin Yu. Information Systems in Fiscal Administration and Modeling of Excise Tax. *Journal of Information Technology Management*. 2023. Vol. 15, Issue 4. P. 120-138. (особистий внесок здобувача: здійснено аналіз показників адміністрування акцизного податку до бюджету та обґрунтовано його фіскально-регулюючу роль) (0,16 д.а.) (Scopus).

4. Krysovaty A., Desyatnyuk O., Tkachyk F. Theoretical logos of fiscal decentralization in the conditions of permanent transformation of interbudgetary relations. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. Vol. 2. Issue 43. P. 63–70 (особистий внесок здобувача: побудовано структурно-логічну схему впливу ключових домінант фіскальної децентралізації на розвиток територіальних громад в Україні) (0,29 д.а.) (Scopus, Web of Science).

5. Gontareva I. V., Hutsul I. A., Tkachyk F. P., Miroshnik O. Y. Fiscal efficiency of administration of duties in Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2018. Т. 3. № 26. С. 133–142 (особистий внесок здобувача: запропоновано заходи щодо підвищення ефективності адміністрування мита до бюджету) (0,2 д.а.) (Web of Science).

6. Ambryk L. P., Hutsul I. A., Tkachyk F. P. Tax consulting: theoretical dominants, problems and prospects for development in Ukraine. *Economic and Law Paradigm of Modern Society*. 2018. Issue 2. P. 60–67 (особистий внесок здобувача: обґрунтовано пріоритети покращення сервісу інформаційно-

консультаційної роботи в сфері оподаткування задля підвищення рівня податкової культури в суспільстві) (0,21 д.а.).

7. Ткачик Ф. П., Гуцул І. А. Митні та податкові регулятори зовнішньоекономічної діяльності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Економіка*. 2013. № 24. С. 132–136 (особистий внесок здобувача: досліджено актуалітети податкового регулювання діяльності суб'єктів міжнародних економічних відносин) (0,21 д.а.).

8. Ткачик Ф. П. Організаційно-правове забезпечення податкового консультування в Україні, Польщі та Чехії. *Світ фінансів*. 2014. Вип. 3. С. 155–162 (0,68 д.а.).

9. Ткачик Ф. П., Дармопук І. В. Податкове консультування як спосіб мінімізації ухилення від оподаткування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 9. Ч. 5. С. 204–208 (особистий внесок здобувача: систематизовано основні риси податкового консультування в контексті формування податкової грамотності та культури платників) (0,33 д.а.).

10. Ткачик Ф. П., Крисовата К. В. Моніторинг діяльності фіскальних органів у сфері роз'яснення митного законодавства та мінімізації митних ризиків. *Економіст*. 2015. № 5. С. 10–13 (особистий внесок здобувача: здійснено моніторинг роз'яснювальної роботи з питань реалізації митної та податкової політики задля втілення превентивних ініціатив щодо мінімізації фіскальних ризиків) (0,35 д.а.).

11. Ткачик Ф. П. Трансфертне ціноутворення як об'єкт моніторингу податкових консультантів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2015. Вип. 15. Ч. 3. С. 148–151 (0,51 д.а.).

12. Ткачик Ф. П., Лапка Р. В., Невідома Д. Р. Фінансова децентралізація в Україні: бюджетно-податковий аспект. *Сталий розвиток економіки*. 2016. № 1. С. 37–43 (особистий внесок здобувача: сформульовано перспективи вдосконалення та реформування податкового забезпечення фінансової децентралізації в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду) (0,25 д.а.).

13. Ткачик Ф. П., Хома Х. А. Податковий контроль у сфері виявлення ризиків з ПДВ. *Світ фінансів*. 2016. Вип. 2. С. 113–123 (особистий внесок здобувача: досліджено сутність та роль податкових ризиків у системі податкового контролю) (0,37 д.а.).

14. Ткачик Ф. П. Удосконалення податкового контролю в Україні у контексті протидії ухиленню від оподаткування. *Інфраструктура ринку*. 2017. Вип. 4. С. 133–137 (0,59 д.а.).

15. Ткачик Ф. П. Соціально-психологічні аспекти розвитку податкового консультування в Україні. *Світ фінансів*. 2017. Вип. 2. С. 118–127 (0,74 д.а.).

16. Ткачик Ф. П., Гуцул І. А., Зінкевич А. В. Особливості адміністрування і аудиту акцизного податку з пива солодового. *Світ фінансів*. 2018. Вип. 3 (56). С. 69–79 (особистий внесок здобувача: визначено та обґрунтовано чинники, які впливають на адміністрування акцизного податку до бюджету) (0,24 д.а.).

17. Ткачик Ф. П., Гуцул І. А. Митний контроль у забезпеченні економічної безпеки України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Том 30 (69). № 5. Ч. 2. С. 126–130 (особистий внесок здобувача: обґрунтовано взаємозв'язок митної та податкової політик в контексті впливу на формування фіскальної безпеки держави) (0,29 д.а.).

18. Ткачик Ф. П., Дмитрів В. І. Адміністрування майнових податків в українській та світовій фіскальній практиці. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 40. С. 415–420 (особистий внесок здобувача: систематизовано принципи майнового оподаткування, досліджено фіскально-регулюючу роль податку на нерухоме майно та земельного податку у забезпеченні фінансової компоненти місцевого розвитку) (0,32 д.а.).

19. Ткачик Ф. П., Остапчук В. О. Європейські пріоритети оподаткування доходів фізичних осіб. *Світ фінансів*. 2020. Вип. 2 (63). С. 77–87 (особистий внесок здобувача: запропоновано пріоритети удосконалення процедур оподаткування доходів фізичних осіб в Україні) (0,4 д.а.).

20. Бондаренко Є. П., Ткачик Ф. П. Формування митної безпеки держави в умовах активізації міждержавних торговельних конфліктів. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 44. С. 158–164 (особистий внесок здобувача: запропоновано заходи стратегічного та тактичного характеру щодо посилення фіскальної безпеки держави в умовах ризиків міжнародних економічних відносин) (0,37 д.а.).

21. Ткачик Ф. П. Науково-концептуальні положення розвитку фіскального федералізму в Україні. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2020. № 3 (74). С. 200–206 (0,78 д.а.).

22. Десятнюк О. М., Ткачик Ф. П. Роль податкового потенціалу в розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Світ фінансів*. 2021. Вип. 1

(66). С. 77–88 (особистий внесок здобувача: проведено моніторинг компонентного формування податкової спроможності місцевих бюджетів в Україні, обґрунтовано шляхи протидії фіскальним ризикам, що здійснюють вплив на ефективний розвиток органів місцевого самоврядування) (0,42 д.а.).

23. Ткачик Ф. П. Моніторинг дотаційності бюджетів об'єднаних територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 26. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/398> (0,65 д.а.).

24. Ткачик Ф. П. Організаційно-правові детермінанти фіскальної політики на державному та місцевому рівнях. *Держава та регіони*. 2021. № 3 (120). С. 128–133 (0,8 д.а.).

25. Ткачик Ф. П. Інформаційне забезпечення діяльності податкових органів на державному і територіальному рівнях. *Бізнес-Навігатор*. 2021. Вип. 4 (65). С. 122–127 (0,65 д.а.).

26. Ткачик Ф. П. Архітектура міжбюджетних трансфертів та їх вплив на фінансову самостійність регіонів. *Економіка та держава*. 2021. № 8. С. 85–90 (0,71 д.а.).

27. Крисоватий А. І., Ткачик Ф. П. Еволюційна парадигма фіскального федералізму: трансформація досвіду США в український децентралізм. *Бізнес Інформ*. 2021. № 8. С. 109–116 (особистий внесок здобувача: здійснено моніторинг ризиків та ефектів фіскального федералізму для цілей імплементації його основних домінант в українську практику) (0,47 д.а.).

28. Ткачик Ф. П., Валігура В. А., Дмитрів В. І. Фіскально-регулюючий потенціал податку на доходи фізичних осіб. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 29. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/602> (особистий внесок здобувача: ідентифіковано фактори впливу на фіскальні та регулюючі домінанти оподаткування доходів громадян; охарактеризовано специфічні риси місцевого економічного розвитку на базі концепцій адміністрування податку на доходи фізичних осіб) (0,19 д.а.).

29. Десятнюк О. М., Ткачик Ф. П., Марченко Л. І. Особливості податкової гармонізації в Європейському Союзі в умовах турбулентності. *Наукові праці Науково-дослідного фінансового інституту*. 2022. № 1 (98). С. 24–33 (особистий внесок здобувача: обґрунтовано заходи позитивного впливу податкової політики на діяльність суб'єктів бізнесу та фінансово-економічний розвиток держави й регіонів в умовах воєнного стану) (0,22 д.а.).

30. Ткачик Ф. П. Податкові доміанти фінансового вирівнювання розвитку територій в умовах воєнного стану. *Причорноморські економічні студії*. 2022. Вип. 74. С. 203–209 (0,79 д.а.).

31. Ткачик Ф. П. Роль податку на нерухоме майно у фіскальній політиці Європейського Союзу та економічному відновленні України. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. № 5/2. С. 18–22 (0,72 д.а.).

32. Ткачик Ф. П. Вплив податкових інструментів фіскального федералізму на соціально-економічний розвиток територіальних громад. *Інтернаука. Серія: «Економічні науки»*. 2022. № 5 (61). С. 104–111 (0,78 д.а.).

33. Ткачик Ф. П. Кореляційний моніторинг фіскального федералізму у централізованій та децентралізованій системах європейського союзу. *Економічний аналіз*. 2022. Т. 32. № 2. С. 261–270 (0,64 д.а.).

34. Десятнюк О. М., Ткачик Ф. П. Податкова політика в контексті стабілізації енергетичних ринків. *Фінанси України*. 2022. № 10 (323). С. 32–43 (особистий внесок здобувача: запропоновано рекомендації щодо удосконалення процедур адміністрування окремих податків і зборів в контексті зниження податкового навантаження на суб'єктів господарювання, які отримують прибуток від здійснення енергозберігаючих й енергоефективних заходів) (0,43 д.а.).

35. Ткачик Ф. П. Імплементация фіскального федералізму в систему міжбюджетних відносин в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 55. URL: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/55> (0,68 д.а.).

36. Ткачик Ф. П., Дмитрів В. І. SWOT-аналіз фіскальних детермінантів розвитку територіальних громад в Україні. *Бізнес Інформ*. 2023. Вип. 10. С. 315–320 (особистий внесок здобувача: досліджено ефективність застосування стратегічного SWOT-аналізу функціонування органів місцевого самоврядування на базі ключових параметрів фіскальної політики та фіскального федералізму) (0,33 д.а.).

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

37. Tkachyk F. P., Krysovatyi A. I., Valihura V. A., Hutsul I. A., Dmytriv V. I. Fiscal Aspects of the Functioning of the Electronic Declaration System of Citizens' Income and Property in Ukraine. 2020 10th International Conference on Advanced Computer Information Technologies. September 16-18 2020,

Deggendorf, Germany. P. 532-536 (особистий внесок здобувача: проаналізовано основні показники оподаткування доходів громадян, на основі чого розраховано та побудовано прогноз фіскальних втрат від оподаткування доходів у вигляді заробітної плати) (0,12 д.а.) (Scopus).

38. Ткачик Ф.П. Податкове консультування: навч. посіб. Тернопіль: Вектор, 2015. 252 с. (11,4 д.а.).

39. Krysovatyi A. I., Tkachyk F. P. Implementation of the principles of fiscal federalism under conditions of military risks and threats. *Grail Of Science*. 2022. № 12-13. С. 91–94 (за матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. «An integrated approach to science modernization: methods, models and multidisciplinary» (м. Вінниця – м. Відень, 29 квітня 2022 р.) (особистий внесок здобувача: доведено спроможність ефективної бюджетно-податкової політики, яка ґрунтується на принципах фіскального федералізму в контексті підсилення соціально-економічного розвитку України) (0,09 д.а.).

40. Ткачик Ф. П. Сучасні особливості надання податкових консультацій фіскальними органами в Україні. *Економічний розвиток держави та регіонів в умовах трансформаційних змін*: матер. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 2627 вересня 2014 р.) Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2014. С. 138–140 (0,2 д.а.).

41. Ткачик Ф. П., Гуцул І. А. Сучасна концепція фіскального регулювання інвестиційної діяльності. *International Scientific Conference Economy and Society: modern foundation for human development: Conference Proceedings, Part 2*. (Leipzig, October 31th, 2016). Germany: Baltija Publishing, 2016. P. 224–226 (особистий внесок здобувача: досліджено закономірності використання інструментів фіскальної політики в контексті стимулювання інвестицій) (0,11 д.а.).

42. Ткачик Ф. П., Атаманець Ю. П., Яцканич А. В. Шляхи вдосконалення митного та податкового контролю в Україні. *Актуальні проблеми використання потенціалу економіки країни: світовий досвід та вітчизняні реалії*: Матер. III Міжн. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 25 травня 2019 р.). Дніпро: ДДАБА, 2019. С. 125–128 (особистий внесок здобувача: досліджено міжнародні специфікації податкового контролю) (0,08 д.а.).

43. Ткачик Ф. П., Дмитрів В. І. Соціокультурні тенденції розвитку податкового консультування в Україні. *Сучасні проблеми та перспективи розвитку міжнародних економічних відносин і світового господарства*: Матер. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький – м. Сатанів, 19-20 квітня 2019 р.) Сатанів: КНУ, 2019. С. 39–43 (особистий внесок здобувача: досліджено тенденції консультаційно-сервісної діяльності податкових органів) (0,13 д.а.).

44. Ткачик Ф. П. Електронні сервіси адміністрування ПДВ в Україні. *Сучасні детермінанти фіскальної політики: локальний та міжнародний вимір* : Зб. матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 10 вересня 2019 р.). Тернопіль: ТНЕУ, 2019. С. 54–56 (0,14 д.а.).

45. Ткачик Ф., Кучмач Б. Діджиталізація соціально-економічних процесів в Україні та Польщі. *International Scientific Conference Information potential of socio-economic development of the state and regions* : Conference Proceedings, April 20, 2020. Gromadka, Poland: GOKiB. P. 48–51 (особистий внесок здобувача: досліджено особливості впливу діджиталізації на оподаткування та соціально-економічний розвиток) (0,09 д.а.).

46. Ткачик Ф. П. Фіскальний федералізм у фінансовій системі США. *Проблеми та перспективи фінансової політики в умовах пандемічних процесів* : Матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет конф. (м. Тернопіль, 02 жовтня 2020 р.). Тернопіль: Вектор. 2020. С. 9–10 (0,11 д.а.).

47. Ткачик Ф. П. Детермінанти фіскального федералізму в контексті стимулювання розвитку територій. *Актуальні економічні, фінансові та правові питання в умовах євроінтеграції та глобальної конкуренції* : Зб. матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ірпінь – смт. Ворохта, 9-20 листопада 2020 р.). Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. С. 153–155 (0,15 д.а.).

48. Ткачик Ф. П. Податкова конкуренція як елемент фіскального федералізму Швейцарії. *Актуальні питання ефективного функціонування економічних систем: особливості, тенденції та перспективи*: Матер. міжнар. спец. наук. конф. (м. Хмельницький, 19 лютого, 2021 р.). Вінниця: МДЦ, 2021. С. 19–23 (0,2 д.а.).

49. Ткачик Ф. П. Вплив фіскального федералізму на економічний розвиток федеративних та унітарних держав. *Фінансова політика України: можливості та обмеження в умовах глобальних економічних шоків* : Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 березня 2021 р.) Київ: КНЕУ, 2021. С. 126–128 (0,16 д.а.).

50. Ткачик Ф. П., Варнавських О. П., Блощинська Х. А. Інформаційний потенціал та сервісне забезпечення контролюючих органів у сфері оподаткування. *Формування конкурентоспроможності національної економіки: трансформації в умовах розвитку інновацій* : Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 3-4 вересня, 2021 р.). Запоріжжя: КПУ, 2021. С. 93–97 (особистий внесок здобувача: запропоновано орієнтири удосконалення інформаційного та сервісного забезпечення діяльності контролюючих органів у сфері оподаткування) (0,07 д.а.).

51. Десятнюк О. М., Ткачик Ф. П. Архітектоніка моделей фіскального федералізму в країнах ЄС. *Сучасні детермінанти фіскальної політики: локальний та міжнародний вимір*: Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 8-9 вересня 2021 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2021. С. 21–23 (особистий внесок здобувача: досліджено специфічні риси функціонування моделей фіскального федералізму в країнах Європейського Союзу) (0,07 д.а.).

52. Ткачик Ф. П., Німуха Н. В. Моніторинг показників фінансування соціального захисту та соціального забезпечення жителів громади. *Перспективи розвитку економіки країни: світовий та національний аспекти* : Зб. тез наук. робіт уч. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 11 грудня 2021 р.). Одеса: ЦЕНДР, 2021. С. 63-66 (особистий внесок здобувача: проаналізовано та обґрунтовано частку бюджетних видатків на соціальний захист й соціальне забезпечення населення) (0,09 д.а.).

53. Ткачик Ф. П., Гуцул І. А., Крисовата К. В. Діалектика екологічного оподаткування в умовах суспільних трансформацій. *Formation of innovative potential of world science : Proceedings of the III Intern. Scien. And Theor. Conf.* (Tel Aviv, State of Israel, August 19, 2022). European Scientific Platform, 2022. P. 40-42 (особистий внесок здобувача: систематизовано пріоритетні напрямки ефективної розбудови екологічного оподаткування в Україні) (0,07 д.а.).

54. Десятнюк О. М., Ткачик Ф. П. Податковий потенціал та його значення в розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Фінансові інструменти сталого розвитку держави в умовах системної економічної трансформації* : Зб. матер. І Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький – м. Херсон, 22 червня 2022 р.). Хмельницький–Херсон : ХНТУ, 2022. С. 12–14 (особистий внесок здобувача: обґрунтовано теоретико-методичні домінанти податкового потенціалу органів місцевого самоврядування) (0,11 д.а.).

55. Ткачик Ф. П. Специфікації збалансування бюджету: досвід Канади. *Восьмі Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія* : збірник наукових праць (м. Тернопіль, 15 листопада 2022 року). Тернопіль: ЗУНУ, 2022. С. 151-152 (0,14 д.а.).

56. Ткачик Ф. П., Карпінець В. В. Пріоритети забезпечення митної та податкової безпеки держави в умовах ризиків воєнного часу в Україні. *Антикризове регулювання економіки у 2023 році: теорія та практика в умовах європейської інтеграції України* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 лютого 2023 р.). Львів–Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 188–190 (особистий внесок здобувача: досліджено актуальні аспекти митно-

податкової політики в сучасних реаліях домінування мультиаспектних ризиків) (0,08 д.а.).

57. Ткачик Ф. П., Карпінєць В. В. Фіскальна політика у системі публічних фінансів. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації* : Зб. тез допов. XX Міжнар. наук.-практ. конф. мол. вч. (м. Тернопіль, 19 травня 2023 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2023. С. 604–606. (особистий внесок здобувача: обґрунтовано необхідність гармонізації фіскальної політики України з світовими нормами та стандартами) (0,08 д.а.).

58. Ткачик Ф. П., Малінський Д. М. Удосконалення фіскальної політики в контексті стабілізації й розвитку економіки держави. *Актуальні питання фінансової теорії та практики* : Збірн. матер. Десятої заоч.-дистанц. конф. студентів і молодих вчених (м. Тернопіль, 26 квітня 2023 р.). Ч. 2. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. С. 183–184. (особистий внесок здобувача: сформульовано пріоритети фіскальної політики держави в контексті стабілізації й розвитку економіки України) (0,06 д.а.).

Додаток Ш

Апробація результатів дисертації

№	Назви конференції, конгресу, симпозиуму, семінару, круглого столу	Місце проведення	Дата проведення	Форма участі
1	2	3	4	5
1.	Економічний розвиток держави та регіонів в умовах трансформаційних	м. Дніпропетровськ	11–12 липня 2014 р.	заочна
2.	Фінансово-банківські та адміністративні послуги: проблеми управління та перспективи розвитку	м. Тернопіль	12-13 листопада 2015 р.	очна
3.	International Scientific Conference Economy and Society: modern foundation for human development	м. Лейпціг, Німеччина	31 жовтня 2016 р.	заочна
4.	Актуальні проблеми використання потенціалу економіки України: світовий досвід та вітчизняні реалії	м. Дніпро	25 травня 2019 р.	заочна
5.	Сучасні проблеми та перспективи розвитку міжнародних економічних відносин і світового господарства	м. Хмельницький – м. Сатанів	19-20 квітня 2019 р.	очна
6.	Сучасні детермінанти фіскальної політики: локальний та міжнародний вимір	м. Тернопіль	10 вересня 2019 р.	очна
7.	International Scientific Conference Information potential of socio-economic development of the state and regions	м. Громадка, Польща	20 квітня 2020 р.	заочна
8.	10th International Conference on Advanced Computer Information Technologies	м. Деггендорф, Німеччина	19-18 вересня 2020 р.	заочна
9.	Проблеми та перспективи фінансової політики в умовах пандемічних процесів	м. Тернопіль	02 жовтня 2020 р.	заочна

Закінчення додатку Щ

1	2	3	4	5
10.	Актуальні економічні, фінансові та правові питання в умовах євроінтеграції та глобальної конкуренції	м. Ірпінь – смт. Ворохта	9-20 листопада 2020 р.	заочна
11.	Актуальні питання ефективного функціонування економічних систем: особливості, тенденції та перспективи	м. Хмельницький	19 лютого, 2021 р.	заочна
12.	Фінансова політика України: можливості та обмеження в умовах глобальних економічних шоків	м. Київ	25 березня 2021 р.	заочна
13.	Формування конкурентоспроможності національної економіки: трансформації в умовах розвитку інновацій	м. Запоріжжя	3-4 вересня, 2021 р.	заочна
14.	Сучасні детермінанти фіскальної політики: локальний та міжнародний вимір	м. Тернопіль	8-9 вересня 2021 р.	заочна
15.	Перспективи розвитку економіки країни: світовий та національний аспекти	м. Одеса	11 грудня 2021 р.	заочна
16.	Formation of innovative potential of world science	м. Тель-Авів, Ізраїль	19 серпня 2022 р.	заочна
17.	Фінансові інструменти сталого розвитку держави в умовах системної економічної трансформації	м. Хмельницький – м. Херсон	22 червня 2022 р.	заочна
18.	Восьмі Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрі	м. Тернопіль	15 листопада 2022 р.	очна
19.	Антикризове регулювання економіки у 2023 році: теорія та практика в умовах європейської інтеграції України	м. Одеса	17 лютого 2023 р.	заочна
20.	Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації	м. Тернопіль	19 травня 2023 р.	очна

Додаток Ю

ЗУНУ
№ 126-01/1161 від 17.10.2022

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань фінансів, податкової та митної політики

01008, м.Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-28-07, факс: 255-25-91

Спеціалізованій вченій раді
Західноукраїнського
національного університету

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
докторанта кафедри податків та фіскальної політики
Західноукраїнського національного університету
Ткачика Федора Петровича на тему:
«Новітня архітектура фіскального федералізму в Україні»

Висновки та пропозиції, сформульовані за результатами проведення дисертаційного дослідження Ткачика Ф.П., мають важливе значення у контексті економічної відбудови держави і територіальних громад.

Дисертантом досліджено принципи та детермінанти фіскального федералізму, податковий потенціал органів місцевого самоврядування, а також приділено окрему увагу податковій децентралізації, визначено її методи в контексті дослідження потреби стратегічного реформування в умовах викликів пандемії, воєнного стану та післявоєнної відбудови. Перспективною точкою зору дисертанта виступає трьохвекторний підхід щодо розподілу коштів між місцевими юрисдикціями, що ґрунтується на елементах фіскального федералізму. Вартою уваги є авторська позиція щодо стимулювання органів місцевого самоврядування до фіскальної автономії та нарощування фінансово-економічного потенціалу задля забезпечення населення якісними, своєчасними і доступними публічними послугами.

Довідка виступає підтвердженням того, що надані ключові пропозиції Ткачика Ф.П. щодо покращення соціально-економічного розвитку територіальних громад та держави на засадах імплементації принципів фіскального децентралізму та федералізму мають практичне значення та будуть враховані під час опрацювання законопроектів, що належать до предмету відання Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики.

Голова Комітету

Д.О. Гетманцев

Продовження додатку Ю

ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА СЛУЖБА УКРАЇНИ
(ДПС)Львівська пл., 8, м. Київ, 04053, тел.: (044) 272-62-55
E-mail: post@tax.gov.ua, сайт: www.tax.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 43005393

від 08.11.2022 р. № 14109/6/99-00-04-02-01-06 На № _____ від _____ 20__ р.

Західноукраїнський національний
університет
Спеціалізована вчена рада
(код ЄДРПОУ 33680120)вул. Львівська, 11,
м. Тернопіль, 46020

Державна податкова служба України направляє Довідку про впровадження результатів наукового дослідження докторанта кафедри фінансів ім. С.І. Юрія Західноукраїнського національного університету Ткачика Федора Петровича на тему: «Новітня архітектура фіскального федералізму в Україні» згідно з додатком.

Додаток: на 2 арк. в 1 прим.

Директор Департаменту
оподаткування юридичних осіб

Тетяна ГРЕЧАНА

Сергій Ушаков 097 910 43 92

703332 AA

К Державна податкова служба України
14109/6/99-00-04-02-01-06 від 08.11.2022

**ДЕРЖАВНА ПОДАТКОВА СЛУЖБА УКРАЇНИ
(ДПС)**

Львівська пл., 8, м. Київ, 04053, тел.: (044) 272-62-55
E-mail: post@tax.gov.ua, сайт: www.tax.gov.ua, код згідно з ЄДРПОУ 43005393

від 08. 11 20 22 р. № 14109/6/99-00-04-02-01-06

На № _____ від _____ 20 ____ р.

Західноукраїнський
національний університет
Спеціалізована вчена рада

ДОВІДКА

**про впровадження результатів наукового дослідження
докторанта кафедри фінансів ім. С.І. Юрія
Західноукраїнського національного університету
Ткачика Федора Петровича на тему:
«Новітня архітектоніка фіскального федералізму в Україні»**

У дисертаційній роботі Ткачика Ф.П. на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» досліджено науково-методичні підходи адаптації основних аспектів фіскального федералізму в українську систему бюджетно-податкових відносин.

В роботі здійснено обґрунтування симбіозу детермінант децентралізації та виокремлено у її архітектоніці фіскальну децентралізацію та фіскальний федералізм, згенеровано їхні переваги для територіальних громад у розрізі трьох ключових сфер: сфера доходів, сфера видатків, організаційно-інфраструктурна сфера. Заслуговує на увагу позиціонування ролі фіскального федералізму у державному та місцевому економічному розвитку.

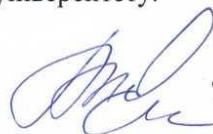
Імпонує підхід щодо систематизації пріоритетів використання мобільних програм податковими інституціями, оскільки мобільні додатки стають дедалі більш транзакційними, дозволяючи платникам податків отримувати доступ до відповідних записів та особистих податкових рахунків, спілкуватися з податковими органами, надавати інформацію, податкові декларації, а також здійснювати сплату податкових платежів. Автором побудовано організаційно-методичну схему імплементації цифрових технологій в процеси оподаткування на державному та місцевому рівнях. Інфільтрація у трьохвекторну площину фіскального простору інформаційних технологій та девайсів з урахуванням апроксимації податкового стимулювання підприємницької діяльності покращить функціональні обов'язки учасників фіскальних відносин та

Продовження додатку Ю

позитивно відобразиться на їхньому соціальному, економічному, фінансовому, інфраструктурному, екологічному, інвестиційно-інноваційному розвитку.

Довідка видана Ткачику Ф.П. для представлення у спеціалізовану вчену раду Західноукраїнського національного університету.

**Директор Департаменту
оподаткування юридичних осіб**

Тетяна ГРЕЧАНА

Сергій Ушаков 097 910 43 92

Продовження додатку Ю

 ТЕРНОПІЛЬСЬКА МІСЬКА РАДА

«13» 10 2012 р.

№ 176/01

 Спеціалізованій вченій раді
 Західноукраїнського
 національного університету

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового дослідження
 докторанта кафедри фінансів ім. С.І. Юрія
 Західноукраїнського національного університету
 Ткачика Федора Петровича на тему:
 «Новітня архітектоніка фіскального федералізму в Україні»

Висновки та пропозиції сформовані у дисертаційній роботі Ткачика Ф.П. містять теоретичне та практичне значення в частині оптимізації бюджетного забезпечення розвитку держави та об'єднаних територіальних громад. У дисертаційній роботі значну увагу приділено конструктивам фінансового вирівнювання у сучасних умовах.

Дисертантом влучно наведено аргументи на користь використання податкових інструментів фіскального федералізму у зміцненні фінансового потенціалу територіальних громад на базі бюджетної автономізації, податкової конкуренції, інвестиційної привабливості, стимулювання грантів, інноваційних проектів тощо. Такий контекст є актуальним, оскільки місцеві податки й збори у період відбудови регіональної економіки в Україні повинні зайняти чільне місце у акумулюванні бюджетних ресурсів задля фінансування пріоритетних соціальних та інфраструктурних проектів.

Перспективним напрямком виступає авторська позиція щодо комплексного дослідження фіскального потенціалу податку на нерухоме майно і позиціонування його в ролі драйвера у забезпеченні фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування в ракурсі виконання соціогуманітарних, економічних, екологічних, логістичних, аграрних, інноваційних та інвестиційних проектів громад.

Довідка виступає підтвердженням того, що надані ключові пропозиції Ткачика Ф.П. щодо підвищення ефективності фіскальної політики органів місцевого самоврядування з урахуванням детермінант фіскального федералізму та процесів децентралізації у країнах Європейського Союзу будуть враховані у парадигмі функціонування Тернопільської міської територіальної громади з метою покращення її соціально-економічного розвитку.

Міський голова Тернополя

Сергій НАДАЛ

 46001, м. Тернопіль, вул. Листопадава, 5; тел. (0352) 52-20-21, факс (0352) 52-76-52; e-mail: ternopil_rada@ukr.net

---

Продовження додатку Ю

ДЕРЖАВНА КАЗНАЧЕЙСЬКА СЛУЖБА УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ КАЗНАЧЕЙСЬКОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ У
ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ
УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ КАЗНАЧЕЙСЬКОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ У
М. ТЕРНОПОЛІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

вул. Листопадова, 3, м. Тернопіль 46001, тел. (0352)25-37-01
E-mail: office.terno@tr.treasury.gov.ua Код ЄДРПОУ 37977726

29.06.2013 № 506-06/624

На № _____ від _____

Спеціалізованій вченій раді
Західноукраїнського національного університету

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового дослідження докторанта
кафедри фінансів ім. С.І. Юрія
Західноукраїнського національного університету
Ткачика Федора Петровича

на тему:

«Новітня архітектоніка фіскального федералізму в Україні»

Наукові результати дисертаційного дослідження Ткачика Ф.П. на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 072 – «Фінанси, банківська справа та страхування» отримали позитивну оцінку та впроваджені у практичну діяльність Управління Державної казначейської служби України у м. Тернополі Тернопільської області.

Висновки та пропозиції дисертанта мають практичне спрямування та зорієнтовані на удосконалення міжбюджетних відносин в контексті принципів фіскальної децентралізації та фіскального федералізму. Заслужують на увагу наукові дослідження автора щодо оптимізації акумулювання та розподілу фінансових ресурсів місцевих бюджетів. Окремі науково-практичні результати дослідження дозволяють покращити фіскальну ефективність податкових платежів та мінімізувати ризики їх адміністрування (в т.ч. на базі цифровізації податкових процедур), що продукуватиме низку соціально-економічних, інвестиційних, інноваційних та інших ефектів у регіонах й державі.

Довідка видана Ткачику Ф.П. для представлення у спеціалізовану вчену раду Західноукраїнського національного університету.

Заступник начальника управління -
начальник відділу обслуговування
розпорядників коштів та інших клієнтів

Андрій КУЗЬМА

Продовження додатку Ю

ДУНАЄВЕЦЬКА МІСЬКА РАДА

вул. Шевченка, 50, м. Дунаївці, Кам'янець-Подільський район, Хмельницька область, 32400
Тел. (03858)31295, E-mail dunorg@i.ua, dungromada@dunrada.gov.ua, Код ЄДРПОУ 04060714

31.10.2023 № 01.02/2139

На № _____ від _____

Спеціалізованій вченій раді
Західноукраїнського
національного університету

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукового дослідження
докторанта Західноукраїнського національного університету
Ткачика Федора Петровича на тему:
«Новітня архітектура фіскального федералізму»

Висновки та пропозиції сформовані у дисертаційній роботі Ткачика Ф. П. містять значну теоретичну й практичну цінність в сфері раціоналізації фінансового забезпечення бюджетів держави та органів місцевого самоврядування. У дисертаційній роботі здобувачем значну увагу приділено дослідженню актуальних тенденцій використання домінант фіскального федералізму в українській системі міжбюджетних відносин.

Дисертантом влучно наведено аргументи на користь застосування симбіозу інструментів фіскального децентралізму та федералізму у зміцненні фінансового потенціалу територіальних громад. Кооперація зусиль та співпраця органів місцевого самоврядування з урядом в умовах протидії ризикам воєнного часу потребує ефективних, оригінальних, ситуативних, модернізаційних рішень у фіскальній політиці. Зважаючи на активізацію фінансової децентралізації в Україні цілком логічним напрямком виступає імплементація інструментів фіскального федералізму в архітектоніку міжбюджетних відносин задля стимулювання інвестиційно-інноваційних проектів і нарощування фінансової спроможності територіальних громад реалізовувати пріоритетні соціально-економічні заходи.

Довідка виступає підтвердженням того, що надані основні пропозиції Ткачика Ф. П. щодо удосконалення бюджетної та податкової політики держави й органів місцевого самоврядування враховані у діяльності Дунаєвецької міської ради з метою покращення соціально-економічного розвитку громади.

Секретар міської ради

Олег ГРИГОР'ЄВ

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ
"УАЙТ КОНСАЛТИНГ"

Код ЄДРПОУ 43697188, 02095, м. Київ, вул. Княжий Затон, буд. 9А, оф. 369

Іва митня дідзр
№1

ДОВІДКА

**про впровадження результатів наукового дослідження
кандидата економічних наук, доцента кафедри фінансів ім. С.І. Юрія
Західноукраїнського національного університету
Ткачика Федора Петровича на тему:
«Новітня архітектоніка фіскального федералізму в Україні»**

Висновки та пропозиції сформовані у дисертаційній роботі Ткачика Ф.П. містять теоретичне та практичне значення в частині оптимізації адміністрування місцевих податків та зборів на базі принципів фіскальної децентралізації та фіскального федералізму.

В дисертації аргументовано актуальні підходи підвищення ефективності адміністрування податку на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки в контексті зміцнення фіскального потенціалу органів місцевого самоврядування з урахуванням пріоритетних принципів фіскального федералізму. Наведено методичні аспекти удосконалення процедур нарахування, декларування й сплати податку на доходи фізичних осіб, а також та запропоновано сценарії трансформації розподілу надходжень даного податку між бюджетами в Україні.

Довідка виступає підтвердженням того, що сформовані основні висновки та пропозиції за результатами наукового дослідження Ткачика Ф.П. в контексті покращення адміністрування податків і зборів в Україні будуть використані в окремих напрямках практичної діяльності ТОВ "Уайт Консалтинг".

**Директор ТОВ "Уайт Консалтинг",
незалежний експерт з питань
бухгалтерського обліку
та оподаткування**

Ірина ЛІТВІНЧУК

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46009; тел./факс +380 (352) 51-75-75;
www.wunu.edu.ua; rektor@wunu.edu.ua; ідентифікаційний код за ЄДРПОУ 33680120

Ногоджено
В.о. проректора з наукової роботи

Микола ДИВАК

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Ткачика Федора Петровича**

Основні положення та результати дисертаційної роботи кандидата економічних наук, доцента, докторанта кафедри фінансів ім. С.І. Юрія Західноукраїнського національного університету Ткачика Федора Петровича на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 072 – «Фінанси, банківська справа та страхування» на тему «Новітня архітектура фіскального федералізму» впроваджені у навчальний процес Західноукраїнського національного університету при підготовці навчально-методичного забезпечення та викладанні дисциплін «Адміністрування податків», «Оподаткування видів економічної діяльності», «Податки і фіскальна політика», «Податкова система», «Податкове консультування», «Фіскальне адміністрування».

Матеріали дисертаційної роботи включені до лекційних занять, використовуються при проведенні практичних занять, виконанні індивідуальних і самостійних завдань, курсовому та дипломному проектуванню.

Основні результати дисертаційного дослідження опубліковані у наукових статтях, апробовані на наукових конференціях, круглих столах та використані при написанні монографій і навчальних посібників.

Дисертаційне дослідження має теоретичний та практичний аспект і може використовуватися в навчальному процесі викладачами, аспірантами, студентами.

Довідка видана для представлення у спеціалізовану вчену раду Західноукраїнського національного університету.

Декан факультету фінансів та обліку,
канд. екон. наук, доцент

Андрій КІЗИМА

Вик. Ольга КИРИЛЕНКО
тел. (0352) 47-50-77

ЗУНУ
№ 126-28/1775 від 28.08.2023

